Elizabeth Farrelly

Mutluluğun Sakıncaları

Çeviren: Erdem Gökyaran

XXI. YÜZYIL KİTAPLARI

YKY
YAPI KREDİ YAYINLARI

MUTLULUĞUN SAKINCALARI

Elizabeth Farrelly

Erdem Gökyaran "1973 yılında İzmir'de doğdu. Ortaöğrenimini İzmir Saint Joseph Lisesi'nde tamamladı. Marmara Üniversitesi Uluslararası İlişkiler Bölümü'nü bitirdi. Ardından Galatasaray Üniversitesi'nde ve Katholieke Universiteit Leuven'de felsefe okudu. *Sanat Dünyamız* ve *Cogito* gibi dergilerde çevirileri yayımlandı. Emmanuel Levinas'tan çeviriler yaptı."

ELIZABETH FARRELLY

Mutluluğun Sakıncaları

İngilizceden çeviren
Erdem Gökyaran

YAPI KREDİ YAYINLARI

Yapı Kredi Yayınları - 4300
21. Yüzyıl Kitapları - 1

Mutluluğun Sakıncaları / Elizabeth Farrelly
Özgün adı: **Blubberland - The Dangers of Happiness**
İngilizceden çeviren: **Erdem Gökyaran**

Kitap editörü: **Seda Ersavcı**
Düzelti: **Şeyda Öztürk**

Kitap tasarımı: **Mehmet Ulusel**
Grafik uygulama: **Gülçin Erol Kemahlıoğlu**

Baskı ve Cilt: Ertem Basım Yayın Dağıtım San. ve Tic. Ltd. Şti.
Başkent O.S.B. 22. Cad. No: 6 Malıköy / Ankara
Tel: (0312) 640 16 23
Sertifika No: 26886

Çeviriye temel alınan baskı: University of New South Wales Press, Sydney, 2007
1. baskı: İstanbul, Şubat 2015
ISBN 978-975-08-3122-5

© Yapı Kredi Kültür Sanat Yayıncılık Ticaret ve Sanayi A.Ş. 2013
Copyright © Elisabeth Farrelly
First published in Australia by NewSouth, an imprint of UNSW Press
Bu kitabın telif hakları Kayı Telif ve Lisan Hakları Ajansı Ticaret Ltd. Şti. aracılığıyla alınmıştır.
Sertifika No: 12334

Bütün yayın hakları saklıdır.
Kaynak gösterilerek tanıtım için yapılacak kısa alıntılar dışında
yayıncının yazılı izni olmaksızın hiçbir yolla çoğaltılamaz.

Yapı Kredi Kültür Sanat Yayıncılık Ticaret ve Sanayi A.Ş.
İstiklal Caddesi No: 142 Odakule İş Merkezi Kat: 3 Beyoğlu 34430 İstanbul
Telefon: (0 212) 252 47 00 (pbx) Faks: (0 212) 293 07 23
http://www.ykykultur.com.tr
e-posta: **ykykultur@ykykultur.com.tr**
İnternet satış adresi: **http://alisveris.yapikredi.com.tr**

İÇİNDEKİLER

Önsöz • 9
Giriş • 11

1. Arzu: Her Şeyi, Hemen İstemek • 17
2. Güzellik: Ölümü Alt Etme Çabası • 42
3. Güzelliğe Karşı: Çirkinlik Yoluyla Dürüstlük Arayışı • 69
4. Bir Maske Olarak Ev • 91
5. Şişmanlık ve Yuva • 109
6. Doğa ve Kültür • 132
7. Feminizm ve Geleceği Tüketmek • 158
8. Çirkinlik: Arkifobi ve Siyaset • 183
9. Bir Hayalim Var... • 210

Kaynakça • 227
Dizin • 239

Beni bir yazar olarak yaşamaktan kurtarmaya çalışan
L.M.F. için

Önsöz

MEA CULPA. MEA CULPA.

Ben de sizin gibi çok fazla araba kullanıyorum. Çok fazla şey satın alıyor, bunların gereğinden fazlasını elimde tutuyor, birçoğunu da atıyorum. Kendimi ve çocuklarımı fazlasıyla şımartıyorum. Çok fazla su, enerji ve hava tüketiyor, çok fazla alan işgal ediyorum. Kısacası varoluşum, gezegenin kaldırabileceğinden fazlasına mal oluyor. Bu ne ahlaki bir eleştiri, ne de suçluluk duygusundan kaynaklanan bir vicdan azabı; sadece bir durum tespiti. Ve bu durumun yol açtığı sonuçlar apaçık ortada, hatta artık tüm olumsuz etkilerini hissedebileceğimiz kadar yakınımızda. Hem kendi geleceğim hem de çocuklarımın geleceği için değişmem gerektiğini biliyorum. Ama buna rağmen –tuhaf olan da bu zaten– sizin gibi ben de değişemiyorum. Soyut bir bilgi uğruna konfordan, rahatlıktan ve hazdan vazgeçemiyorum. Elimden gelmiyor.

Bu, üzerinde durulması gereken ilginç bir nokta. İlginç, çünkü gayet mantıklı, gayet zeki olduğumuzu düşündüğümüz halde, gerek birey gerekse de toplum olarak akılsızca davranıyoruz. Elinizdeki kitabı yazma nedenim de budur. İnsan denen şu tuhaf mahlûkatın ne haltlar karıştırdığına en azından bir göz atmak istedim.

Giriş

"Biz hayvanlar yaşamak için yeriz. İnsanlar ise yemek için yaşarlar. Yemek, yemek, yemek.

Sizce, ellerinde yeterince yiyecek var mı?" Hepsi başıyla onaylar.

"İnsanlar asla yetinmezler."

RJ, diğer hayvanlara hitaben, *Over the Hedge* [*Orman Çetesi*] (2006)

İstemek, eskiden, ihtiyaç duymak anlamına geliyordu. İstemek, bir ölüm kalım meselesiydi. "Çocuk yemek istiyor," ya da "Bu at uyutulmak istiyor," örneklerinde olduğu gibi. Günümüzde ise istemek, tam tersine, tümüyle keyfi ve hatta gelgeç bir arzuyu ifade ediyor. "İstiyorum, çünkü istiyorum," tavrından ibaret, herhangi bir ihtiyaç, anlam ya da mantık tarafından dizginlenmemiş, pervasız bir arzu. Bu arada, belki de isteklerimizde fazlasıyla inatçı davrandığımızdan, doyumsuz insanlara dönüşmüş durumdayız. Ne kadar çok şeye sahip olursak, o kadar fazla istiyoruz. Sanki bizim için vazgeçilmez olan şey, arzunun ta kendisiymiş gibi. Bolluk içinde yüzüyor olsak bile, istemeyi bıraktığımız anda varlığımız da son bulacakmış gibi davranıyoruz. Bıngılülke'ye hoş geldiniz. Şimdiden bıngıldamaya başladınız bile.

Bıngıl, kullanılmamış enerjidir; kendi başına ne iyi ne de kötüdür, fakat gizilgüçle titreşir. Bıngıl, uzun kış gecelerinde lambayı aydınlatan balina yağıdır. Yumurtanın beyazı, meyvenin etli kısmıdır. Bir bebeğin soğuğa ve açlığa karşı hayatta kalmasını sağlamak üzere tasarlanmış yumuk yumuk kolları, bacaklarıdır. Bıngıl, ilave ya da fazlalık olan her şeydir. Bir binaya zarafet kazandırmaktan başka bir işlevi bulunmayan bir edikül, taraça veya sundurmadır. Bir kuşun çiftleşmek ya da diğer kuşları uyarmak için değil, sırf keyif için amaçsızca şakımasıdır. Yaratıcılığa olanak tanıyan boş vakitler ve tatil günleridir. Bıngıl, bu anlamda, ışığın içeri süzülmesini sağlayan çatlaktır.

Fakat bıngıl, aynı zamanda, ışığın tam zıddıdır. Eşofmanları içinde koltuğa kurulmuş, zihni uyuşmuş televizyon bağımlısıdır. Dört arabalık garajı olan McMansion'dır.[1] Loş bir odada, kırpışan bir ekranın karşısında tek başına oturan sanal gerçeklik bağımlısının hayali yaşamıdır. Realite programlarının hırgürü, kendiniz için aldığınız sözüm ona feminist *me ring*'dir. Satın aldıkları tüm o şeyleri yerleştirmek için hep daha büyük ve daha mükemmel evlerin peşinde koşan nevrotik alışverişkoliklerdir. Bıngıl, göz alabildiğine uzanan beton, asfalt ve billboardların arasına serpiştirilmiş muazzam ve şaşaalı alışveriş merkezlerinin, kasvetli ve gösteriş budalası banliyölerin dünyasıdır. Emeklilik yatırım fonlarının piyasa odaklı bir muhafazakarlığı iş dünyasına dayatmasıdır. Dehşete kapılmış silikon göğüslü kadınlar, güvenlikli sitelerin korku dolu lüks yaşamına hapsolmuş plastik ilişkilerdir. Eleştirmen Michael Bywater'ın betimlediği, "et lokantaları ve hamburgercilerle, çöplerle, açgözlülüğün ve nefretin boyunduruğuna koşulmuş, eşofmanları içinde nefes nefese obez ailelerle, indirimli fiyatlarla, çirkinlikle, vade farksız satışlarla" dolu duyarsız şehirlerdir. Fiziksel bir durumdan ziyade bir halet-i ruhiyeye tekabül eden tüm bunlar, Bıngılülke'dir.

Üzerinde yaşadığımız gezegeni tehdit etme noktasına gelmemiş olsa, belki sadece ilginç olarak nitelendirebileceğimiz bu çelişki, bizi şu soruyla karşı karşıya bırakıyor: İyi bıngıl ile kötü bıngıl arasındaki fark nerede yatıyor? Bunun, kısmen, bir derece farkı olduğu söylenebilir. Nasıl ki güneşlenmenin ya da çikolata yemenin azı yarar çoğu zararsa, bıngıl da ifrat derecesine vardığında –fuzuli bir fazlalığa dönüştüğünde– koruyucu bir katman olmaktan çıkıp bir mumyanın kefenine dönüşür.

Ama arada yalnızca bir derece farkı yok. Davranış farkı da var. Bu, mutluluğu görev, sorumluluk ve gereklilikle şekillendirilmiş bir yaşamın ümit edilen bir yan etkisi olarak görmekle, mutluluğu ele geçirilemediği için daha da büyük bir hırsla peşinden koşulan, neredeyse evrensel bir amaç olarak görmek arasındaki farktır. İyi bıngıl ile kötü bıngıl arasındaki fark, umut ile beklenti arasındaki

1 McMansion: Amerikan banliyölerindeki büyük, gösterişli ve belirli bir mimari tarzdan yoksun evleri ifade etmek için 80'li yıllarda kullanılmaya başlanan kötüleyici bir terim. (ç.n.)

farktır. Dua edilen ve yordamlanan şey ile talep edilen, dava açılan, uğruna mücadele verilen şey arasındaki farktır. Lütuf ile hak arasındaki farktır. Birinden diğerine bu geçiş, hümanizmin ya da kibrin bir zaferi olarak görülebilirse de, beklenmedik bir şekilde, varlığımızın temel taşını oluşturan anlama karşı körleşmemiz sonucunu doğuruyor.

Bir zamanlar, umarsızca ihtiyaç duyulan bir hasat ya da başarılı bir av, tam da az bulunur olması nedeniyle, derin bir anlam (aynı zamanda, minnet dolu bir tevazu) ifade ediyorken, bugün ifrata alışmış olmamız bizi çaresizce eksikliğini duyduğumuz anlamdan yoksun bırakıyor. Bıngıl açısından zengin, fakat anlam açısından yoksuluz. Sahip olduğumuz bıngılı, daha iyi bir dünya kurmak yerine, kendi mezarımızı kazmak için kullanıyoruz.

Bununla birlikte, Gaia[2] şimdi bize yeni bir şans sunuyor. "Bu aptal insancıklar yürümeyi daha yeni öğrendiler, ama çok daha fazlasını yapabilecek yetenekteler," diyen Dr. Who'yu onaylarcasına, bir krizin eşiğine gelmiş durumdayız. İklim değişikliği –bütün o çöpler, ampuller ve katledilen ormanlarla birlikte– bir sağkalım krizinin de ötesinde, bir anlam krizine işaret ediyor. Ya her şeyin birbiriyle özsel bir bağlantı içinde olduğunu kavrayıp, anlam üretme olanaklarımıza yeniden yatırım yapacağız ya da ölüp gideceğiz.

Çevreci John Muir'in yüz yıldan fazla bir süre önce belirttiği gibi, her şey her şeyle bağlantı içindedir. Bu, Tasavvuf'tan Jung'a ve Aborjinlerin Düş Zamanı'na dek, birçok mistik geleneğin de temel sezgisidir. Daha da şaşırtıcı olan şu ki, madde enerjiye dönüşür ve nükleer fizik "her şeyin kuramı"nı oluşturmanın peşine düşerken, her şeyin bir birlik içinde olduğu fikri bilimin de temel bir ilkesi haline gelmekte. Şeyler arasındaki bağlantı örüntüleri, beynimizdeki nöronal bağlantılar gibi, doğrusal ya da düzlemsel değil de üç boyutlu olduklarından, bunu açık bir şekilde dile getirmek bir yana, kavramamız bile oldukça zor. Dil, fazlasıyla doğrusal olduğundan, bu konuda bize bir yardım sağlamıyor. Bizi ayırmalar ve tanımlamalar yaparak düşünmeye alıştırmış olan Aydınlanma mirasımızdan da medet umamayız.

2 Gaia: Yunan mitolojisinde yeryüzünü simgeleyen tanrıça. (ç.n.)

Aydınlanma'nın belki de son meyvesi olan modernizm, bilimsel-materyalist zihniyeti bir takıntı haline getirdi. Bilim, genel yasalar oluşturmamızı sağlayan ortak unsurları, yani özleri arar. Bu arayış, modernizmin hem evrenselleştirme yönündeki çabalarına –demokrasi, Esperanto, ekümenizm, refah toplumu ve ücretsiz okul sütü– hem de tanımlayarak ayırma saplantısına bir temel oluşturdu. Dünyayı eşit fakat birbirinden ayrı varlıklardan –bunlar ister atomlar olsun, ister türler, disiplinler, insanlar ya da gökdelenler– müteşekkil türdeş bir alan olarak gören pozitivist yaklaşım, açık ve seçik tanımlar yapılmış olmasını gerektiriyordu. Dolayısıyla, tanımlamak modernizmin en belirleyici edimi, materyalizm ise en belirleyici inancı oldu. Nasıl ki Rönesans Platon'u yeniden keşfettiyse, modernizm de sınıflandırmanın babası Aristoteles'i yeniden keşfetmiştir.

Ahlak felsefecisi James Flynn, insanın IQ seviyesinin yüz yıldan uzun bir süredir *giderek yükseldiğini belirtiyor. Flynn'e göre*, köpeklerle tavşanlar arasında nasıl bir bağlantı olduğu sorusunu eğer on dokuzuncu yüzyılda yaşayan birine yöneltseydik, köpeklerin tavşanları yakalamaya yaradığı yanıtını alırdık. Aynı soruyu bugün birine yönelttiğimizde ise, köpeklerin de tavşanların da memeli olduğu yanıtını alırız. Başka bir deyişle, bugün daha iyi düşünüyor değiliz; sadece, IQ testlerinin ve bu testleri hazırlayan modernist bilimcilerin tercih ettiği analitik ve sınıflandırmaya dayalı düşünme tarzında daha iyiyiz.

Bu ayırma dürtüsü, yaşamımızın her alanına nüfuz ediyor. Bir çocuğun, tabağındaki farklı renk ve özellikteki yiyecekleri birbirinden ayırması gibi, modernizm de disiplinleri, türleri, kentsel işlevleri, çekirdek aileleri, canlı türlerini, arabaları, elementleri ve evleri sınıflandırdı. Tuhaftır ki postmodernizm, çoğulculuk adına da olsa, güvenlik, konfor ve huzur vaat eden cezbedici baloncuklar hazırlayarak, bu durumu daha da körükledi. Alışveriş merkezleri, 4x4'ler, McMansion'lar, sinema odaları ve MP3 çalarlar gibi fiziksel baloncuklarımız var. Paylaşımlı ofisler, kurumsal pazarlık, kişiye özel hakikat ve (giderek daha şişman, daha bıkkın, daha acınası bir hal aldığımız halde) genel bir mutluluk beklentisi içinde olmak gibi çeşit çeşit kültürel baloncuklarımız da var. Kendi güvenlikli sitelerimizin yerleşik yabancılarıyız. İçeride olmaktan ne kadar

korkuyorsak, dışarıya çıkmaktan daha da çok korkuyoruz. Biz farkına bile varmadan, konfor bizim için bir düşmana, sığınağımız ise bir hapishaneye dönüşüyor.

Eğer aklımızın sesine kulak verirsek, bunun böyle devam etmeyeceği muhakkak. Bıngılımızı büyütmektense, hakikatin ve güzelliğin alevini tutuşturmak için onu yakmanın bizi daha mutlu ve daha iyi kıldığını göreceğiz. Tehlikeye atılmak pahasına da olsa, kendimizi sınamanın bazen ihtiyaç duyduğumuz bir şey olduğunu göreceğiz. Yedi yıllık kıtlığın da yedi yıllık bolluk kadar önem taşıdığını, bağlantı kurmanın anlam ürettiğini, vermenin aslında almak olduğunu göreceğiz. Kısacası, yeteri kadarının gerçekten de yettiğini göreceğiz.

1. Arzu: Her Şeyi, Hemen İstemek

Her zaman istediğin şeyi elde edemezsin. Ama bazen denediğinde, bir de bakarsın ki ihtiyacın olanı elde etmişsin.

Mick Jagger ve Keith Richards (1968)

Arzu, yaşamın temel güçlerinden biri, belki de en önemlisidir. Yaptığımız hemen her şey arzu tarafından güdülenmiştir – ister yemek, aşk, para, seks ya da iktidar gibi heveslerimiz olsun; ister hakikat, düzen ya da tanrı gibi daha soyut isteklerimiz. Arzu bizim itici gücümüz, varoluş nedenimizdir. Kendimizi nasıl tanımladığımız ve geleceğimizi nasıl şekillendirdiğimizdir arzu. Her sabah yataktan kalkma sebebimizdir. İstediğimiz için varız ve var olduğumuz için isteriz. Filozof William Irvine'in belirttiği gibi, "Arzu dünyayı canlandırır." Dolayısıyla, arzunun hayal dünyamızı da canlandırması hiç şaşırtıcı değildir. Luke Skywalker'dan Becky Sharp'a, Ahab'dan Siddhartha'ya dek, kahraman bir şey *istemek* zorundadır. Arzu, yaşamı olduğu kadar olay örgüsünü de yönlendirir. Diğer yandan, genelde sadece yaşlılarda, hastalarda ya da Budistlerde görülen arzu yokluğu, bizi korkutur.

"YEŞİL FİTİLDEN DOĞRU ÇİÇEĞİ KOŞTURAN O GÜÇ"[1]

Evrim açısından bakıldığında, arzunun "neden"i açıktır şüphesiz. İnsanlığın evrimi boyunca maruz kaldığı zor koşullar, iştahın öncelik kazanmasına yol açmıştır: En fazla sekse, en fazla besine ya da en fazla eşyaya sahip olanın, soyunu sürdürme şansı da

1 Thomas Dylon, "The Force that through the Green Fuse Drives the Flower" Türkçesi Can Yücel, *Her Boydan: Dünya Şiirinden Seçmeler*, Seçilmiş Hikayeler Dergisi Yayınları, Ankara 1957, s. 42.

daha fazlaydı. Ama bu durum artık tümüyle değişti. Çoğumuzun –hatta belki sürekli bir tatminsizlik içindeki Mick Jagger'ın bile– arzularımızı tatmin etme imkanı giderek artmakla birlikte, arzularda herhangi bir zayıflama emaresi görülmüyor. Aksine, arzularımız daha da doymak bilmez hale geldiler. Daha fazla şeye sahip oldukça daha fazlasını istiyor ve istemeyi istemeye daha eğilimli oluyoruz. Bir an için bile olsa arzulamayı bıraktığımızda olabilecekleri görmekten korkar gibiyiz. Psikiyatrlara göre, kronik obezler büyük ölçüde kilo kaybettiklerinde dehşete kapılıyor, yıkıcı bir güce maruz kalmışçasına kendilerini kırılgan hissediyorlar – kurtulmaya çalıştıkları kilolar, sanki aslında kendilerini koruyan bir zırhmış gibi. Standart orta sınıf tüketiciler olan bizler de, bıngıl edinme oranımızda herhangi bir azalma tehlikesiyle karşılaştığımızda, aynı türden sefil korkulara kapılıyoruz. Öyle ki, tatmin elde etme kabiliyetimizle ve gezegenimizi nefessiz bırakan biyokütlemizle birlikte düşünüldüğünde, bir zamanlar hayatta kalmamızı sağlayan arzular şimdi artık hayatımızı tehdit eder hale geldiler. Ya biz ne yapıyoruz? Oturmuş içkimizi yudumluyoruz.

NİÇİN AŞIRI TATMİN PEŞİNDEYİZ

Arzunun nihai hedefi elbette mutluluktur. Görünen o ki sadece arzulamaya değil, arzu ile mutluluk arasında nedensel bir ilişki bulunduğunu varsaymaya da programlanmışız. Bu bağlantı, Batı kültürü ve ekonomisinin o denli derinine işlemiştir ki, artık nadiren ifade edilir. Açıkça dile getirildiğinde ise, baştan savma bir *post-hippi* mantrası gibi gelir kulağa: Arzu, tatmin peşindedir; tatmin, haz demektir; haz, mutluluk demektir ve mutluluk ise neredeyse her şeydir. Daha ne olsun? Ama ya bu varsayım hatalıysa? Ya aradaki bağlantılardan biri yanlışsa?

Nitekim, arzu = tatmin = haz = mutluluk şeklindeki akıl yürütmenin her adımının yanlış olduğu kolaylıkla gösterilebilir. Arzu her zaman tatmin edilmeye gerek duymaz. Tatmin çoğu kez bize umduğumuzdan daha az ve daha kısa süreli bir haz verir. Haz ise,

elde edildiğinde bile, mutluluk getirmez. Çoğu zaman haz, olsa olsa mutsuzluğa karşı bir avuntudur sadece; en kötü ihtimalle de, sefaletimizi pekiştirmekten başka bir işe yaramaz.

Tüm bunlar, art arda yapılan araştırmaların tüketim, iklim değişikliği, obezite ve yaygın depresyon arasındaki nedensel bağlantıları ortaya koymasıyla daha da açıklık kazanıyor. Buna rağmen, doyum elde etmeye yönelik dürtü, popüler kültürde hâlâ işlerliğini korumakta. Çoğumuz açısından din iskartaya çıkarılmış ve Aydınlanma hayal kırıklığı yaratmış olsa da, haz yoluyla mutluluk arayışı çağımızın en sarsılmaz inancı olmaya devam ediyor. Kitabevleri nasıl mutlu olunacağını anlatan el kitaplarıyla dolup taşıyor. Psikolog John Schumacher'in belirttiği gibi, "Mutluluk enstitüleri, kampları, kulüpleri, sınıfları, gezileri, atölyeleri ve inzivaları mevcut. Üniversitelerde Mutluluk Araştırmaları bölümleri açılıyor... Gezegenimiz mahvoladursun, kişisel mutluluk her yerde satışa sunulan büyük bir işletme."

Batı kültüründeki mutluluk bağımlılığının depresyon salgınına koşut gelişmesi, ironik olduğu kadar, apaçık bir gerçektir; tıpkı, zayıflığa duyulan hayranlığın obezite salgınına koşut gelişmesi gibi. Ancak biz bu durumu sürekli görmezden geliyoruz ve mutlu olmak hâlâ en büyük amacımız. Şarkının da dediği gibi, "Eğer seni mutlu ediyorsa, o kadar da kötü olamaz." Yaşam şu anda son bulacak olsa, tam da modern dünyanın mezar taşına yazılacak bir söz.

İşin tuhafı, böylesi bir sonu ciddi bir olasılık haline getiren şey, bizim mutluluk arayışımızın ta kendisi. Bu da bizi şu soruyla karşı karşıya bırakıyor: Eğer bizi mutlu etmiyorsa, hatta dünyanın mahvına yol açması kuvvetle muhtemelse, neden yanlış arzuları aşırı bir şekilde tatmin etmeye bu denli çabalıyoruz?

Bunun nedeni, bir ölçüde, kültürel. Günümüzde reklamlar, her türlü arzumuzu tatmin etmenin sadece bir hak değil, aynı zamanda bir tür ödev olduğunu bıkıp usanmadan tekrarlıyor. Bireysel emeklilik olsun, iç çamaşırı ya da tatil olsun, satın alın diye bastırıyor reklamlar, satın alın çünkü hak ediyorsunuz, çünkü siz buna değersiniz, ama en önemlisi, çünkü istiyorsunuz. Robert Louis Stevenson'ın bahsettiği o "büyük mutluluk uğraşı," bizim için neredeyse bir tüketicinin derhal doyum sağlama görevine indirgenmiş durumda.

Aşırı tatmin arayışının temelinde, kısmen de, haşarılık yatıyor. Sınırları ihlal etme isteği her zaman güçlüdür ve bunun olumlu yanları da vardır. Fakat arzu açısından bakıldığında, bazen iyiyi ya da bizim için iyi olanı arzulasak da, kötüyü ya da bizim için kötü olanı daha ziyade ve daha şiddetle arzularız. Arzuyu görünür kılanın, tam da ihlalin kendisi olduğu söylenebilir. "İyi" arzu, fondaki sabit bir uğultu gibi, fark edilmeden kalır. Arzunun varlığını, ancak çikolata, afyon ya da seks gibi yasak hazlar için duyduğumuz şiddetli bir ihtirasa dönüştüğünde, bir başka deyişle, karşı konulması gereken bir şeye dönüştüğünde fark ederiz.

Bu türden bir haşarılığa karşı sınırlar getirilmiştir. Yedi ölümcül günah, özellikle de arzuyla ilişkili günahlar (oburluk, kıskançlık, şehvet, açgözlülük) olmasaydı, tüm uygarlık yok olur giderdi. İşinizi kurarken, bahçenizi düzenlerken ya da evlenirken hiçbir arzu duymadığınızı düşünün bir. Bir aşk şarkısı yazarken, maraton koşarken –ya da banka soyarken– arzudan yoksun olduğunuzu hayal edin.

Günümüzde gençlik kültürünün hâkim konumda bulunmasının da, aşırı tatmin çabamızda bir payı olduğu ileri sürülebilir. Zira gençler arzuları doğrultusunda hareket etmeye daha yatkındırlar. Ayrıca, aşırı tatminin palyatif bir etkisi de var. Tüketimin ima ettikleri öylesine dehşet verici ki, tam da bu yüzden tüketmeye devam ediyoruz; aç olmadığı halde yemek yiyen şişman biri gibi.

Daha da dehşet verici olan tek şey, hiç arzu duymamaktır. Arzunun yokluğu bir Zen ideali olabilir ama aynı zamanda bizim en korktuğumuz şeylerden biridir. Arzunun sona ermesi yaşamın son bulması gibidir neredeyse. Arzu yoksa, yataktan kalkmak için –hatta en başta yatağa girmek için bile– bir neden de yoktur. Irvine'in yazdığı gibi, "Arzuyu çıkarırsanız, geriye ne yaşamayı ne de ölmeyi arzulayan donuk varlıkların oluşturduğu bir dünya kalır."

Irvine, bir "arzu krizi"nden bahsediyor. Bu krizden mustarip kişiler, haz duyma kabiliyetini değil, geçici ya da kalıcı olarak hazdan haz alma, yani hazzı arzulama kabiliyetini yitiriyorlar. Irvine bu kişileri üç farklı sınıfa ayırıyor: Arzuyu tümüyle kaybetmiş olanlar (örneğin yazar Larry McMurtry, geçirdiği bir kalp ameliyatı sonrasında, o zamana dek okuma arzusunu yitirdiğini fark etmişti); Siddhartha gibi, kendi arzularından tiksinti duyarak vazgeçen-

ler ve, başarısının doruklarındaki Tolstoy gibi, arzunun beyhudeliğini görmekle birlikte, arzu duymaya devam eden ve arzularının gerçekleşip gerçekleşmemesine kayıtsız kalanlar.

Arzunun olmadığı bir dünya sönükleşir. Grip olup da tat alma duyunuzu yitirmeniz bile sizi her türlü istek ve amaçtan mahrum bırakmaya yetebilir. İşte bu yüzdendir ki Freud, Nirvana ilkesi olarak adlandırdığı arzu duymama isteğini ölümle ilişkilendirmiştir. Yine bu yüzdendir ki Aziz Augustinus, o ünlü duasında, Tanrı'dan kendisini erdemli ve ölçülü kılmasını isterken, "Ama hemen değil," diye de eklemiştir.

Dolayısıyla, arzunun bizzat kendisi bizim arzuladığımız bir şeydir. Peki ama arzunun kendisine duyduğumuz bağımlılık, tatmin olduğumuz halde (ihtiyaçlarımızın, mantığın ve hatta edebin ötesinde) arzu etmeyi sürdürecek kadar mı güçlü? Yoksa tersi mi söz konusu? Tarihçi ve toplum eleştirmeni Christopher Lasch, bundan neredeyse otuz yıl önce yazdığı *The Culture of Narcissism*'de, modern çağın belirleyici özelliği olarak gördüğü narsisizmin temelinde "istekten muaf olma isteği"nin bulunduğunu belirtir. Bu durumda, arzularımızı tatmin etmekle yetinmeyip, doyum noktasının ötesinde bile bu arzuları sürdürmedeki ısrarlı tutumumuz, arzudan muaf olma yönündeki narsisistik itkiyle açıklanabilir mi?

Her halükarda, doyumsuz bir canlı türüne dönüşmüş durumdayız. Bu durum, *neyi* arzuladığımızı, *nasıl* arzuladığımızı ve arzularımızı –belki de şimdiye dek ilk kez– ortak yararımız doğrultusunda kullanıp kullanamayacağımızı ele almayı gerektiriyor.

İSTEDİĞİMİZ ŞEYİ NİÇİN İSTERİZ: HAZ

Bize haz vereceğine inandığımız şeyler nelerdir? Bunun yanıtı gayet açık: konfor, güvenlik, aşk (ya da en azından beğenilmek) ve gıpta edilmek. Mal, mülk, fiziksel mükemmellik, özgürlük gibi arzu nesnelerimizin çoğunu, bizim için iyi olduğunu düşündüğümüz bu şeyleri bize sağladıkları ölçüde arzularız.

Örneğin, konfor ile mutluluk arasında doğrudan bir ilişki olduğuna dair inancımız, bizi acıdan kaçınmaya sevk eder. Tıpkı haz arayışı gibi acıdan kaçınmanın da evrimsel faydaları vardır. Bir

keresinde Winston Churchill'in ifade ettiği gibi acı da, tıpkı eleştiri gibi, "sağlıksız bir durumun varlığına dikkat çeker." Fakat acının tümüyle ve kalıcı bir şekilde önüne geçmenin artık ciddi bir olasılık haline geldiği günümüzde, şu soruyu sormamız kaçınılmaz: Acıyı ortadan kaldırmaya yönelik bu gayretimiz, hazza tanıdığımız öncelik kadar yanlış ve hatta belki de zararlı olabilir mi? Birçoğumuz acının olmadığı bir dünyanın hayalini kurarız. Ruhsal acının da en az fiziksel acı kadar sıra dışı bir deneyime dönüşeceği bir dünya bizleri bekliyor. Peki ama mademki bu yakın bir olasılık, *acıdan* muaf bir dünyada yaşamayı gerçekten ister miydik acaba?

Hayalimiz gerçekleşmek üzere. Stefanie Reinberger'in kısa süre önce *Scientific American* dergisinde yayımladığı bir makale, adenozin monofosfat (AMP) adı verilen yeni bir tür katkı maddesinin, gıdalardaki hoşa gitmeyen tatları almamızı engellediğini gösterdi. AMP, dildeki tat alma hücreleri ile beyin arasındaki iletişimi engelleyerek, acı tatlara karşı eskiden beri sahip olduğumuz ve striknin gibi zehirli maddeleri yememizi önleyen duyarlılığı ortadan kaldırıyor. Bu katkı maddesi, Amerikan Gıda ve İlaç Dairesi tarafından 2004 yılında onaylandı. Benzer uygulamalar, bir daha asla hoşumuza gitmeyen bir tat almayacağımız anlamına gelebilir. Brüksel lahanası bizim için gravyer peyniri, dondurma veya çikolata tadında olabilir; üstelik bu arada orijinal şeklinden, acılığından ve besleyiciliğinden hiçbir şey kaybetmez.

Ama gerçekten de istediğimiz bu mu? Görece önemsiz gözüken tat alma düzeyinde bile olsa, sadece haz veren duyumların olduğu bir dünya mı istiyoruz? Böylesi bir dünyada hazzın hâlâ bir anlamı olacak mıdır?

Bu konuda daha da ileri gidenler ve çok daha ciddi olanlar var. David Pearce'ın internet sitesi *The Hedonistic Imperative*, acının tamamıyla ortadan kaldırılmasını gayet ciddiye alan hareketlere bir örnek teşkil ediyor. "Acıyı yaşamın her alanından silip atmak"la ilgili ayrıntılı bir manifesto sunan Pearce'a göre, artık bize bir yararı olmayan acıyı bertaraf etmek için mümkün olan her yola –cerrahi, genetik mühendislik ya da yan etkisi olmayan kusursuz bir ilacın keşfi– başvurulmalı.

Pearce'ın iddiasına göre, her hazzın bir bedeli olduğu şeklindeki eski denklem artık geçerliliğini yitirdi. Acıyı hazzın diğer

yüzü olarak görmek, modası geçmiş bir bakış açısıdır ve "gelecek kuşakların kalıtsal bir duygu bozukluğu addedecekleri bir hastalıktan mustarip" olduğumuzu gösterir sadece. Her olumlu şeyin bir de olumsuz yanı olduğunu düşünmek, alışılagelmiş bir varsayımdan ibarettir. Oysa yaşam tümüyle olumlu olabilir ve bir gün olacaktır da.

Pearce, "Cennetin Doğallaştırılması" başlığını taşıyan bir bölümde, insanların gelecekte ilaçlar, cerrahi ya da genom tasarımı sayesinde acıdan tümüyle muaf bir dünyada yaşayacaklarını iddia ediyor:

> Nanoteknoloji ve genetik mühendislik, hoşa gitmeyen deneyimleri canlılar dünyasından silip atacak. Önümüzdeki bin yıl içinde, acının biyolojik temelleri ortadan kaldırılacak... İnsan-sonrasına özgü büyüleyici nitelikte mutluluk durumları biyolojik olarak sonsuza dek arıtılmış, çoğaltılmış ve yoğunlaştırılmış olacak. Günümüzde makul derecede iyi olduğu kabul edilen zihinsel sağlık durumları yerini daha iyilerine bırakacak... Üreme tıbbında vuku bulan genetik devrim daha da geliştikçe, bir zamanlar binyılcı düşlemlere ait görünen her şey bilimsel olarak gerçekleştirilebilir bir araştırma programına dönüşecek. Bunun benimsenmesi veya reddedilmesi, son kertede, bir sosyal politika meselesi olacak. Gelecek çağlarda, ne miktarda hoşnutsuzluk yaratmak veya muhafaza etmek istediğimizi, etkin ya da edilgin bir şekilde, *seçmek* durumunda olacağız.

Bu bir ütopya mı, yoksa distopya mı? Bu konu, öteden beri edebiyatın da ilgisini çekmiştir. Aldous Huxley'in 1932'de yayımlanan romanı *Cesur Yeni Dünya*, acının olmadığı bir geleceğe ilişkin en erken araştırmalardan biridir. Hazzın başlıca baskı aracı olduğu totaliter bir dünyada bireycilik, melankoli, tekeşlilik ve hafıza cezalandırılmakta, insanlar hipnopedya, soy arıtımı ve *soma* adı verilen resmi bir ilaç yoluyla uyuşturularak haz dolu bir teslimiyet içinde yaşamaktadırlar. Sonuçta ortaya çıkan aşırı mutluluk hali, ütopik olmaktan ziyade, bilgiye, özgürlüğe ve bizzat acıya yönelik bir tehdittir. Huxley'e göre, mutluluğa katışıksız haz yoluyla ulaşılamaz; hatta, ışığın karanlığa muhtaç olması gibi, mutluluk da acıya ve zorluğa ihtiyaç duyar.

Tüm bunlardan etkilenmemiş görünen Pearce'a göre ise,

Huxley'in uyuşuk ve kimyasal distopyası, sadece onun yanlış ilacı seçtiğini gösterir. Pearce, aşırı mutluluk veren modern ilaçların, enerjiyi bastırmak yerine bizzat ürettiklerini ve istenmeyen yan etkilere daha az yol açtıklarını ileri sürüyor. Fiziksel ve hatta duygusal hazdan ziyade, haysiyet ve özgürlükle ilgilenen Huxley, muhtemelen Pearce'ın bu cevabını tatmin edici bulmazdı.

Diğer yandan, ünlü yüzücü Ian Thorpe'un dünya çapında bir atlet olmanın zorlukları hakkındaki düşüncelerini okumak ilginçtir. Thorpe, acı eşiğini yükseltmenin de ötesinde, acının kendisine olumlu bir nitelik atfediyor.

> Acıya bağımlı hale gelmiştim. Kendimi acıya kaptırmıştım. Bunu özlüyorum, ağlama derecesine gelinceye dek kendimi zorlamayı özlüyorum... En sevdiğim an, bir yarışı bitirdiğimde vücudumun acıdan çökmek üzere olduğu ve bana, "İyiyim. Aslandan kaçmayı başardım ve ölmeyeceğim," dediği an.

Mesele sadece vücutla da sınırlı değil. Thorpe'a göre sürekli bir mutluluk hali ne doğaldır ne de sürdürülebilir: "Bu yoğun ve aşırı mutlulukları fazla sık yaşamanın iyi bir şey olmadığını düşünüyorum... Bu tür deneyimleri arada sırada yaşamanız gerekir, her hafta değil." Belki de, demeye getiriyor Thorpe, acı hazzın karşıtı değil, olmazsa olmaz bir parçasıdır.

Hıristiyan geleneğinin bir parçası olan, ama bugün büyük ölçüde reddedilen ve hatta bizzat Hıristiyanlık tarafından alaya alınan bu türden bir bilgelik, yavaş yavaş popüler kültüre girmeye başlıyor. Örneğin *Little Miss Sunshine* adlı film, normalde işlevini yitirmiş bir ailenin karşılaştığı zorluklar ve mecburi fedakarlıklar yoluyla nasıl yeniden toparlandığını anlatıyor. Fakat böylesi bir anlayışı benimsemekten aciz olan ya da imtina eden çoğumuz için, haz = mutluluk denklemi geçerliliğini korumaya devam ediyor.

Hippi başkaldırısından yarım yüzyıl sonra, "Eğer acıtıyorsa, sizin için iyi demektir" şeklindeki eski zihniyeti hâlâ yıkmaya çalışıyoruz. Kötü hissettiren şeyin bizim için kötü olduğuna, iyi hissettirenin ise bizim için iyi olduğuna kendimizi inandırmaya çalışıyoruz hâlâ. Ne var ki, gerçekte tembellik ediyoruz. Tatmin olduğumuz anda miskinleşiyoruz. Ardından sıkılıyor, sonra da

depresyona giriyoruz. Bolluk depresyona yol açar; bu basit bir neden-sonuç ilişkisidir.

Adele Horin'in *Sidney Morning Herald*'daki bir makalesine göre, Sidney'in Leichhardt mahallesinde oturan ve toplumsal analist Richard Florida'nın "yaratıcı sınıflar" kategorisine dahil ettiği kişiler, Sidney'in en "hoşnutsuz" kesimini oluşturuyor. Horin, bu kişilerin Leichhardt'ı terk ederek, yeni Amerikan tarzı "*latte* şehirler"e taşınmalarını öneriyor. Oysa belki de, tersine, yaratıcı olmak hoşnutsuz olmayı gerektiriyordur; hoşnut olduğunuz anda, yaratıcılığınız da son bulur.

İMRENME

Duygusal yelpazemizde imrenmenin başat bir konuma sahip olması, hiyerarşik primatlar olarak tanımlanmamız için yeterlidir. *Devil Wears Prada*'da, Miranda Priestly'nin limuzinden inmek üzereyken gülümseyerek söylediği gibi: "Herkes bizim yerimizde olmak ister." Hem bir suçlama hem de bir beklenti ifade eden imrenme, bugün sona erdiğini varsaydığımız sınıf mücadelesinin standart bir silahı haline geldi. Sağcılar, toplumsal adaleti savunan aktivistleri "imrenme siyaseti" gütmekle suçluyorlar. Başkalarının bize imrenmesini istememiz, doğamız gereği hiyerarşik bir topluluk halinde yaşıyor olmamızdan kaynaklanır. İmrenmek bizi güvensiz hissettirir ve kendimizi kısmen de olsa başkalarının gözünden görmemize yol açar. Başkalarının olumlamasına duyduğumuz bu ihtiyaç, hem uygarlaşmanın itici gücüdür hem de toplumsal bir tutkal işlevi görür. Böyle bir ihtiyaç hissetmesek daha az sevimli –ve daha az başarılı– yaratıklar olurduk. Yani bunun da evrimsel bir amacı var.

Seyşel Adaları'nda bir tatili, deniz manzaralı bir evi ya da 20 metrelik bir yatı sırf bunlara sahip olmak için istediğinizi düşünebilirsiniz. Ama aslında, Irvine'in de belirttiği gibi, "Eğer komşularımız pahalı kol saatleri, cipleri, 1500 metrekarelik malikaneleri olan kişilere hayranlık duymak yerine onlarla dalga geçselerdi, büyük olasılıkla biz de bu tür şeyler edinmek için çaba sarf etmezdik." Başkasının istediği bir şeye sahip olmak –bu, arabanız için bir park yeri bile olsa– hem içinizde sıcak bir duygu uyandırır, hem de sahip olduğunuz şeyi bir anda sizin için daha kıymetli kılar. Çoğu

kişi neredeyse sadece gıpta edilme arzusuyla hareket eder. Araştırmaların gösterdiği gibi insanlar, iş arkadaşlarından daha fazla ücret aldıkları bir işte çalışmayı mı, yoksa diğer herkesin kendilerinden fazla kazandığı daha yüksek ücretli bir işte mi çalışmayı tercih ettikleri sorulduğunda, daima ilk seçeneği tercih ediyorlar.

H.L. Mencken zenginliği şöyle tanımlıyor: "Yıllık gelirinizin, karınızın kız kardeşinin kocasınınkinden en az yüz dolar daha fazla olması." Gore Vidal ise, daha da özlü bir şekilde şöyle ifade ediyor: "Başarılı olmanız yetmez. Diğer herkesin başarısız olması gerekir." Oysa günümüzde imrenme pervasızca teşvik ediliyor. Keyfini çıkarın.

Kanadalı felsefeci Mark Kingwell, Sidney'deki bir konuşmasında şunları söylemişti:

> Dergilerde ve ticari sergilerde tasarım adı altında sunulan yaşam tarzı pornografisinin ve tüm reklamların amacı, kıskançlığı teşvik etmektir. Örneğin, ev kıskançlığından mustarip insanlar var. Bu kişiler, başkalarının evine adım attıkları anda, kendilerini eksik ve yetersiz hissederler, adeta kanları çekilir, sararıp solarlar, gözleri sadece kendilerinin sahip olmadığı şeyleri görür: şu perdeler, şuradaki biblo, şu granit tezgah veya paslanmaz çelik buzdolabı.

Diğer bir deyişle, statü bizim için paradan daha önemlidir. Para, temel ihtiyaçların ötesinde, bize sağlayacağı statü için arzulanır. Statü sahibi olmak, bize kendimizi üstün hissettirir. Ve statünün temelinde imrenme –ya da en azından başkalarının bize imrendiği varsayımı– yatar. Emlak geliştiricisi James O'Neill, *Sidney Morning Herald*'a verdiği bir röportajda, yeni alanların imara açılmasına karşı çıkanları "kin besleyen kıskanç kişiler" olarak tanımlıyor. Hemen herkeste görülen şöhret ve servet kazanma arzusu (buna mesleki başarı ve her çeşit takdir de dahil), temelde tek bir arzuya dayanır: Başkaları tarafından beğenilmek. Issız bir adada tek başımıza olsaydık, emin olun kılımızı bile kıpırdatmazdık.

İmrenme, ölçülü olduğu takdirde, uygarlaştırıcı bir etki gösterir. Ama aşırıya vardırıldığında, doymak bilmez bir açgözlülüğe, muhtaçlığa ya da narsisizme dönüşerek yıkıcı etkilere yol açabilir. Örneğin ekonomik ya da siyasi hiyerarşilerin tepesinde bulunanların çoğu için, hayran olunmak tıpkı bağımlı oldukları bir uyuş-

turucu gibidir. Venezuela devlet başkanı Hugo Chavez'in psikiyatrı Edmundo Chirinos, *Atlantic Monthly* muhabiri Franklin Foer'e verdiği bir demeçte şöyle der: "Halkın sevgisi onun için bir uyuşturucu gibidir. Kahveye nasıl ihtiyacı varsa, halkın sevgisine de öyle ihtiyaç duyar." (Chavez, günde otuz fincana yakın kahve içmekle nam salmıştır.)

Kıskançlık uyandırmak için elimizde az sayıda araç var, zira genelgeçer bir değere sahip olmayan her şey bir anda gözden düşüyor. Ayrıca, bir şeyin kıskançlık uyandırabilmesi için gösterilebilir ve aşikar, yol kenarındaki bir billboard gibi görünür olması gerekir. Şöhret ve servet, mal mülk, bedensel mükemmellik ve güzellik bunlar arasında yer alır.

GÜVENLİK VE KORKU

Çağımızı belirleyen özelliklerden biri de korkudur. Helikopter ebeveynlik, denizaşırı imalat, çocuk obezitesi, dadı-devletçilik, güvenlikli siteler, cipler ve siyasi muhafazakarlık; hepsinin de temelinde korku yatıyor. Korku, kültürümüzü olduğu kadar çevremizi de şekillendiriyor. Bugün, daha önce hiç olmadığımız kadar güvendeyiz. Ama neye yarar? İstatistikler dünyamızın daha güvenli bir yer haline geldiğini gösteredursun, kendimizi giderek daha fazla tehdit altında hissediyoruz. Ne kadar çok emniyetteysek, o denli tehlikedeyiz.

Hal böyle iken, güvenliği korkunun karşıtı olarak görmeye de devam ediyoruz. Güvende olmanın korkuyu ortadan kaldıracağını umuyoruz. İngiliz sosyolog Frank Furedi diyor ki:

> Güvenlik, günümüzde en önemli değer haline geldi. Bir zamanlar dünyayı değiştirme (ya da olduğu haliyle koruma) mücadelesine adanmış olan tutkular, bugün artık güvenliğimizi temin etmeye yönelmiş durumda. "Güvenli" olarak nitelenen her türden faaliyet yeni bir anlam kazanarak, hiç düşünmeksizin onaylamamız beklenen meziyetlerle donatılmış oluyor. Örneğin "güvenli seks," sadece "sağlıklı" bir şekilde yapılan seks anlamına gelmiyor; yaşama karşı sergilenen tüm bir tutumu ifade ediyor.

Çoğu hükümet, birçok kurum ve neredeyse bütün reklamlar varlıklarını korkuya borçludurlar. Hepsi de umutlarımızı okşarken, bir yandan da korkularımızı sömürürler. Gerçekten de, korku son derece verimli bir alan – yaşlanma, hastalanma ya da kilo alma korkusu; kötü kokan bir nefese, kötü dişlere ya da kötü bir blucine sahip olma korkusu; dışlanma, kapatılma ya da sadece ihmal edilme korkusu. Velhasıl, korkularımız saymakla bitmez.

Maceracı ve ilgi çekici hükümetler yerine güvenli ve sıkıcı olanlarına oy vermemizin nedeni korkudur. Korku yüzünden, güvenlikli siteler inşa ediyoruz. Bu sitelerde yaşayanlar, duvarların ötesindeki her şeyden bazen o derece korkuyorlar ki, şöyle bir çıkıp bakmaya bile çekiniyorlar. Müstahkem bir kale, kolayca bir hapishaneye dönüşebilir. Çok fazla yememizin, çok fazla inşa etmemizin ve çok fazla harcamamızın da temelinde korku vardır.

"Materyalizmin zincirleri" olarak adlandırdığı şeyi inceleyen psikolog Tim Kasser'e göre, materyalist değerler mutluluğumuza zarar veriyor. Bunu da, güvensizlik duygumuzu besleyerek, bizi rutin bir koşturmacaya hapsederek, ilişkilerimizi sekteye uğratarak ve kişisel özgürlüğümüzü kısıtlayarak yapıyorlar. Kasser'in bulgularına göre, materyalist değerlere sahip kişiler toplumsal açıdan muhafazakar olmaya daha eğilimliler. Farkındalıkları zayıf ve öz saygıları düşük. Başkaları tarafından takdir edilmeyi ise çok önemsiyorlar. Bir de, çok fazla televizyon seyrediyorlar. Ayrıca, materyalistler ölümle ilgili daha fazla rüya görüyor ve bu rüyaların yol açtığı korkuların üstesinden gelmede daha başarısız oluyorlar.

Ölüm korkusu ve ölüm arzusu – genelde narsisistik özellikler olarak değerlendirilen bu birbirine zıt iki durum da, kişinin içsel kaynaklarının yetersizliğini yansıtır. Bu yüzden, dış sınırlarını durmaksızın sağlamlaştırma ihtiyacı içinde olan narsisist kişi, başkalarının kendisine duyduğu aşk, hayranlık veya imrenme gibi teçhizatla donanarak içindeki daimi ölüm arzusunu savuşturur.

Bu durumda materyalizm, üstü örtülü bir kendinden nefrete, hatta bir ölüm arzusuna işaret ediyor olabilir mi? Bu tür belirtilerin yaygın olarak görülmesi, bir toplum için ne ifade edebilir? Gerçekten de böyle bir topluma mı dönüşmüş durumdayız? İşte sormamız gereken sorular.

ÖTEBERİ

Materyalizm, gerçekliği maddi olanla bir tutan felsefi bir yaklaşım aslında. Alvin Toffler'in, *Future Shock* adlı eserinde "insan-nesne bağlantısı" olarak betimlediği şeyin de büyük ölçüde temelini oluşturuyor. Nesnelere olan doğal düşkünlüğümüz, özünde yıkıcılık barındırmaz; hatta tam tersine. Fakat, hayatta kalmamız için büyük önem taşıyan öteberi edinme becerimiz, aşırı tüketimle, kullan-at devrimiyle ve gıpta edilmeye duyduğumuz sürekli ihtiyaçla beslendiğinden, hep daha fazla şeye sahip olma arzusu duyuyoruz.

Eşya, kıskançlıktan kaynaklanan arzularımızın en olağanı ve belki de en dolaysızıdır. Çünkü eşyaya sahip olmak bizi güvende hissettirir. Azap içindeki ruhlarımıza fısıldadığı tatlı yalanlar içindir ki eşyaya sahip olmayı arzularız. O kusursuz, o ışıltılı nesneye sahip olduğumuzda, biz de bir bakıma kusursuz olur, kısacası ölümsüzleşiriz. Orta yaş krizine girenler bu yüzden sürekli bir şeyler edinme ihtiyacı içindedirler. Bunun aptalca olduğunu biliriz, ama yine de, henüz üretilmiş bir nesnenin ışıltısı, yeniliği ve masumiyetiyle bize hayat vereceğini hissederiz. Ve gerçekten de, bir süreliğine öyle olur. Bir tür somutlaşmış enerji olan para karşılığında, kısa süreli bir ölümsüzlük enerjisi satın almış oluruz.

Giderek artan maddi zenginlik saplantımızın bilgi devrimi ile aynı zamanda gerçekleşmesi ironiktir. Bilgi devriminin, bizi nesnelerin şey-liğinden koparıp sanal nesnelere bağlayacağı öngörülmüştü. Oysa bunun tam tersi gerçekleşti. Belki de, maddi dünya ile ilişkimizin niteliğindeki bozulmanın bize kaybettirdiklerini, nicelikle telafi etmeye çalışıyoruz. Bu yüzdendir ki, her yerde karşımıza çıkan alışveriş merkezleri Batılı yaşam tarzının belirleyici bir özelliği haline geldi. Hatta öylesine bir arsızlık derecesine vardı ki, Amerikan Dışişleri Bakanlığı'nın internet sitesinde belirtildiğine göre, "Alışveriş merkezlerinin sayısı sinema salonlarının, okulların, otellerin ya da hastanelerin sayısını aşmış durumda. Şehirlerden, üniversitelerden veya televizyon istasyonlarından daha fazla alışveriş merkezi var. Alışveriş merkezlerinin toplam alanı son 40 yılda 12 kat arttı."

Amerika'nın ve belki de dünyanın tümüyle kapalı bir alana sahip ilk alışveriş merkezi olan Southdale Center, 1956'da Minnea-

polis dışındaki Edina'da açıldı. Binayı tasarlayan Avusturya göçmeni mimar Victor Gruen, geleneksel Viyana meydanlarının samimi atmosferini burada yeniden yaratmayı amaçlamıştı. Ama gelin görün ki tam tersi gerçekleşti. Gruen, insanları çekmek ve alışveriş etmelerini sağlamak üzere, bu klimalı baloncuğa bir kuşhane, bir orkestra, bir asma bahçe ve yapay ağaçlar ekledi. "Daha çok insanın burada daha fazla vakit geçirmesi," diye yazıyordu 1973'te, "yazarkasaların daha sık ve daha uzun süreyle işlemesi demektir." Ve bunda o derece başarılı oldu ki, günümüzde alışveriş merkezleri sahip oldukları "Gruen transferi" katsayısına göre alınıp satılıyor. Gruen transferi, bir müşterinin alışveriş merkezine adım attığı andan itibaren kaç saniyede ya da nanosaniyede amacını unutarak ("yönlendirilmiş kaybolma" etkisiyle) salına salına gezinmeye başladığını hesaplar. Bu, bir bakıma, avcının toplayıcıya ve kurdun kuzuya dönüşme süresidir.

Bu hepimizin başına geliyor. Devasa Westfield'ın ya da Wal-Mart'ın koridorlarında dolanırken, bütün o öteberinin –şarap termometreleri ve duş radyoları, araba için telefon setleri ve yatağınızdan da geniş televizyon ekranları– gerekli olabileceğini, hatta gerçekten arzulanabileceğini insanın aklı almıyor. Kim bunların hepsini satın alabilir ki? Yine de nasıl oluyorsa, gizemli bir şekilde, alıcı buluyorlar. Bu durum nüfusla açıklanamaz, zira Batılı toplumların çoğunda nüfus neredeyse hiç artmıyor, hatta göçmenler olmasaydı yerinde bile sayamazdı. Hal böyle iken, biz yığınla şey satın almaya devam ediyoruz. Satın alma, elde etme ve kurtulma döngüsüne bağımlı bulimik bir yaratığın bağırsakları gibi, istediğimiz ya da günün birinde isteyeceğimizi düşündüğümüz şeyleri özümlüyor, artakalanı ise –ambalaj, geri dönüşüm, yarı sindirilmiş abur cubur– dışarı atıyoruz.

Bununla birlikte, bağımlılığımız yüzünden acı çekerken bile, sahip olmanın bir külfete dönüşebileceğinin giderek daha fazla farkına varıyoruz. Sahip olmamak stresli bir durum olabilir belki ama sahip olmak daha da fazla strese yol açabilir. Eğer kaybetmenin veya kaybetme korkusunun olumsuz etkisi, sahip olmanın hazzından büyükse, bu duruma "sahiplik etkisi" adı veriliyor. Zirveye bir kere ulaştınız mı, sonrasında sadece aşağı doğru gidebilirsiniz.

Hepsi bu kadar da değil. Psikolog William James'in 1958'de yazdığı gibi, "Sahip olmaya önem veren kişiler, yapmaya ya da olmaya önem verenlere kıyasla daha az özgürdürler." Bu sadece Hıristiyanlığın değil, çoğu dinin ve felsefenin de binlerce yıllık ana mesajını oluşturur. Günümüzde birçok araştırma, artık sorgusuz sualsiz inanmaya yanaşmadığımız gerçeklere bilimsel bir kanıt veya en azından bilimsel bir destek bulmaya adanmış durumda.

MÜKEMMELLİK

Batılı orta sınıfa mensup olanlarımızın çoğu, hayatını mükemmelliğe ulaşmak için amansız bir mücadele vererek geçiriyor. Doğru ev, çocuklar için doğru okullar, doğru estetik ameliyat, doğru ışıltılı bakış. Bu tür lüksler çoğumuz için birer zaruret haline geldi. Bunlarsız bir hayatı –başarısızlık sayılacağından– düşünemiyoruz bile. Deniz manzarası olmayan bir ev, gizlenmemiş yaşlanma belirtileri, birer müzik dehası olmayan çocuklar; bunlar başarısız olduğumuz anlamına geliyor.

Fakat, mükemmellik bizim için gerçek bir seçeneğe dönüştüğünde ne yapacağız? Mükemmellik için gereken ilaçların ya da genetik mühendisliğin er ya da geç kullanıma gireceğini düşünürsek, şu soruyu sormamız gerek: Gönlümüzden geçen her şeye sahip olabileceğimiz bir dünya nasıl bir yer olurdu? Yaşamımızı, bizzat kendimizi, bedenimizi ve algılarımızı nasıl tasarımlardık? Neleri bu tasarımın dışında bırakırdık ya da bırakacağız? Acıyı mı? Çirkinliği mi? Kederi mi? Mükemmel olmayı gerçekten istiyor muyuz acaba?

The Edge, "üçüncü kültür"ün –namı diğer "yazmayı bilen bilim insanları"nın– entelektüel çalışmalarına ayrılmış bir internet sitesi. Bu sitede, bilim insanlarından yazarlara dek, dünyanın önde gelen düşünürlerine her yıl farklı bir sorunun yöneltildiği "Dünya Meselesi" başlıklı bir bölüm yer alıyor. 2006'daki soru şöyleydi: "Hangi fikri tehlikeli –yanlış olduğu için değil, doğru olabileceği için tehlikeli– buluyorsunuz?"

Verilen yanıtlar çeşit çeşit. Yale Üniversitesi'nden psikolog Paul Bloom, "ruh diye bir şey yok [ve] tüm insan edimleri sadece beyin süreçlerinden ibaret" şeklindeki düşünceyi tehlikeli buluyor. Diğer

yandan, Arkansas Üniversitesi'nden psikolog Jesse Bering'in yanıtı ise şöyle: "Bilim asla tanrıyı susturamayacak." Sorunun ilginçliği, elbette herkesin kendine göre bir "tehlikeli" anlayışı olmasından, dolayısıyla da herkesin farklı bir yanıt vermesinden kaynaklanıyor. Bana göre ise, insanlığın mükemmel olabileceği fikri gerçekten de tehlikeli –ve doğru olmaya yaklaştığı ölçüde daha da tehlike arz eden– bir fikir.

Harvard Üniversitesi'nden psikolog Dr. Robert Epstein, kısa süre önce "dünyanın en çekici androidi" ile buluşmasını anlattı. Osaka Üniversitesi'nden bilgisayar mühendisi Hiroshi Ishiguro'nun yaptığı Repliee adındaki bu robot, silikon tenli bir Avrupa-Asya melezi. Repliee konuşuyor, göz kırpıyor, gülümsüyor, başını hareket ettiriyor ve yüz ifadesini değiştirebiliyor. Alıcılar sayesinde çevresindeki seslere ve hareketlere ustaca tepki verebiliyor. Epstein, Repliee'nin soğuk tenine ve sınırlı sohbetine rağmen, güzel olmakla kalmayıp "ikna edici bir insaniliğe" de sahip olduğunu belirtiyor. Ama Repliee mükemmel değil. Ünlü bir televizyon sunucusu model alınarak hazırlanan yüzü, Epstein'ın dediğine göre, "En ufak kusuruna dek tümüyle gerçekçi."

Bu önemli bir nokta, zira kusurdan bahsedilmesi tesadüf değil. Zarif İran halılarındaki kasıtlı hatalar gibi, her kusur tanrıların işine öykünmediğimizin bir güvencesidir. Oysa dünyevi etkinliğimizin büyük bir kısmı, mükemmel olmak gibi erişilmesi imkansız bir amaca yönelmiştir. Moda, sağlık, otomotiv, barınma, sigorta ve reklamcılık bunlardan sadece birkaçı. Yine de, mükemmelliğin yaşam eğrimizde bir tür asimptot olduğunu derinlerde bir yerde seziyoruz sanki. Mükemmellik, ulaşmak için çabaladığımız imkansız bir hedef; Platon'un mükemmel güzellik, mükemmel adalet, mükemmel mutluluk idealleri gibi. Ama aynı zamanda, kendi iyiliğimiz için asla varmamamız gereken bir hedef, zira mükemmel olmak ölümle eşdeğerdir.

Psikolog Viktor Frankl'ın belirttiği gibi, "Eğer herkes mükemmel olsaydı, o zaman her bir bireyin yeri bir başkası tarafından doldurulabilirdi. İnsanlar kusurlu oldukları içindir ki her birey eşsiz ve vazgeçilmezdir." Kusurlarımızdan mahrum kalmakla aslında kendimizi tehlikeye atıyoruz. İnsanlık şu anda mükemmelliği gerçek bir seçeneğe dönüştürmenin eşiğinde bocalıyor olmasaydı, tüm bunlar sadece akademik bir tartışmadan ibaret kalırdı.

Epstein soruyor: "Mükemmel androide ne zaman sahip olacağız?" Ishiguro'ya göre, bu alanda uzmanlaşmak için bir otuz yıl daha gerekebilir; belki ancak yüz yıl sonra, evlenebileceğimiz bir androide sahip olabiliriz. Fakat Ishiguro uyarıyor: "Robotların asla tümüyle insan olamayacağını düşünüyorum. *Star Trek*'teki Mr. Data gibi, insan olmayı isteyebilirler pekala, ama insani birtakım özelliklerden her zaman mahrum kalacaklardır." Burada kastedilen mükemmellik, gerçekçilikle aynı anlamda; yani, bir tür ideale değil de, insani kusurluluğa olabildiğince yaklaşmak.

Her şeyin isteğimiz doğrultusunda şekilleneceği bütünüyle tasarım ürünü bir dünya neye benzeyecek? İstediğimiz çeşit insana sahip olabildiğimizde, onları ne şekilde tasarlayacağız? Fiziksel olarak mükemmel mi yapacağız? Ya da zihinsel olarak? Mükemmelliğin ne anlama geldiğinin bile farkında olacak mıyız acaba? Bebekler hep sarışın 've mavi gözlü mü olacak? Ya da incecik ve pürüzsüz? Peki bu tür özellikler ender rastlanır olmaktan çıkıp, genetik olarak kolayca üretilebilir hale geldiğinde ne yapacağız? Tasarım ürünü bebekler mesela zebra şeritleriyle ya da parlak pullarla kaplı olarak mı doğacaklar?

SEÇME ÖZGÜRLÜĞÜ VE SEÇENEK BOLLUĞU

İstediğimiz ya da istediğimizi düşündüğümüz şeylerden biri de özgürlük, özellikle de seçme özgürlüğü. Seçmek, çağımızın tanrısı haline geldi. Araştırmalar, ofis çalışanlarının kendi iş ortamları üzerinde denetim sahibi olmak istediklerini gösteriyor: Mobilyadan halıya, havalandırmadan ışıklandırmaya, her şeyi kendileri seçmek istiyorlar. İnternet, neredeyse sonsuz sayıda fikir ve içerik seçeneği sunduğundan, bir demokrasi neferi, hatta bir hakikat neferi olarak gösteriliyor. Serbest piyasa ve liberal ekonomi, tüketiciye sağladıkları öne sürülen seçme özgürlüğü nedeniyle adeta kutsal bir nitelik kazandılar. Irak gibi ülkelere, en azından seçme özgürlüğünü dayatmak adına savaş açıyoruz.

Alvin Toffler, bundan neredeyse kırk yıl önce, şu öngörüde bulunmuştu: "Gelecekte insanlar, seçenek yokluğundan değil, felç edici bir seçenek fazlalığından mustarip olabilirler. Seçenek

bolluğunun, süper-endüstriyel toplumlara özgü bu açmazın kurbanlarına dönüşebilirler." Toffler'ın öngörüsü bugün gerçekleşmiş durumda. Belirttiğine göre, 1950 ile 1963 arasında, "Amerikan marketlerinin raflarında yer alan farklı sabun ve deterjanların sayısı 65'ten 200'e çıktı." Toffler'dan 34 yıl sonra, Amerikalı sosyolog Barry Schwartz *The Paradox of Choice* adlı kitabında, sıradan bir mağazada bulunanların sayısını şöyle veriyor: "80 farklı ağrı kesici, 40 diş macunu, 150 ruj... 116 çeşit cilt kremi... Ve 360 çeşit şampuan." Schwartz'ın iddiasına göre eğitimde, eğlencede, sigortacılıkta, sağlık hizmetlerinde, kozmetik ürünlerde ve hatta dinde de benzer bir seçenek patlaması yaşanmakta.

Schwartz'a göre bilinç bir tür filtre gibi çalışıyor. Özellikle küçük ve önemsiz türden farklılıklar sergileyen çok sayıda seçeneğin varlığı –1976'da ekonomist Fred Hirsch'in "küçük kararlar tiranlığı" adını verdiği bu durum– filtrenin tıkanmasına sebep oluyor. Bu da sonunda strese yol açıyor. Çok fazla seçenekle karşı karşıya olan insanlar, kendilerini bir çeşit beyaz gürültüye maruz kalmış hissediyorlar – tıpkı otistik kişilerin kalabalık caddeler ya da alışveriş merkezleri gibi algı yoğunluğunun yüksek olduğu yerlerde hissettikleri aşırı duyusal yük gibi.

Haddinden fazla seçeneğin bulunması, kişinin yeterince bilgi edinme imkanı olmaksızın karar vermesi gerektiği durumlarda da benzer yıkıcı etkilere yol açıyor. Schwartz, postmodern tıbbi uygulamaları örnek gösteriyor. Eski paternalist modelden vazgeçerek hastalarını birer müşteri olarak görmeye başlayan pratisyen hekimler, hiç soru sormaksızın sadece hastanın talep ettiği hizmetleri sunuyorlar. Bu hiç şüphesiz iyi niyetli fikir, hastayı "güçlendirmek" adına, çok daha kısıtlı bir hizmet sunulması ve daha az sorumluluk üstlenilmesiyle sonuçlanıyor.

Doktor ve ahlakbilimci Jay Katz, güç dengesindeki bu değişikliğin fazla ileri gitmiş olduğunu daha 1984'te söylemişti. "Hastalar, onlara verdiğimiz özgürlüğü çoğu zaman istemiyorlar." Katz'a göre hasta özerkliği, bu özerklikten feragat edebilme ve denetimi bir başkasına bırakabilme özgürlüğü olarak da anlaşılabilir. Hastalar, özellikle de ciddi bir hastalıktan veya stresten mustarip olanlar, genellikle zor kararları kendileri verecek konumda değildirler.

Profesyonel uzmanlık gerektiren durumlarda, kararı kişinin kendisine bırakmanın yerinde olmayacağı açıktır. Hükümetlerin "serbest piyasa uygulaması" olarak sundukları sözüm ona tercihlerin çoğu için de aynı şey geçerli. Özel sağlık sigortası, özel emeklilik ve hatta telekomünikasyon gibi konularda bir tercih yapmak neredeyse imkansız; seçeneklerin bolluğu ve kıyaslanamaz özelliklere sahip "paketler"in fazlalığı, sağlıklı bir karar verebilmek için haftalarca sürecek bir araştırma yapmak gerektiği anlamına geliyor.

YANLIŞ ŞEYİ İSTEMEK

Arzunun tatmin edilmesinin, bize umduğumuz hazzı veya mutluluğu vermemesi, bir ölçüde, yanlış şeyleri istiyor olmamıza bağlanabilir. Bu noktada, son yüz yıl içinde gerçekleşen bir anlam değişikliğine dikkat çekmek ilginç olacaktır: Dickens'ın zamanında istemek, ihtiyacı olmak anlamına geliyordu. Şimdi ise istemek, sadece istemek anlamına geliyor; yani, kaprisli ve az ya da çok keyfi bir arzudan ibaret.

Psikolog Martin Seligman, servet sahibi olmaya yönelik yüksek beklentilerin sürekli boşa çıkmasından kaynaklanan depresyonu ilk belgeleyenlerden biriydi. Barry Schwartz, Amerika'daki "mutluluk katsayısı"nın uzun süredir düşüşte olduğunu yazıyor. Oxford Üniversitesi'nden Avner Offer da aynı olguyu İngiltere'de gözlemliyor: "İkinci Dünya Savaşı'ndan ve özellikle 1970'lerden bu yana, 'mutlu' olduğunu söyleyenlerin oranında bir değişiklik yok... Hatta bir azalma görülüyor." Mutluluk paradoksu işte tam da budur. Bizi mutlu edeceğini düşündüğümüz şeyler mutluluk vermiyor; buna rağmen, genç bir âşık gibi, sırf bu yüzden bu şeyleri daha da fazla istiyoruz.

Bu paradoksun bir de ismi var: "Cennet Sendromu." İlk olarak *Star Trek*'in 1968 yılındaki bir bölümünde gündeme gelen Cennet Sendromu, her şeye sahip olmanın yol açtığı ağır depresyonu ifade ediyor. Martin Amis'in bu sendromu konu edinen romanı *Night Train* (1998) güzel, zeki ve sevilen biri olan Jennifer Rockwell'in intiharını ele alır. Jennifer, yaşamını tam da mükemmel olduğu için katlanılmaz bulduğundan, intihar etmeye karar vermiştir.

Amis'in romanı, Amerikalı psikologlar Daniel Gilbert ve Timothy Wilson'ın "yanlış şeyi istemek" olarak adlandırdıkları duruma uç bir örnek oluşturuyor. Sadece ahlaki ya da çevresel açıdan değil, vaat ettikleri tatmini sağlama kapasiteleri açısından da yanlış şeyleri isteme eğilimindeyiz. Bizi neyin mutlu edeceğine dair hatalı bir teorimiz var. Arzuladığımız nesneyi elde ettiğimizde vereceğimiz duygusal tepkinin yoğunluğu ve süresi hakkında yanlış öngörüde bulunmaya programlanmışız. Nesnelerin bizi gerçekte olduğundan daha çok ve daha uzun süre mutlu edeceğini sanıyoruz.

Gilbert ve Wilson'ın araştırmaları gösteriyor ki, insanlar kendilerini neyin mutlu edeceğini doğru bir şekilde değerlendirseler bile (örneğin, ev seçiminde fiziksel etkenlerden ziyade toplumsal etkenleri göz önünde bulundurmak), kararlarını bu doğrultuda vermeme eğilimindeler. Asıl önemli olduğunu bildikleri etkenlerden ziyade, daha dolaysız ve göze çarpıcı (algısal açıdan daha "belirgin") etkenlere odaklanıyorlar. Değişen koşullara uyum sağlama becerimizle –belirli hazlara ya da haz seviyelerine kolayca alışma eğilimimizle– birlikte düşünüldüğünde, yanlış şeyi istemek bizi sürekli bir tatminsizlik durumunda tutuyor.

Bu da bizi psikologların "hedonist döngü" dediği duruma hapsediyor: tatminsizlik ve hayal kırıklığının körüklediği, istemek ve elde etmekten oluşan bir fasit daire. Princeton Üniversitesi'nden Nobel ödüllü psikolog Daniel Kahneman ise, sadece belirli hazlara *değil*, *belirli haz seviyelerine* de alışmanın yol açtığı bir "tatmin döngüsü"nden bahsediyor.

Bunun temel sebebi, bilincimiz ile bilinçdışımız arasındaki uyuşmazlık. *Veda* metinlerine göre arzunun kaynağı ruh, düşüncenin kaynağı zihin (ya da "latif beden"), eylemin kaynağı ise "fiziksel beden"in duyu organlarıdır. Arzu, düşüncenin babası ve düşünce de eylemin babasıdır. Arzuları "araçsal" (yeni bir BMW) ve "nihai" (yeni bir BMW'den umduğumuz mutluluk) olmak üzere ikiye ayıran modern hazcılık da benzer bir yaklaşım sergiliyor. Nihai arzularımız doğuştan ve büyük ölçüde istem dışı iken, araçsal arzularımızı bilinçli olarak seçiyoruz. Dolayısıyla, BMW marka bir otomobil ya da Seyşel Adaları'nda bir tatil, aslında bilinçdışımızın öfkeli tanrılarını yatıştırmaya yönelik bilinçli çabalarımız. Ama

bilinçdışımızı neyin tatmin edeceğini bilincimiz tam olarak kestiremediği için hep yanlış şeyi istiyoruz.

Bilinç eğitilebilirdir. Bu da bize bir miktar umut veriyor. Dolayısıyla, sormamız gereken soru şu: Şu an istediğimiz şey tümüyle yanlışsa, onun yerine doğru olanı istemeyi öğrenebilir miyiz? "Akılsızca, ama çok seven biri" olduğunu söyleyen Othello'nun o yürek parçalayıcı durumunu yaşamaktayız. Peki daha akıllıca istemeyi öğrenebilir miyiz? Buna hem olumlu hem de olumsuz yanıt verilebilir. Hazlarımızın büyük ölçüde evrim tarafından belirlenmiş olması, olumsuz yanı oluşturuyor. Diğer yandan, hazlarımız yine de değişime açıktır. (Örneğin, damak zevkimizi "eğitebileceğimizi" biliyoruz; yeşil çay ya da kereviz gibi bizim için iyi olduğunu bildiğimiz şeylere tahammül etmekle kalmayıp bunları sevebilir ve hatta bayılabiliriz de.)

BİYOLOJİK MOTİVASYON SİSTEMİ

Eğer istediğimiz şey yanlışsa, onu yine de istememize yol açan nedir? Bunun yanıtı kısmen taklitte yatıyor. Çocukluğumuzdan itibaren, başlıca öğrenme aracımız taklit olmuştur. Taklit, en samimi dalkavukluk şekli olmanın ötesinde, kültürel iletimin en iyi yolu ve toplumu bir arada tutan başlıca unsurlardan biridir. Dolayısıyla beynimiz, imrenmeye olduğu kadar, taklit etmeye de programlanmıştır.

Makakların ventral premotor korteksinde, ellerin devinimi esnasında ateşlenen "ayna nöronları" bulunmaktadır. Bu nöronlar, maymun aynı el hareketlerini başkalarında gözlemlediğinde de ateşleniyor. Hatta hareketin sadece başlangıcını görüp devamını izlemesi engellendiğinde, yani hareketin geri kalanını çıkarsamak zorunda olduğu durumlarda da, aynı nöronların yine ateşlendiği görülmüştür. Benzer türden ayna tepkileri, insan beyninde de saptandı. Harvard Üniversitesi'nden psikiyatr John Ratey'nin belirttiği gibi, "Beynin kötü tatlara tepki veren bölgesi (ön insula), kişi bir başkasının yüzünde iğrenme ifadesi gördüğünde de etkinleşmektedir."

Ayna nöronları, nörofizyolojinin en yeni bulgularından biri. Bu nöronlar makaklarda olduğu gibi insanlarda da mevcutsa (bazıları

hâlâ bundan şüphe duymakta), hem taklit etme dürtümüzün hem de empati kurma yeteneğimizin daha iyi anlaşılmasına katkıda bulunabilir. Öğrenmenin, alışverişin ve reklamcılığın temelinde taklit yatar: Gördüğümüz şeye sahip olmak, onu yapmak ya da o olmak isteriz. Başka hiçbir şey Bogart'ı izlemek kadar canımızın bir kadeh martini çekmesine sebep olamaz. Kırmızı spor arabadaki genç çiftin resmini gördüğümüzde, adeta farkında olmadan düşünürüz: *Bu ben olabilirdim. Bunu ben yapıyor olabilirdim.* Taklit, yani başkalarını kopyalama dürtü ve yeteneğimiz, imrenmeye de yol açar. Bu da bizi tekrar yedi ölümcül günaha götürüyor.

Reklamlar ikna edicidir. Peki bu denli ustaca bastıkları tuşlar tam olarak nerede bulunuyor? William Irvine, seks yapmanın iyi ve yaralanmanın kötü hissettirmesinden sorumlu bir biyolojik motivasyon sistemi –ya da kısaca BMS– bulunduğunu varsayıyor. Yüksek kilojul değerine sahip tatlı ya da yağlı besinlerin lezzetli, bozulmuş besinlerin ve baldıran gibi birçok zehrin tiksindirici olmasından da aynı sistem sorumlu. Irvine'e göre BMS temelli davranışlar, bilinç tarafından denetlenebilir olma bakımından ortada bir yerde: İçgüdülerden daha az istemsiz, bilinçten ise daha az istemliler.

İçgüdü ve evrim açısından, kendimizi iyi hissettiren şeylerin çoğu bizim için *iyi*, *kötü hissettirenlerin* çoğu *ise kötüdür*. Çocuk yetiştirmek iyi hissettirir; bir bacağımızın kesilmesi ise kötü hissettirir. Yine de çoğu zaman, davranışlarımızın ne tümüyle istemsiz ne de tümüyle akılcı olduğu bir alanda, bilinçdışı ile irade arasında bir yerde faaliyet gösteririz. Bu davranışları gerçekleştirmek ya da yok saymak bizim elimizdedir; zira BMS bizim yerimize karar vermez, bir sonucu ya da diğerini dayatmaktan ziyade teşvik ederek, kararlarımızın önyargılı olmasına yol açar.

Bir başka ifadeyle BMS, arzu sistemine ahlakın dahil olduğu yerdir. Denebilir ki ahlak, alt çakraların hüküm sürmesine izin vermek yerine, kişisel çıkarlarımızı uzun vadeli ve bilinçli bir şekilde daha soyut ya da kamusal bir iyiye yöneltmek için kendimize baskı yapma yoludur.

Örneğin çikolata yiyip yememe ya da baştan çıkıp çıkmama konusunda karar vermemize yardım eden BMS, bunu cezalandırarak (açlık spazmları, suçluluk duygusu, cinsel tatminsizlik)

veya ödül vaat ederek (haz beklentisi) yapabilir. Veya her iki yönde birden etkide bulunabilir (örneğin hazla birlikte suçluluk duygusu). Veya seçeneklerden birine bizi mecbur bırakarak, başka türlü davranmamızı engelleyecek ölçüde kesin olabilir. Ancak BMS'nin, son kararı yine de bizim bilinçli ve (az ya da çok) akılcı irademize bırakması önemli bir nokta.

Bu ara bölge, arzunun alanıdır. Haz almayı ve acıdan kaçınmayı arzularız. Diğer bir deyişle arzu, biyolojik motivasyon sistemine işlerlik kazandırır. Nasıl ki arzu davranışlarımızı teşvik ediyorsa, haz da arzuyu teşvik eder. Arzu olmasaydı, arzunun öncelikli nesneleri olan hazzı ve acıyı hissetme yeteneğine sahip olmasaydık, tümüyle farklı yaratıklar olur, bize yaşadığımızı hissettiren çoğu belirtiden mahrum kalırdık.

Biyolojik motivasyon sisteminin bizi reklamlara ve öykünmeye bu denli duyarlı kılmasının nedenlerinden biri, algısal belirginliğin oynadığı roldür. Algının yoğunluğunu ya da canlılığını ifade eden algısal belirginlik, soyut şeylerden ziyade duyu organlarımızın dolaysız nesnelerine –gördüğümüz ve hissettiğimiz şeylere– çok daha duyarlı olmamızın nedenidir. Burada ve şimdi olan, başka bir yerde ve başka bir zamanda olandan daha fazla ilgimizi uyandırır. Bu yüzdendir ki emlakçılar, bahçede oyalanmak yerine sizi bir an önce evin içine sokma telaşı içindedirler. Bu yüzdendir ki televizyondaki reklamda sinek ilacı hazırlayan beyaz önlüklü adamın yüksek vasıflı bir kimyacı olduğuna inanırız. Pekala yanlış olabileceğini bilsek de, gördüğümüz şeye inanıyoruz. Deneme yazarı ve filozof Francis Bacon'ın 1620'de yazdığı gibi, "Duyularımıza etki eden şeyler, güçlü olmakla birlikte duyularımızı doğrudan etkilemeyen şeylere kıyasla daha fazla tesire sahiptirler."

Dolayısıyla algısal belirginlik, bizi reklamlar da dahil her türlü baştan çıkarılmaya müsait kılıyor. Ayrıca, gelecekteki bir haz yerine şimdiki bir hazza öncelik tanımamızın ve şimdiki bir acıdansa gelecekteki bir acıyı tercih etmemizin nedeni de burada yatar.

Bu, tam da ahlakın ortaya çıktığı yerdir. Arzunun alanı olan ara bölge, ahlakın da temelini oluşturur. İrade olmasaydı, ahlak da olmazdı. Aklımızı çelecek hiçbir şey olmasaydı –yani, ihtiyaçlarımız ile isteklerimizin aynı şeyler olmadığını fark etmemiş olsaydık– ahlaka da gerek kalmazdı. Ahlak, sürünün hayatta kalmasını sağ-

layan bir yasadan ibaret olabilir belki. Fakat yine de ahlak, uzun vadeli çıkarlarımıza ters düştüğünü bir bakıma bildiğimiz şeylere yönelik daimi arzu, istek ve hevesimizi dizginlemek için var. Hep yanlış şeyleri istiyor olmamıza karşı kendimizi güçlü kılmak için ahlakı icat ettiğimiz de söylenebilir. Ahlak, bizi erdemli olmaya teşvik eder.

DÖRDÜNCÜ AÇLIK

Son zamanlarda psikoloji, büyük ölçüde, felsefenin ve dinin eskiden beri söylediklerini –örneğin "parayla saadet olmaz"– kanıtlama peşinde. Ama eğer para, haz ve sahip olduğumuz şeyler bizi mutlu kılmaya yetmiyorsa, mutlu olmamız için ne gerekiyor? Yeni hazcılık bilimi, bundan yirmi yıl önce Amerikalı psikolog Sonja Lyubomirsky tarafından "bilimsel olmayan bulanık bir alan" olarak betimlenmişti. Bugün ise, psikolojinin belirgin bir şekilde daha saygıdeğer ve kısmen daha az bulanık bir dalı haline dönüştü. Peki ne buldu? Hıristiyanlığın ve diğer teolojilerin zaten bildiği şeyleri. Örneğin psikiyatr George Vaillant, "başarılı" insanların nüktedan ve en başta da özgeci olduklarını söylüyor. Araştırmalarını sürdüren Lyubomirsky, "iyilikseverlik, minnettarlık ve iyimserlik" yoluyla kalıcı bir mutluluk sağlanabileceğini öne sürüyor. Viktor Frankl ise, *Man's Search for Meaning* adlı kitabında meseleye şöyle yaklaşıyor:

> Başarılı olmayı hedeflemeyin. Başarıyı ne kadar hedeflerseniz, o kadar ıskalarsınız. Çünkü başarı, tıpkı mutluluk gibi, bir amaç değil, bir sonuç olmalıdır. Bu da ancak, kendinizi daha büyük bir davaya adamanızın beklenmedik bir yan etkisi ya da kendinizi bir başkasına teslim etmenizin bir yan ürünü olarak gerçekleşebilir.

Konuya en ilginç ve ileri görüşlü yorumlardan birini getiren İngiliz filozof ve doktor Raymond Tallis, "dördüncü açlık" adını verdiği bir varsayımdan hareket ediyor (diğer üçü, sırasıyla, hayatta kalma açlığı, haz açlığı ve itibar açlığı). Diğer açlıklarımız tatmin edildiğinde kendini en çok hissettiren ve düşlemlerimiz ile gerçeklik arasındaki aşılmaz uçurumun neden olduğu dördüncü açlık, bağ-

lantı kurma, açık seçik görme, dokunma ve *orada olma* isteğimizin bir ifadesidir. Bununla birlikte, dördüncü açlığa verilen en yaygın tepki, "giderek daha aşırı etkinliklerde bulunmak... Daha fazla araba, daha fazla tatil, daha fazla Stella Artois, daha fazla orgazm, vs."

Bu, yanlış şeyi istemenin ta kendisidir; zira bu sunulardan hiçbiri, bu kendine özgü tanrıyı yatıştırmaya yetmez. Bunu yapabilecek iki şey var: sanat ve yaratıcılık. "İnsan bilincindeki bu yara"yı tedavi etmenin en iyi yolu müzik, resim, edebiyat ve en başta da felsefedir. "Sanat," diye yazıyor Tallis, "asla tam olarak orada bulunmamış olma durumunu, normalde süreklilik gösteren bu durumu, kesintiye uğratma fırsatı sunar."

"Yalıtılmış ve umursamaz hedonizmin kendinden geçmiş benmerkezciliğinden uyandığımızda, kendimizi amansız bir yalnızlığın içinde buluruz." Sanat ise, aksine, bizi gerçekliğe ulaştırır. Bu, ruhsal olduğu kadar ekolojik açıdan da umut verici, çünkü giderek rutinleşen tüketim orjilerimize bir alternatif sunmakla kalmıyor, gizli kalmış yaratıcı güçlerimizi bulup çıkarmamız ve bunları hem kendimiz hem gezegenimiz yararına kullanmamız için bizi teşvik ediyor. Psikiyatr Irvin Yalom'un belirttiği gibi, "Kendimizi gerçekleştirdiğimiz ölçüde, ölüm kaygısı da azalır." O zaman, çoğu arzumuzun tatmin edilmediğinde daha fazla zevk verdiğini göreceğiz. Mick Jagger'in "Satisfaction" şarkısının bir ağıttan ziyade, yaratma açlığının sonsuz kaynağına adanmış bir ilahi olduğunu fark edeceğiz. *Tatmin olamıyorum. İyi ki.*

2. Güzellik: Ölümü Alt Etme Çabası

Dış görünüşe bakarak yargıda bulunmayanlar, sadece sığ kişilerdir. Dünyanın gizemi görünür olandadır, görünmeyende değil.

Oscar Wilde

Hans Christian Andersen'in *Parmak Kız* adlı masalında, bir mayıs böceği minik kahramanımızın güzelliğine hayran kalır ve dişi mayıs böceklerini kıskandırmak üzere onu kaçırarak yuvasına götürür. Fakat hayal kırıklığına uğrar, çünkü dişi arkadaşları Parmak Kız'ın güzelliğinden hiç de etkilenmemiştir. "Ay, antenleri bile yok!" diyerek burun kıvırırlar. "Beli de ne kadar ince böyle. Tıpkı bir insana benziyor. Çok çirkin, hem de çok!" Mayıs böceğinin gözünde birden tüm değerini yitiren Parmak Kız, öylece terk edilir. Andersen'in vurgulamak istediği nokta, güzelliğin herkese göre değişen öznel bir değer olduğu değildir sadece. Güzellik, aynı zamanda, değeri kısmen ya da tümüyle başkalarında uyandırdığı beğeniye göre belirlenen konumsal bir metadır. Başkalarının hayranlığını ya da kıskançlığını uyandırmasaydı, arzuladığımız çoğu şey gibi güzellik de değerini yitirirdi. Parmak Kız'ın kendisi değişmemiş olsa da, kimse dönüp bakmadığından, güzelliği artık bir şey ifade etmez.

GERÇEK YA DA HAYALİ GÜZELLİK

Güzellik elbette başlıca arzularımızdan biri. Kendimizde, başkalarında, hayatımızda ve çevremizde hep güzel şeyler olsun istiyoruz. Peki ama neden "elbette" diyoruz? Güzelliğin tanımında anlaşamadığımız, hatta tanımlanabilir olup olmadığı konusunda bile uzlaşamadığımız halde, neden ona sahip olmak için bu denli yanıp tutuşuyoruz? Güzelliğe duyduğumuz bu arzu, daha önce

gördüğümüz gibi, Raymond Tallis'in nispeten manevi olarak nitelendirilebilecek "dördüncü açlık"ının temelinde yer alır. Ama aynı zamanda, hiç de manevi olmayan birçok istek ve uğraşımızı da belirler: savaşlar çıkarmak, kavgaları körüklemek, hırsızlığa teşvik etmek, bütçe açıklarını dengelemek.

Gerçek şu ki, güzellik bir sorun haline geldi. Sanattan ve dinden hem güzellik hem de ahlaki bir eğitim bekleyen köklü bir geleneğe sahibiz. Bu, güzel ile iyi arasında açık bir bağlantı bulunduğunu hemen herkesin kabul ettiği bir gelenekti. Gelecekte ise, postmodernizm nereye doğru evrilirse evrilsin, güzelliğin de hakikatin de adeta nesnel varlıklar olarak bir geri dönüş yapacakları konusunda kuramcıların çoğu hemfikir. Sarsılmaz değerlere bu dönüşün belki de öncelikle entelektüeller tarafından başlatılacağı öngörülüyor. Ama şimdi ve burada bulunan bizler için güzellik büyük ölçüde kişisel, tümüyle öznel ve iyilik olarak adlandırabileceğimiz hiçbir şeyle en ufak bir ilişkisi bile yok. Güzellik, ne kadar peşinden koşarsak sanki bizden o kadar uzaklaşıyor ve dünyamız da gitgide alışveriş merkezlerinin mantar gibi bittiği, insanların televizyon karşısında daha çok pineklediği değersiz bir yere dönüşüyor. Başka çağların ve başka kültürlerin sadece hayal edebileceği olanaklara sahip bulunan günümüz kültüründe, güzelliği bu denli ulaşılması zor kılanın ne olduğunu sormamızın vakti geldi de geçiyor.

Birtakım güzelliklerden mahrum değiliz elbet. Örneğin mimarinin bize sundukları var: Kazuyo Sejima ve Ryue Nishizawa'nın Valencia'daki saydam müzesi, Tadao Ando'nun Osaka'daki Işık Şapeli, Luigi Snozzi'nin Ticino'daki evleri, Peter Zumthor'un Graubüngen'deki Aziz Benedictus Şapeli. Bu tür yapılar, "Güzellik, mutluluk vaadidir" diyen Stendhal'i doğrular niteliktedir. Yine de, sadece birer istisna olarak kalıyorlar. Güzellik zaten tanımı gereği her zaman istisnai olsa da, Antik Çağ'ın Atina'sıyla, Rönesans'ın Venedik'iyle ya da Aydınlanma'nın Paris'iyle karşılaştırıldığında, günümüz şehirlerinde güzelliğe çok daha seyrek rastlıyoruz. Güzelliğinden emin olabileceğimiz bir şey bulmak için genelde eskiye bakıyoruz: Tac Mahal ve Afgan Budaları, onuncu yüzyıl kiliseleri ve on altıncı yüzyıl kilise müziği, Chaucer ve Shakespeare. Peki neden böyle? Bu durumu değiştirmek elimizde mi?

Uzun çizmeler, Brezilya ağdası ve Stanford'lu akademisyen Terry Castle'ın tabiriyle ev dekorasyon dergilerinin soft pornografisi dışında, güzellikten pek fazla bahsetmiyoruz. Ciddi bir tartışmada güzellik kelimesini telaffuz etmek bile hemen kaşların kalkmasına neden oluyor. Sanatın güzelliğe yeniden değer vermesi gerektiğini savunan bir eleştirmen, zevksizlikle itham edilerek dışlanmayı göze almak durumunda. Sanatın güzel olmasına dair bir beklentimiz yok artık. Bununla da yetinmiyor, sanatta güzelliği düpedüz şüpheli ve neredeyse varoş bir nitelik olarak görüyoruz. Entelektüel çevrelerde güzelliğin saygıdeğer, hatta anlamlı bulunduğunu bile söylemek güç. Bundan neredeyse yüz yıl önce, Dadaist Tristan Tzara "güzelliği katletmek" için duyduğu "çılgınca ve ışıltılı arzu"yu dile getirmişti. Belki de bu arzu nihayet gerçekleşti. Bugün çoğumuz için güzellik sadece tanımlanamaz ve ifade edilemez olmakla kalmıyor, adeta bir rüküşlük olarak görülüyor. Güzellik demode oldu, çünkü onu nesnel ya da ahlaki öneminden yoksun bırakarak, yüzeysel anlamı dışındaki her şeyi çıkarıp attık. Güzelliği bayağılaştırdık.

Katolik teolog Hans Urs von Balthasar da benzer bir düşünceyi dile getiriyor:

> Güzelliğe inanmaya artık cüret edemiyoruz. Güzelliği sadece dış görünüşe indirgiyor, böylelikle de ondan kolayca kurtuluyoruz. Güzelliği, burjuva bir geçmişin süsü olarak görüp küçümseyen biri, emin olun ki artık ne dua edebilir ne de sevebilir.

Von Balthasar'ın bu söyledikleri, konuyla ilgili bazı yeni post-postmodern düşünceleri çağrıştırıyor. Örneğin filozof Alexander Nehamas, yirminci yüzyılda güzelliğin özünün, yani sevginin unutulduğunu savunuyor. Nehamas'a göre sevgiyi reddetmekle güzelliği de reddeden yirminci yüzyıl, onun yerine frijit soyutlamalar getirmiştir.

Güzelliğin bayağılaştırılması demek ki görece yeni bir olgu. Eskiden güzellik, uğrunda ölünecek bir şeydi. Yüzyıllar boyunca dini resimlere ya da şarkılara ilham verdiği kadar, korsanlara, yalancılara, katillere de ilham kaynağı olmuştur. Kişisel güzellik, ozanların ve şairlerin büyük saygı duyduğu bir şeydi. Dinde, müzikte ve görsel sanatlarda ise güzellik, insanoğlunun dünyevi olanı aşma yönündeki yorulmak bilmez çabalarıyla sürekli olarak beslenen

engin bir kaynak oluşturmuştur. Kaydedilmiş tarih boyunca bütün büyük gelenekler –Orta Krallık, Mağribi, Klasik, Gotik– güzelliğe merkezi bir önem atfetmişlerdir. Günümüzde güzelliği temel bir değer ya da gündelik bir amaç haline getirememiş olmamız, sokaklarımızda veya kiliselerimizde, eğlencemizde veya sanatımızda güzelliğe yer vermeyi reddetmemiz, arzumuzun ya da yaratıcı ruhumuzun bir eksikliğinden mi kaynaklanıyor? Yoksa sadece hayal gücünden mi yoksunuz?

Güzellik, geleneksel olarak, iyiliğin bir parçası olarak görülmüş, hatta iyilikle bir tutulmuştur. Keats'in o ünlü sözünde dediği gibi: "Güzellik hakikattir, hakikat de güzelliktir." Einstein da hakikat ile güzellik arasında bir bağlantı olduğunu sezmiş ve kendi yerçekimi teorisini, "Yanlış olamayacak kadar güzel," diye nitelemiştir. Fakat bu tür bir denklik, ahlaki ve estetik değerler hakkında geniş çaplı bir uzlaşımı gerektirir. Toplumun belkemiğini oluşturan ahlak, yaygın biçimde paylaşılmalı ve hiç değilse bu bakımdan nesnel olmalı. Dolayısıyla, güzelliğin hakikate eşit görülebilmesi için, estetik değerlerimizin de büyük ölçüde ortak olması gerekir. Tarih bize gösteriyor ki, bu durum sadece geleneksel ve nispeten homojen toplumlarda mümkündür.

Modernizm tüm bunları yerle bir etti. Modernizm, evrenselliği amaçlayan estetiğine rağmen, şeyleri birbirinden ayırarak –disiplinler, seçim bölgeleri, sanat formları– her birini tanımlanabilir, ölçülebilir ve bilimsel olarak araştırılabilir kıldı. Genişlik yerine derinliğe, bulanıklık yerine açık seçikliğe değer vererek, etik ile estetik arasındaki bağı kopardı ve güzelliği yeniden iyilikle ilişkilendiren her türlü girişimi gülünç ve kaba olarak niteledi. Böylelikle, Victoria döneminde ahlakın başlıca taşıyıcısı olan edebiyat, bir sonraki yüzyılda basit bir eğlence aracına dönüştü. Oscar Wilde'ın dediği gibi, "Ahlaklı ya da ahlaksız kitap diye bir şey yoktur. Kitaplar ya iyi yazılmıştır ya da kötü. Hepsi bu."

İki dünya savaşının varoluşçu karamsarlığını çizmelerinden temizleyen modernizm, güzelliğin ölmüş olduğuna hükmetmekle kalmadı, bizzat ahlakın artık mümkün olmadığı sonucuna da vardı. John Updike'ın *Seek My Face* adlı romanında, gerçekte ressam Barnett Newman'ı temsil eden karakter Bernie Nova bu durumun bir karikatürünü sunar:

> Güzellik öldü. İzlenimcilik, onu öldürmeye başlamıştı zaten. Primitif ve arkaik sanatın yeniden keşfedilmesi güzelliğin işini tümüyle bitirdi. Güzellik de komedi de aynı Hıristiyan yalanının bir parçasıdır. Nietzsche, "Hakikat çirkindir," der ve ekler: "Sanat, hakikat karşısında helak olmayalım diye var." Günümüzde geriye kalan tek erdem, umutsuzluk karşısında cesaret göstermek. Mümkün olan tek sanat ise, yaşamın temel hakikatini, yani trajedisini ifade edebilecek simgelere sahip bir sanat. Primitif sanat büyüleyicidir, çünkü dehşet duygusu tarafından şekillendirilmiştir.

Güzellikten vazgeçmemizin nedeni, işte bu dehşet duygusu ve sonuçlarıdır. Filozof John Armstrong, yirminci yüzyılı "tek çıkar yolu hissizleşmek ve zekiymiş gibi davranmak olan, travma geçirmiş bir çocuğa" benzetiyor. Sahip olduğumuz eski güzellikler ve güzel olanı sevme alışkanlığımız, bir süreliğine de olsa etkisini korudu. Fakat modernizmin artık sonuna yaklaştığımız şu günlerde, güzelliğin geleneksel kaynakları olan sanat da din de giderek tükeniyor. Bir zamanlar güzellik için daimi bir kaynak teşkil eden din, olabildiğince müşteri toplamaya çalışan ticari bir faaliyete dönüştü. Pazar payını artırmak için, tüplü dalıştan sanal gerçeklik oyunlarına her türlü yaşam tarzı seçeneğiyle rekabet halinde; bu yüzden de ilgi çekici, sevimli, kolay erişilir ve bilhassa popüler olmaya çalışıyor. Bunu yapan sadece Kalvinistler de değil. Reformasyon öncesi kiliselerin bile birçoğu, güzelliği kitlelerin gözünü korkutan elitist ve zararlı bir şey olarak görmeye başladı. Sidney Kardinali George Pell, 2007'de St. Mary Katedrali'nde verdiği Paskalya vaazında, dini duygulardan ziyade, katılımın yoğunluğuna ve popülerlik kazanmaya odaklanmıştı.

Diğer yandan, sanat da popülerlik peşinde. Kazanç sağlamak, kışkırtıcı ve –böyle bir şey hâlâ mümkünse– şoke edici olmak istiyor. Ama güzel olmak gibi bir derdi yok. Tom Stoppard'ın *Travesties* adlı oyununda Tristan Tzara şöyle der: "Sanatçının temel kaygısı, sanat yapmak değil artık. Hatta sanat yapan kişiye iyi gözle bakılmıyor. Günümüzde arka tarafını sergileyen biri de sanatçı olabilir pekala." Bir sanatçı, Warholvari bir bönlük içinde, kelimeleri uzata uzata şöyle diyebiliyor: "Aman canım, iyi gözüken ne varsa ben de onu yapıyorum." Ama asla ve kat'a güzellik peşinde olduğunu

söylememeli. Performans sanatçısı Mike Parr, on beş gün boyunca biriktirdiği idrarını Woolloomooloo'daki bir galeride plastik kovalar içinde sergiliyor. Berlin'de Gunther von Hagen'in plastinasyon yöntemiyle korunmuş bedenleri, Londra'da ise Damien Hirst'in her biri iki eşit parçaya bölünmüş bir inek ve bir buzağısı (formaldehit solüsyonuyla dolu cam tanklar içinde muhafaza edilen bir tür büyükbaş *pieta*'sı) sergileniyor. Bunlara güzel denebilir belki ama bunu diyebilme ihtimalimiz bile geleneksel güzellik anlayışından ne denli uzaklaştığımızın bir göstergesidir.

Güzelliğin yeniden önem kazanacağı bugün birçoklarınca öngörülüyor olsa da, bu güzelliğin neye benzeyeceği hakkında kimsenin belirli bir fikri yok. Amerikalı sanat eleştirmeni Dave Hickey, 1991'de yazdığı "Enter the dragon" başlıklı makalesinde, güzelliği "90'lı yılların en önemli meselesi" olarak niteledi. Bu makale, Ronal Jones'un ifadesiyle "güzelliği tekrar gündeme taşımış" olması nedeniyle, sanat dünyasındaki çoğu kişi tarafından takdirle karşılandı. Fakat Hickey, sonradan, güzelliğin bir geri dönüşe imza attığı fikrini, "Tanrı bilir nereden aklıma geliveren, irticalen yapılmış bir gaf" olarak niteledi. Fakat o zamandan bu yana, güzelliğin "yeni Lazarus" olduğunu ilan eden başka eleştirmenler ortaya çıktı. Örneğin John Armstrong gibileri, güzelliğe geri dönülmesi sanki postmodernizmin nihayet son bulduğunun bir işaretiymiş gibi, bu fikre sarıldılar. Diğer yandan, Hickey'nin güzelliğe örnek ve hatta kanıt olarak sunduklarının Robert Mapplethorpe'un *fisting* fotoğraflarından ve benzerlerinden oluştuğu düşünülürse, güzelliği yeniden tanımlama konusunda daha kat edilecek çok yolumuzun olduğu anlaşılır.

Ama söz konusu olan sadece sanatçılar değil. Bizler de işin içindeyiz. Modernitenin estetik ve ahlakı birbirinden ayırması, biz istediğimiz kadar bunu reddedelim, Aydınlanma'nın –tıpkı Westminster yönetim modeli gibi– temel bir ilkesi haline geldi. Yirminci yüzyıl, sanata bakışımızı ve sanattan beklentimizi büyük ihtimalle sonsuza dek değiştirdi. Marcel Duchamp'ın 1917'deki Çeşme adlı pisuarından sonra, olan olmuştu bir kere. Birdenbire her şey sanat eserine dönüştü; aynı şekilde, hiçbir şey sanat değildi artık. Bir Camel reklam panosu, şerit çekilmiş bir inşaat alanı ya da masanın üzerinde çürümeye bırakılmış bir elma. Sanatın her yerde

olması, bir bakıma, sanatın artık mümkün olmadığı anlamına da geliyordu. Richard Serra'nın devasa çelik heykellerinden birinin o harikulade kadifemsi pası bile, size herhangi bir tersanede daha iyisini bulamayacağınız hiçbir şey sunmaz. Ardından Warhol geldi ve onun bu işi sadece para için yaptığını söyleyen tuhaf kendini beğenmişliği, sanatı daha da basit ve aynı zamanda daha da karmaşık bir şeye dönüştürdü.

Dolayısıyla mesele, modernizmin sanatta güzelliğe son vermiş olmasından ibaret değil. Sanatla ilgilenen bizler de, artık sadece masumiyetle yetinmiyoruz. Diyebilirsiniz ki, kafamız ciddi şekilde karışmış durumda. Bir yandan sanatta güzelliğin geçerli olduğu dönemlerden kalma ölçütlere başvuruyoruz hâlâ. Sanatın kullanım değeri taşımasını hoş karşılamadığımız için, "güzel" sanatları sadece "uygulamalı" ya da "dekoratif" kardeşlerinden ayrı tutuyoruz (bu da, güzelliği yalnızca kendisi için istediğimiz anlamına geliyor). Güzellik, kullanışsız olmakla kalmıyor; işe yaramazlık güzelliğin özünü oluşturuyor. Bu ayrım o denli acımasızca uygulanıyor ki, bugün bile kullanım değeri taşıyan her şeye basit bir zanaat ürünü gözüyle bakılıyor. Ne ciddi bir eleştiriye değer görülüyor, ne de sanat pazarında kendine bir yer bulabiliyor. Bu da, sanata minik ayaklı, bebek yüzlü bir sarışın muamelesi yapmak anlamına geliyor.

Diğer yandan bir melek masumiyetiyle resim yapan bir sanatçıyı da artık istemiyoruz. Eğer Caravaggio bugün yaşasaydı, resimleri muhtemelen üçüncü sınıf bir banliyö galerisinde sergileniyor olurdu. Sanattan bize bir mesaj iletmesini bekliyor, hatta talep ediyoruz. Sanata derinlik kazandıran şeyin mesaj olduğunu düşünüyoruz. Fakat aynı zamanda, Damien Hirst ve Tracy Emin gibi kavramsal sanatçıların açıkça gösterdiği gibi, mesaj tek başına yeterli olmuyor. Mesaj, bizi güzellik kadar etkilemiyor. Kararsızlık içindeyiz; güzelliği istiyor, onun aşkın gücüne ihtiyaç duyuyor ama aynı zamanda onu hor görüyoruz. Mümkün olan tek tedavi yolunu ısrarla geri çeviren bir nevrotikten farkımız yok.

Entelektüellere göre güzellik bir "geri dönüş"e imza atadursun, kitlelerin gözünde zaten hiçbir zaman ölmemişti. Güzellik, masumiyetini nispeten koruduğu kitle kültüründe, her zamankinden büyük bir öneme ve çekiciliğe sahip. Kızlar (ve oğlanlar) güzel-

lik uğruna sigara içiyor, aç kalıyor, akciğer kanserine yakalanıyor. Kızlar amenoreik oluyor. Oğlanlar kavgaya tutuşuyor, hırsızlık yapıyor, ölüyor. Pazarlamacılar güzelliği taklit ediyor, işadamları yüceltiyor, otomobil üreticileri güzellik için birbiriyle rekabet ediyor, hükümetler kanunlar çıkarıyor. Dolayısıyla güzellik bir şey ifade ediyor olmalı; gerçek olmasa bile, üzerinde makul derecede uzlaşıma varılmış bir anlamı olmalı. Bunun nedeni, kısmen, kişisel güzelliğin bir meta haline gelmesinde yatıyor elbet. Güzelliğin her zaman için bir dolaşım değeri olmuştur; kadınlar, isteyerek ya da istemeyerek, güzelliklerini daima en yüksek teklifi verene satmışlardır. Oysa şimdi, güzellik sadece satılan değil, aynı zamanda satın alınabilen bir şey. Basit yöntemlerle güzelleşmek ya da çirkinlikten kurtulmak mümkün. "Doğum günü hediyesi olarak yeni göğüsler istiyorum sevgilim." Zavallı Parmak Kız'ın başına geldiği gibi, bizim için de güzellik artık resmen bir metaya dönüşmüş durumda.

Yine de içimizde bir his –ister Tallis'in dördüncü açlık olarak adlandırdığı şey, ister ölümsüzlüğe dair bir önsezi deyin– güzelliğin önemli olduğunu söylemeye devam ediyor. Güzelliğin bir miktar kollajen ya da silikon enjeksiyonundan ibaret olmadığını, sadece bir meta olmanın ötesinde bir anlam taşıdığını hissediyoruz. Ayrıca modernizmin, bizi güzelliğin aşkın gücünden mahrum bırakarak ve psikolog Ken Wilber'ın pozitivist "düzlük" adını verdiği şeye mahkum kılarak, bize ihanet ettiğini seziyoruz. Fakat diğer yandan faydacı bir ses, zamanımızı ve enerjimizi harcamamız gereken en son şeyin –hele ki gezegenimiz bir krizin eşiğindeyken– estetik olduğuna bizi ikna etmeye çalışıyor. Bu, modernizmin en kötü, en indirgemeci yanı.

Fakat gezegenimizin karşı karşıya kaldığı krizin, aynı zamanda bir semptom olduğunu da derinlerde bir yerde hissediyoruz. Büyük ölçüde kendi kendimize verdiğimiz bu zararın, daha derinde yatan manevi bir sıkıntıyı yansıttığını ve eğer bir çare bulunacaksa, bunun tüm insanlığın bilinç seviyesini yükseltmekten geçeceğini duyumsuyoruz. İlkel benliklerimizi bir şekilde aşmamız ve daha özgeci bir bilinç moduna geçmemiz gerekiyor. Aksi takdirde, görünen o ki, hepimiz mahvolacağız. Güzelliğin üstlenebileceği rol işte tam da burada ortaya çıkıyor. Güzellik sadece basit bir meta

değildir. Tarih boyunca birçok toplumda olduğu gibi, bizim için de güzellik, insanları birbirine bağlayan yaşamsal bir bağ, hepimizin içindeki ilahi kıvılcımı canlandıracak bir körük işlevi görebilir. Bu meseleye kafa yoran ve güzelliğe sahip olduğu ahlaki gücü yeniden kazandırmak isteyen deneme yazarı Alain de Botton, bununla birlikte, "güzel bir evin ahlaki bir etki uyandırmak açısından faydasız" olduğunu teslim ediyor. Yine de, güzelliğin bize kendimizi iyi hissettirmekle kalmayıp, daha iyi biri olmaya ve daha iyi bir yaşam sürmeye yönelteceğinin farkındayız. Güzellik, iyi bir fikir ile doymak bilmeyen arzu arasındaki farkı ortaya çıkarır. Bizi iyi olmaya sevk eden ödüldür güzellik. Sadece mutluluk vaat etmez, aynı zamanda iyi olmayı istememizi de sağlar. Güzellik bizi ahlaklı olmaya teşvik eder ve ahlak da erdemli olmaya. Güzelliğe sırt çevirmekle aslında kendimize zarar vermiş oluyoruz.

GÜZELLİK, GÜÇ VE BAĞLANTI

Sokaktan geçen herhangi birine sorun, size şöyle diyecektir: "Güzellik mi dediniz? Güzellik, görenin gözündedir, öyle değil mi?" Estetik hakkındaki genel görüş bundan ibarettir. Güzellik gerçek değilse, o halde tartışacak bir şey de yok tabii. Ama madem ki gerçek ve yararlı değil, neden hâlâ güzelliği umursuyoruz ki?

Bunun yanıtı, kısaca, "güç"tür. 16 yaşındaki herhangi birinin gayet iyi bileceği gibi, güzellik –hem sahibine hem de sahibinin sahibine– güç bahşeder. Güzel olmak güçlü olmaktır ve güç de para demektir. Sanat eleştirmeni John Berger'ın işaret ettiği gibi, reklamcılık klasik resim sanatının ölçüt ve kurallarını kullanarak "geçmişi geleceğe satıyor." Güzelliğin öznel bir nitelik olduğundan bahsediyoruz ama aslında güzelliğin ne olduğu ve kime ait olduğu hakkında genel bir uzlaşım bulunmasaydı, güzellik bir dolaşım değerine de sahip olamazdı. Değerini yitireceğinden gücünü de yitirir ve alınıp satılabilir bir mal olmaktan çıkardı. Picasso'nun 2004 yılında 104 milyon dolara satılan tablosu *Pipolu Çocuk*, güzelliğe dair yazılı olmayan fakat büyük ölçüde kabul edilmiş bir kuralı yerine getirdiği için böylesi bir paraya layık görülmüştür. Aksi takdirde hiçbir işe yaramaz, Picasso'nun büyük-büyük-yeğe-

ninin gelininin kişisel eşyaları arasında unutulur giderdi. İşte bu, yani bir uzlaşım tesis etmek, tam da modanın yaptığı şeydir: İster yüzünüz veya bedeniniz, ister resimler veya video klipler söz konusu olsun, son moda görünüşe sahip olmanın güç kazandırdığı konusunda herkes hemfikirdir.

Güzellik, bazı malların veya kişilerin arzulanırlığını güvence altına alarak, bir hiyerarşinin kurulmasında temel rol oynar. Sadece kişisel güzellik alanında değil, arabalarda, buzdolaplarında ve cep telefonlarında da güzelliğin bu dinamik etkisini hepimiz yakından biliyoruz. *Pipolu Çocuk* tablosunun gösterdiği gibi, güzel bir nesnenin sahip olduğu *güç* için de aynı şey söylenebilir. Gerçekten de, nesnelerin değerini belirleyen bir uzlaşımın sadece moda, ekran yıldızları ya da pahalı arabalar için değil, resimler, filmler, evren kuramları veya mimarlık için de var olması şaşırtıcıdır. Ne zaman mimari bir ödül veriyor olsak, yapının anlamı ve (büyük ölçüde görsel) değeri, yani güzelliği hakkında geniş bir fikir birliği bulunduğunu varsayarız.

Güzellik hakkındaki uzlaşımın, en ilkel dürtülerimizden ikisi tarafından şekillendirildiği söylenebilir: Sürü içindeki uyumu sağlamak ve imrenmeye dayalı bir hiyerarşi kurmak. Filozof Mark Kingwell'in belirttiği gibi: "Konumsal mallar bu mallara sahip olmayanlarda bir yoksunluk duygusuna, buna karşılık sahip olanlarda ise bir haz duyguna yol açmak üzere tasarlanmışlardır." Bu, Veblen'in "gösterişçi tüketim yoluyla kıskançlık uyandırarak farklılaşma" olarak adlandırdığı durumdur. Yine de, "güzel" kavramımızın tümüyle yapay, tümüyle öznel olduğunu kabul etmek zor. Güzel bulduğumuz bir nesne, başkalarında kıskançlık uyandırmanın ya da bizi ayrıcalıklı kılmanın ötesinde, bizzat değer verdiğimiz bir niteliğe sahip olmalı. Başka bir deyişle güzellik, beraberinde güç getirdiği için arzulanır. Benzer şekilde, güzellik arzulandığı içindir ki güçlüdür.

Bu döngüselliğin temelinde şu basit olgu yatar: Güzellik bizi bağlantıda hissettirir. Küçük ve kusurlu yaşamlarımızda, bir anlığına da olsa, ölümsüzlüğün perdesini aralar. Bizi bağlantıda tutarak kendimizi güvende hissetmemizi sağlar. İnsanlarda olduğu kadar binalarda da güzel bulduğumuz nitelikler, insani korkularımızı yatıştıracağını umduğumuz niteliklerdir. Büyük çatılı evleri

severiz, çünkü bize bir anne koruması vaat ederler. Parthenon'un huzurlu ve soyut düzenini, entropiye ve kaosa karşı bir yanıt sunduğu için severiz. İç mekan tasarımlarını, orada yaşanabilecek kusursuz ve tanrısal bir hayat hakkında fısıldadıkları tatlı sözlerden dolayı beğeniriz.

Güzelliğe gücünü veren de budur (güzel bir nesneye sahip olanın gücü ise bunun sadece bir yansımasıdır). Bağlantı kurma gücüdür bu. Peki ama ne ile? Filozof ve roman yazarı Iris Murdoch'a göre Öteki ile –buna ister hakikat deyin, ister gerçeklik ya da tanrı– daha büyük bir varlıkla bağ kurmak söz konusu. "Bazı koşullar dışında, sanat ve ahlak bir ve aynı şeydir... Her ikisinin de özü sevgidir... Sevgi, kendinin dışında bir şeyin gerçek olduğunun son derece zor farkındalığıdır. Sevgi, ve dolayısıyla sanat ve ahlak, gerçekliğin keşfidir." Murdoch'un çalışmalarında önemli bir yer tutan Platon'a göre, insanlık tutsak bulunduğu mağarada gerçekliği değil, gerçekliğin sadece duvara yansıyan titrek gölgelerini görür. Murdoch ise güzelliğin gücünü "bizi mağaranın dışına doğru çeken mıknatıs" olarak niteler. E. M. Forster'ın 1910'da yayımlanan *Howard's End* adlı romanında dediği gibi:

> Sadece bağlantı kur! Verdiği nasihat bundan ibaretti. Sadece nesirle tutku arasında bağlantı kur; böylelikle her ikisi de yücelecek ve insan sevgisi en yüksek mertebesine ulaşacaktır. Artık bölük pörçük yaşama. Sadece bağlantı kur; o zaman, içinde yaşadıkları yalnızlıktan kurtulan hayvan ve keşiş ölecektir.

GÜZELLİK VE ESKİLER

Biraz gerilere uzanıp, güzelliğin çağlar boyunca nasıl ele alındığına kısaca bir göz atacak olursak, her zaman dış görünüşten ibaret olmadığını açıkça görürüz. Güzelliğin dış görünüşe indirgenmesi, nispeten modern bir yaklaşımın ürünüdür. Eski düşünürler, iç ve dış güzelliği birbirine eklemleyen daha bütüncül, daha sağlıklı bir güzellik anlayışına sahiptiler. Onlar için güzellik, bir statüden ziyade bir amaçtı. Güzelliğin nesnel mi yoksa öznel mi olduğundan ziyade (zira onlara göre güzelliğin nesnel olduğu gayet açıktı), do-

ğayı tamamlayan bir ilave mi yoksa doğayı arındıran bir eksiltme mi olduğu sorusuyla daha çok ilgileniyorlardı. Bu, önemli bir manevi ve hatta siyasi mesele haline gelmişti: Güzellik bir ifşa mıydı yoksa sadece bir süs mü? Güzelliğin yaptığı şey doğayı giydirip süslemek miydi yoksa soymak mı?

Platon da Aristoteles de, görsel ve ahlaki güzellik arasında bir ayrım yapmazlar. Platon için mesele nispeten basitti. Güzellik tek, soyut ve ideal bir Form'du. Bütün dünyevi güzellikler –ister edebiyattaki, ister sanat eserlerindeki ya da sevgililerdeki güzellik olsun– bu Form'un kusurlu ve geçici kopyalarıydılar. Dolayısıyla güzelliğin aşkın özelliği, Form'a hep daha yakın kopyalara ulaşma çabasından kaynaklanıyordu. Platon, bir filozof ya da "bilgelik aşığı" olarak, kendisinin sadece dünyevi güzelliğe değil, Güzellik'in "mutlak, saf ve katışıksız" Form'una da ayrıcalıklı bir erişimi olduğuna inanıyordu. Bunun, "hakiki erdem"i kavramasına yardımcı olduğunu düşünüyordu. Aristoteles de, Platon'dan her zaman için daha dünyevi düşünmekle birlikte, güzelliği iyilikle, hatta kusurlu ve dünyevi türden iyilikle ilişkilendirir. Aristoteles'in *arete* kavramı ahlaki, bilimsel, siyasi, fiziksel ve görsel mükemmellik fikirlerini kendinde birleştirir. Aristoteles *arete* sahibi olmak isteyenlere, öncelikle *arete*'ye özgü davranış ve alışkanlıkları taklit etmelerini, yani erdemlilik maskesi takmalarını önerir. Böylelikle kişi zamanla bu özelliklere "bürünecek" ve sonunda gerçekten erdemli olacaktır; tıpkı birer Rembrandt olmak isteyenlere, önce ustanın resimlerini kopya etmelerinin salık verilmesi gibi.

Bundan bin yıl kadar sonra, filozoflar görsel güzellik ile ahlaki güzellik arasında bir ayrım yapmaya başladılar. On üçüncü yüzyılda Aquinas, hem Platon'a hem Aristoteles'e dayanarak, güzelliğin nesnel yanının nesnenin iç düzeninden ya da "öz"ünden ileri geldiğini, öznel yanının ise algıdan kaynaklandığını ileri sürdü. Bu, modern ya da hatta postmodern bir görüşten çok da farklı değildir. Aquinas dünyanın düzeninin Tanrı tarafından belirlendiğini savunmuştur, fakat bu düzen ancak "anlaşılır bir dille ve belirsiz olmayan bir sesle insan zekasına hitap ettiğinde" güzel olabilir. Böylece güzellik, "algılandığında hoşa giden şey" niteliği kazanıyor, bu da algıyı güzellik deneyiminin etkin ve asli bir parçasına dönüştürüyordu. Öznellik, sahnedeki yerini almıştı.

Bununla birlikte, fiziksel özelliklerin manevi özelliklere işaret ettiği, hatta yol açtığı fikri Ortaçağ boyunca varlığını sürdürmüştür. Ortaçağ İngilizcesinde *vertu* kelimesi, örneğin Chaucer'ın *Canterbury Hikayeleri*'nin Prolog'unda görüldüğü gibi, insani meziyetlerin bir bileşimini ifade eden Aristotelesçi anlamını muhafaza eder; fakat yeni bir anlam da edinir: genelde "güç" kelimesiyle karşılanan, doğadaki daimi ve karşı konulmaz yaşam-gücü. On beşinci yüzyılda kuramcı Leon Battista Alberti, Rönesans mimarisi için kavramsal bir çerçeve kurarak, kültürü Ortaçağın hurafelerinden ve bataklığından çekip çıkarmaya çalıştı. Alberti, Aristoteles'in fiziksel güzellik (*concinnitas*) ile soyluluk (*virtus*) arasında bir birlik bulunduğu şeklindeki fikrini destekliyordu. Alberti'ye göre *concinnitas*, mimarinin varlık nedeni ve en temel kavramıydı. Ancak, bu kavramla süsleme arasında titiz bir ayrım yapıyordu. İnşa sanatı üzerine ünlü eserinde, süslemenin bir yapıdaki *concinnitas*'ı açığa çıkarmaya yardım edebileceğini, ama asla onun yerine geçemeyeceğini yazar: "Süsleme, bir tür yardımcı ışık ve güzelliği tamamlayıcı bir unsur olarak tanımlanabilir... Güzellik, içkin bir niteliktir; güzel olan nesnenin tüm varlığına nüfuz etmiş durumdadır. Oysa süsleme, içkin olmaktan ziyade, dışarıdan bir ekleme ya da bir fazlalık niteliği taşır." Başka bir deyişle, güzellik derindedir, süsleme ise yüzeyseldir.

Bu, Shakespeare'in oyunlarında bıkıp usanmadan işlediği içdış düalizmidir. Örneğin, Wittenberg'deki modernleşme yanlısı Protestan üniversitesini yeni bitirmiş asabi bir genç olan Hamlet, dış görünüşünün gerçekliği maskelediği konusunda Gertrude'u uyarır: "Bütün bunlar görünüş gerçekten. / Gösteriş olabilir bütün bunlar. / Ama hiçbiri anlatmaz bunların / Benim içimdekini." Daha sonra, iyice çileden çıkan Hamlet, eski tarz Aristotelesçi skolastisizme saparak, annesine şöyle der: "Namuslu göster kendini, değilsen bile. / Alışkanlık bir canavardır gerçi / ... / Ama şu iyiliği de vardır ki onun / Güzel, doğru işler yapmak için de / Rahat giyilir bir urba, bir kılık sağlar bize."[1]

On sekizinci yüzyıl felsefesi, güzelliğin öznel "beğeni" ile nesnel "tarafsızlık"ın bir karışımı olduğu fikrini devam ettirdi. Bu iki-

1 Çev. Sabahattin Eyüboğlu, Türkiye İş Bankası Yayınları, 2008.

si arasındaki etkileşim, doğayı mükemmelleştirme faaliyeti olarak görülmeye başlandı. Bunu sanatın yapacağı düşünülüyordu. Sanat, insani unsur yani beğeni vasıtasıyla, Tanrı'nın eserini bir bakıma tamamlayacaktı. Örneğin Abbé Batteux, 1746'da güzel sanatları şöyle tanımlar: "Doğanın en güzel kısımlarını seçerek, bunlarla güzel bir bütünlük oluşturmak; doğanın kendisinden daha mükemmel, fakat yine de doğal olarak kalan bir bütünlük."

Bununla birlikte, amaçlanan bu mükemmellik, klasik ideal ya da Platoncu Form şeklinde baştan verili bir şey olarak görülüyordu. Örneğin 1764'te yeni-klasikçi Johann Winckelmann, güzelliği tanrısal olana aşamalı bir yaklaşma olarak betimler: "Güzellik fikrimiz, en yüce Varlıkla uyum ve uygunluk içinde olduğu ölçüde mükemmelleşir... Güzellik fikri, maddeden ateş yoluyla elde edilmiş bir esansa benzer." Bu nedenle de Winckelmann, güzelliğin ele geçirilmesi zor bir şey olduğunu ileri sürer. Güzellik, yakalamaya çalıştığımız anda elimizden kayıp gider, "tıpkı bizzat kaynağından alınmış iyi kalite bir su gibi; tadı ne kadar azsa o derece sağlıklıdır."

Bu sırada Aydınlanma düşünürleri, güzelliğin "beğeni"ye dayandığı fikri üzerinde durarak, bu düalizmi geliştirmekteydiler. Sanatın özünün görsel haz vermek olduğunu düşünen Immanuel Kant, bir yandan "güzel olan, ahlaki açıdan iyi olanın bir simgesidir" –yani güzellik, bir bakıma, görünür haldeki iyiliktir– derken, diğer yandan da güzelliğe yönelik algıların öznel ve kişisel, yani "beğeni ifade eden yargılar" olduğunu ileri sürüyordu. Kant'ın "öznel evrensellik" fikri kuşaklar boyunca uzmanların kafasını karıştırmış olsa da, güzelliği hem nesnel hem de öznel bir şey olarak görmek isteyen eski düşünürlerle hemfikir olduğunun bir ifadesi olarak görülebilir. Kant, o ünlü örneğinde, bülbülün bir yaz akşamında duyulan şarkısının güzelliğinden bahseder. Fakat bu sesin kaynağının bir bülbül değil de, onu taklit eden muzip bir çocuk olduğunu fark ettiğimizde, şarkı da bizim için tüm büyüsünü yitirecektir (taklit yeteneğine hayran kalan bazıları, çocuğun melodisini tercih edebilir tabii). İskoç filozof David Hume da, benzer şekilde şöyle der: "Şeylerin güzelliği, onları temaşa eden zihnin içindedir."

On sekizinci yüzyıldaki beğeni kavramı, bizim bugün neredeyse tam bir görelilik anlamına gelen beğeni anlayışımızdan hiç kuşku yok ki daha genel geçer ve daha az öznel bir kavramdı.

Birçokları, evrensel bir ahlaka bağlı evrensel bir güzellik fikrine hâlâ sadıktı. On dokuzuncu yüzyılda bile şair ve eğitmen Matthew Arnold, güzelliğin evrensel ölçütlerinden keyifle bahsediyor, daha ahlaklı olabilmeleri için insanlara bu ölçütlerin öğretilmesi gerektiğini söylüyordu. Arnold, 1869'da şöyle yazıyordu: "Kültürün bıkıp usanmadan yapmaya çalıştığı şey, eğitimsiz kişilerin hoşuna giden şeyleri yerine getirmek değil, gerçekten güzel olandan hoşlanmalarını sağlamaktır."

Bununla birlikte, öznellik giderek yayılıyordu. Andersen 1835'te *Parmak Kız* masalını yazdığında, postmodernizmin başlamasına daha 150 yıl vardı. Ne var ki ne Andersen ne de okurları, bakan gözün güzelliği yaratmadaki etkin rolünü yadırgıyorlardı.

GÜZELLİK VE MODERNLER

Modernizmin, güzelliği ahlaki içeriğinden soyutlama girişimi neredeyse bir devrim niteliğindeydi. Amacının bu olduğuna hiç şüphe yok. Sanatta süsü ve ahlakı küçümseyen modernizm, biçim-içerik ikiliğini aşmaya çalıştıysa da, bu çabası ironiyle ve çelişkiyle maluldü. Örneğin Adolf Loos, 1908'de verdiği "Süsleme ve Suç" başlıklı ünlü konferansında, süslemeye duyulan eğilimin ilkel bir dürtüden kaynaklandığını ve gelişmiş modern insanların bu itkiye karşı koyması gerektiğini ileri sürmüştü. "Papualılarda ya da çocuklarda doğal olan şey, modern bir yetişkin söz konusu olduğunda bir yozlaşma belirtisidir [ve] kültürün gelişmesi demek, gündelik nesnelerden her türlü süsün kaldırılması demektir." Loos'un sözleri biraz abartılı gözükebilir ama onun bu aşırı püritenliği, modernist hareketin büyük ölçüde sempati duyduğu bir tutumdu. Güzellik, doğrudan doğruya içerikten kaynaklandığı, samimi ve kendiliğinden olduğu ölçüde meşru sayılıyordu. Biçim, Louis Sullivan'ın meşhur ifadesiyle, işlevden sonra gelmeliydi.

Fakat bu bizzat ahlaki bir tavırdı ve fiziksel görkemi içsel yozlaşmanın bir kanıtı olarak gören Kalvinist eğilimi yansıtmaktaydı. Bu da, hareketin hümanist olma iddiasıyla tuhaf bir ikilik oluşturuyordu. Aslında modernizm, kendi içinde çelişiyordu: Güzelliği hem istiyor hem istemiyordu; güzelliği bir yandan erdemin

gerçek yüzü olarak görüyor, diğer yandan ise onu sahte bir şey veya bir maske olarak görüp reddediyordu. Hatta bazıları, çirkinliği yüceltecek kadar ileri gittiler. Eleştirmen Clement Greenberg, "Gerçekten özgün olan her sanat, başlangıçta çirkin bulunmuştur," diyordu. Adolf Loos da, "Süsleme ve Suç"a 1929'da eklediği bir notta, zamanında eleştiri oklarını üzerine çeken sade ve süssüz evlerinin (bu evlerden biri de, ileride güzelliği katletmekten bahsedecek olan Tristan Tzara için tasarlanmıştı), "şimdi saf ve işlevsel biçimin bir ifadesi olarak kabul gördüğünü" belirtir. John Cage'e göre, "güzelliği saklamak" sanatçının en büyük göreviydi. Marcel Duchamp sadece fikirden oluşan, duyusal niteliklerden ve maddilikten tümüyle arınmış entelektüel bir sanat istiyordu. Roger Fry, çirkin şeylerin ancak güzel bulunana dek çirkin olduklarını söyleyerek, bu estetik karşıtı tutuma göreceliği de ekledi. Paul Cézanne ve Paul Klee, çizimlerini masum bir hakikate geri döndürmek için uğraştılar. Walter Gropius, her türlü süsten ve sahtelikten uzak bir mimari arzuluyordu.

Tüm bunların neticesinde soyutlama fikri ortaya çıktı. Buna göre, sanatın amacı doğayı mükemmelleştirmek değil, onu derin ve gizli bir hakikate, güzelliğin esasını oluşturan bir tür öze indirgemek olmalıydı. Fakat bunun neredeyse tam tersi gerçekleşti. Sanat öylesine uzak ve erişilmez bir şeye dönüştü ki, çoğu kişi için hiçbir şey ifade etmez oldu – ne güzellik, ne tehdit, ne yıkıcılık. Hiçbir şey. Eleştirmen Harold Rosenberg'in belirttiği gibi, 1960'lara gelindiğinde sanat o denli soyut ve dışa kapalı hale gelmişti ki, "bir başkaldırı olmak yerine, toplumda herhangi bir meslek dalı gibi sıradanlaşmış"tı. Pop art, özellikle de Warhol'un temsil ettiği şekliyle, bu sanat anlayışının doruk noktasıydı ve Rosenberg'in "sanatçının ilk yaratımı bizzat kendisidir" şeklindeki alaycı ifadesini kendine düstur olarak benimsemişti. Şoke etmeyi reddederek şoke eden Warhol, özgün bir sanatçı olarak ün kazanmak adına bıkıp usanmadan tekrara başvurdu ve Robert Hughes'in ifadesiyle, "sanat dünyasını bir sanat ticarethanesine dönüştürmek" için çabaladı – ve bu arada da, bizzat içinde yer almaya çalıştığı pazarı hor gördüğü için göklere çıkarıldı.

Üstelik, yaptıkları göze hoş görünüyordu. Pop art'ın güzellik meselesine etkisi büyük oldu. Kof, popüler ve çıkarcı olmayı,

entelektüeller nezdinde bile, makbul bir şey haline getirdi; tabii göze hoş göründüğünüz sürece. Mimarlıkta soyutlama, saydamlık, "malzemelere sadakat" ve işlevselcilik ön plana çıktı. İşlevden sadece bir binayı şekillendirmesi değil, binanın formunda ve ayrıntılarında kendini belirgin bir tarzda ortaya koyması bekleniyordu. Bu elbette açık bir çelişkiydi, zira soyutlama evlerin fabrikalara ve okulların antrepolara benzemesine yol açıyordu. Tüm bunlar, postmodernizm geldiğinde rahat bir nefes alınmasına neden oldu. Ed Ruscha'nın yücelttiği benzin istasyonları ve şerit gelişme, Reyner Banham'm billboardlara, hangarlara ve yol kültürüne olan Los Angeles'tan mülhem sevdası, Robert Venturi'nin "süslenmiş baraka olarak mimari"si – tüm bunların belirlediği bir ortamda Charles Jencks, Philip Johnson, Robert Stern, Charles Moore, Frank Gehry ve diğerleri ilk postmodern denemelerini yapıyorlardı. Seksenlere gelindiğinde, güzellik daha önce hiç olmadığı kadar yüzeyseldi.

Peki ya şimdi? Postmodernizm pılısını pırtısını toplayıp gittiğinde yerine ne geleceğini düşünerek yerimizde sayıyoruz. Şu anda bile sanat, o çok övünülen "güzelliğe dönüş"e rağmen, onlarca yıl önce şaşırtıcı olmaktan çıkmış kavramsal hamleleri tekrarlayıp duruyor. Güzelliğe ilgi duyan sanatçılar ise nazikçe kapı dışarı ediliyor. Artık bir Caravaggio tablosu göresimiz bile yok. Postmodernizm yapacağını yaptı. Neredeyse diğer her şey gibi, sanat da bir metne dönüştü. Ama belki de kendini şanslı saymalı. Mimarlık bir metin bile değil. Günümüz mimarisinin en parlak yıldızı olan Gehry, 1970'lerde sıradan ve standart unsurları alışılmadık ve dikkat çekici tarzlarda kullanmakla ün yapmıştı. Seksenli ve doksanlı yıllarda, aynı biçim oyunlarını farklı ve daha kârlı bir şekilde uyguladı. Mimariyi heykele dönüştürerek, içerikten yoksun biçimin sadece mümkün olabildiğini değil, aynı zamanda küresel ölçekte pazarlanabilir olduğunu gösterdi.

İNSAN GÜZELLİĞİ

İnsan güzelliği muhtemelen her zaman değerli bulunmuştur. Agamemnon'un, yaklaşık olarak M.Ö. 1200'de, kardeşi Menelaos'un karısı ve dünyanın en güzel kadını olan Helen'i kur-

tarmak üzere giriştiği on yıllık Truva Savaşı'ndan beri bunun böyle olduğunu biliyoruz. Neyin güzel olduğuna ilişkin görüşler ise zamana, kültürel ölçütlere ve koşullara göre büyük değişiklik göstermiştir. Az bulunurluk, belirleyici bir etken olabilir –örneğin kıtlık çekilen bölgelerde ya da dönemlerde, toplumların tombul olanlara daha çok değer vermesi gibi. Bununla birlikte, az bulunurluk ile anormallik, rağbet görme ile dışlanma arasında ince bir çizgi vardır. Bir diğer etken ise sağlıktır. Sağlıklı olma, güzelliği Darwinci terimlerle açıklayanların sık sık başvurduğu bir kavram. Buna göre güzellik, üremeye teşvik edici bir rol oynar ve güzel olana duyduğumuz çekim de aslında daha fazla ve daha güçlü nesiller vaat eden sağlık göstergelerine –parlak saçlar, sağlam dişler, gelişkin kaslar gibi– verdiğimiz içgüdüsel bir tepkidir. Fakat Amerikalı biyolog Kristen Navara ve meslektaşlarının ispinozlar üzerinde yaptıkları yeni bir araştırma, bu fikri çürütecek ilginç bir iddia ortaya koyuyor. Buna göre doğa, evrime ters düştüğü söylenebilecek bir şekilde, çirkin babalara sahip ispinoz yavrularını telafi ediyor. Erkek ispinozların güzelliği, beslenme alışkanlıklarının yol açtığı kırmızı ve sarı renkteki tüylerinden kaynaklanır. Navara'nın elde ettiği bulgulara göre anne ispinozlar, canlı renkte tüylere sahip erkeklerin döllediği yumurtalara kıyasla, çirkin erkeklerin döllediği yumurtalara embriyoyu güçlendirecek daha fazla antioksidan (ve normalin 2,5 katına kadar daha fazla vitamin) depoluyorlar. Öyle görünüyor ki anne kuşlar, en iyi sonucu vermekten uzak bir çiftleşmeyi bu yolla farkında olmadan telafi ediyorlar. İspinozlar sadece iki çiftleşme mevsimi süresince yaşadıklarından, Navara'ya göre, "mümkün olan en iyi şekilde üremeye çalışıyorlar." Yine de, her halükarda, güzelliğe getirilen biyojenik açıklamalar tatmin edici olmaktan uzak.

Güzelliğin o efsanevi ve kimi zaman da korkutucu gücü, üreme vaadinden ziyade, sahip olduğu simgesel niteliklerden kaynaklanır. Truva'nın Atmalılar tarafından kuşatılmasının nedeni, Paris'in ya da Menelaos'un Helen'den çocuk yapmayı istemeleri değildi. Helen'in güzelliği, ulusların gözünde ona simgesel bir rol atfetmişti. Güzelliğin bir soyluluk göstergesi olduğuna inandığımız içindir ki güzel olanı çekici buluruz. *Spectator* yazarlarından Paul Johnson'ın 2003'te belirttiği gibi:

> Geleneksel kuralların egemen olduğu toplumlar, güzellik ile liderlik arasında bir ilişki kurmuşlardır. Yakışıklı prensler, kusursuz bir güzelliğe sahip kadınlardan doğabilirdi. Altın elmayla ödüllendirilmeleri bu yüzdendi. Paris, Helen'i bu yüzden kaçırmıştı. Tanrıların ve tanrıçaların güzelliği, onların bizzat tanrısallıklarını – eskiden Balliol College mezunları için kullanılan bir ifadeyle "zahmetsiz üstünlükleri"ni – yansıtmaktaydı. Tanrı olabilmek için, büyüleyici bir güzellik bahşetme gücü kadar, bu güzelliğe sahip olmak da gerekliydi.

Sadece eskiler değil, Hollywood da, güzellik ile erdemi bir tutan anlayışa sımsıkı sarılmış durumda. Hollywood, güzelliği kişinin içsel ve ahlaki dünyasına açılan bir kapı olarak görme alışkanlığımıza o denli sık başvuruyor ki, bunun neredeyse farkında bile değiliz. Bu, aslında temel bir pazarlama stratejisi. Eğer iyi adamlar aynı zamanda yakışıklı da değilse, film başarısız olacaktır. Bunun nedeni, çirkin kişileri seyretmek istememiz değil sadece. Filmin inandırıcılığı, güzelliğin erdemi simgelediğine olan inancımızla uyum içinde olmasına bağlı. Bunun istisnaları da ver elbet. Örneğin *Little Miss Sunshine*'ı başarılı bir film yapan şey, oyuncuların gerçek ve sıradan kişiler gibi gözükmeleri. Ama özellikle ahlaki vurgunun güçlü olduğu durumlarda –örneğin bir James Bond filmi ya da *Star Wars*– iyiliğin aynı zamanda iyi görünmesini bekliyoruz. Benzer şekilde, Miss Universe ve Miss World gibi "güzellik" yarışmaları, kazananların hayır işlerine ilgi duyan hukuk öğrencileri olduğunu kanıtlama çabasındalar. Güzellik ile cinsel cazibe arasındaki farkın, bu türden bir içsel asalette yattığı düşünülüyor. Sezgilerimiz bizi ne denli yanıltsa da, güzelliğin erdemi simgelemekle kalmayıp, bizzat erdem olduğuna inanmaya devam ediyoruz.

Bunun saçma olduğunun farkındayız elbet. Güzel bir yüzün içsel bir güzellikle hiçbir ilgisinin olmayabileceğini biliyoruz. Kötü kalpli kraliçelerden haberdarız. Yine de vazgeçmiyoruz. Édouard Manet'nin *Olympia* adlı tablosu 1863'te Salon de Paris'de sergilendiğinde büyük bir tepki uyandırmış, hatta tabloyu korumak için başına silahlı muhafızlar yerleştirilmesi gerekmişti. Koparılan bu yaygaranın nedeni, tabloda betimlenen kadının fiziksel açıdan çirkin olması değildi. Bilakis. Rahat ve meydan okuyan çıplaklığı

içinde yadsınamaz bir güzelliğe sahip bu kadının bir fahişe olarak resmedilmiş olması, manevi ya da ahlaki bir çirkinlik olarak algılanmıştı. *Olympia*, güzel olduğu için şoke ediciydi. Dönemin güzellik anlayışı, hiçbir erdemlilik taslamadan yansıtılmıştı. Bir bakıma, içeriği olmayan –ya da en azından, doğru içerikten yoksun– bir biçim söz konusuydu.

Bu 150 yıl önceydi. Ama güzellikle erdem arasında bir bağ bulunduğuna duyduğumuz inanç, sarsılmazlığını bugün hâlâ koruyor. Cornell Üniversitesi'nden tarih profesörü Joan Jacobs Brumberg, 1920'lerde Massachusetts'de yaşamış genç bir Yahudi kızdan bahsediyor. Ergenlik sivilcelerinin hem ailesinin toplumsal statüsünü hem de kendisinin ahlaki kişiliğini olumsuz etkilediğini düşünen kız, kardeşiyle bir kavgasından sonra "ne kadar kötü biriyim," diye yazar günlüğüne, "bu yüzden bir sivilcem daha çıktı." *Spectator*'ın iflah olmaz yazarı Taki, arkadaşı (Goldie Hawn ve kızıyla aynı anda çıkmakla ünlenen) Charles Grass hakkında şöyle diyor: "Charlie'nin, tensel güzelliği manevi güzelliğin fiziksel bir kanıtı olarak görmek gibi berbat bir alışkanlığı vardı." Ya da, John Armstrong'un *Sidney Morning Herald*'da yazdığı gibi, güzel biri aynı zamanda "zarif bir kişiliğe sahiptir ve yüzünde iyiliğin, soyluluğun ve bilgeliğin çizgilerini taşır. Fiziksel güzellik ve psikolojik güzellik birbirini tamamlar ve güçlendirir."

Yoksa sadece böyle olduğunu düşünmek mi istiyoruz? Böyle olmasını umduğumuz kesin. Ama umutlarımız bazen boşa çıkar; güzel birinin konuşmaya başladığı anda bizi hayal kırıklığına uğratması ya da çirkin birinin zarif tavırlar ve mükemmel bir belagatle bizi şaşırtması gibi. Pamuk Prenses'in kıskanç üvey annesi ya da Cruella de Ville gibi güzel ama kötücül karakterler, bizi güzel ve iyi olanlardan neredeyse daha fazla etkiler, çünkü tam da güzelliği iyilikle bir tutan beklentilerimize ters düşerler. Altın kuralı bozarlar.

Dış güzelliğin yanıltıcı olabileceğinin farkına varmamız, yine de ona sahip olma arzumuza gem vurmuyor. Eğer hakikat güzel değilse, en azından güzel gözüksün istiyoruz. Estetik ameliyatların –ne kadar "gerçek" görünürse o kadar iyi– sayısındaki büyük artış da buradan kaynaklanıyor. 1970'lerde Sidney'de bir makyaj ve görgü okulu işleten K., şöyle anlatıyor: "Bir baloya ya da özel bir yere

gideceğim zaman, bir buçuk saat boyunca makyajımla uğraşırdım. Bitirdiğimde, yüzümde hiç makyaj yokmuş gibi görünürdü. Güzelliğim doğalmış gibi dururdu." Bu, şüphesiz, birçok sanat formunun ulaşmaya çalıştığı bir ideal: Yapmacıksızmış gibi yapmak. Ama söz konusu sanat eseri kişinin kendisi olduğunda, ahlaki açıdan işler karmaşıklaşıyor; çünkü güzelliğin sadece görünüşten ibaret olmadığına, derindeki manevi ya da ahlaki güzelliği yansıttığına dair ilkel ve sarsılmaz bir inancımız var. Yoksa Aristoteles haklı mıydı? Dış görünüş olarak güzelleşmek, bizi gerçekten güzel ahlaklı da kılabilir mi?

GÜZELLİK VE MİMARİ

Sanatın fırlatıp attığı, kilisenin reddettiği ve popüler kültürün travmaya uğrattığı güzellik, hâlâ bir ölçüde –nispeten bayağı bir seviyede de olsa– mimariden bekleniyor. Mimarlar güzelliği saygın çevrelerde dile getiriyor ya da her gün gazete köşelerinde savunuyor değiller. Ama güzelliğe hâlâ saygı duyuyorlar. Birçok mimar için iyi vakit geçirmenin anlamı, bir araya gelerek nefes kesen Meksika evlerinin, Japon tapınaklarının ya da İspanyol köylerinin fotoğraflarını hayran hayran seyretmek. Mimarlar, güzellik konusunda geriye kalan son uzman kişiler. Mimarinin, daha yağmacı olan diğer meslek dallarına henüz kaptırmadığı neredeyse tek alan güzellik. Başka kimse güzellikle ilgilenmiyor.

Daha da önemlisi, güzellik –ya da, daha kuru bir ifadeyle, estetik– mimariyi anlamlı kılan, onu bizzat mimari yapan şeydir. Öyleyse, inşa ettiğimiz binaların çoğu neden görsel açıdan güzel olmak şöyle dursun, vasat bile değil? Mimarların görselliğe hâlâ tutkulu bir şekilde bağlı olduklarını düşünürsek, bu kadar az miktarda güzellik üretmeleri daha da anlaşılmaz hale geliyor. Dünyamız giderek çirkinleşiyor. Yoksa mimari kendi esas alanını terk mi etti?

2006'da Harry Seidler'in Sidney'deki cenaze töreninde kulaktan kulağa dolaşan soru şuydu: "Mimarlar papyon takmayı ne zaman bıraktılar?" Sahi, ne zaman? Yüksek mevkiden bir yığın kişi-

nin katıldığı cenaze töreninde siyah gömlekler, kadife ceketler ve yakasız takım elbiseler fazlasıyla vardı, ama bir tane bile papyon görmek mümkün değildi. Dolayısıyla bu, her ne kadar alaycı bir ima içerse de, özellikle mecazi anlamıyla alındığında gayet yerinde bir soru. Mimarlık ne zaman bir beyefendi olmaktan çıkıp, kendisinin bugün gördüğümüz kederli ve tavizkar bir gölgesine dönüştü? Yakınımızdaki yeni bir inşaat projesinden duyduğumuz heyecanın yerini korkuya bırakmasıyla aynı anda olabilir mi acaba?

Papyonun ortadan kalkması daha derindeki bazı değişikliklerin bir işareti tabii. Sidneyli sosyolog "Dr. Garry" Stevens'ın, kendi ayrıksı ama bir o kadar da eğlenceli internet sitesinde yazdığı gibi:

> Mimarlar her zaman "farklı" giyinmeyi severler... Özellikle papyon, bundan neredeyse yüz yıl önce Modernistler tarafından kullanıma sokulduğundan beri, pervasız mimarın bir simgesi haline geldi... Mimarlar kendilerini şık radikal sanatçılar olarak sunmayı severler. Ama gerçekte iktidarların en sadık hizmetkarlarıdırlar... Mimariden başka hiçbir "sanat," var olmak için dalkavukluğa bu denli ihtiyaç duymaz. Gerçekte güç ve para sahibi olanlara hizmet ediyorken, tehlikeli bir şekilde radikal olduğunuz izlenimini nasıl yaratırsınız? Gayet basit: Bir papyon takarak...

Başka bir deyişle papyon, köleliğin yara izlerini gizlemeye yarayan bir kamuflajdan ibaret. Ancak bu yorum, mimarlığın giderek köleleştiği tespitinde haklı olsa da, papyonun artık eskisi kadar revaçta olmadığını gözden kaçırıyor. Yine de Stevens, güzel yapılara günümüzde neden bu kadar ender rastlandığına kısmen de olsa bir açıklık getiriyor.

Mimarlığın kendi asıl alanını terk edip etmediği sorusuna verilecek yanıt, "evet"tir. Mimarlık eskiden güzellikle ilgiliydi. Şimdiyse sadece parayla ilgili. Peki ne değişti? Aslında her şey. Toplumsal, kuramsal ve kültürel alanlarda birer devrim gerçekleşti. Demokratik kapitalizmin parayı kültürlü bir aristokrasinin elinden alarak, önce ticaretle uğraşan sınıflara ve ardından da halka (yani bize) vermesiyle, toplumsal bir devrim meydana geldi. Bu durum, mimarlığı tümüyle yeni bir müşteri sınıfıyla karşı karşıya bıraktı: inşa eden müteahhitler ve satın alan halk. Her ikisi de mimariye, şehirciliğe ya da mekan tasarımına özel bir ilgi duymuyordu. (Her halü-

karda, Thatcher sonrasının "hissedar demokrasisi," bizzat "kültürlü" kavramını zaten büyük ölçüde önemsizleştirdi, zira müteahhit sınıfının neredeyse tamamı bugün kâr etmekten başka bir amacı olmayan anonim şirketlerden oluşuyor. Diğer yandan halk, bireysel farklılık göstermeyen bir tüketici kütlesi olarak görülüyor. Tüm bireysel zevkler, sadece neyin sattığıyla ilgilenen müteahhitlerin tercihlerine indirgenmiş durumda. Eğitimli bir müşteri sınıfı var olsaydı bile, satın alacak hiçbir şey bulamazdı, çünkü pazar herkes için aynı standardı dayatma eğiliminde. Daha değerli bir ürün ortaya koymak isteyen bir müteahhitin ise, sadece kâr payıyla ilgilenen yönetim kurulu üyeleri karşısında neredeyse hiç şansı yok.)

İkinci devrim, kuramın öncülüğünde olmasa bile, en azından kuramsal bir görünüm altında gerçekleşti. Yirminci yüzyılın ortalarında Le Corbusier ve Walter Gropius gibi tasarım üstatları, mimarlığı sadece işlevselliği göz önünde tutan bir mühendislik estetiğine dönüştürdüler. Savundukları ilkeleri uygulamamış olmaları, öğretilerinin etkisini azaltmadı ve sonuçta tüm mimari birikim yok sayıldı. Bu da üçüncü devrimdi. Güzellikten mahrum kalanlar sadece sıradan insanlar değil. Dünyanın tüm okullarında ve akademilerinde, güzelliğin eski (ya da hatta modern) kuralları hakkında derin bir cehalet söz konusu. Güzelliğin ille de bir kurala dayanması gerektiğini savunuyor değilim. Ama kuralları yıkmak isteyenlerin, önce bu kuralları bilmeleri gerekir.

Dolayısıyla mesele, zevk ve para sahibi müşterilerin olmaması değil sadece. Asıl sorun, bilginin artık mimarinin dağarcığında yer almaması. Güzellik, utanç duyulacak bir şeye dönüştü. Mimarlar, güzel binaların fotoğraflarını hayranlıkla seyretmek üzere toplandıkları odalar dışında güzellikten bahsetmiyorlar. Mesleklerinin kalbinde bugün bile yanmaya devam eden o titrek alevde ellerini ısıtıyor, ticaretin dondurucu rüzgarında ebediyen sönüp gitmesin diye, arada sırada özenle korlara üfleyerek alevi canlı tutmaya çalışıyorlar.

The Hanging Man adlı absürt tiyatro oyununda mimar Edward Braff, henüz tamamlanmamış son eserinin (bir katedraldir bu) yeterince iyi olmayacağı korkusuyla kendini asar. Oyundan çıkarılması gereken ders belki de budur: Güzelliği bir ölüm kalım meselesi olarak görmek. Belki de papyonun gerçek anlamı burada yatıyor;

yapmacıklı bir giyim tarzı olmaktan ziyade, mimarın kendi işini ne kadar umursadığını gösteren simgesel bir düğüm.

GÜZELLİK BİZİ İYİ YAPABİLİR Mİ?

İnşa ettiğimiz dünyada güzellik son derece ender rastlanan bir şey. Güzelliği ne kadar çok istersek, sanki o kadar az mümkün kılıyoruz. İnsanlar yeni alanların imara açılması önerilerine daha çok direndikçe, hükümetler "hızlı bir şekilde iş olanağı yaratma"ya daha çok yöneldikçe, çevremizdeki çirkinlikler de giderek artıyor. İnsanlar, çaresizlik içinde, yeni yapılan ucube binalara kimin onay vermiş olabileceğini, herkesin –en azından kuramsal olarak– söz hakkına sahip olduğu bir sistemde bu kadar çirkinliğin nasıl olup da normal bir şey haline geldiğini düşünüyorlar. Elimizden geleni yaptığımız halde, büyük zenginliğimize ve neredeyse sınırsız teknik becerimize rağmen, çevremizi güzel ya da en azından hoş kılmak neden bu kadar zor?

Alain de Botton benzer bir soruyu farklı bir çerçevede soruyor: Henüz inşa edilmemiş olan geleceğimize güvenimizi neden kaybettik? Yanı başımızdaki yeni bir evi veya yeni bir yerleşim birimini memnuniyetle karşılamak yerine neden hemen itiraz ediyor ve kızıyoruz? Neticede, diye devam ediyor Botton, 1770'lerde, "Bath'da Royal Crescent'ı ya da Edinburgh'da New Town'ı inşa etmek üzere yapı ustaları geldiklerinde, pek az kişi yıkılacak yerler için gözyaşı dökmüş olmalı."

Yeni yapılaşmalara duyulan kızgınlık, Luddist bir muhafazakarlığa indirgenemez. Yaklaşık yarım yüzyıllık acı tecrübeler bize gösterdi ki, gelen gideni aratıyor. Yeni yapılaşmalar genelde orantısız, kişiliksiz ve hemen her zaman çirkin. Bunun karmaşık ve anlaşılması zor nedenleri, 8. Bölüm'de daha ayrıntılı bir şekilde ele alınacak. Bununla birlikte, meselenin temelinde şu varsayım yatıyor: Güzel bir çevre bize kendimizi daha iyi hissettirmekle kalmaz, aynı zamanda daha iyi davranışlarda bulunmamıza da yol açar.

Gerçekten öyle mi? "Güzellik ile iyilik arasındaki kuramsal akrabalık"tan bahseden de Botton, bunun doğru olduğunu ileri sürüyor. De Botton'a göre, "Çirkin bir oda, hayatımızda bir şeylerin

eksik olduğuna dair kuşkularımızı güçlendirirken, kireçtaşından bal rengi karolarla döşenmiş güneşli bir oda içimizde umut uyandırır." Mimarlığın "mutluluk üretme kapasitesi"nden bahseden yazar, kitabına da *The Architecture of Happiness* adını vermiş.

Fakat en başta bizzat de Botton'ın teslim ettiği gibi, kanıtlar büyük ölçüde aleyhine. "En soylu mimari bile bazen bir siesta ya da bir aspirin kadar etkili olamaz." İyilik üretmeye gelince, mimari ortamın bu konudaki etkisi daha da zayıftır. SS subaylarının görkemli yemek salonlarını ya da Neron'un sarayını düşünün. De Botton'ın yanıtı her zamanki gibi hayranlık uyandırıcı: Mimarlığın "ahlaki bir mesajı olsa bile, bunu zorla kabul ettirecek gücü yoktur." Başka bir deyişle mimarlık, gerekli tüm tedbirleri almakla birlikte, oluşabilecek olumsuzluklardan hiçbir şekilde sorumlu değildir.

Görsel haz yoluyla ahlaki bir etki uyandırmaya yönelik modern girişimler başarısızlığa uğradı. 1960'lar ve 70'lerde, toplumsal sorunları insanlara ucuz ama cazip evler sağlayarak çözme girişimlerini hatırlayalım. İngiltere'de bu tarz bir anlayış, 1981'deki Brixton ayaklanmasını açıkça kınayan sosyolog Alice Coleman gibilerinin eserlerinde ifade buldu. Prens Charles, insanların insan gibi yaşadığı ve herkesin kendi yerini bildiği zamanların özlemiyle uzun ve ağlamaklı bir nostalji nöbeti içinde, kendi mimari görüşlerini yaymak için bir mimarlık okulu kurdu ve *Wallace and Gromit* filminden fırlamışa benzeyen bir kasaba inşa ettirdi. Fakat mimarlıktan toplumu iyileştirmesini bekleyenler hayal kırıklığına uğradılar. Sonuçta, toplumsal sorunların genelde toplumsal nedenleri olduğunu kabul etmek zorunda kaldılar. İnsanların ayaklanma nedeni, beşinci ya da yirminci katta oturuyor olmaları değildi. Çocukların suça yönelmesi, bahçede oynarken anneleri mutfak penceresinden onlara seslenemediği için değildi. İnsanlar bir anda güzel evlere sahip oldular diye ayaklanma çıkarmaktan, karılarını dövmekten ya da uyuşturucu kullanmaktan vazgeçmiyorlardı. Güzel salonlarda porselen tabaklarda yemek yemelerine rağmen Naziler yine Nazi'ydi. Diğer yandan Berlin'deki zengin doktor ve avukatlar, Brixton'daki ayaklanmalara sebep olduğu düşünülen binalardan farksız yerlerde mutlu bir şekilde yaşamaktalar.

Andres Duany ve Elizabeth Plater-Zyberk gibi mimarların öncülüğünü yaptığı Yeni Şehircilik akımı, bu anlayışın günümüze

uyarlanmış daha şirin, piyasa gereklerinin daha farkında, ama aynı derecede naif bir versiyonu. Duany ve Plater-Zyberk'in Florida'da kurdukları Seaside kasabası, buradaki düşük suç oranının nüfusun homojen yapısından (beyaz Anglo-Sakson Protestan) ziyade, kasabanın mimari özelliklerinden kaynaklandığı inancını güçlendirdi. Eleştirmen Michael Sorkin'in *The Village Voice* gazetesinde yazdığı gibi, Yeni Şehircilik akımı "mimarinin insan davranışları üzerindeki etkisini abartıyor" –üstelik son verdiği modernist tiranlığın yaptığından da fazla. Çoğulculuk, hoşgörü ve bireysel özgürlük söylemlerine rağmen, Yeni Şehirci kentler "kısıtlayıcı sözleşmelerden, binalarla ilgili yönetmeliklerden, belirli davranış kurallarından ve nüfusun arındırılmasından oluşan bir labirent" üzerine kurulu. "Banliyöler gibi tekdüze olmakla birlikte, onların temelindeki patolojiyi barındırmayan Yeni Şehircilik, bu haliyle kentsel yayılmanın kabul edilebilir bir şekline dönüşmekte."

Aslında, çevre güzelliği ile erdemlilik arasında doğrudan bir bağ bulunmadığını görmek için bir saniye durup düşünmek yeterli. Cennet Bahçesi'nden SS subaylarının yemek salonlarına dek, güzellik insanı ne iyiliğe ne de hakikate yönlendirmiştir. Güzelliğin kötülükle bağdaştığı, hatta kötülüğe teşvik ettiği bile söylenebilir. Aynı şekilde, yüksek suç oranı ile kötü çevresel koşullar arasında istatistiksel bir ilişki kurmak mümkünse de, ikisi arasında nedensel bir bağ bulunmadığı, ikisinin de temelde yatan toplumsal bir yoksunluğun belirtisi oldukları açıktır. Diğer yandan, güzelliğin bizim için iyi bir şey olduğuna da şüphe yok. 1880'lerde tasarımcı ve toplumsal reformcu William Morris, "sağlıklı ve güzel bir ev"in bir insan hakkı olduğu kadar toplumsal açıdan da bir iyileşmeye yol açtığını söylediğinde, çoğu kişi tarafından alay konusu yapılmıştı. Fakat müziğin ve görsel sanatların hem fiziksel hem psikolojik açıdan faydalı olduğunu gösteren kanıtlar giderek artıyor. Londra'daki Chelsea & Westminster Hastanesi'nden Dr. Rosalia Lelchuk Staricoff, 2003 yılında yürüttüğü bir araştırmada, müzik ve görsel sanatlara verilen fizyolojik tepkileri inceledi. Staricoff'un bulguları, araştırmaya katılanlarda stres hormonu olarak da bilinen kortizol seviyesinin yüzde 48 oranında düştüğünü, anksiyete ve depresyonun yüzde 30'dan fazla azaldığını gösteriyor. Bu sonuçlar, "güzellik terapisi" tabirine yepyeni bir anlam kazandırıyor.

Peki bu nasıl mümkün? Zihin-beden ilişkisinin sandığımızdan daha yakın ve daha karmaşık olduğunu söylemenin yeni bir tarafı yok. Fiziksel güzellik bile metafizik veya –daha iyi bir kelime gelmiyor aklıma– manevi bir etki uyandırabilir. Stendhal'e göre güzellik bir "mutluluk vaadi"dir. Bir filozof ve roman yazarı olarak güzelliğin daha ziyade ahlaki yanıyla ilgilenen Iris Murdoch'a göre ise, güzellik kişiyi kendi egosunun tutsağı olmaktan kurtarıp, benliğin yok olduğu cennete ulaştıran bir "ayin"dir. Güzelliğin gücü "bizi mağaranın dışına doğru çeken mıknatıs"tır. Bu yaklaşım, güzelliği idrak etmenin bir vecd ya da ekstaz ("dışarıda durmak" anlamına gelen *ex stasis*'ten) haline ulaşmakla mümkün görüldüğü mistik ve Tasavvufi gelenekleri akla getiriyor. Murdoch ve eskiler aynı fikirde: Güzel olanla temas etmek, benliğinden özgürleşen kişinin kendi dışında durması demektir. Teolog Hans Urs von Balthasar, "varlığın aşkın nitelikleri" olarak tanımladığı güzellik, hakikat ve iyiliğin birbirine bağlı olduğunu, kesişim noktasında Tanrı'nın yer aldığı üçlü bir kavşak oluşturduklarını ileri sürer. Yaşamı boyunca bu kavramlar üzerinde durmuş olan Murdoch da, güzelliği "İyi'nin görünür ve erişilebilir yanı" olarak tanımlar. Estetik kuramlar bir yana, güzelliği bir terapi olarak görmek, sorunlarla başa çıkmada en sağlıklı, en olgun ve uzun vadede en yararlı yöntemin özgecilik olduğunu kabul eden psikiyatriyle de uyum içinde. Özgecilik ile güzellik arasında zorunlu bir bağlantı yoksa da, kişinin kendi çıkarlarına kayıtsızlaşması her ikisinde de görülen ortak bir özellik. Bu durumda güzelliğin tedavi edici etkisi, benliğimizin sınırlarını aşma yönündeki cılız gayretlerimizi desteklemesinden kaynaklanıyor olabilir.

3. Güzelliğe Karşı: Çirkinlik Yoluyla Dürüstlük Arayışı

Kısmen kandırılmış olmanın hazzı [insanı] çıplak hakikat yerine kılık değiştirmiş hakikati tercih etmeye yöneltir... İnsan *yalandan korktuğu kadar hakikatten de korkar.*

Quatremère de Quincy (1788)

Bir köpek yavrusunun bir kemik parçasını –sırf onu yeniden bulmanın hazzı için– bahçeye gömmesi gibi, biz de hakikati şiirlere, resimlere ve şarkılara gömüyoruz. Bazen, hakikatimizi nereye sakladığımızı hatırlamıyoruz. Hatta bazen, bulunacak bir hakikat olduğunu bile unutuyoruz. Bir süre daha bakınmaya devam ediyor, sonra sıkılıp vazgeçiyoruz. İşte o zaman, televizyonun karşısına kuruluyoruz. Ve işte o zaman, Bıngılülke'ye adım atmış oluyoruz.

OLDUĞU GİBİ

Keats, hakikatin güzellik olduğunu söylerken belki de haklıydı. Fakat modernizm, güzelliği reddetmekle birlikte, hakikati aramaktan da vazgeçmedi; sadece bu arayışın yönünü nevrotik bir tarzda değiştirdi: Güzellik yerine çirkinlik yoluyla hakikate erişmeyi amaçladı. Klasik sanat tarihinde, çirkinliğin ortaya çıkması genelde bir çöküş belirtisi olarak değerlendirilmiştir. Örneğin Helenistik Yunan heykelciliğinde ya da dördüncü yüzyıl Roma sanatında, doğayı mükemmelleştirmeyi amaçlayan "güzellik" ölçütlerinin terk edilerek, her şeyi olduğu gibi yansıtan natüralizmin benimsenmesi, bu uygarlıkların düşüşe geçmiş olmalarıyla ilişkilendirilmiştir. Ama bu, yeterli bir açıklama değil, zira yirminci yüzyılın modernleri için olduğu kadar birinci yüzyılın Romalıları için de natüralizm –ya da "çirkin" olanı betimleme isteği– aynı zamanda

tekil olanı ifade etmeye yönelik bir arayıştı. Klasik anlayışa göre güzellik, genel özelliklerden oluşuyordu; kurallar ve uzlaşımlarla ilgili bir mesele, özlere ilişkin bir arayıştı. Johann Winckelmann'ın 1764'te yazdığı gibi, "Ulvi bir güzelliğin niteliklerinden biri de, bireysellikten yoksun olmasıdır." Ve güzelliğin genelleyici olduğu yerde, çirkinlik bireyselleştirir.

Modernist ressamların gözünde, çirkinlik arayışı bir hakikat arayışıydı. Manet'nin bir fahişe olamayacak denli güzel *Olympia*'sı için koparılan yaygaranın ardından, Toulouse-Lautrec ve Degas da fahişeleri ve balerinleri hiç de kusursuz kılmaya gayret göstermeden resmederek gündeme oturdular. Sonraki yüzyılda, Degas'nın "domuz suratlı fahişeleri"ne büyük hayranlık duyan Picasso, bir resmin gerçekliğini sınayan koltuk altı kıstasını getirdi. Arkadaşı Georges Braque'a, "Bu kadın gerçek mi?" diye soruyordu, "Sokağa çıkıp gezebilir mi? Bu bir kadın mı yoksa sadece bir resim mi? Koltuk altları kokuyor mu?" Dört dörtlük bir teknik ressam olan Paul Cézanne, klişeleri yıkmak ve hakikati açığa çıkarmak amacıyla, güzel çizim yapmakla ilgili öğrendiği her şeyi unutmak için çabaladı. Gerçekliğe temas etme yönündeki bu umutsuz girişiminde başarısız olması, onu yine de eleştirilmekten kurtaramadı. Aynı şekilde Paul Klee de, masumiyeti yeniden öğrenmek için tüm yeteneklerini unutup tekrar bir çocuk gibi resim yapmaya çalıştı. Kültürel yetişmenin hakikat arayışına bir engel oluşturduğu fikri, modern yüzyılın yaygın bir leitmotifine dönüştü. Örneğin, Ivan Illich'in *Deschooling Society* adlı kitabını düşünün ya da 60'lı yılların hippileriyle doruk noktasına ulaşan bütün o doğaya dönüş hareketini. Bu fikir o denli yaygınlaştı ki, Avustralya'nın eski başbakanı Paul Keating gibi kabul görmüş bir estet bile "ilkel olanın daha saf olduğu"nu düşünüyor.

Yirminci yüzyıl mimarisinde hakikat-çirkinlik ilişkisi, resim sanatında olduğundan daha da acımasızdı. Le Corbusier'ye göre, hakikatin açığa çıkarılması kökten bir ilkelcilikle mümkündü. Geometriden orantıya kadar her şey, içimizde ilkel olana atıfla haklı çıkarılıyordu. Leonardo'nun temsil ettiği Rönesans İnsanı'nın bu alaylı versiyonu birtakım yaratıcı ilkeler ortaya koyduysa da, günümüzde insanlar uygarlık adını verdiğimiz önyargı yüzünden bu ilkeleri anlamakta zorluk çekiyorlar.

Bauhaus okulunun kurucusu Walter Gropius, başlangıçta Sommerfeld Evi (Berlin, 1921) gibi kütükten yapılar inşa etmeye girişmekten sonra, zanaat ilkelciliğini terk ederek daha sade, daha işlevsel ve hakikate daha sadık –başka bir ifadeyle, daha çirkin– olanı savundu. Corbusier gibi, Gropius için de ideal profesyonel, estetik eğitimle kirlenmemiş ve sadece nesnel akıl doğrultusunda hareket eden mühendisti. Gropius'a göre, mimar "kendi katkısını fazlasıyla abartmıştır. Estetik ve tarihsel önyargılar tarafından sınırlanmamış olan mühendis ise, aksine, berrak ve organik formlara ulaşmıştır." Bu, mimarlığın pozitivizme göz kırpmasıydı. Pozitivizm (biraz da kapitalizmin desteğiyle) bunu yanıtsız bırakmadı ve kırk yıl boyunca mühendislik ve onun estetik karşıtı tavrı hüküm sürdü.

Bu mühendislik yaklaşımı günümüz mimarisinde artık pek tutulmuyor, ama maalesef tümüyle ortadan kalkmış da değil. Çağdaş sanatın gayet ciddi dünyasında ise, güzel olmamak hâlâ bir artı. Çağdaş sanatın başlıca işlevi, aşırı uyarılmayı kanıksamış ve şoke edilmesi neredeyse imkansız bir izleyici kitlesini eğlendirmek ya da şaşırtmak olduğuna göre, felsefeci Paul Ziff'in dediği gibi, "güzel olup olmamanın bir önemi de yok." Bununla birlikte çirkinlik, bilfiil peşinde koşulan bir şey. Francis Bacon düşkün, kirletilmiş, dağılmış ve çürümüş bedenler resmederek dünya çapında ün kazandı. Cazibeden nefret ettiği bilinen Lucian Freud, o denli büyük bir cazibe kazandı ki Jerry Hall ve Kate Moss gibileri Freud'un stüdyosuna gelerek o hırpani divanında secdeye vardılar. (Gerçi Freud'un bile bazı ölçütleri vardı; anlatıldığına göre, Prenses Diana'nın resmini yapmayı reddetmişti, "çünkü görüntünün altında yatan gerçek kişiliği bulamamış"tı.) Avustralya Federal Sanat Bakanı Richard Alston'ın, 2001'de ressamın *After Cézanne* adlı tablosunun Avustralya Ulusal Galerisi tarafından 7,4 milyon dolara satın alındığını açıklarken gururla söylediği gibi, Freud'un en iyi yaptığı şey "çirkinliği son raddeye vardırmak." Eh, doğru söze ne denir.

Dave Hickey, güzelliğin yeniden doğacağını ve bunun Mapplethorpe'un ebeliğinde gerçekleşeceğini iddia etmişti. Bu iddiasını savunurken de, Mapplethorpe'un fotoğraflarının –her ne kadar saldırgan olsalar da– hakikate ulaşmak için insanın kusurlu yaşamına ve itici bedenine cesurca kucak açan "mütecaviz

güzellik"i temsil ettiklerini söylüyordu. Bacon ve Freud'un çalışmaları da bu tür bir güzelliğin bariz örnekleri arasında yer alıyor. Eleştirmen Daniel Kunitz'in ifade ettiği gibi, "Freud her bir kırışıklığın ve yumrunun üzerinde öylesine büyük bir dikkatle duruyor ki, bir cariyeyi resmedecek olsa ancak bu kadar özen gösterebilirdi." Bu, (belki de çöküş halindeki) toplumumuzun kendi güzellik anlayışını (günümüz için yeterince karmaşık, keskin ve çelişkili bir anlayış) oluşturma çabası mı? Ya da, sevdiğimiz şeyleri veya mekanları artık yapamadığımız gerçeğinden kaçmanın bir başka yolu mu sadece?

GEREKSİNİM, İŞ VE WABİ-SABİ

Eğer güzellik hakikatse ve eğer çirkinlik de hakikatse, bu durumda güzellik ve çirkinlik tehlikeli bir biçimde birbirine yaklaştırılmış demektir. Buna verilecek olası tepkilerden biri, göreceliğe sapmak, yani bir tür estetik çaresizliğe kapılmaktır. Ama bu çıkmazdan kurtulmanın bir yolu daha var: wabi-sabi.

Wabi-sabi mi? Suşi yerken insanın burnunun direğini sızlatan o yeşil macun gibi tınlıyor olsa da, wabi-sabi aslında on altıncı yüzyıl Japon estetiğine ait bir kavram. Genel olarak Zen Budizmiyle de bir bağlantısı söz konusu. Kimilerine göre, Batının Doğudan alıp suistimal ettiği diğer fikirlerden –yani yoga, kung fu, meditasyon ve feng shui'den– sonra şimdi sıra wabi-sabi'de. Wabi-sabi, günümüz şehirlerinin dokusunu belirgin biçimde etkileyen tersine entropinin belki de en iyi panzehri. Hakiki olandan sentetik olana, eski püskü olandan gıcır gıcır olana, tam tahıldan dudak parlatıcısına doğru amansızca sürükleniyoruz. Paris'ten Singapur'a, Kings Cross'tan Green Square'e, yerelden küresele, velhasıl wabi-sabi'den lüks yaşam tarzına doğru sürükleniyor, şehirlerimizi paslanmaz çelikten yapılma ve her türlü mikroptan arındırılmış mutfaklara benzetmeye çalışıyoruz.

Wabi-sabi mütevazı, eski, muğlak, belirsiz ve metruk olana değer veriyor. Kōken itibarıyla *sabi* kelimesi soğuk, cılız ya da soluk anlamlarına geliyordu; *wabi* ise toplumsal açıdan yalıtılmış ve kasvetli bir durumu ifade ediyordu. Fakat yüzyıllar içinde *wabi*

felsefi ya da manevi bir yaşam tarzı için kullanılmaya başlarken, *sabi* ise sanat ve edebiyat da dahil olmak üzere nesnelerin estetik niteliklerini ifade eden bir anlam kazandı. Modernizmin geometri saplantısına, wabi-sabi organik formla yanıt veriyor. Modernizmin evrenselleştirici, seri üretim yaklaşımına karşı wabi-sabi tekil, kişisel ve kendine özgü olanı öne çıkarıyor. Pürüzsüz ve parlak olanı vurgulayan modernizmin karşısına wabi-sabi işlenmemiş, pürüzlü, aşınabilir ve hatta aşınmış olanla çıkıyor. Modernizmin çizgisel tarihine karşı wabi-sabi karanlık, döngüsel, gizemli ve mevsimsel olanı koyuyor. Modernizmin kapalı kutu metaforuna karşı wabi-sabi'nin yanıtı ise bir kase.

Diğer bir ifadeyle, wabi-sabi zamanı yeniden güzelliğin bir ögesi yapıyor. Bir düşman değil bir dost olarak, ölümün habercisi değil sonsuzluğun bir parçası olarak zaman. Bu sonsuzluk duygusu, zamanı umarsızca inkar eden modern şehirlerin ve modern yaşam tarzlarının tümüyle yoksun olduğu niteliklerden biri. Sadece şimdi için, içinde bulunduğumuz an için inşa ediyor ve yaşıyoruz. Her şey kısa vadeli, her şey demode olmak üzere tasarımlanmış. Bu, belki de, kendimizi tanrılar gibi *sub specie aeternitas*[1] olarak –zamana tabi değil, fakat bir şekilde zamanın üzerinde– görme isteğimizden kaynaklanıyor. Bu boş gurur, yaşamlarımızı yüzeysel, inşa ettiklerimizi bayağı kılıyor. Bunu idrak edemesek de hissediyoruz. Wabi-sabi ise, aksine, bizden zamana ve mekana katılmamızı, her ikisine de açık olmamızı istiyor. Kase metaforunu kullanması da işte bu yüzden.

Wabi-sabi, turizmin sığ dünyasında, "hakikilik" ya da "yöresel özellik" gibi şeylere dönüşüyor. Wabi-sabi küçük, yerel, eski ve kendine özgü bir dokusu olan her şeyin –normalde kapitalizmin değersiz görerek bertaraf ettiği her türlü davanın– doğal bir müttefiki durumunda. Turizm, ne kadar sığ da olsa, bu tür değerleri takdir eden az sayıdaki ticari faaliyetten biri. Seyahat ediyoruz, çünkü hakiki olanı görmek istiyoruz, plastikten yapılma ve sterilize edilmiş bir versiyonunu değil. Yine de, gerçek bir yerellik bulma peşinde tüm dünyayı dolaştığımız halde, söz konusu kendi şehrimiz olduğunda hiç düşünmeksizin buldozere sarılıyoruz.

1 Lat. ezeli-ebedi bir bakışla. (ç.n.)

Buldozere sarılan zihniyetin yeni bir yanı yok kuşkusuz. Modernizmin gecekondu mahallelerine yönelik saldırıları, dünyanın her yerinde aynı amaçlarla yürütülmüştür; şehrin ticari merkezini genişletmek, maksimum kazanç sağlamak ve yoksulları "temizlemek." Bunu hâlâ yapıyoruz. Genelevlerin bulunduğu mahalleleri, uyuşturucu satılan mahalleleri, bohem hayatını ortadan kaldırıyoruz. Sanki bir yerlerde her şeyi tekrar eski masumiyetine döndürecek bir "yenile" düğmesi varmış gibi. Yeni asfaltlanmış sokaklarda yükselen yeni evlerde sanki insanlar bütün kötü alışkanlıklarını bırakıp edepleriyle oturacakmış gibi. Toplumsal sorunları buldozerlerle çözmek mümkünmüş gibi. Oysa bunun sadece başarısızlığa mahkum olmakla kalmadığının, aynı zamanda tehlikeli de olduğunun farkındayız. Astım ve alerji gibi rahatsızlıklara karşı direnci güçlendiren bakterileri yok ederek, çocuklarımızı aşırı derecede steril ortamlarda büyüttüğümüz gibi, şehirleri de aşırı derecede arındırabileceğimizi biliyoruz. Bunun şehrin sağlığı için zararlı olduğunu, turistler ve yerel halk gibi şehrin bizzat ihtiyaç duyduğu insanları dışladığını da biliyoruz.

Sidney'de en son hedef alınan yer, Avustralya'nın en eski şehirli Aborjin topluluğunun yaşadığı Redfern mahallesi. Burada insanlar güvenlikli siteler içinde yaşamıyorlar. Gerçek, canlı, nefes alıp veren, tarihsel bir mahalle söz konusu. Önce Redfern'in gözü rahatsız ettiğinden, sonra da "kanayan bir yara" olduğundan bahsedildi. Yakında politikacıların tek çözüm yolu olarak burayı yıkmaya karar vereceğinden emin olabilirsiniz.

İlk bakışta cazip bir fikir gibi gözükse de, gecekondu mahallelerinin yıkılması bundan yüz yıl önce olduğu gibi bugün de büyük bir yanlış anlamaya işaret ediyor. Sidneyli tarihçi Shirley Fitzgerald'ın dediği gibi:

> Kötü çevresel koşulların yoksulluk, ahlaksızlık ve sefalet ürettiği fikri, müreffeh bir şehrin nasıl gözükmesi gerektiğine dair burjuva görüşlere ters düşen konutların yıkılmasını haklı çıkarmak için kullanıldı. [Oysa bu fikir] yoksulluğun endemik olduğu, bir yerde yıkılan kötü konutların başka bir yerde yeniden ortaya çıkacağı gerçeğini görmezden gelir.

Şu işe bakın ki bugün bile hâlâ aynı şeyleri söyleme ihtiyacı duyuyoruz. Çirkin binaların çirkin davranışlara yol açıp açmayacağı, fiziksel iyileştirmenin toplumsal bir etkisinin olup olmayacağı tartışmasına gelip dayanıyoruz.

Ama, diyeceksiniz, mutlaka bir şeyler yapılmalı. Uyuşturucu kullanımının ve şiddetin kontrolsüz bir şekilde devam etmesine ne de olsa seyirci kalamayız, değil mi? Ama gerçek şu ki, gecekondular ile lüks konutlar arasındaki farkı yaratan şey binalar değil, insan faktörüdür. İnsanlara akıllı evler vermekle onların uyuşturucu satmalarının, sarhoş olmalarının ya da karılarını dövmelerinin önüne geçemezsiniz. Redfern'deki çok katlı gecekondular, beyaz yakalı yupilerin Green Square'deki gökdelenlerinden esas itibarıyla farksızdır. Eğer bir nedensellik arayacaksak, bunun tam tersi yönde işlediğini görmemiz gerek. Toplumsal sorunların toplumsal nedenleri vardır; gecekondu mahallelerini ortaya çıkaran şey, insan davranışlarıdır. Şehirler farklı katmanlardan oluşur ve bu toplumsal sorunun temelinde, büyük şehirlerin klasik zengin-fakir çatışması yer almaktadır. Sınıf çatışması aynı zamanda estetik bir çatışma olarak da kendini gösteriyor. Şehrin geriye kalan son wabi-sabi alanları da ortadan kaldırılmak ve buralarda barınan ayrıksı, bohem, yaratıcı ve işlevsiz kişiler yerlerinden edilmek isteniyor.

Çünkü wabi-sabi tehlikeli bir şey. Her zaman da öyleydi. Wabi-sabi felsefesini on altıncı yüzyılda doruk noktasına taşıyan aykırı çay üstadı Sen No Rikyu, tıpkı Sokrates gibi, yetmiş yaşındayken törenle intihar etmek zorunda bırakılmıştı. Wabi-sabi bugün de daha az tehlikeli değil. Modernizmin pürüzsüz ve sentetik monoteizminin karşısına wabi-sabi mütevazı, göz ardı edilmiş ve çelişik olanla çıkıyor. Modernizmin ilerlemeye duyduğu sarsılmaz inanca karşı, wabi-sabi her türlü ilerlemenin bir yanılsamadan ibaret olduğunu söylüyor. Bunun aykırı bir tavır olduğuna şüphe yok. Bu arada, Sidney'e eklediğimiz her şey şehrin güzelliğini pekiştirmek yerine azaltıyorken, "Onward Christian Soldiers" marşından başka ezgilere de kulak verip vermemek gerektiğini düşünmenin belki de zamanı gelmiştir. Belki de, Mammon'un[2] peşine takılmış olduğumuz halde, gerçek olanı sevmeyi öğrenip wabi-sabi'ye kol kanat germemizin vaktidir.

2 Mammon: İncil'de ismi geçen ve dünyevi zenginliği simgeleyen bir tanrı. (ç.n.)

SAHİCİLİK VE ÇALIŞMA

Bilimkurgu yazarı Philip K. Dick, koyunların soyu tükenme noktasına geldiğinden sadece zenginlerin koyun alabildiği, diğer herkesin yün giydirilmiş elektronik dört ayaklılarla yetinmek zorunda kaldığı bir gelecek tasavvur eder. Dick sadece fantezi kuruyordu tabii. Ama bugün, ekonomist David Boyle'a inanacak olursak, bu fantezi gerçeğe dönüşmüş durumda. Boyle'un son kitabı *Authenticity*'de iddia ettiğine göre, sanal gerçeklikle (genetik modifikasyon, fast food, temalı eğlence parkları, arkadaşlık siteleri, sözüm ona "reality" programları ve genel olarak sahtelik) o denli tıka basa dolmuşuz ki, artık gerçek yaşamı özlüyor, hatta (Boyle'un ifadesiyle) arzuluyoruz. Hakiki, içten, yaşayan gerçekliği istiyoruz. Bu yüzden de *slow food* ya da *geek chic* gibi şeylere yöneliyor ve kusurlu da olsa sahici olanı istiyoruz. Boyle, bu duruma Yeni Gerçekçilik adını veriyor.

Yapaylığın kalesi olan popüler kültürde sahiciliğin tutunabileceğine inanmak elbette saflık olur. Yine de, gerçek olana bir açlık duyulduğu muhakkak. Görünen o ki, hedonist Sidney'de bile, sahte, aldatıcı ve çarpıtılmış olan her şeyden bıkmış durumdayız. Çalışmanın gerçek olanla bir ilgisi bulunduğunu seziyoruz. Gerçek şehirlerin asla sadece eğlenmekle ya da hatta eğlenen insanları izlemekle ilgili olmadığını biliyoruz. Eğlence, şehirlerin sadece bir yan ürünüdür. Şehirlerde yaşamak nihayetinde eğlenceli bir şeydir tabii. Ama şehirler sırf eğlenmek için değildir.

Örneğin Sidney'in Darling Harbour bölgesinde, çalışmayla ilgili her şeyden tümüyle arındırılmış ve eğlenmekten başka bir şey yapamayacağımız bu alanda, aslında kandırıldığımızın farkındayız. Sadece boş zaman faaliyetlerine ayrılmış olan bu tür yerler sırf turistlere yöneliktir. Sidneylilerin çoğu buradan uzak durur. Sidney limanıyla ilgili tartışmaların temelinde de aynı sorun yatıyor. Limanın yolcu gemileri ve küçük ölçekli sanayi dışında her türlü işyerinden –yani büyük, gürültülü, eski moda ve *kirli* olan her şeyden– ayıklanması, burayı şekilsiz ve laçka bir halde bırakacak, aylaklık zanaatının plastik takma dişleriyle şekillenmiş dişsiz bir ağıza benzetecektir.

Sidney'i sıhhileştirme girişimlerini –Kings Cross'un temizlenmesini, köhne ve derbeder olan her yerin cilalı ahşap döşemelerle,

şık kanepelerle ve Miele marka buzdolaplarıyla doldurulmasını– şüpheyle karşıladık. Şimdi aynı şeyin limana yapılmak istenmesine karşı tetikteyiz. Temizleyip düzeltmek ayrı bir şey, tarihi ve kültürü toptan yok etmek apayrı bir şey. Dolayısıyla iki arada bir derede kalmış durumdayız: Bir yandan güvenlik ve konfor istiyoruz ama bir yandan da güvenliğin ve konforun bir bedeli olduğunu da anlamaya başladık. Gerçekliğin aslında böyle olmadığını, konforu yaygınlaştırmanın aslında inkarı yaygınlaştırmak anlamına geldiğini, bunun da bir tür kolektif tekbenciliğe yol açtığını fark ediyoruz.

Dolayısıyla, bizzat sıhhileştirmenin kendisi bizi hasta ediyor. Sadece refahtan ve beyaz yakalılardan, sadece bankalardan ve toplantı salonlarından, sadece derinliksiz bir yüzeyden oluşan bir şehir istemiyoruz. Şehrin merkezi yerlerinde bir miktar da olsa gerçekliği muhafaza etmek istiyoruz. Ve hissediyoruz ki bunun için etrafta bir miktar da çalışma olmalı; kirli, pasaklı, dumanlı, eski tarz, hakiki bir çalışma.

Peki bunu gerçekten hissediyor muyuz acaba? Bunlara gerçekten değer veriyor muyuz, yoksa sadece eski moda bir nostalji mi duyuyoruz? *Sahici* bir gerçekliğin mi peşindeyiz, yoksa sadece öyle *görünsün* mü istiyoruz? İşler durumdaki limanı sadece görünüşü dolayısıyla –römorkörler ve trol tekneleri, Jeffrey Smart'ın devasa grafiklerini andıran vinçler ve konteyner gemileri, peşlerine takılan martılarla pitoresk bir görüntü oluşturan balıkçı filoları için– korumak, tam da korumak istediğimiz gerçekliği mahvetmek olacaktır.

Çalışmak tam olarak ne anlama geliyor? İşi oyundan ayıran temel fark nedir? Ciddiyet mi? Bir amaca yönelik olmak mı? Eğlenceli olmamak mı? Para kazandıran her şeye iş diyebilir miyiz? Limanı korumaya çalışanlar ticari bir kaygıyla hareket ediyor olabilir mi? Hayır, o kadar da basit değil. Çalışma ile gerçek olanı bir tutmamızın nedeni –işleyen bir limanı gerçek bir liman olarak görmemizin nedeni– zorunlulukla, ihtiyaçla ilgilidir. İşin yapılması *zorunlu*dur; zevk ise isteğe bağlıdır. Dolayısıyla çalışmak, faydalı bir zorunluluk duygusunu da beraberinde getirir. İşte bu zorunluluk duygusunu, dolaysız ve yadsınamaz bir önem duygusunu arıyoruz.

Sidney'deki merkezi liman tesislerinin kaldırılması yönünde su katılmamış bir çılgınlık söz konusu. Böylelikle, zaten fazlasıyla büyük olan şehri daha da genişletmek amaçlanıyor. Halbuki giden bir daha geri gelmeyecek. Bunu, 1950'lerde şehir merkezinden tramvayların kaldırılması örneğinden biliyor olmamız gerek. Kararı veren bakan Shoebridge, son tramvayın da kaldırılmasından birkaç hafta sonra, otobüslere lastik tedarik eden şirket için çalışmaya başlamıştı. Dolayısıyla, hangi saiklerle hareket ettiğimizi gözden geçirmemiz gerekiyor. İşleyen bir limanın hakikaten de işleyen bir liman olması, kıyı boyunca dağılmış birkaç küçük tekne ya da yelkenli imalatçısından –her ne kadar romantik bir görüntü oluştursa da– ibaret kalmaması gerektiğini anlamalıyız. Hızlı para kazanmak amacıyla limanın ortadan kaldırılıp, kıyı bölgesinin iskana açılması, hem alaycı hem de basiretsiz bir girişim. Bilmeliyiz ki ikinci bir şansımız olmayacak. Liman elimizden gittiğinde, onu sonsuza dek kaybetmiş olacağız.

Limanı doğası ve kültürüyle ayrılmaz bir bütün olarak görürsek, daha verimli bir bakış açısı ortaya koymuş oluruz. Limanın tümüyle doğal haline geri döndürülmesi, şüphesiz üzücü olurdu. Onun yerine, limanı harika bir sanat eseri olarak ele almalıyız; şimdiden efsanevi boyutlara ulaşmış, ama yapımı hâlâ devam eden kolektif bir başyapıt olarak. Bu da, limanın sıhhileştirilmiş, plastik versiyonuna direnmemiz ve onu –bir nevi elektrikli koyun olarak değil– herkes için gerçek bir liman olarak muhafaza etmemiz gerektiği anlamına geliyor.

KİLİSELER GÜZELLİĞE KARŞI

Sadece çalışma hayatımız değil, bunca zamandır güzelliğin bizim için başlıca kaynağı olan kiliseler de, sıradanlığı aşkınlığın pençesinden kurtarmaya kararlı görünüyor. Eski ve güzel kiliseler her yerde kuru temizlemeciler, gece kulüpleri, reklam ajansları arasında kaybolup gidiyor. Yeni kiliseler ise öylesine alelade bir görünüşe sahip ki, onları çevrelerindeki binalardan ayırt etmek bir hayli güç.

Üstelik her yerde mantar gibi çoğalıyorlar. Melbourne'dan Tul-

lamarine havalimanına giden yol üzerindeki Real Life Christian Church, bir Tupperware indirim mağazasının hemen yanında yer alıyor ve üzerindeki haç işareti de olmasa prefabrik bir kulübeden ayırt etmek imkansız. Sidney'in Redfern mahallesindeki The Anglican Crossroads Church'ün görünüşte bir çamaşırhaneden farkı yok. Darlington'daki Church of God of Prophecy ise 1950'lerden kalma bir tuhafiye dükkanına benziyor. Ortalama bir kilise olan Hillsong Church'ün atmosferi, diş doktorunuzun bekleme odasınınkinden daha ruhani değil; aradaki tek fark, burada hummalı bir pazarlama çabasının göze batması. Fanny's Gece Klübü'nün hemen iki yanındaki Newcastle City Church, alüminyumdan yapılma ucuz bir krematoryumu andırıyor; içeride ise resepsiyon görevlileri, açık renk ahşap ve bir fon müziği sizi karşılıyor. Az ilerideki bir diğer kilise ise, bir büfe ile bir makarnacının arasında sıkışıp kalmış. Güney Avustralya'daki Paradise Church, "kilise" olarak adlandırılmamak için her türlü simgeden özellikle arındırılmış. Çin mahallesindeki Central Baptist ise kendisini "orijinal Star Trek" olarak sunuyor.

Bu bayağılaşma sadece evanjelist kiliselerle de sınırlı değil. St. Andrew Anglikan Katedrali'nin altarı, gerektiğinde kaldırılabilir portatif bir masayla değiştirildi. George Street'te bulunan St. Peter Julien of the Blessed Sacrament kilisesi, 1960'lardan kalma bir bankaya benziyor. Malabar'daki St. Mark Anglikan kilisesinin bir huzurevinden farkı yok. Parramatta'daki St. Patrick Katedrali keskin eğimli ekseni, yan girişleri, merkezde yer alan altarı, alçak tavanları ve yatay çizgileriyle, herhangi bir okulun spor salonundan daha fazla gizem barındırmıyor.

Peki bunu niye dert ediniyoruz, özellikle de pagan biriysek? Eski çağların gizemlerinden ve simgelerinden böyle bile isteye vazgeçilmesi rahatsız edici olabilir. Ama sonuçta bu onların hakkı değil mi? Bir bakıma evet. Ama meselenin kültürel bir yanı da var. Rilke'nin ağaçla ilgili olarak dediği gibi, kilise de çevresindeki her şeyin merkezinde yer alır, estetik ve manevi açlığımızın yöneldiği bir odak noktasıdır. Bu bakımdan, kiliseyi evrensel bir dini simge olan ağaca benzetmek yerinde olacaktır, zira ağaç, Budizm'den ezoterik Kabala'ya dek, binlerce yıl boyunca bilgiyi, bereketi ve bizzat yaşamı ifade ettiği kadar, bir merkez, bir kaynak ve (yeraltı

dünyasını, yeryüzünü ve cenneti birbirine bağlayan) bir *axis mundi*[3] anlamına da gelmiştir.

Geleneksel kilise öğretisinde haç ve çan kulesi, ağacın soyut birer ifadesidir. Günümüzde, bu ikisinden birini bulursanız şanslısınız demektir. Ağaçları tuvalet kağıdına, kiliseleri ise bir demagoji vasıtasına dönüştürüyoruz. Aşkın güzelliğin dinsel müzikte, ayinlerde ve mimaride vücut bulduğu günler artık geride kaldı. Her zamankinden daha popülist bir tavır içindeki kilise ise bu durumdan hiç de şikayetçi gözükmüyor.

Mesele kiliselerin işlevini yitirmiş olması değil; hatta tersine. Örneğin Hillsong Kilisesi, "harika bir seks" vaat eden Viagra satıcılarının o bayağı edasıyla, Noel'de müşterilerine "harika bir kilise" vaadinde bulunuyor. Asıl mesele, kilisenin bir yapıttan ziyade bir etkinlik haline gelmiş olması. Öyle ki, bir kurum olarak kilise kamusal ve siyasal alanda varlığını geçmişe kıyasla daha fazla hissettirmesine rağmen, dünyevi bir estetikle tasarlanan kilise binalarını diğer sıradan binalardan ayırt etmenin imkanı yok. Görünürde ne bir çan kulesi var ne de vitraylı pencereler.

Hıristiyanlığın asıl amacı da zaten bu değil mi, diye sorabilirsiniz. Kilisenin maddi süslerle ilgilenmek yerine içeriğe odaklanması daha iyi olmaz mı? Cromwell'in uğrunda mücadele ettiği şey tam da bu değil miydi? Hem evet hem hayır. Bu durum ikinci bir Reformasyon gibi gözükse de, temelinde Yeni Püritenlik gibi bir teoloji yatmıyor. Bunu anlamak için, Hillsong Kilisesi'nde büyük bir orkestra, sahne ışıkları ve kuru buz makinesi eşliğinde insanların kendilerinden geçerek hep birlikte "İnanıyorum!" diye bağırmalarını bir süre izlemek ya da kilisenin satış mağazasında Bobbie Houston'ın –Nora Ephron'un orgazm şakasına atıfla– *I'll Have what She's Having* adını verdiği son kitabını görmek yeterli olur. Hayır, yeni kilise duyuları inkar etmiyor. İnkar ettiği şey, soyutlamanın ve metaforun –yani güzelliğin– duyuları harekete geçirmede oynadığı geleneksel rol. Nasıl ki Kitabı Mukaddes'in düz anlamıyla yorumlanması giderek yaygınlaşıyorsa, kilisenin fiziksel varlığı da sistemli bir şekilde her türlü muğlak ve simgesel anlamdan arındırılıyor. Peki ama neden?

3 Lat. dünyanın ekseni. (ç.n.)

Bunun yanıtı tek kelimeyle popülizm. Günümüzde kilise, tarihinin en kanlı dönemlerinde kullandığı işkence yöntemlerine başvurmaksızın popüler olmak zorunda. Popülerlik kazanmanın ise sıradanlaşmakla mümkün olduğu varsayılıyor. Sidney'deki Hillsong Kilisesi'nin başındaki Brian Houston'ın dediği gibi, "Hıristiyan simgeciliğine karşı değiliz. Ama insanların çoğu kiliseleri soğuk ve sıkıcı buluyor. Biz ise sıcak ve kucaklayıcı olmasını istiyoruz." Dağ yürümezse abdal yürür misali, kilisenin geleneksel tavrı her zaman herkese kucak açmak şeklinde olmuştur. "Evrensel" anlamına gelen Katolik kelimesinin kullanılması da, kilisenin bu sınırsız soğurma katsayısından kaynaklanıyor. Bu sayede kilise, yüzyıllar boyunca, Zerdüştlükten vuduya dek farklı pagan inançları bünyesine dahil edebilmiştir.

Fakat bu kez durum farklı. Popülizmin çekim gücü altında kilisenin bizzat asli ögeleri bozulmaya uğruyor. Güney Sidney'in Anglikan piskoposu Robert Forsythe'in belirttiği gibi, "Şekli belirleyen işlevdir ve işlev değişiyor." Forsythe'e göre kilisenin merkezini "altar yerine artık görsel-işitsel stüdyo oluşturuyor." Ya da Amerikalı yorumcu Leonard Sweet'in kelimeleriyle, "Kilise mimarisi ekranlara ayak uydurmak zorunda... Ekran, postmodern çağın vitraylı penceresidir." Yeni Kilise ile McMansion tarzı evler arasındaki ittifak da buradan kaynaklanıyor: Her ikisinin de merkezinde ev eğlence teknolojisi yer alıyor.

Bu tür eğilimlerin başını tabii ki Amerika çekiyor. American Church Builders'ın başkanı Ray Robinson, kurumun internet sitesinde şöyle diyor:

> Amerikalılara özgü alışveriş merkezlerini örnek alan çağdaş kiliseler de bünyelerinde kafeler, spor salonları, bilgisayar merkezleri ve hatta yapay tırmanış duvarları ve bovling pistleri barındırıyor. Bu tür tesisler, dinin günlük etkinliklerdeki mevcudiyetini artırmayı ve sayıları kimi zaman 20.000'i aşan cemaat arasında bir ortaklık duygusu uyandırmayı amaçlamakta.

Biraz sığ bir yaklaşım olmakla birlikte, kulağa zararsız geliyor olabilir. Oysa bu yaklaşımın temelinde büyük bir paradigma değişikliği yatıyor. Komünyon ayinini merkeze oturtan geleneksel kilisenin gizemini, eksenelliğini ve ötekiliğini terk eden yeni kiliseler,

kendilerine model olarak insan ilişkilerini alıyor. Bu ise her şeyi değiştiriyor.

Haç biçimindeki geleneksel kilise planı, simgesel bir *corpus Christi*[4] olarak yorumlanabilir. Kesişme noktasında yer alan altar, sadece vücut ile baş arasındaki değil, bu dünya ile öteki dünya –ya da insanlık ile Tanrı– arasındaki sınırı da belirler. Bunun ima ettiği uzakta tutma ve (insanları Tanrı'ya) tabi kılma ilişkisi, popülerlik peşindeki bir kilisenin altından kalkabileceği bir şey değil. Bu yüzden de yeni kiliseler dikey yerine yatay olanı, alacakaranlık yerine gün ışığını, öteki dünya yerine bu dünyayı tercih ediyorlar. Bir bakıma, Tanrı ile ilişki yerine "herkesin kendini evinde hissettiği bir dostlar meclisi"ni tercih ettikleri de söylenebilir. Görünen o ki, günümüzde kilise muhteşem bir yer olabilir, ama huşu uyandırmaktan çok uzak. Amerikan Katolik Litürji Cemiyeti'nin başkanı Monsenyör Francis Mannion, bu olguyu "samimi ilişkilerin kutsallaştırılması" olarak adlandırıyor. Samimi bir ortam yaratmak adına nasıl ki işyerleri evcilleştirildiyse (daha az katlı binalar, ev hissi uyandıran bir çevre, işyerinde çocuk bakımı), kiliselerde de aynısı yapılıyor. Bu durum, Sidney'deki St. Andrew Katedrali'nde neden artık bir Komünyon masası yerine tekerlekli bir kahve masası bulunduğunu açıklıyor. Peki bundan sonra ne olacak?

Temelde iki tip dinsel yapı olduğu kabul edilir: tanrının evi olarak görülen tapınak ve insanların evi olarak görülen ibadethane. Hıristiyan kilisesi bu ikisi arasında bir yerdedir. Hem insanların toplandığı bir yerdir hem de tanrısal bir değer taşır. Kilisenin fiziksel varlığı ve insan elinden çıkma ögeleri de bizzat kutsal nesneler addedilir. Bu, Tanrı Kelamı'ndan ziyade kutsal nesnelere vurgu yapılmasını putperestlik olarak değerlendiren Cromwell'in görüşüne elbette ters düşüyor. Ama görünüşe bakılırsa Cromwell'in yaklaşımı haklı ve yerinde. Ne de olsa, Amerikalı sosyolog Richard Sennett gibi akademisyenlerin belirttiği üzere, Yahudi-Hıristiyan kültürü köken itibarıyla göçebe ve sadedir. İsa bir ahırda doğmuştu, bir sarayda değil.

Ama bu, güzellikle ilgili meseleye bir çözüm getirmiyor. Püritenlerin o kadar kötülediği dinsel güzellik anlayışı –oymalı me-

4 Lat. Mesih'in bedeni. (ç.n.)

lekler, havada uçuşan buhur, kilise müziğinin harikulade nağmeleri– bir ikon mudur yoksa idol mü? Güzellik, Tanrı ile aramızda bir bağ mı kuruyor, yoksa bizzat Tanrı yerine mi geçiyor? Aziz Augustinus'a (ve dolayısıyla Platon'a) göre kutsal nesnelerin fiziksel güzelliği, dikkati başka yöne çekip saptırmak şöyle dursun, gözümüzü ve ruhumuzu bilfiil Tanrı'ya yöneltir. Senett, güzelliğin bu işlevini "gözün inancı" olarak adlandırıyor ve böylelikle de kilise tasarımında güzelliğin ve mesafenin oynadığı önemli role atıfta bulunuyor. Gelgelelim günümüzdeki kiliseler başka telden çalıyor.

Benediktenler yerine Sistersiyenleri, Gotik yerine Anglosakson olanı, Barok yerine Gotik'i tercih ettiğimi belirtmeliyim. Örneğin Fischer von Erlach tarafından Viyana'da 1716'da yapılan Karlskirche'nin o abartılı Rokoko tarzı dışında her şeyi tercih ederim. Yine de bu bile, vergi dairesini andıran bir kiliseden evladır. Bunlar estetik yargılar mı yoksa ahlaki mi? Estetik ile ahlakı birbirinden kesin çizgilerle ayırabilir miyiz? İkon ile idol arasında sadece bir derece farkı mı söz konusu yoksa tür farkı mı? Bu ahlaki yoksunlaşma nereye kadar devam edecek? Hangi noktadan itibaren sadeliğin kendisi de zenginlik gibi bir maskeye dönüşür?

JACKSON POLLOCK DA KİMİN NESİ?

Keats'in hakikat ile güzelliği bir tutan o meşhur denklemi, her ne kadar kulağa basmakalıp gelse de, acaba ne derece doğru? Arthur Koestler, elindeki Picasso resminin orijinal olduğunu öğrenince, resmi merdiven boşluğundan misafir odasına terfi ettiren bir kadının hikayesini nakleder. Kadın, kendisine sorulduğunda, resim hakkındaki yargısının sadece estetik kıstaslar –"kompozisyon, renk, uyum, etki ve başka şeyler"– temelinde değiştirdiğini ısrarla belirtir. Eser aynı kalsa da, orijinal olduğunu öğrendiğinden ona şimdi farklı bir gözle bakıyordu. *New York Times*'da yer alan benzer bir haberde de, 74 yaşındaki emekli kamyon şoförü Teri Horton'un San Bernardino'daki bir eskici dükkanından 5 dolara bir tablo satın aldığından bahsediliyor. Kendisi ve arkadaşı tabloyu bir dart tahtası olarak kullanmaya niyetliymişler, ancak "buna ayıracak vakitleri olmamış." Sonra tablonun muhtemelen orijinal bir

Jackson Pollock olduğu ortaya çıkmış. "Jackson Pollock da kimin nesi?" diye sormuş Bayan Horton. Gelin görün ki Pollock'un kim olduğu ve resimde Pollock'a ait bir parmak izinin bulunması bizzat Horton'un, çocuklarının ve hatta torunlarının hayatlarını sonsuza dek değiştirdi.

New Yorklu sanat uzmanı Arthur C. Danto 1981'de meseleyi şu şekilde ortaya koymuştu: Hepsi kare şeklinde ve hepsi de kırmızıya boyanmış, birbirinin tıpatıp aynı üç tablo olsun. Bir tanesi ünlü bir minimalist resim, biri "muzip bir Moskova manzarası," bir diğeri ise kırmızıya boyanmış bir yüzeyden ibaret. Her üç nesneyi birbirinden ayırt etmek imkansız olsa da, ilkine paha biçilemiyorken sonuncusunun hiçbir değeri yok. Buna karar veren bir tür sanat oligarşisi değil, bizzat sanat piyasası, yani bizleriz. Peki bu kayda değer uzlaşımı neye dayandırıyoruz?

Filozoflar iki gruba ayrılmış durumda: formalistler ve bağlamcılar – ya da modernistler ve postmodernistler. Aralarında Clive Bell ve Roger Fry gibi erken dönem modern eleştirmenlerin de yer aldığı formalistlere göre, bir resmin estetik değeri onun sadece biçimsel ve görsel niteliklerinden kaynaklanır. Buna göre, kusursuz bir kopya da orijinali kadar değerlidir. Ama durumun hiç de böyle olmadığı açık. Diğer yandan bağlamcılar, estetik değeri belirlemede eserin tarihi, kuramsal çerçevesi ve sanatçının niyeti gibi dış etkenlerin önemini vurguluyor. Yani diğer bir deyişle, eser hakkında ne bildiğimiz de en az ne gördüğümüz kadar belirleyici oluyor.

Harvard'lı kuramcı Nan Stalnaker'in "Taklit ve Sahtecilik" başlıklı denemesinde belirttiği gibi:

> Güzellikleriyle uzun zamandır hayranlık uyandıran Etrüsk heykellerinin, taklit oldukları anlaşıldığında Metropolitan Müzesi'nden kaldırılmaları saçma gelebilir. Ama bağlamcıların iddiasına göre taklit Etrüsk heykelleri, hakiki olmadıklarından, kopyalandıkları dönemi ve kültürü yansıtarak Etrüsk kültürünü yanlış bir şekilde sunuyor olabilirler.

Öyleyse, Danto'nun örneğindeki üç kırmızı kare arasındaki asıl fark niyette mi yatıyor? Sanatçının amacı ve inançları, sanat eserini değerlendirme şeklimizi alttan alta belirliyor olabilir mi? Peki bu niyetler nasıl aktarılıyor? Fırça darbelerindeki ayrıntılarla mı?

Yoksa sergi duvarında yer alan açıklamalarla mı? Peki ya resimler en küçük ayrıntısına dek aynıysa ve aralarındaki *tek fark* tanıtım yazısında söylenenlerse? Bu durumda, sahte Etrüsk heykelleri –izleyicilerin hakiki olduklarına inandıklarını varsayarsak– bir sakınca doğurmaksızın sergilenebilir miydi? Neden bunun sahteliğe bir çare olmak yerine meseleyi daha da kızıştırdığını düşünüyoruz?

Şüphesiz iki tarafın da haklı olduğu yanlar var. Mantıksal açıdan, formalistler sanat eserinin kendi başına değerlendirilmesini savunmakta haklılar ama algının bilgi tarafından koşullandığı da aynı derecede doğru. Kültür ve tarih içindeki yerini anlamadan bir sanat eserinin değerini de takdir edemeyiz. Bu, her türlü sanat için geçerli. Görmek, fiziksel bir edim olduğu kadar –hatta belki ondan da fazla– zihinsel bir edimdir. Ne gördüğümüz ve gördüğümüz şeyi nasıl değerlendirdiğimiz, daima bildiklerimiz tarafından şekillendirilir.

Postmodernizm bu fikri aşırıya vardırarak bütün bilgiyi öznelleştirdi ve hakikati o denli göreli kıldı ki neredeyse ortadan kaldırdı. Bu kadarı şüphesiz saçmaydı. Ama postmodernizmin asıl sorusu, Hume'dan beri felsefenin başına musallat olan soru, kafaları kurcalamaya devam ediyor. Gördüklerimizin ne kadarı bildiklerimiz tarafından koşullanmıştır? "Güzellik" anlayışımız ne dereceye kadar soyluluk, sahicilik ya da hakikat hakkında okuduklarımız veya beklentilerimiz tarafından belirlenmiştir?

Klasik yaklaşım, güzellik meselesinde olduğu gibi hakikat meselesinde de bir nesnel ve bir de öznel unsurun varlığını tespit etmişti. Denemeci Francis Bacon'ın 1660'ta yazdığı gibi: "İnsan aklı tarafsız değildir, iradenin ve duyguların etkisi altındadır. Bu da, hayal ürünü bir bilgiye yol açar. İnsan, gerçek olmasını istediği şeye inanmayı yeğler." Fakat bu muğlaklıktan rahatsızlık duyan modernizm, tıpkı güzelliğe yaklaşımında olduğu gibi, indirgemeci ve faydacı bir hakikat anlayışını savundu. Nasıl ki güzellik salt biçime indirgendiyse, hakikat de "olguların nakledilmesinden ibaret" sayıldı. Modernizm, biçim ile içeriği –birbiriyle sürekli çatışma halindeki bu ebeveyni– barıştırmaya çalışmıştı. Bu kavgadan sıkılan postmodernizm ise "Ne çatışması?" diyerek, bireyler üstü anlamda hiçbir şeyin gerçek ya da güzel olamayacağını savunmakla sorunu halletti. Tüm gerçekler olumsal olduğunda –kültüre, bağla-

ma ve algıya göre değiştiğinde– nihayetinde herkes kendi gerçeğini kendi yaratıyor demekti. Postmodernizme göre, tıpkı güzellik gibi hakikat de bir kurguydu.

Simon Blackburn gibi modern felsefecilerin işaret ettiği gibi, olgusal gerçekliğe yöneltilen bu saldırının ortak kültür, medeni yaşam ve belki de en önemlisi eğitim kurumlarımız üzerinde yıkıcı bir etkisi oldu. Bu durum, Blackburn'ün ifadesiyle, "uygarlığımızı içten içe kemiriyor." G. K Chesterton ise şöyle diyor: "Tanrı'ya olan inancını kaybedenlerin asıl sorunu, sonuçta hiçbir şeye inanmamaları değil, her şeye inanmaya hazır olmaları." Olgusal gerçekliği yitirmemiz de benzer bir etkiye yol açtı. Küçük çocuklar gibi, koruyucu bıngıla sığındık. Bu da, sahici olan her şeye neden bu kadar –belki de her zamankinden fazla– ilgi duyduğumuzu açıklıyor.

Hakikat ile güzelliğin ayrı ayrı değil de birlikte geri dönmelerinin nedeni burada yatıyor olabilir. Üstelik bu geri dönüş sanat yoluyla değil, ilginç bir şekilde, bilim yoluyla gerçekleşiyor. Bilim, hakikat fikrini muhafaza etmekle birlikte, pozitivizmin –yani sadece ölçülebilir olanın var olduğu fikrinin– yükünden kendini kurtardı (ya da en azından etkisini hafifletti) ve güzelliğin de peşine düşerek kendi hakikat arayışını pekiştirdi. Yerçekimi teorisinin "yanlış olamayacak kadar güzel" olduğunu söyleyen Einstein gibi, Nobel ödüllü fizikçi Steven Weinberg de sicim kuramının en kuvvetli kanıtı olarak kuramın güzelliğini ileri sürüyor. Görünen o ki, bilim şimdi de bir hakikat geninin varlığını buldu ya da en azından sezinledi. Stanford Üniversitesi'nden nörobilimci Sam Harris, bir şeyin doğruluğuna ya da yanlışlığına karar verirken kullandığımız aynı nöronal süreçleri güzellik ya da çirkinlik hakkında bir yargıda bulunurken de kullandığımızı yazıyor. Bu durumda, "burnuna kötü kokular gelmek" ya da siyasetin "kokuşmuş" olduğundan bahsetmek gibi mecazi ifadeler birdenbire gerçekliği kanıtlanabilir bir nitelik kazanabilirler. Harris, *The Edge* adlı internet sitesinde şöyle diyor: "Hakikatin güzellik ve güzelliğin hakikat olması, bir mecazdan daha fazlasını ifade ediyor olabilir. Yanlış bir önerme bizi gerçek anlamda tiksindirebilir." Sonuçta Keats belki de haklıydı.

Gerçeklik, tehdit altında olduğu durumlarda daha da önem kazanıyor. Örneğin, küçük bir Fransız kasabasının meydanında yürüdüğünüzü hayal edin. Çanlarla çalınan bir melodi geliyor ku-

lağınıza ve yanınızdaki arkadaşınıza bunu ne kadar güzel bulduğunuzu söylüyorsunuz. Michelin yol rehberini okumuş olan arkadaşınız ise, "Bu gerçek değil ki," diyor size, "sadece elektronik." Birden dünyanız yıkılıyor. Melodiden aldığınız haz mahvolmakla kalmıyor, başka nelerin sahte olabileceğini düşünerek etrafınıza bakmaya başlıyorsunuz: Şu harika görünüşlü eski taşlar? Ya o solgun Ortaçağ flamaları? Hatta belki sardunyalar? Ya da, Avustralya Ulusal Müzesi'nde bir kavanozun içinde sergilenen Phar Lap'ın kalbini düşünün. Duyduğumuz büyülenme tümüyle bu kalbin hakiki olmasına bağlı; yerinde başka bir atın kalbi ya da daha kötüsü, plastik bir kopyası olsaydı, hiçbir cazibesi de kalmayacaktı.

Hakikilik neden bu kadar önemli? Eğer eser yeterince iyiyse, çan sesleri güzelse ya da sergilenen kalp büyükse, neden kaynağını umursuyoruz ki? Gerçek olup olmaması bizim için niye bu kadar önemli? Sahteliği neden bu kadar dert ediniyoruz? Mantıksal açıdan, yeterince ustalıklı ve sadık bir kopya olduğu sürece, bizim için fark etmemesi gerekirdi. Hazzın doğruca nesneden kaynaklanması gerekirdi, yoksa nesnenin kimlik belgelerinden değil. Lakin durumun böyle olmadığı kesin.

SANAT: YALAN SÖYLEYEREK HAKİKATİ DİLE GETİRMEK

Hakikatin en bariz şekilde önem taşıdığı alan sanat. Bunun böyle olması aynı zamanda ironiktir de. Siyasetçilerden dürüstlük beklemiyoruz artık. Bilim bile hakikat konusunda daha gevşek davranıyor. Ama sanat söz konusu olduğunda, doğrudan doğruya kanıtlanabilir bir hakikati dile getirmesi asla beklenmediği halde, hakiki olması isteniyor. Sanat, tanımı gereği, olguları biçimlendirir, değiştirir, yaratır, soyutlar, çarpıtır, yeniden düzenler, eğip büker, allayıp pullar ve sonuçta olgusal değil hayali bir şey yaratır. Dolayısıyla asıl mesele hakikat değil; performans gösterisinde işemekten tutun da çevrimiçi mimariye dek, sanat esas itibarıyla *–mış gibi* yapmaktır. André Malraux'nun belirttiği gibi, "Gerçek bir deha ürünü, klasik olsun ya da olmasın, bir uydurmacadır." Yine de, bir sanat eserinin orijinal olmadığını öğrendiğimizde dehşete kapılmaya devam ediyoruz.

Bu her zaman böyle değildi. Phidias'tan Leonardo'ya dek klasik ressamların gözünde, kopyalamak bir öğretme yöntemi olduğu kadar bir yaşam tarzıydı da. Üstatlar, asistanlarının yaptığı resimleri imzalamaktan çekinmezlerdi. Belirli bir üsluba ya da okula öykünen kopyalar, çoğu zaman orijinallerinden bile üstündü. Bir de, takma ad kullanma geleneği var. George Sand, Henry Handel Richardson, John le Carré, Emily Rodda ve Lemony Snickett bunlardan sadece birkaçı. Tüm bunlarda bir sakınca görmüyoruz. Warhol'un seri üretim ve orijinallik üzerine kafa karıştıran çalışmalarını hazmettik. Postmodernizmin yaratıcıyı katlettiği, olgu-kurmaca ayrımını bulanıklaştırdığı, olgunun bizzat varlığını yadsıdığı ve böylelikle algıyı gerçekliğe bağlayan son bağları da koparıp attığı yirmi yıllık tuhaf dönemi atlattık. Öyle ki, sanatın gerçeklik meselesini çoktan geride bırakmış olduğunu düşünebilirsiniz. Oysa hakikilik sanat dünyasındaki en büyük sorun olmaya devam ediyor. Mesele hakiki bir Rubens, Warhol ya da Whitely'nin bir kopyadan, taklitten veya reprodüksiyondan sonsuz derecede daha değerli olmasından ibaret değil. Bir sanat eserinin yaratıcısının, arka planının ve malzemesinin şeffaflığıyla ilgili süregiden tartışmalar –sanki kurmacanın olgu karşısında bir tür sorumluluğu varmış gibi– çok daha ilginç.

Sanatta hakikilik meselesinin, sanat eserinin gerçekliğe ne denli benzediğiyle ilgilenmediği ortada. Bir at resmi, hatta bir at fotoğrafı, nesnesini pekala bir tukan kuşu olarak betimleyebilir ve buna kimsenin bir itirazı olmaz. Hakikatle ilgili kaygımız nesneden ziyade nesneyi kuşatan inanç yapısına yönelik. Söz konusu hakikilik, sanat eserini yaratan kişiyle ilgili. Whitely'nin elinden çıktığı kesin olan bir resim binlerce dolar ederken, profesyonel taklitçi Will Blundell'in yaptığı bir Whitely kopyası, orijinalinden ayırt edilmesi imkansız olsa bile, neredeyse metelik etmiyor. Sanatçı ile eseri arasındaki ilişkide can alıcı bir şeyler var.

Örneğin, Helen Demidenko adını kullanarak *The Hand that Signed the Paper* başlıklı bir roman yayımlayan Helen Darville vakasını ele alalım. İntihal ve Yahudi düşmanlığı suçlamalarıyla da karşı karşıya kalan Darville, en çok da bir başkasıymış gibi davranmakla kınandı. Bu romanıyla bir de ödül kazanan yazarın hilesi açığa çıktığında, bu durum ustalıklı bir hayal gücü olarak değil, bizzat eseri değersizleştiren kültürel bir hırsızlık olarak değerlendirildi. Benzer

bir skandal 1997'de *My Own Sweet Time* romanı etrafında patlak verdi. Beyaz bir erkek olan Leon Carmen, kitabı Wanda Koolmatrie adında Aborjin bir kadın kisvesi altında yayımlamıştı. Avustralya Sanat Konseyi'nin finanse ettiği Aborjin yayınevi Magabala Books tarafından yayımlanan kitap 1995'te Dobbie Edebiyat Ödülü'ne layık görüldü. Fakat iki yıl sonra gerçek yazarı ortaya çıktığında, kitap satıştan kaldırıldı ve satın almış olanlar da paralarını geri istedi. Aborjin romancı Ruby Langford Ginibi, Carmen'i siyahların mirasını ve kültürünü "yağmalamak"la suçlayınca, tüm temsilciler ve yayıncılar da Carmen'e sırt çevirdiler. Pan Macmillan'ın o zamanki yayın yönetmeni James Frazer şöyle diyordu: "Gerçek yazarlarımız varken neden sahtekarlarla uğraşalım ki?" Bir yazar nasıl olur da sahtekar olarak nitelendirilebilir? Sadece belgesellerin, sadece yaşanmış deneyimlerin kabul edilebilir olduğu bir noktaya mı geldik? Hayal gücü nerede ahlaka aykırı düşer?

Sanat dünyası da bu konuda daha hoşgörülü değil. Ressam Elizabeth Durack, kendine Eddie Burrup adında Aborjin erkek bir *alter ego* yarattı ve bu sayede kendininkinden oldukça farklı hayali bir dünya yaratma fırsatı buldu. Fakat bu zararsız girişimi yüzünden birçok suçlamaya maruz kaldı. Kültür hırsızlığı yaptığı iddia edilen Durack, ne sanat dünyası ne de yerli topluluğu tarafından tam olarak affedildi. Aborjin yargıç Pat O'Shane'e göre bu tür hilekarlıklar "Avustralya'da ırkçılığın ulaştığı boyutu" gözler önüne sermekteydi. Elizabeth Durack'ın ve Leon Carmen'in eserleri "sahte bir şekilde 'Aborjin' olarak sunulmamış olsalardı, aynı beğeniyi asla toplayamazlardı." O'Shane'e göre, azınlık kültürüne ait bir takma adın bu şekilde kullanılması, mülksüzleştirilmiş olana "dönüşmek" suretiyle kazanç sağlamayı hedefleyen bir sahtekarlıktı.

Belki de asıl hastalık, bir eserin orijinalliğini kanıtlamaya yönelik takıntılı tavrımızdır. Bu, ahlaki bir kaygıdan mı kaynaklanıyor? Yoksa –taklitlerin önüne geçmek için her resmine kendi DNA'sını yerleştiren Pro Hart örneğinde olduğu gibi– sanat piyasasını koruma isteğinden mi? Tıpkı uyuşturucu meselesinde olduğu gibi. Eğer orijinalliğin bir züppelik değeri olmasaydı, sahte eserlerle dolu bir karaborsa da olmazdı. Sahte bir Rolex, eğer aynı yetkinlikte iş görüyorsa, gerçek bir Rolex'ten daha mı az değerlidir? Bu durumda sahte olduğunu bile söylemek saçma olmaz mı? Öyleyse orijinallik

de, tıpkı güzellik gibi, az bulunurluğu korumak isteyen bir piyasanın desteklediği bir kurmacadan mı ibaret? Ya da bize güvenebileceğimiz bir temel sunan her türlü olgunun ayaklarımızın altından amansızca kayıp gitmesine verdiğimiz bir tepki mi? Biz de, Hamlet gibi, azgın bitkileri tohuma kaçan bakımsız bir bahçede sıkışıp kalmış hissediyoruz kendimizi.

Hakikati bulmak için, söylenlerden müziğe dek hep sanata bel bağladık. Friedrich Schiller 1794'te bunu şöyle ifade etmişti: "Hakikat, sanat denen yanılsamayla beslenir." Çağdaş İngiliz oyun yazarı Sir David Hare de, "Hakikate, yalan söyleyerek ulaşırız," diyor ve bunu sanatın çelişkisi olarak adlandırıyor. Fakat Hare sıradan anlamıyla hakikatten bahsetmiyor burada. Sadece olgulardan ibaret olmayan, "ancak yalan söylemek gibi tuhaf bir taktikle ulaşılabilecek, daha yüce bir hakikat"ten söz ediyor. Oysa günümüzde, en sıradan olgular için bile giderek artan bir şekilde kurmacaya başvuruyoruz.

Sık sık belirtildiği üzere, filmler çağımızın en önemli aracı. Bunun da ötesinde, filmler kolektif mitolojimizin başlıca kaynağını oluşturan masalların ve Kitabı Mukaddes'in yerini almış durumda. Postmodernizm türler arasındaki sınırları bulanıklaştırarak kurgu-belgeseller, tanıtıcı reklamlar ve fazlasıyla uydurmaca içeren "reality" programları ürettikçe, gerçek olayları anlamak için –Vietnam Savaşı, hamburgerlerin hazırlanışı, J. F. Kennedy suikastı ya da Yahudi soykırımı– kurmacaya gitgide daha fazla bel bağlıyoruz. Kurmacaya böyle bir sorumluluk yüklemenin haklı ya da adil olup olmadığını sormak boşunadır. Asıl bu sıra dışı, hatta tehlikeli durumun nasıl ve neden ortaya çıktığını anlamamız gerekir. Bu, modernizmin hakikati olguya ve ardından da postmodernizmin olguyu kurmacaya indirgemesinin bir sonucu olabilir mi?

Muhtemelen son gülen, Macar Elmyr de Hory (1908-76) olmuştur. Orson Welles'in 1975 tarihli *F for Fake* filmine de konu olan Hory, profesyonel bir taklitçiydi. Monet'nin, Matisse'in ve Modigliani'nin resimlerini o kadar iyi taklit etmişti ki, bugün orijinal bir Hory taklidi yaklaşık 30.000 dolara satılıyor. Hatta Hory'nin taklitlerinin taklitleri piyasada dolaşıyor ve resim sahipleri bu durumdan oldukça endişeli. Peki şimdi *kitsch* olan kim?

4. Bir Maske Olarak Ev

Derin olan her şey maske takmayı sever.
Friedrich Nietzsche, *İyinin ve Kötünün Ötesinde* (1886)

İnsan, en az kendi şahsında konuşurken kendisidir.
Ona bir maske verin, size hakikati söyleyecektir.
Oscar Wilde

Amsterdam'ın bazı mahallelerinde evlerin içi o kadar göz önünde ki, sokakta şöyle bir yürüyüşe çıksanız kendinizi röntgencilik yaparken bulursunuz. Masumiyetin gizleyecek bir şeyi yoktur elbette. Ama biraz düşününce, insanın aklına yirminci yüzyılın ortalarındaki bilimkurgu fantezileri geliyor: bütün fiziksel ihtiyaçları teknolojik aletlerce karşılanan insanların çıplak bir şekilde şeffaf baloncuklar içinde yaşadığını anlatan fanteziler. Orada yokmuşçasına bizi koruyan bir barınak fikri kulağa cazip geliyor; üstelik sadece bedensel ihtiyaçlar açısından da değil. Şeffaflığın cazibesi, masumiyeti varsaymasından kaynaklanıyor; her birimizin bir çocuk ya da bir aziz kadar masum olabileceğimizi ve bizzat bu masumiyetin bizi koruyacağını varsaymasından.

Diğer yandan, her hareketimizin ve her kusurumuzun akvaryumdaki bir balıkmışızcasına acımasızca sergilendiği bir durumun sıkıntısını hepimiz yaşamışızdır. Ya da sanki gözkapaklarımız ameliyatla alınmışçasına, insan sırf gözden ibaretmişçesine atılan o meraklı bakışı hepimiz biliriz. Topyekun bir şeffaflık modernizmin bir ideali olabilir, ama aynı zamanda bir işkence biçimidir de – özellikle de on dokuzuncu yüzyılda Bentham'ın tasarladığı panoptikondan bu yana. İnsanların bir içselliğe ihtiyaç duymaları ille de fesatlık ya da mahremiyet için değil, bizzat içeride olma isteğinden kaynaklanır. Bu, belki de, ana rahmine dönme arzusunun bir ifadesidir. Ne de olsa çocuklar özellikle dolap ya da merdiven

altı gibi yerlere saklanmaya bayılırlar. Ayrıca, "ev" [İng. *house*] kelimesinin "gizlemek" anlamındaki Hint-Germen *keudh*'dan gelmesi, içeride bir şeyler olduğunu ima ediyor.

Açıklığa da kapalılığa da ihtiyacımız var. Bu iki karşıt arasında bir yin-yang dengesi bulmamız gerekiyor. Fakat bu dengenin nasıl kurulacağı, insanın en temel yapıtı olan evin dayandığı psikolojiye bağlı: Birey ile ev arasındaki ilişkiye ve evin, barınacak bir yer olmanın ötesinde, gerçekte *ne için* yapıldığına.

TATLI YALANLAR, GÖMÜLÜ HAZİNELER

"Kişi" [İng. *person*] kelimesi, Latincede maske anlamındaki *persona*'dan gelmektedir. Çağdaş Batı kültürü giderek daha fazla kişi-merkezli hale geldikçe –algıda, düşüncede, ilişkilerde ve hatta dinde kişisel olana öncelik tanıdıkça– maskeleme fikri de her şeye nüfuz ediyor. Toplum eleştirmeni Camille Paglia'nın *Sexual Personae* adlı kitabının önsözünde belirttiği gibi, "Batının kişilik kavramının temelinde maske fikri yer alır. Toplum, maskelerden oluşan törensel bir tiyatrodur."

Bu açıdan bakınca, görgü kurallarından makyaja, giyim kuşamdan evlere dek, aşina olduğumuz ve hatta sıradan bulduğumuz her şey, istediğimizde takıp çıkarabileceğimiz birer maske olarak görülebilir. Maske metaforunun çekiciliği, kısmen, kusuru toplumda bularak kendimizi rahatlatmamızı sağlayan kolektif bir analize olanak tanımasında yatıyor. Kısmen de, fazlasıyla sıradan görülebilecek bir yaşam tarzına yeniden gizem kazandırmasından kaynaklanıyor.

Ama işin bir de sahtekarlık, hilekarlık yanı var. Maskelemeyi genelde bir perdeleme ya da örtme olarak değerlendiririz. Örneğin maskeleme bandı mat bir dokuya sahiptir ve özellikle geçişkenliği engellemek üzere tasarlanmıştır. Birinin makyajının maske gibi durduğundan bahsettiğimizde, hakiki olanla bağlantının imkansızlığını kastetmiş oluruz. Dolayısıyla maske metaforu, kişiliğin bir gizlenme olduğunu, içsel ya da "gerçek" kendiliği dış dünyadan korumaya yönelik kibar fakat saydamsız bir dış görünüş olduğunu ima eder. Kişiliğin, derinde gömülü ve kolayca incinebilir bir haki-

kati koruyan bir tür zırh olduğu fikri, Jungcu psikolojide de ifade edilmiştir. Jung, kişinin içsel ve karanlık yanını "hakikat," dışsal ve toplumsal yanını ise koruyucu bir maske, bir yalan olarak görür.

Zıt kutuplar üzerinden düşünmek, Batının eski bir alışkanlığıdır. Karanlık-aydınlık, doğru-yanlış, içsel-dışsal, zihinsel-fiziksel, duyusal-düşünsel, Dionysos-Apollon. Bu tarz bir düşüncenin, karşıtlıklara dayalı bir düzen kurmak gibi bir albenisi var. Belki de bu yüzden, Freud'dan Jung ve Adler'e, Laing ve Fromm'a dek, modern psikoloji kişiliği bir maskeye benzeten metafora başvurmuştur. Jung'un dediği gibi, "*Persona*'nın gerçekle hiçbir ilgisi yoktur: İnsanın nasıl görünmesi gerektiğine ilişkin birey ile toplum arasındaki bir uzlaşmadan ibarettir." Yani kişilik, makbul bir dış görünüşten daha fazlası değildir. Bu durumda maske, hakikatin tam tersine dönüşür.

Fakat, gizli olanla görünür olan arasındaki ilişki ille de bir buzdağındaki gibi olmak zorunda değil. Kızılderili şamanlardan Commedia dell'Arte'ye ve Japon No tiyatrosuna dek, maskenin geleneksel kullanımı daha karmaşık ve daha ilginç bir fenomenolojiye sahiptir. Burada maske tek kelimeyle büyülü bir nesnedir; bir hile ya da aldatmaca değil, gerçek ve dönüştürücü bir büyü. Kuzey Amerika boz ayısı maskesi takan aşağı Yukonlu bir şaman ya da bir vudu ruhunun kılığına bürünmüş Zululu bir büyücü hekim için, maskenin işlevi bir benzerlik kurmak değil, büyü yoluyla bizzat "dönüşmek"tir. Maskeyi takan kişi, maske her neyi temsil ediyorsa onun gücüne sahip olur. Çoğu kez ölümün korku uyandıran aracılarını temsil eden maske, aynı zamanda bu aracıları alt etme ve böylelikle ölümü aşma –kısa bir süreliğine de olsa ölümsüz olma– fırsatı da sunar.

Bu dönüştürme gücü, modern maskelerde de kendini hissettirir. Örneğin balaklava, kişinin kimliğini gizlemekle kalmaz, bu yolla ona güç de katar. Giydiği maskeyle yüzünü örten terörist, dünyevi ahlakın üstünde yer aldığı hissine kapılır ve kendini normalde bir insanın yapabileceğinden çok daha korkunç şeyler gerçekleştirmeye muktedir görür. Rönesans Venedik'inin ya da modern Sidney'in maskeli baloları da, daha zararsız olmakla birlikte benzer bir şekilde, dans edenleri kendi yüzlerinden, dolayısıyla da kendi *persona*'larından kurtarır ve genelde yabancılara mahsus

özgürleştirici bir anonimlik bahşeder. Yüzünü gizleyen kişi, özgürleştirici ya da tahripkar olabilecek bir tarzda, kendi kişiliğinden de sıyrılmış demektir.

Dolayısıyla maskenin asıl işlevi, bir engel oluşturmaktan ziyade, dönüştüren ve bağlantı kuran bir tür doku olmasında yatmaktadır. Bu bağlantı kurma gücü, Arthur Koestler'e göre, yaratıcı edimin özünü teşkil eder: "Yağmur tanrısı rolünde dans eden şaman, bizzat yağmur tanrısıdır; ama aynı zamanda kendisi olarak kalmaya da devam eder." Dolayısıyla maske, sanat eserinin ilksel biçimidir. Çelişkili bir şekilde, birleştirmek amacıyla ayırır, hakikati dile getirmek amacıyla yalan söyler. Kişiyi gizlemekten ziyade, onunla bütünleşmeyi amaçlar. Böylelikle de, aşkın bir bağlantı kurmaya muktedir yeni bir varlık çıkarır ortaya. Koestler şöyle yazıyor: "Sanat, dünyayla bir bağlantı kurma girişimidir. Paylaşmak ve böylelikle de benliğin yalıtılmışlığından kurtulmak arzusundan kaynaklanır." Bunu gerçekleştirmek için maskenin basit bir engelden ziyade, geçirgen bir engel olması, ayırdığı halde birleştiren bir ekran vazifesi görmesi gerekir. Bu da bizi yeniden sanatın temel çelişkisine götürüyor: Hakikati dile getirmek için yalan söylemek.

Aynı çelişkiyi kelimelerin kendisinde de görüyoruz. Örneğin Latince *persona* kelimesi, "içinden tınlamak" anlamındaki *per sonare*'den gelir. Başlangıçta *persona*, sesin yankılanarak izleyicilere ulaşmasını sağlayan kilden yapılma bir ağızlığın ismiydi. Klasik ve klasik öncesi dönemin tragedyalarında maskeler bu tür bir ağızlıkla donatılmıştı. Yunanlılar ve Romalılar için tragedya bir katarsis, bir kendini aşma deneyimiydi. Dolayısıyla maskeye adını veren şey, oyuncunun kimliğini gizlemesi değil, yeni bir kimlik yaratma ve iç-dış arasında yankılanan yeni bir bağlantı kurma becerisiydi. Nasıl ki yekpare taştan bir duvardaki küçük bir pencere tam da ayrılığı pekiştirerek bağlantıyı vurgularsa, maske de (ağızlık vasıtasıyla) oyuncunun hem sahnelediği karakterle hem de izleyiciyle bütünleşmesini sağlamak üzere tasarlanmıştı.

Maske, Eski İngilizcede ağ ya da elek anlamına gelen *masc* kelimesiyle de ilişkili. Bu da, maskenin süzme ve arıtma işlevine, akışa ve bağlantıya vurgu yapıyor. Diğer yandan, lapa ya da püre anlamındaki *mash* ile kurulabilecek muhtemel bir ilişki, birbirinden ayrı ögelerin yeni bir bütün içinde birleştikleri bir *Gestalt* fikrini

akla getiriyor. Bu durumda maske, bir aldatmadan ziyade, benliğin ikamet ettiği, sarılıp sarmalandığı bir yeri ifade etmektedir. Belki de maske, kişi ile dünya arasındaki ilişkiyi sağlayan diğer sarmalanmalar –beden, kıyafet, evler ve şehirler– için de bir simge niteliğindedir.

RUHUN TAPINAĞI OLARAK BEDEN

Bedenin mimari bir yapı, içinde ruhun ikamet ettiği bir tür koruyucu kabuk olduğu fikri, zihin ile bedenin birbirinden ayrı şeyler olduğu inancına dayanır. Bu eski fakat hepimizin aşina olduğu inanca göre, zihin ve beden birbirinden ayrı olmakla kalmaz, özleri de farklıdır. Beden maddeden yapılmıştır, zihin ise –ruh da denebilir belki– maddi değildir. Birçoğumuz, tüm zihinsel etkinliklerin elektro-kimyasal olduğunu gösteren bilime dayanarak, bu yaklaşıma itiraz edecektir. Yine de, gündelik yaşamımızda, zihnimizi beyinde oturan ve bedeni birtakım gizemli düğmeler ve kollar vasıtasıyla idare eden bir tür kamyon şoförü gibi düşünmeye eğilimliyizdir.

Bu anlayışın ne kadar sorunlu olduğu hemen görülüyor. Eğer zihin fiziksel bir varlık değilse, nasıl olur da fiziksel bir konuma sahip olabilir? Daha da önemlisi, kendisi fiziksel olmadığı halde fiziksel olayları nasıl yönlendirebilir? Bu, felsefenin en eski ikilemlerinden biri. "Zihin-beden problemi" olarak adlandırılan bu tartışmaya Descartes, o ünlü zihin-beden düalizmini önererek bir çözüm getirmeye çalışmıştı. Kuşkusuz ki düalizm, Descartes'tan da Akıl Çağı'ndan da binlerce yıl önce vardı. Ölümden sonraki yaşama ya da reenkarnasyona inanan birçok inanç sisteminin temelinde yer alan bu düalizme geleneksel Aborjin kültüründe de rastlarız. Örneğin Quinkin ya da Muramura gibi ruhsal varlıklar, çocukları kaçırmak ya da kuraklığa yol açmak gibi fiziksel eylemlerde bulunabilirler. Maddi dünyanın temelinde, bu ruhsal varlıkların mekanı olan soyut bir Düş Zamanı yer alır. Düş Zamanı, genel itibarla, Jung'un kolektif bilinçdışına benzetilebilir: ruhların çıkıp gelerek vücut bulduğu ve ölümden sonra yeniden geri döndüğü, ortak bir söylenler alanı. Rolf de Heer'in ödüllü filmi *Ten Cano-*

es (2006)'da anlatıldığına göre, Ramingining'deki Yolngu kabilesi kendi kökenini söylensel bir gölete dayandırmaktadır. İnsanların ruhları doğumdan önce bu gölette "küçük balıklar" olarak beklerler ve ölümden sonra da gölete geri dönerler.

Sokrates öncesi felsefede ruh ya da psike, insanın son nefesiyle birlikte uçup giden bir kelebek olarak tasavvur ediliyordu (Yunancada *psykhe* "kelebek" anlamına gelir). Romalılara göre de ruh ya da *anima*, hayat veren manevi bir güç, fiziksel dünyada ilahi bir kıvılcımdı. Benzer bir düalizm Hıristiyan teolojisine de nüfuz etmiştir: Ebedi ve manevi olan ruhun maddi ve kusurlu bir bedende geçici olarak ikamet ettiği düşünülür ve beden ruhun bir tapınağı olarak görülür. Bazıları ise bütün bu tartışmayı gereksiz bulmuşlardır. Örneğin Aristoteles'e göre, zihin ile bedenin aynı şey olup olmadığını sormak, "balmumu ile mührün ona verdiği biçimin aynı şey olup olmadığını sormak kadar anlamsız"dır. Modernist filozof Gilbert Ryle da, Descartesçı düalizmi "makinenin içindeki hayalet" benzetmesiyle eleştirmiştir. Bununla birlikte, bedenden ayrı bir şekilde var olabilen ve özdeşliğini koruyabilen bir zihin ya da ruh anlayışından vazgeçilmiş değil.

Zekanın ve bilincin doğasını araştıran ve son zamanlarda muazzam bir gelişme gösteren nörobilimler, zihin-beden meselesini felsefenin tekelinden çıkardı. Önde gelen nörobilimcilerin çoğu, beyin ile zihnin aynı şey olduğu konusunda hemfikir. Düşüncenin ve algının, hatta kahkahanın ve aşkın kimyayla, parçacıklarla ve elektriksel uyarımlarla açıklanabileceğini ileri sürüyorlar. Nöro-coğrafya, zihnimizde olup biten birçok şeyin yerini üç boyutlu beyin haritalarında saptadı. Hatta araştırmacılar tanrı genini bulduklarını, insanlığın manevi yönelimlerinden bu genin sorumlu olduğunu iddia ediyorlar. Enerjinin ve maddenin özdeşliğini savunan Einstein'ın kuramı, bütün bu tartışmayı iyice karmaşıklaştırıyor; zira bu durumda maddi olanla olmayan arasındaki ayrım ortadan kalkıyor ve enerjinin, tıpkı ışık gibi, kısmen dalga kısmen de parçacık –hatta aynı anda ikisi birden– olabileceği ortaya çıkıyor. Bu da bilimi, şaşırtıcı bir şekilde, Doğu mistisizmine –örneğin, zihnin tüm bedene yayılabileceğini söyleyen yoga felsefesine ya da tek bir "beden-zihin" varlığı öngören Tasavvuf geleneğine– yaklaştırıyor.

Bununla birlikte, zihin-beden problemi çoğumuz için ve çoğu zaman çözümsüz bir mesele olarak kalıyor. Belki orta yaşını sürmekte olanlar, zihin ile beden arasında bir uyum olduğu hissine kapılabilirler. Ama genç ya da yaşlı, zayıf ya da hasta olanlar, bedenin kendileri için bir tür mimari yapı olduğu fikrini münasebetsiz bulacaklardır. Ama yine de bize kafa tutan ve bizi hataya sürükleyen beden, bizim için son derece kişisel bir şeye dönüşmekten de geri kalmaz. Fiziksel olan her şeye lanet edebilirsiniz. Bedensiz olmayı, maddiliğin kösteklerinden kurtulmayı dileyebilirsiniz – maddi olmayan bir "benlik" fikrinin bir anlamı olabilirmiş gibi. Ama aynı zamanda, kendiniz ve bedeniniz tek bir bütünmüşçesine, makyajınıza son rötuşları yapmaktan da geri kalmazsınız.

Ayrıca, duygularımızın nasıl fiziksel belirtileri –endişeye bağlı mide bulantısı ya da öfkeden kıpkırmızı kesilmek gibi– varsa, tersi yönde bir ilişkinin varlığını gösteren bulgular da mevcut. Fiziksel egzersizin, duruşun ve hatta yüz ifadesinin kendinizi mutlu hissetmenizi sağlayan endorfinleri ya da depresif hissetmenize yol açan serotoninleri üretebildiğini biliyoruz. Enerjik olmanın olumlu bir duygu yarattığını, basit bir gülümsemenin mutlu hissetmenize neden olduğunu biliyoruz. Gerçekten de, bazı tedavi yöntemleri tümüyle bu davranışçı ilkeye, yani davranışı "düzeltme"nin sorunu da ortadan kaldıracağı düşüncesine dayanmaktadır. (Örneğin nörolinguistik programlama, bunu "hareketler duyguları üretir" sloganıyla ifade ediyor.) Bu yaklaşım, erdemi taklit etmekle erdemli olunabileceğini ileri süren eski Aristotelesçi fikrin aslında güncel bir versiyonu.

Psikolojik bir nedene dayandıkları aşikar olduğu halde anlaşılması güç bazı fiziksel belirtiler daha da gizemli bir özellik arz ediyor. Bir çocukluk travmasının ileriki yaşlarda ciddi mide rahatsızlıklarına yol açması gibi psikosomatik ve psikojen hastalıklar, savaşma ya da kaçma tepkileriyle ve aşırı adrenal üretimiyle açıklandığında bir dereceye kadar anlaşılır hale geliyor. Ama bu bile, duygusal bir uyaranın nasıl olup da kimyasal bir etkide bulunabildiği gizemini aydınlatmaya yetmiyor. Psikologların aktardığı sempatik semptomatoloji daha da tuhaf. Örneğin, oğlu bir araba kazasında yanarak can vermiş bir babanın cildinde kazanın her yıldönümünde geniş çaplı yanık benzeri kabartılar meydana ge-

liyor. Ya da düşük yapmış bir annenin, bebeğini kaybettiği günün yıldönümünde hamileymiş gibi karnının şiştiği ve hamileliğin tüm belirtilerine sahip olduğu görülüyor. Tüm bunlar kulağa büyücülük gibi geliyor. Peki tam olarak nasıl gerçekleşiyorlar?

Bu tür belgelenmiş vakalar, Paskalya zamanında ellerinde ve ayaklarında stigmata belirenlerin hikayelerine inandırıcılık kazandırıyor. Fakat böylesi "mucizeler"in nasıl oluştuğu hâlâ bir muamma. Neyse ki bu muammayı burada çözmek durumunda değiliz. Yalnızca, zihin-beden ilişkisinin, o eski kamyon şoförü benzetmesinin ima ettiğinden çok daha karmaşık olduğunu teslim etmekle yetinelim. Beden, havada uçuşan tinsel bir kendiliğin ya da karmaşık bir elektro-kimyasal beynin emrindeki basit bir araç değildir. Beden ile zihin arasındaki ilişkiyi, maske ile maskeyi takan kişi arasındakine benzetmek daha yerinde olur. Bu ilişkide büyülü bir elek işlevi gören maske, içeriden dışarıya ve dışarıdan içeriye doğru geçişimli bir alan oluşturur.

YÜZ YÜZE

Yüz, beden ile ruhun birbirine en çok yaklaştığı alan, ruhun en dolaysız şekliyle sahnelendiği yerdir. Bedenin en dikkat ettiğimiz ve hatırladığımız kısmı yüzdür. Yüz, tanımlar ve bireyselleştirir. Kişisel kimliğimizin yüzde, yüzümüzün ifade ve özelliklerinde bulunduğunu farz ederiz. Sürücü ehliyetimizde ve pasaportumuzda yüzümüzün fotoğrafı yer alır. Bunun nedeni, klişe bir deyişle, gözlerin ruha açılan birer pencere olarak görülmesidir. Ancak burada önemli olan sadece gözler değildir. Dünyanın ilk yüz nakli, Kasım 2005'te Amiens'te Fransız Isabelle Dinoire üzerinde gerçekleştirildiğinde, sadece kısmi bir nakil olmasına karşın, bir başkasının yüzüyle yaşamanın getireceği sıra dışı çelişkiler nedeniyle dünya manşetlerine taşınmıştı. O sıralarda *Washington Post*'un yazdığı gibi, bu tür ameliyatlar sadece yaşamsal tehlikenin söz konusu olduğu vakalarla sınırlandırılmıştı. Bunun nedeni yalnızca teknik güçlükler değil, "bedenin bizzat kişiliği yansıttığı düşünülen en bireysel özelliklerinden birini değiştirmenin, hastalarda yol açabileceği psikolojik sorunlar"dı.

Yüz tanıma, primatlar için olduğu kadar, bizim için de temel önem taşıyan bir hayatta kalma becerisi. Sadece dostu düşmandan ayırt etmek için değil, daha da önemlisi, sürünün yaşamını şekillendiren toplumsal ilişkileri sürdürmek için de bu beceriden faydalanıyoruz. Bebeklerin, doğduktan hemen sonra, rastgele şekillere kıyasla insan yüzlerine özel bir ilgi gösterdikleri görülüyor. Beynimiz de yüzleri ayırt etmede özel bir yol izliyor. Beynin simetrik olarak gerçekleştirdiği çoğu görsel tanımanın aksine, yüzleri tanırken beynin sağ yarım küresini ve söz konusu yüzün sol yarısını kullanıyoruz. Bu süreçte kritik bir rol oynayan amigdalanın zarar görmesi, prosopagnozi ya da yüz körlüğü olarak bilinen sendromla sonuçlanıyor. Yüz körlüğü olan kişiler, yüzleri görüp ayırt edebiliyorlar, fakat "ardındaki" kişiyle ilişkilendiremiyorlar.

Yüz, bazı durumlarda ruhu "maske"leyebilir ama basit bir siperden ibaret de değildir; zira iki yönlü akışı olanaklı kılmanın ötesinde teşvik de etmelidir. Yüzün koruyucu bir rolü olduğu muhakkak. İkiyüzlülük edip gerçeği gizleyebilir ya da gülümsediği halde kötü olabilir. Ancak, iç dünyayı dışavurması ve dış dünyayı içeri kabul etmesi, bu iki yönlü geçişkenliğe olanak tanıması, yüzün çok daha önemli bir işlevidir. Bir yüze çizgilerini veren de bu geçişkenliktir. Kimilerine göre yaş ilerledikçe, çocukluğun berrak saydamlığı yerini giderek yaşlılığın matlığına bırakır ve kişinin tüm yaşam hikayesi yüzünün çizgilerine yansır. Arjantinli şair Jorge Luis Borges şöyle diyor: "İnsan yaşadığı yeri yıllar boyunca şehirlerin, krallıkların, dağların, körfezlerin, gemilerin, adaların, balıkların, odaların, aletlerin, yıldızların, atların ve insanların resimleriyle doldurur. Ve ölümünden kısa bir süre önce fark eder ki, sabırla oluşturduğu bu labirentin çizgileri aslında kendi yüzünü resmetmektedir."

Dolayısıyla, insan denen hayvanın yüzünü ve başını süslemeye eskiden beri bu denli düşkün olmasına şaşırmamak gerekir. Edward döneminin anonim bir yazarı şu tespitte bulunuyor: "Şapkadan tasarruf etmek; işte yoksulların son çılgınlığı." Fakat bu, modernlerin paylaşmadığı bir yaklaşımdı. Adolf Loos, "Süsleme ve Suç" başlıklı denemesinde, süslenmeyi "çocukların yaptığı abuk sabuk resimler"e benzetir ve örnek olarak da yüzlerinde dövmeler, burunlarında kemik halkalar olan "vahşi"leri gösterir. Suç olsun

ya da olmasın, bugün süslenmeyi hâlâ çok seviyoruz. Yüzümüzü güzelleştirmek için giderek artan miktarda para ve zaman harcıyoruz: makyaj, güneş gözlükleri, saç modelleri, eşarplar, küpeler, dövmeler ve dinsel amaçlı olanlar da dahil her türden başlık. Amerikalı alışveriş gurusu Paco Underhill'in belirttiği gibi, "En fazla önem taşıyan yerler uç kısımlar – yüz, saçlar ve ayaklar."

Günümüzde süsleme hakkında üretilen fikirler şaşırtıcı derecede yetersiz. Mimarlık kuramında en ilginç katkılar, süslemenin ahlaki ve siyasi önemini –daha doğrusu, var olma hakkını– henüz kaybetmediği on dokuzuncu yüzyılın kuramcılarına ait. Büyük bir etki uyandırmış olan John Ruskin ve onun Geoffrey Scott gibi takipçileri, süslemenin mimaride gerçek bir rolü olduğunu düşünüyorlardı. Ruskin'e göre, süslemenin amacı yapıyı gizlemekten ziyade açığa çıkarmak olmalıydı. Bu, süslemeye hakikatle ilgili bir rol atfetmesi bakımından önemliydi. Bu yüzdendir ki Ruskin, Gotik mimarinin klasik mimariden üstün olduğuna inanıyordu.

June Dally Watkins'in 1969 tarihli *Book of Manners for Moderns* adlı kitabında, Ruskin'in süslemeyle ilgili fikirlerinin makyaja uyarlanmış bir versiyonunu buluyoruz. "Makyaj yapmanın ahlaksızlık sayıldığı zamanlar çok da geride kalmış değil. 1910 yılında kendine saygısı olan hiçbir kız, dudakları boyalı bir şekilde toplum içine çıkmaya cesaret edemezdi." Bu ahlakçı yaklaşımın temelinde kısmen hakikilik kaygısı, yani Tanrı'nın eserine müdahale etmenin doğruluğu ya da yanlışlığı meselesi yatıyordu. Ama kısmen de cinsellikle ilgiliydi. Watkins şöyle devam ediyor: "Kibar çevrelerde makyaj yapılmasına bu denli şiddetle karşı çıkan babalar ve erkek kardeşler, uygunsuz salonlarda makyaj kullanılmasını umuyor ve talep ediyorlardı." Bu tür Talibanvari bir düzenlemeye elbette her zaman uyulmadı. Kleopatra'dan Kraliçe I. Elizabeth'e ve on sekizinci yüzyılın fahişelerine dek, kadınların makyaj yapmış olmaları da bunu gösterir. Amerika'da, dolayısıyla da Amerikan imparatorluğunda, değişim Hollywood'un etkisiyle gerçekleşti. 1920'li yıllarda kızlar, perdede gördükleri göz kamaştırıcı yüzlere özenmeye başladılar. Ayna nöronları yine iş başındaydı. Mimaride süslemeyi yasaklayan, resimde ve heykelcilikte soyutlamayı zorunlu kılan modernlik, kadın güzelli-

ği söz konusu olduğunda daha az soyutluk ve daha çok gösteriş bekliyordu.

1910'da seksi gözükmek ahlaksızlık sayılırken, günümüzde seksi gözükmemek küçük düşürücü bir başarısızlık belirtisi olarak görülüyor. Kadınların çoğu ve erkeklerin bir kısmı için, boyanmadan dışarı çıkmak imkansız. Makyaj, toplumsal ve cinsel muharebede kişiye güç katan bir savaş boyasına dönüşmüş durumda. Ancak makyajın sihirli bir maske işlevi görebilmesi için, altta yatan yüzü geçersiz kılmak yerine pekiştirmesi ve yoğunlaştırması, yüzün yapısını, işlevini ve özelliklerini vurgulaması gerekir. Herhangi bir kadın dergisinin tavsiye edeceği gibi, gözlere ve ağıza özel bir önem verilmeli. Böylelikle, yüzün yerine sahte bir görünüş geçirmektense, bağlantı kurma gücü pekiştirilmiş olacaktır.

Bu ayrım, Reformasyon'un merkezinde yer alan teolojik yaklaşımı akla getiriyor: Güzellik, hakikate ulaştırabileceği gibi, bu yolda bir engel de teşkil edebilir; yani bir ikon da olabilir, boyalı bir idol de. Fakat İngiliz yazar Geoffrey Scott'ın on dokuzuncu yüzyılda vermiş olduğu nasihat halen geçerliliğini koruyor: Önemli olan dürüst olmak değil, dürüst gözükmektir. Birçok sanat formunun ideali de zaten budur; yapmacıksızmış gibi yapmak.

GİYİNİK VE AKLI BAŞINDA

Bir zamanlar blucin ve mini etekti, şimdilerde ise peçe ve başörtüsü. Her türlü kılık kıyafete karşı hoşgörülü olduğumuzu düşünürüz ama 11 Eylül sonrasında Batı kültürünü baştan sona kuşatan burka mücadelesi, 60'lı yıllardakine benzer bir tartışmayı yeniden –ancak bu kez tersyüz edilmiş bir şekilde– siyaset sahnesine taşıdı. Katı bir muhafazakarlığın çılgın bir gençliğe direnmesi yerine, muhafazakarlığın farklı olana kucak açmak ve baskıyı dışlamak istediğini fakat baskıyı bastırmak ile hoşgörüsüzlüğü hoş görmek arasında sıkışıp kaldığını görüyoruz. 2006 yılında Sidney'de, Avustralya müftüsü Şeyh Taceddin El Hilali'nin "çıplak et" açıklaması, mevcut huzursuzluğu en üst noktasına taşıdı. Hilali, tecavüze uğrayan kadınların ömür boyu hapisle cezalandırılmaları gerektiğini, çünkü giyim tarzlarıyla tecavüze bizzat davetiye çıkar-

dıklarını ileri sürüyordu. Bu, yakışıksız ve kışkırtıcı bir açıklamaydı ama aynı zamanda, inkar etmeye çalıştığımız bir şeyi, giyimin bir anlam ifade ettiği gerçeğini gözler önüne seriyordu.

Bu anlam üç farklı şekilde ifade buluyor: simgesel, davranışsal ve bağlantısal; başka bir deyişle dışavurumcu, biçimlendirici ve maskeleyici. Giyimin simgesel işlevi muhtemelen en belirgin olanıdır. Bondi plajındaki cankurtaranlardan Ku Klux Klan üyelerine dek, giysilerin simgesel ya da dışavurumcu değeri evrensel bir niteliğe sahiptir. Sadece resmi ya da dinsel kıyafetlerin değil, tüm giysilerin toplumsal, cinsel ve siyasi anlamları vardır. Bu anlam, giysiyi taşıyan kişiye ve bizim giysiyle bu kişi arasındaki ilişkiyi algılama tarzımıza göre değişir. Öyle ki, aynı gömlek yaşlı birinde hazin ve kaba gözükürken, genç birinin üzerinde zekice yapılmış alaycı bir yorum gibi durabilir.

Giyimin davranışlar üzerindeki etkisi de bir o kadar belirgindir. *Spectator* yazarlarından Petronella Wyatt'ın gözlemlediği gibi:

> Giysilerimi yaşıyorum. Geçen yaz özel tasarım bir elbise satın almıştım. Elbisenin 40'lı yılları andıran tarzı, bana Rita Hayworth ve Dorothy Parker gibi kadınları ya da Raymond Chandler'ın kadın kahramanlarını hatırlatıyordu. Bu elbiseyi giydiğimde, iki gün boyunca kendimi kederli ve mağdur hissettim... Birkaç kadeh cin içip, sonra da en yakın köprüden atlayasım geliyordu... İtalya'dayken almış olduğum hakiki bir Borsalino şapkam var... Şapkaya elimi uzattığım anda küfürlü konuşmaya başlıyor, sigara içiyor ve paltomun yakasını yukarı kaldırıyorum... Giysilerin amacı, yeni bir kimlik yaratmaktır.

Ve bunu başarırlar da. Belki özellikle kadınlar, ama bir ölçüde hemen herkes için, giysiler düşlemlerimizin ve içsel anlatımızın vazgeçilmez bir parçasıdır.

Giysileri bu yüzden severiz; bizi yeniler ve yeniden yaratırlar. Kral Lear'ın çılgın öfkesi dindiğinde, hizmetkarları ona "yeni giysiler" giydirirler; kralın iyileştiğini belirtmek için değil sadece, bu iyileşmeyi bizzat sağlamak için. Giysilerimizi her değiştirdiğimizde, yeni benlikler edinir ve eskilerinden kurtuluruz. Bu alternatif benlikler, bazen opak ve sahte olabilir. Ama çoğu zaman, alternatif bir hakikatin ifadesidir ve içimizdeki savunmasız benliği özgürleştirerek yeni bağlantılar kurmasını sağlar. Bu da bizi giyimin, aynı

zamanda hem dışavurumcu hem biçimlendirici olan bağlantısallığına getiriyor. Giyim, bedeni gizleyerek ifşa etme sanatıdır. Bu çelişki çok önemli. Giysiler, tıpkı maskeler gibi, bağlantı kurmamıza yardım etmek üzere bizi korurlar.

BABAMIN EVİNDE

Dünya içindeki yerimizi belirleyen ev de bir maske ya da ikame bir benlik olarak görülebilir. Ev ile benlik arasında bir özdeşlik kurulması çok eskilere dayanır. Bu özdeşlik, bazen de belirli bir cinsiyet üzerinden kurulmuştur. Söylenlerde ve edebiyatta, ev çoğu zaman bir sevgili ya da bir anne olarak –karanlık ve kuşatıcı bir içsellik, insanın uyuyabileceği, maskesini çıkarabileceği ve kendini savunmaya ihtiyaç duymayacağı koruyucu, sıcak ve loş bir ortam olarak– betimlenir. Litvanyalı şair O. V. de Milosz, bu duyguyu şöyle ifade ediyor: "Anne, diyorum ve aklıma sen geliyorsun ey Ev! Çocukluğumun o tatlı, o kuytu yazlarının evi."

Japon yazar Jun'ichiro Tanizaki de, benzer biçimde, kadın bedeni ile ev arasındaki özdeşlikten bahsediyor. Japon kadınlar için, evin dışında bir yaşam tahayyül etmek zordu. Bu nedenle, geleneksel Bunraku kukla tiyatrosunda kadın

> sadece bir kafa ve iki elden oluşur, zira geçmişte gerçekten de kadınların varlığı sadece başlarından ve ellerinden ibaretti; bedenlerinin geri kalan kısmı görünmezdi. Seçkin bir kadın nadiren evinden dışarı çıkardı. Çıktığında da, tahtırevanının içinde oturur ve insanların bakışlarından kendini sakınırdı. Yaşamının büyük bir kısmını tek bir evin alacakaranlığında gizlenmiş olarak geçirirdi.

Sosyolog Richard Sennett'in belirttiğine göre, Eski Yunan şehirlerinde erkek çıplaklığının olağan ve hayranlık duyulan bir şey olmasına karşın, kadınlar "şehirde çıplak gezmezlerdi; hatta gün ışığındansa ev içlerinin karanlığı fizyolojilerine daha uygunmuşçasına, genellikle evlere kapatılırlardı." Nietzsche'den büyük ölçüde etkilenmiş olan D. H. Lawrence, erkekleri "yapmak"la, kadınları ise "olmak"la ilişkilendirir; hareketsiz bir odağı temsil eden kadın, geceye aittir ve erkeğin gün bitip de dönmesini beklemektedir.

Benzer şekilde Jung da, evi dişinin içeride oturduğu, erkeğin ise "eşikte tüneyip etrafı gözlediği veya dışarıdaki işlerle meşgul olduğu" bir kuş yuvasına benzetir.

Kadın ile ev arasında kurulan benzerlik, evin sadece içselliğiyle değil, bir doğurganlık merkezi olarak oynadığı rolle, evin bir dölyatağı olarak görülmesiyle de bağlantılı. Kuramcılar, geleneksel konutların –kızılderili çadırlarından tutun da eski İskoçya'da arı kovanına benzeyen konik kulübelere kadar– yuvarlaklığına ve içselliğine dikkat çekiyorlar. Ayrıca, evin deriyle olan etimolojik ilişkisine işaret ediyorlar. Margaret Visser, "ocak" kelimesinin Latince karşılığının *focus* olduğunu belirtiyor; ocağın evin merkezinde yer alması, sadece kadının yemek pişirmedeki geleneksel rolünden değil, yemek ile doğurganlık arasında kurulan doğal bir bağlantıdan da kaynaklanıyor.

Ev hayatına hapsolmuş bir kadın imgesi, elbette ki feminizmin şiddetle karşı çıktığı bir şey. Ama cinsiyetle ilgili önyargılarımızı bir kenara bıraksak bile, ev ile benlik arasında bir çağrışım olduğu inkar edilemez. Üstelik insana benzer bir görünüşe sahip olan binalara sezgisel bir yakınlık duyuyoruz. Tıpkı bir çocuğun yaptığı ev resmindeki gibi, iki göz ve bir ağızı andırırcasına iki penceresi ve bir kapısı olan simetrik cepheleri içgüdüsel olarak seviyoruz.

Alain de Botton'un belirttiği üzere, Palladio'nun Vicenza yakınlarındaki Villa Rotonda'sı gibi dünyanın en meşhur evlerinden birçoğu, idealleştirilmiş otoportreler olarak tasarlanmıştır. Bir zırh (ya da maske) işlevi gören bu evler, orijinal ya da "gerçek" benliğin serpilip gelişmesine olanak sağlayan ideal ve esinleyici bir benlik ortaya koyarlar. On sekizinci yüzyıl filozofu Giambattista Vico, bu fikri geliştirerek, Romalılar hakkında şöyle der: "Babanın kişiliği ya da maskesi altında, tüm çocukları ve hizmetkarları gizlenmiştir." Sadece evler de değil. Eskiden kamu binaları da benzer bir işlevi yerine getiriyordu. Bu binaların yüzü ya da cephesi, "ardındaki"ni sadece boş bir gururla değil, kamusal alana ve kültür adını verdiğimiz ortak projeye yönelik bir tür cömertlik içinde temsil etmekteydi. Cephe, dış dünyaya farklı "okumalar" sunarken, bir yandan da içsel davranışı belirler. Churchill'in dediği gibi, biz binalarımıza şekil verirken, binalar da bizi şekillendiriyor.

Günümüzde ise, giysiler gibi binalar da kamuya dönük bir yüz olma işlevini giderek daha az umursuyor. Bunun nedeni, kısmen,

binaların istendiğinde alınıp satılabilmesi için özellikle anonim bir tarzda yapılmasına yol açan vurgunculuk kültüründe yatıyor. Kısmen de, kişisel olanın her şeyi istila ettiğini gösteren eşofman zihniyetinin bir sonucu. Ve kısmen de, ucuz binalar yapmaya duyulan modernist bağımlılıktan kaynaklanıyor. Ama bir bina, eğer maddi değerinden başka bir değer taşımıyorsa, kamusal alana ya da içinde oturanlara ne gibi bir bilinçaltı mesaj verebilir?

Hiç mesaj ya da bağlantı olmamasındansa, herhangi bir mesaj ya da bağlantı yeğdir. İdeal koşullarda ev bize koruyucu bir alan, içinde güvenle maskemizi çıkarabileceğimiz mahrem bir sığınak sunar. Günümüzde ise, dünya giderek daha da şaşkınlık uyandıran bir yere dönüştükçe, tümüyle sığınağa çekilip orada kalmak yönünde anlaşılır bir eğilim gözlemleniyor. Fakat, kadınların kapatılma duygusunun da gösterdiği gibi, akış kesintiye uğradığı anda sığınak da bir hapishaneye dönüşür. Bu yüzdendir ki, süpermarketler ya da telefon santralleri gibi binaların burka giydirilmişçesine ifadesiz bir görünüme bürünmeleri bu denli itici geliyor. Hiçbir özelliği olmayan bu maskesiz binalar, aslında birer silintiden başka bir şey değil. Binaların bir yüzden mahrum olması, üç açıdan rahatsız edici: davranışsal, bağlantısal ve simgesel. Kamunun etkin katılımını engelleyerek, davranışlar üzerinde kısıtlayıcı bir etkide bulunuyor. Akışı kesintiye uğratarak, hayat veren bağlantısallığı sona erdiriyor. Bir anlam ifade eden *persona*'yı ortadan kaldırarak, yüzün ardındakini şeyleştirmenin yanı sıra, kamusal kültürü hor görüp bizzat insanlığı inkar ediyor.

SAYDAMLIK

Eğer mimari bir maskeyse ve ev de bir tür deriyse, modernizmin saydamlık konusunda bu denli ısrarcı olmasına nasıl bir anlam vermeliyiz?

Modernist mimari bilinçli bir şekilde akılcı, geometrik ve erildi; Nietzscheci bir terimle ifade edecek olursak, Apolloncuydu. Ayrıca, açıkça devrimciydi; zira "hakikat" arayışı uğruna, tüm bir geçmişi alaşağı etmeye kararlıydı. Bu arayışta mimarinin en gözde vasıtası saydamlık oldu. Herkes saydamlığı savunuyordu. Paul Scheerbart

1914'te yazdığı *Glasarchitektur*'da yoksul, soğuk ve duvarlarla çevrili bir Avrupa'nın korkunçluğunu betimledi ve *Backsteinbazillus* adını verdiği, duvarlarda yaşayan bir tuğla bakterisinden bahsetti. Scheerbart'a göre, "Eğer kültürümüzü daha üst bir seviyeye yükseltmek istiyorsak, yaşadığımız mekanlarda kapatılmışlık hissinden kurtulmamız gerek... Sadece birkaç pencereyle değil, tüm duvarları renkli camlara dönüştürerek."

Walter Gropius, 1919'da kaleme aldığı ilk Bauhaus Bildirgesinde, mimariyi "geleceğe olan yeni inancın kristal simgesi" olarak betimlemişti. Le Corbusier 1923'te mimariyi "ışık altında bir araya getirilmiş oylumların ustalıklı, kusursuz ve muhteşem oyunu" olarak tanımladı. Bruno Taut ise 1927'de şu iddiada bulunuyordu: "Cam bize Yeni Çağ'ı getiriyor; tuğla-kültürü ise bize zarar vermekten başka bir şey yapmıyor." Yaşlı ve huysuz Frank Lloyd Wright bile 1931'de, "Gerçek modern mimaride yüzey ve kütle ayrımı, ışık altında ortadan kalkıyor," diyordu. 1929'da Macar kuramcı Lazlo Maholy-Nagy, mimari söylemi tahakkümü altına almaya başlayan aşkın ve düşsel tasavvurları betimlemek için nihayet "saydamlık" terimini önerdi. Berraklık, ışık ve devinim yüzyılın genel geçer kavramları haline geldiler.

Saydamlık, modern mimarinin her düzlemine nüfuz etti ve bu saydamlığı sağlamanın en bariz aracı da camdı. Uygulamada cam, dönemin sağlık ve hijyen taleplerine uygun bir biçimde, aydınlık ve havadar bir ortam sağlıyor ve bir genişlik hissi veriyordu. İnşa açısından, dış cephe ile yapı –ya da deri ile kemikler– arasında kesin bir ayrım yapılmasına imkan tanıyor ve böylelikle de modern mimarların gözünde büyük önem taşıyan "dürüst ifade"ye olanak sağlıyordu. Mekansal açıdan cam, kübist yaklaşımı destekliyor, kübizmin çoklu bakış açısı için elzem olan akışa ve iç içe geçmeye izin veriyordu. Toplumsal açıdan, duvarlarla bölünmemiş iç mekanlar demokratik ve eşitlikçi ideallerin bir metaforuna dönüşmüştü. Görsel açıdan cam, heyecan verici bir devinimsellik getirdi. Entelektüel açıdan, Aydınlanma'nın tüm kazanımlarını vaat ediyordu – akılcılık, berraklık, nesnellik ve apaçıklık. Ve manevi açıdan, hakikat ve güzellik vaat etmekteydi.

Tüm bunlar baş döndürücüydü. Öylesine çığır açıcıydı ki, saydamlık mimarinin en büyük arzusuna dönüşmeden evvel, mima-

riye neyin yön vermiş olabileceğini hayal etmek bile güçtü. Bugün bile, bir evin aydınlık ve havadar olması gerektiğini düşünmeye o kadar alışmışız ki, bundan yüz yıl önce mimarların saydamlık rüyasından haberlerinin olmadığını ve hatta bunu akıllarına bile getirmediklerini kolayca unutuyoruz. Örneğin Edwin Lutyens ve Louis Sullivan gibi proto-modernlerin bile gözünde, mimari tümüyle farklı (aslen durağan) ilkelere riayet etmekteydi: kompozisyon, zarafet, ihtişam. Açıklığın, akışın, hele saydamlığın esamesi okunmuyordu.

Gelgelelim bu saydamlık rüyasının kendisi yeni bir şey değil. İnsanlık, belki de başından beri, saydam bir alana sahip olmanın hasretini çekmiştir – korunmaya ihtiyaç duymadığı, çünkü korkulacak bir şeyin olmadığı bir alan; yaşamın saf, temiz ve ışıkla dolu olduğu bir alan. Doğrusunu söylemek gerekirse, saydamlık geleceğe yönelik belki de en eski düşlerimizden birisidir.

Örneğin Vahiy Kitabı, ideal şehir Kudüs'ü modernist bir cennet olarak betimler:

> Ve şehir dört köşeli olup onun uzunluğu genişliği kadardır. Ve şehir saf cama benzer saf altındı... *Ve şehrin sokağı şeffaf cam gibi saf altındı...* Ve şehir kendisini aydınlatmak için güneşe ve aya muhtaç değildir, çünkü onu Tanrı'nın izzeti nurlandırır... Ve gündüz onun kapıları asla kapanmayacaktır, çünkü orada gece olmayacaktır. (21: 16-25)[1]

Cam, tartışmasız biçimde, geleceğin malzemesidir. Peygamberler için olduğu kadar bizim için de, geleceğin evi daima camdan, geniş ve ferah olmuştur. Geçmişi hep karanlık ve gizemli bir şey olarak tasavvur ederiz. Halbuki geleceği –bizim için ne kadar bilinmez olursa olsun– ferah, aydınlık ve saydam olarak zihnimizde canlandırırız. Cam, bize ulaşacak olan ışımayı sessizce bekleyişimizin simgesidir. Cam, onsuz hayal bile edemeyeceğimiz ideal bir varoluşu bize sunar ya da vaat eder: sıcak, güvende ve içeride olduğumuz halde, hem görme hem de görülme becerisine (ne kadar çelişkili ve mantığa aykırı olsa da) sahip olduğumuz bir varoluş.

Saydamlık işte bunu vaat ediyor. Ne var ki, saydamlık korkuya, tehlikeye ya da karmaşaya son vermiyor; bunun yerine içselliği, de-

1 Çev. Kitabı Mukaddes Şirketi, İstanbul, 1995.

rinliği ve gizemi ortadan kaldırıyor. Başka bir ifadeyle, saydamlık eskiden beri dişilikle, özellikle de annelikle ilişkilendirilmiş olan uzamsal nitelikleri ortadan kaldırıyor.

Bugün bile, mimari açık ve saydam olmanın peşinde. Fakat mimarlığın tarihine bakacak olursak, cam evler ya hüsranla sonuçlanmıştır –örneğin, Mies van der Rohe'nin Dr. Edith Farnsworth için yaptığı ev (başarılı bir doktor olan Farnsworth, içinde iki yıl oturduktan sonra evi satmış ve oturulması imkansız bir ev yaptığı için Mies'i dava etmişti) ya da sadece mimarın kendi kullanımı için tasarlanmıştır – New Canaan, Connecticut'taki meşhur Philip Johnson evi veya Bill Lucas'ın Castlecrag, Sidney'deki "ağaç ev"i gibi. Mimarların da yaşamları, eşleri, sevgilileri, çocukları var. 2000 yılında ABC kanalı için hazırlanan *In the Mind of the Architect* belgeselinde Sean Godsell'in karısı, Melbourne'daki ödüllü cam evlerinde yaşadıkları döneme ait bir anısını şöyle aktarıyor:

> Evde kaldığımız ilk gece, yatak odasında panjur olmadığını hayretle fark ettim. Üstümü değiştirmek için dolaba girmem gerekiyordu. Öyle de yaptım. Kısa bir süre sonra, dolapta üstümü değiştirmeye artık alışmıştım.

İnsan ruhunu giydirme sanatı olan mimari, göz önünde olmakla gizlenmek arasında bir denge kurmayı gerektirir. Tümüyle camdan bir ev, modern mimarinin bu en büyük arzusu, evin koruyuculuğuna son vermekle kalmıyor, bizzat maskeyi ortadan kaldırarak, bağlantı kurma gücünü de elinden alıyor.

5. Şişmanlık ve Yuva

Şeytan, hayatta zevk aldığımız her şey için bizi cezalandırır.
Ya hastalanırız ya ruhen acı çekeriz ya da şişmanlarız.

Albert Einstein

Amerika'nın aldatıcı cazibesine kapılan her ulus, estetik açıdan büyük tehlikelerle karşı karşıyadır: Yanında patates kızartması almaz mıydınız?

Mark Steyn

Limanın kuzey-batısında, şehre iki saatlik mesafede bulunan Kellyville, Sidney'in en son istilaya uğrayan bakir alanı. Kellyville, aynı zamanda, yeni evlerin alınıp satıldığı bir tür hipermarket olan Homeworld'e ev sahipliği yapıyor. Burası, tıpkı Build-a-Bear mağazalarında olduğu gibi, bir evi istediğiniz özelliklerle donatıp şekillendirebileceğiniz, satın alıp içini doldurabileceğiniz bir yer. Kimileri için burası adeta bir cennet. Fakat biraz olsun duyarlı bir mimar için Kellyville'de yarım gün geçirmek, depresyonun da ötesinde, varoluşsal bir kedere yol açabilir; insana, "Bensiz devam edin" dedirtecek türden bir keder. Bunun nedeni, sokak olduğu iddia edilen yollar boyunca kibirle yan yana dizilmiş saray yavrusu evler değil sadece. Asıl yürek parçalayıcı olan, insanların hoşuna gidenin tam da bu olduğu gerçeğiyle yüzleşmek.

Bunların hiçbirini söylemenin imkanı yok tabii. "Tanrım, burası ne kadar da çirkin," dediğiniz anda züppe, elitist ya da daha kötüsü entelektüel olmakla suçlanırsınız. "Çirkin" kelimesi kabul edilemeyecek derecede olumsuz ve yargılayıcı. Diğer yandan, toplumsal sınıfların olmadığı ileri sürülen Avustralya'da bile, sınıfsal farklılıklar üzerinden yapılan her türlü eleştirinin sınıfsal bir temeli olduğu düşünülüyor. Siyaseten doğruluk yavaş yavaş akademik çevrelerde yer etmeye başladıkça ve "post-banliyöcülük" fildişi kulelerindeki akademisyenlere modaya uygun eşitlikçi bir kisve

sağladıkça, kibar çevrelerde herhangi bir eleştiri dile getirmek de imkansız hale geldi.

MCMANSİON'LAR DİYARI

Bununla beraber, gerçek şu ki Kellyville'in çirkinliğinin toplumsal sınıfla hiçbir ilgisi yok. Kültürle, zenginlikle ya da etnik kökenle alakası ise çok az. Robin Boyd, 1960 tarihli kitabında, Dame Edna'yı andıran bu çirkinliği betimlemek için "teferruatçılık" terimini kullanmış ve bunun sadece Avustralyalılara özgü bir hastalık olduğunu belirtmişti. Boyd'a göre, Avustralyalıların "asli forma kayıtsız kalarak teferruata aşırı bir ilgi göstermeleri" ve "zenginliği göstermeye duydukları büyük arzu," Avustralya'nın kökeninde mahkumların bulunmasının doğrudan bir sonucuydu.

Avustralya'nın geçmişindeki mimari tarzların –Federasyon, Queen Anne, Californian ya da modern– hepsinin de ortak noktası inkardır. "İster köylü olsun ister prens," diye yazıyor Boyd, "oldukları gibi görünmekten gocunmayan kendileriyle barışık kişiler gösterişten hoşlanmaz ve teferruatın cazibesine kapılmazlar." Avustralyalılar ise, kendileriyle barışık ve görsel açıdan duyarlı olmadıklarından, bir de "yalnızlığın yol açtığı hafif bir nevrozdan mustarip" bulunduklarından, teferruata ne denli düşkün olduklarının hemen hiç farkında değildirler.

Aslında, zengin banliyölerin de en az onlara özenenler kadar çirkin olduklarını anlamak için –manzaranın henüz katledilmediği bazı yerlerde ağaçların merhametli kolları arasında saklanmış olsalar da şöyle– bir bakmak yeterli olacaktır. Moskova'dan Lyon'a ve Denver'a dek, Batılı şehirler McMansion'larla çepeçevre kuşatılmış durumda. Her ülkenin, başat kültürel tahayyüllerine göre farklılık gösteren bir tarzı –yani, kendi içsel konuşma düşlemini sürdürme şekli– var. Amerika'da sivri çatılı Germen tarzı hakimken, Rusya'da Çavuşesku'nun saraylarının minik kopyaları, Sidney'de ise sözüm ona bir Akdeniz duygusallığı ağır basıyor. Ama hepsinin değişmez özelliği çirkin olmaları. Peki bu neden böyle?

1990 ile 2003 arasında New South Wales'deki ortalama bir evin büyüklüğü yüzde 60 gibi korkutucu bir oranda artarak 270 metre-

kareye çıktı. Buna karşılık, aileler yüzde 40 oranında küçülürken, ev başına düşen arsa oranı da kabaca yarı yarıya azaldı. Diğer yandan, Sidney'in kuzeybatısındaki Baulkham Hills Shire'da ise bir evin ortalama büyüklüğü yüzde 64 artarak 419 metrekareye ulaştı. Evler gitgide büyümekle kalmıyor, artık olmazsa olmaz kabul edilen göz kamaştırıcı ekstralarla daha da gösterişli hale geliyor: mermer banyolar, altın yaldızlı musluklar, sinema odası, giyinme odaları, oyun odaları, ebeveyn banyoları ve dört arabalık garajlar. Büyük, daha büyük, en büyük. Mimaride minimalizme hayranlık duyuyor olabiliriz ama uygulamada mümkün olduğunca çok ekstrayla doldurulmuş devasa evler inşa ediyoruz.

Gösterişin kabalık sayıldığı, beğeni sahibi olmanın ve hatta zarafetin bir miktar tevazu ve incelik gerektirdiği günler geride kaldı. Fibro, oluklu sac ya da bindirme gibi geçmişin mütevazı malzemeleri kullanılmıyor artık. Sahillerdeki o sade yazlıklar bile, büyük ve pahalı yalıların saldırısı altında yok olmaya yüz tutmuş durumda.

Sidneyli müteahhit Sam Kassis, 2006'da *60 Minutes* programının "The Castle" başlıklı röportajında şöyle diyor:

> İnsanlar büyük olanı seviyor. Büyük demek, nihayetinde, güzel demek... Artık evlerin en azından beş odalı olması bekleniyor. Sinema odası ve mutlak surette dört arabalık bir garaj olmalı. Sadece iki arabalık bir garajın yeterli olduğu zamanları hatırlıyorum. Bu sayı daha sonra üçe çıktı. Şimdi ise herkes dört istiyor. Ve tabii bir de her odaya ebeveyn banyosu.

Bir kral ya da kraliçe olmak ve sonsuza dek büyük saraylarda yaşamak yönündeki çocukluk arzularımız sanki hâlâ peşimizi bırakmış değil. Sanki hayal edebileceğimiz en büyük ve en parlak şey hâlâ kişisel zenginlik. Önceki kuşaklara göre daha eğitimli, daha çok gezip görmüş ve daha tecrübeli olmamıza rağmen, büyüyüp para kazandığımızda yapmayı akıl ettiğimiz tek şey daha çok sayıda ve daha büyük evlere sahip olmak.

Demokrasinin, kralların ayrıcalığındaki haklardan hepimizin yararlanmamızı sağladığını ve hayal bile edemeyeceğimiz şeyleri sanki bir tür sihirli dokunuşla gerçeğe dönüştürdüğünü düşünüyoruz. Demokrasiyi bu yüzden seviyoruz. Bu yüzden demokrasi

için mücadele ediyor ve öldürüyoruz. Yine aynı *60 Minutes* programında, Gold Coast'ta yaşayan Michelle şöyle diyor: "İlk evimiz 12 metrekareydi. Bu sonuncusu ise 260 metrekare." Kocası Chris'le birlikte yaşayacağı bu evin yapımı tamamlandığında yedi odası, dokuz banyosu ve her giyinme odasında bir buzdolabı olacak. Toplam maliyeti ise 16,5 milyon dolar. "Yani epey bir yol kat ettik," diye ekliyor Michelle.

Bu tür bir rahatına düşkünlük, hem hükümetler hem de piyasalar tarafından onay görüyor, çünkü kolektif ağzımıza biberonu dayayıp bizi tombul birer çocuk durumuna sokuyor. Gold Coastlu müteahhit Melanie Stott'a göre bu, her şeyin yolunda gittiğinin bir göstergesi. "Eskisine göre çok daha iyi bir durumdayız," diyor Stott. "Ülke olarak daha başarılıyız ve bunu göstermekten de çekinmiyoruz." Büyük evler, kabarık saçların mimari versiyonu olarak görülebilir. Ve şu sıra oldukça revaçtalar. Michael Stanbridge'in *Sidney Morning Herald*'da belirttiği gibi, "Kimse tavşan kafesi gibi yerlerde yaşamak istemiyor. İnsanlar zengin ve başarılı olmak istiyorlar... Burası büyük ve zengin bir ülke ve herkes gücünün yettiği her şeyi satın alma hakkına sahip." Bu da epey bir şey satın alabilecekleri anlamına geliyor, zira 50 yıl öncesine kıyasla bugün ortalama altı kat daha zengin durumdayız. Sadece son on yılda bile, Avustralyalıların ortalama refah seviyesi iki katından fazla arttı.

Bu bir suç değil tabii. Herkes kendi parasını nasıl istiyorsa öyle harcar. Ama yine de, ahlaksızca bir şey var bunda. 100.000 Avustralyalının sokaklarda yaşıyor olmasından dolayı değil sadece. Kalacak bir yeri olmayan ailelerin hıncahınç dolu barınma evlerinin kapısından döndürülmeleri de değil. Bir yandan tarım arazilerini beton ve asfaltla kaplarken, bir yandan da genç insanların ev sahibi olmasını imkansızlaştıran (ki günümüz Avustralya'sında bu ölüm cezasına çarptırılmakla eşdeğer) bir "alım gücü krizi"nden şikayet ediyor olmamız da değil.

Tüm bunların altında "neden" sorusu yatıyor. Muazzam zenginliğimiz neden bizi tatmin etmek yerine daha da büyük beklentilere yol açıyor? Ebeveynimizin kuşağıyla karşılaştırıldığında bile aşırı müsrif gözüken bir yaşam tarzını neden istiyoruz? Gezegenimize verdiği zarar ortadayken, neden "hakkımız" olarak gördüğümüz şeyleri hâlâ talep etmeye devam ediyoruz? Bütün bu

evler ve banliyöler neden bu kadar çirkin? Bu evlerin uyandırdığı tiksinme estetik mi yoksa ahlaki mi? Ya da ikisi aynı şey mi? Bu çirkinlik tekdüzelikten mi kaynaklanıyor, yoksa aksine, her biri kendi sesini duyurmaya çalışan bireysel egoların oluşturduğu kakofoniden mi?

PHAT

Phat, bildiğiniz gibi, hip-hop argosunda havalı ya da seksi anlamına geliyor. Şık ya da zeki ya da herhangi bir bakımdan hayranlık uyandırıcı şeyler için kullanılan bir kelime. Etimolojik kökeniyle ilgili muhtelif iddialar varsa da, büyük bir ihtimalle *fat*'in kasıtlı bir şekilde yanlış yazılmasından kaynaklanıyor. Ama asıl önemlisi, *phat* havalı anlamına gelirken, *fat* [şişman] hiç de havalı bir şey değil. Bu kelime oyunu, aslında kültürümüzün en köklü riyakarlıklarından birini dile getiriyor. İnce ve zayıf olanı yüceltiyoruz ama diğer yandan giderek şişmanlıyoruz. Sanki zayıf olmayı ne kadar çok arzularsak, elde edilmesi de o denli zorlaşıyor ve sadece bedenlerimiz değil, tüm kültürümüz ve yaşamımız daha da yağ bağlıyor. Zayıf olmak, az bulunur bir özellik. Amerikalı komedyen Sarah Silverman'ın dediği gibi, "Benim ırkçı olduğumu düşünmen umurumda değil. Beni sadece zayıf bul yeter."

Bazen öyle geliyor ki, herkes dünyanın en şişman ülkesi unvanını elde etmek için yarışıyor. Yetersiz beslenmenin görüldüğü ya da geçmişteki bir kıtlığın anısının hâlâ canlı olduğu toplumlarda, şişmanlığın bir statü simgesi olması anlaşılabilir. (Bu, yoksulluktan zenginliğe hızlı bir geçiş yapan kültürlerde ilginç bir duruma yol açıyor. Şişmanlığın toplumsal bir ayrıcalık olmaktan çıkıp küçük düşürücü bir niteliğe dönüşmesine rağmen, anne-babalar çocuklarını kasten aşırı beslemeye devam ediyorlar. Örneğin Moritanya'daki "şişmanlatma merkezleri"nde genç kızlar, çekici birer gelin olabilmeleri için, bazen hareket edemeyecek noktaya gelinceye dek zorla şişmanlatılıyorlar; obezitenin kazanç getiren bir yatırım değil, bir sağlık sorunu olduğu bilindiği halde.)

Aşırı beslenen Batı'da ise zayıflık, elde edilmesi zor olduğundan, bir ayrıcalık sayılıyor. Mankenler anoreksiden ölüyor ve bu

da beden imgesi politikasının ciddi bir mevzuya dönüşmesine yol açıyor olabilir, fakat giysilerin beden ölçüleri giderek büyüyor. 1950'lerde İngiliz kadınlarının ortalama bel genişliği 68,6 cm. idi; bugün ise 86,3 cm. 2006 yılına ait istatistiklerin gösterdiğine göre, İngiltere'de yetişkinlerin yüzde 22'si obez ve yüzde 50'si fazla kilolu. Çocuk obezitesi ise yüzde 17 oranında. Yazar Greg Critser'in 2002'de yayımladığı kitabı, *How Americans Became the Fattest People in the World* başlığını taşıyor. Kanadalı köşe yazarı Mark Steyn, Parisli arkadaşlarının Amerika'ya artık gelmek istemediklerini, çünkü sokaklarda bu kadar çok şişman insan görmeye tahammül edemediklerini söylüyor.

> Amerika'da, 45 yaşında olsanız bile obez bir çocuk olabilirsiniz. Bundan birkaç yıl önce Paris'teyken, bir yemek sırasında Fransız arkadaşlarım Amerika'daki caddelerde neden artık yürümeye katlanamadıkları konusunda bana uzun bir söylev çektiler. 130 kiloluk orta yaşlı insanların, üzerlerinde battal beden Disney tişörtleri ve ellerinde plastik şişelerden pipetle höpürdeterek içtikleri büyük boy kolaları, yürümeyi yeni öğrenen çocuklar gibi kaldırımda paytak paytak ilerlediklerini anlattılar. Kibirli bir Parisli, dudaklarını bükerek şöyle dedi: 'Gelişimi durmuş, daimi bir çocukluk kültürü bu.'

Avustralya'da ise, 2003 yılındaki verilere göre erkeklerin yüzde 66'sı, kadınların ve çocukların yüzde 50'si fazla kilolu ya da obez. 2006'da obezitenin toplam maliyeti 10,8 milyar dolara ulaştı; bu miktar, bütün New South Wales eyaletinin sağlık bütçesinden büyük. Steyn'in alaycı bir ifadeyle belirttiği gibi, "Gönüllüler koalisyonu aynı zamanda bir oburlar koalisyonu."

Herkes farklı bir şeyi suçluyor: yiyecekler (çok fazla ve çok hızlı yiyoruz), hareketsizlik (çok fazla oturup çok az hareket ediyoruz), genler (vücudun şekli kalıtsaldır ve her halükarda şişman kişiler daha doğurganlar), transyağlar, reklamcılık, stres, rehavet, iklimlendirme, hükümetler ya da şehir planlamacılar. Kabahati bizzat kendimizde aramak konusunda ise fazlasıyla isteksiz davranıyoruz. Bu da, büyümeyi reddettiğimizin göstergelerinden biri.

ŞİŞMANLAR ŞEHRİ

Monash Üniversitesi Uluslararası Diyabet Enstitüsü müdürü profesör Paul Zimmet, Eylül 2006'da Uluslararası Obezite Kongresi'nde şöyle diyordu: "Sinsice ilerleyen obezite salgını, artık tüm dünyayı pençesine almış durumda. Bunda zengin Batılı ülkeler başı çekiyor, zira gelişmekte olan ülkeler ne yazık ki refah içindeki Batılıların fiziksel etkinlik ve beslenme alışkanlıklarını benimsiyorlar." Peki suç kimde? "Özellikle hükümetlerimiz," diye devam ediyor Zimmet, bisiklet yollarına, oyun parklarına ve spor alanlarına gereken önemi vermeyip "McMansion'ların her yeri kaplamasına göz yummakla, bu salgının yayılmasına katkıda bulundular diyor."

Zimmet meseleyi biraz allayıp pullamış olabilir. Kentsel yayılma ile obezite arasındaki ilişkiyi hâlâ inkar edenler var kuşkusuz. Ama giderek artan sayıda halk sağlığı uzmanı bu konuda fikir birliğine varıyor. Profesör Tony McMichael (Avustralya Ulusal Üniversitesi Ulusal Epidemiyoloji ve Nüfus Sağlığı Merkezi müdürü), profesör Howard Frumkin (Ulusal Çevre Sağlığı Merkezi, Toksik Madde ve Hastalık Kayıt Ajansı ve merkezi Atlanta'da bulunan Hastalık Kontrol ve Korunma Merkezleri müdürü) ve profesör Anthony Capon (Avustralya Sağlık Politikası Enstitüsü) gibi önemli isimler, şehir merkezinden uzaklaşıldıkça obezite, diyabet ve astımın arttığını açık bir şekilde gösteren istatistiklere dikkat çekiyor ve bunları çağımızın sağlık sorunları olarak niteliyorlar.

Diğer yandan, vurguladıkları noktalarda kısmen farklılaşıyorlar. Örneğin Capon gibileri, obezite ile banliyölerdeki büyük ölçüde hareketsiz ve arabaya bağımlı yaşam tarzı arasında doğrudan bir bağlantı olduğunu savunuyor. Deakin Üniversitesi'nden profesör Boyd Swinburne (aynı zamanda Avustralya Obezite Araştırmaları Derneği Başkanı) bu fikre katılıyor ve inşa ettiğimiz çevrenin bizi fast food'a, hareketsizliğe ve reklama dayalı bir yaşam tarzına zorladığını, bunun da obeziteye yol açtığını söylüyor. McMichael gibileri ise biraz temkinli yaklaşarak, "aşırı kilolu kişilerin sayısındaki artışın büyük şehirlerle sınırlı olmadığı"nı belirtiyor. McMichael'a göre Avustralya'da "son zamanlarda şişman kişilerin oranında görülen artış, büyük şehirlerdeki nüfusa kıyasla kırsal nüfusta bir miktar daha yüksek" olmakla birlikte, şehirciliğin, zenginliğin,

kitlesel tüketimciliğin ve emek tasarrufu sağlayan teknolojilerin bize dayattığı yaşam tarzı "biyolojimizle artık uyum içinde değil."

Tüm dünyada hızla yayılan obezite salgınını, on dokuzuncu yüzyıldaki raşitizm, difteri ve tifo gibi salgınların günümüzdeki eşdeğeri olarak görebiliriz; bu hastalıkların o dönemde şehir merkezleri yerine banliyölerin tercih edilmesine yol açmış olması ironiktir. Şimdi belki de şehirlerimizi bir kez daha yeniden şekillendirip böylesi bir değişikliği daha en baştan gereksiz kılacak olan ilacı geç de olsa keşfedeceğiz.

Bununla birlikte, obezite meselesi tüm aciliyetini koruyor. Virgina Üniversitesi Mimarlık Fakültesi Dekanı profesör Paul Knox'un belirttiği üzere, Amerikalı şehir plancılarının endişeleri arasında kentsel yayılma ve obezite sorunu üçüncü sırayı alıyor; "mega mağazalar" ve "hayalet AVMler"den sonra, fakat trafik sıkışıklığı, çevre konularına duyarsızlık ve hızla büyüyen şehirlerden önce geliyor. Kentsel yayılma ile obezite arasındaki ilişki, bir metafor olmanın ötesinde, doğrudan bir nedenselliğin tüm işaretlerini taşıyor. Capon'a göre, "Mevcut şehircilik anlayışımızın sağlık ve toplum açısından yol açabileceği sonuçlar, şehirlerimizi nasıl planladığımızı yeniden gözden geçirmemizi gerektiriyor." Evlerin genişliği iki katma çıkmış olabilir ama bu arada ortalama parsel büyüklüğü yarı yarıya azaldı. Aynı şekilde, aileler de ortalama olarak yarı yarıya küçüldü. Bu da, kişi başına düşen kapalı alan miktarının 1950'lerdekine kıyasla dört kat arttığı anlamına geliyor. Bahçe diye bir şey neredeyse kalmadı. Diğer yandan, paranoyakça davranan anne-babalar çocuklarının okula yürüyerek ya da bisikletle gitmesine veya okuldan sonra mahallede oynamasına müsaade etmiyorlar. Bu durumda çocuklar da evde oturup cips yiyor ve Xbox oynuyorlar.

Amerikan Dışişleri Bakanlığı'nın verilerine göre, Amerika'daki çocukların yüzde 67'si günde en az iki saat televizyon izliyor. Buna interneti ve video oyunlarını da eklersek, günde dört saatlerini bir ekranın karşısında geçiriyorlar. Amerika'da durum böyle. Ama kutsal savaşlarda olduğu gibi ekran bağımlılığında da, dünyanın geri kalanı Amerika'nın peşine takılmış durumda. Muhabir Julie Robotham'ın ortaya koyduğu üzere, New South Wales'deki 11 ila 15 yaşındaki çocuklar da günde ortalama dört saatlerini (yani okul

dışında kalan vakitlerinin yarısından fazlasını) ekran başında geçiriyorlar ve aşırı kilolu olmaya meyilliler. Muhtemelen ülkenin geri kalanında da durum farklı değil.

Ayrıca, araştırmalar gösteriyor ki, televizyon izlemek ve video oyunları oynamakla daha fazla vakit geçiren çocuklar, aşırı kilolu olma riskiyle daha fazla karşı karşıyalar. Bazıları bu durumu fast food'la ilişkilendirse de, Amerikan Ulusal Sağlık ve Beslenme Anketi gibi araştırmalar, televizyon izlerken harcanan enerjinin dinlenirken harcanandan bile *daha az* olduğunu, çünkü televizyonun yatıştırıcı etkisinin metabolizmayı yavaşlattığını gösteriyor. Beş ve altı yaşlarındaki 5380 çocuk üzerinde yapılan ve *Daily Telegraph*'ta yayımlanan bir diğer araştırma, çocukların daha çok televizyon izledikleri yaz aylarında okul dönemine kıyasla üç kat daha fazla kilo aldıklarını ortaya koyuyor.

Şişmanlığı savunmak ve edebiyatın o şen şakrak Rahip Tuck'ını ya da Noel Babalarını muhabbet dolu bir özlemle hatırlamak işten değil. Tenor Luciano Pavarotti'nin şakayla karışık dediği gibi, "Şişman kişiler mutludurlar, çünkü sinirleri iyi korunmuştur." Şişmanlığın tümüyle tarihe karışmasını istemek insafsızlık değil midir? Fakat diğer yandan, şişmanlık artık sadece bir azınlığın meselesi ya da sevimli bir ayrıksılık olmaktan çıktı. Üstelik bir maliyeti de var. Bir hastalık olması bakımından da değil sadece. *New York Times*'da yayımlanan yeni ve muhtemelen biraz da abartılı bir araştırmaya göre, şişman Amerikalıları taşımak için 1990'lara kıyasla her yıl fazladan bir milyar galon benzin ve 350 milyon galon uçak yakıtı kullanılıyor. Gıdaların taşınması için harcanan yakıt da cabası.

Şişmanlıkla mücadele etmek ve diyabet gibi daha da maliyetli bir hastalığa dönüşmesini engellemek için, insanları spor yapmaya teşvik ediyoruz. Halbuki evden okula, okuldan piyano dersine, oradan da dansa ya da futbol maçına derken, insanlar neredeyse tüm vakitlerini araba kullanarak geçiriyor. İnsanları ev sahibi olmaya yönelten vergi sistemleri de böylesi bir şişmanlığa davetiye çıkarıyor. Sonra alın size dört arabalı garajlar, haftanın 7 günü 24 saat trafik sıkışıklığı, CO_2 miktarının küresel düzeyde hızla yükselmesi.

BİR ELİ YAĞDA BİR ELİ BALDA

Temelinde kentsel yayılma olsun ya da olmasın, şişmanlığın yüksek refah seviyesiyle bir ilişkisi olduğu kesin. Uluslararası Yemek Yeme Yarışması Federasyonu (IFOCE) uluslararası alanda faaliyet gösterse de, yaratıcısı ve manevi yuvası bizzat Amerika'dır. 1996'da Floridalı bir mücevher tasarımcısı olan Diana Duyser, yaptığı peynirli tostun üzerinde Meryem Ana'ya benzeyen bir figür görmüş ve daha sonra bu tost, 3500 dolar ödüllü bir Dünya Peynirli Tost Yeme Şampiyonası'nda plastik bir kutu içinde sergilenmişti. Bu tür şeylerin sadece Amerika'da olması beklenebilir.

Diğer yandan, Batılı ülkelerde obezitenin toplum içindeki dağılımı değişmiş durumda. Şişmanlık hâlâ daha toplumsal ve ekonomik bir gösterge ama artık ters yöne işaret ediyor. Günümüzde Amerika, Avrupa ve Avustralya'da zenginler zayıfken, şişman olanlar geçim mücadelesi verenler. Zenginler şişman olmasalar da, bir eli yağda bir eli balda yaşadıkları muhakkak; *Sidney Morning Herald*'da yer alan bir habere göre, eğer dünyadaki herkesin ekolojik ayak izi Sidney'in Mosman (ya da Londra'nın Chelsea ya da New York'un Westchester County) bölgesinde yaşayanların ortalama ayak iziyle aynı olsaydı, fazladan yedi yerküreye daha ihtiyacımız olurdu. Küresel ısınma hakkında konferanslar vermek üzere uçakla dünyanın altını üstüne getiriyorlar, günde iki kez pahalı restoranlarda yemek yiyorlar ve sonra aylardır doğru düzgün bir şey yememiş gibi gözükmek için yığınla para harcıyorlar. Şişman olmak, yoksul ve eğitimsiz olmakla bir tutuluyor. Bununla birlikte, bazı bilim insanları bünyemizin aşırı yemeye programlanmış olduğunu belirtiyor. Bu yüzdendir ki zayıflama endüstrisi doğayı alt etmemize olanak tanıyacak, yani doyasıya yiyip yine de zayıf kalmamızı sağlayacak bir şey –hap, iğne, genetik uçbirleştirme, herhangi bir şey– bulmaya kendini adamış durumda.

Şişman olmak, bir eli yağda bir eli balda yaşamakla aynı şey değil kuşkusuz. Doğrusunu söylemek gerekirse, fazla kilolara karşı açılan savaş bir tür cadı avına dönüşmek üzere. Mark Steyn'in belirttiği gibi, "Şişmanlıkla mücadele, terörle mücadelenin farklı bir şekli gibi gözüküyor." Bununla birlikte, şişmanlığın hem ekolojik hem de simgesel düzlemde bazı sonuçları olduğuna şüphe yok.

Özellikle kırmızı ete dayalı aşırı beslenmenin ekolojik sonuçları arasında çok büyük su ve enerji kullanımı, metan ve karbondioksit gazlarından kaynaklanan sera etkisi ve (Avustralya'da) toprağın bozulması yer alıyor. Uzmanların hesaplamalarına göre, vejetaryen olmanın sera gazlarını azaltmadaki etkisi, petrol kullanımını yüzde 80 oranında düşürmeye kıyasla üç kat daha fazla.

Şişmanlıkla mücadelenin simgesel sonuçları çok daha önemli. Sonuçta hepimiz birer primatız. Maymun kuzenlerimizden daha üstün olduğumuzu düşünsek de, bilim her geçen gün bizi onlara daha da yaklaştırıyor. (Örneğin, DNA'mızın yüzde 99'unun şempanzelerinkiyle aynı olduğunu ya da kapuçin maymunlarının çıkar için cinsel ilişkide bulunduklarını ortaya koyan yeni bulguları düşünün.) Nasıl ki para bir güç göstergesiyse, şişmanlık da temel ihtiyaçların aşırı tatmin edildiğinin bir göstergesi. Eğer şişman bir beden aşırı besin tüketimini simgeliyorsa, şişman şehirler de barınma, giyim, konfor gibi başka temel ihtiyaçların tıka basa karşılandığının bir simgesi.

Primatlarla olan bu ortaklığımız hem bir avantaj hem de kendimiz ve gezegenimiz için büyük bir sorun olma potansiyeli taşıyor. Bilim insanı Edward O. Wilson ve meslektaşlarına göre, "Daha sevecen bir hayvan türünün değil de etobur bir primatın tüm gezegen üzerinde hakimiyet kurmuş olması özellikle canlılar dünyası için bir talihsizliktir." Neden? Çünkü bugün bile, hayatta kalma içgüdümüz işlevini artık büyük ölçüde yitirmiş olsa da, içimizdeki primat paleokorteksimizin derinlerinden bize seslenmeye devam ediyor: "Eğer birazı iyiyse, daha fazlası mutlaka daha iyidir." Tüm gezegende son bir nefeslik temiz hava kalmış olsa, bu mutlaka *benim* son nefesim olmalı. Hatta bunu o kadar çok istiyorum ki, temiz hava miktarını uzun vadede herkes için artırmak üzere kendi hazlarımdan vazgeçmektense, ölümüne mücadele etmeye hazırım.

İçgüdülerimiz bize böyle diyor. Bu sese kulaklarımızı tıkayamayız; serebral korteksimiz, aslında daha fazlasına ihtiyacımız olmadığını, güçlüklerle karşılaştığımızda hem birey hem tür olarak daha başarılı olduğumuzu belli belirsiz fark etse bile. Stres –namı diğer arzu– bizi uyanık tutar. Ama ilkel beynimiz "Daha fazlası daha iyidir, daha fazlası daha iyidir," diye tutturmuş gidiyor. Bütün ekonomilerin, büyümeyi karşı gelinemez bir ilke olarak benimse-

meleri de işte bu yüzden. Onlar da aynı şeyi söylüyor: "Daha fazlası daha iyidir, daha fazlası daha iyidir."

Andy Warhol, "Satın almak, düşünmekten çok daha Amerikan bir şeydir," demişti. (O zamanlar "Amerikan" iyi bir anlama geliyordu.) Warhol, nereden iç çamaşırı almak gerektiği gibi önemli bir konuya bütün bir sayfa ayırır. Öldüğünde, odalar dolusu bir yığın açılmamış kutu bırakmıştı ardında. Bu doymak bilmez edinme hırsı, ihtiyaçtan değil de bizzat edimin verdiği ilkel hazdan kaynaklanan yüceltilmiş bir avcılık-toplayıcılık mı? Bir şeyler satın almak, azap içindeki bir ruhu yatıştırır. İşte bu yüzden, alışveriş bağımlılığı günümüzde yaygın görülen bir hastalık. Canınız mı sıkkın? Bir şey satın alın. Şaşırtıcı ve aynı zamanda rahatsız edici olan şu ki, gerçekten de işe yarıyor. Bir süreliğine.

İhtiyaç duymakla istemenin aynı şey olduğu ve isteklerimizi karşılamanın mutluluk anlamına geldiği şeklindeki varsayım bugün büyük ölçüde sorgulanıyor. Avustralya Enstitüsü müdürü Clive Hamilton'ın ifade ettiği gibi, bugün her zamankinden daha zengin olsak da, Avustralya'nın en zengin yüzde 20'lik kesiminin neredeyse yarısı, ihtiyaç duyduğu her şeyi satın almaya gücünün yetmediği inancında. Çocuklarımızın şişman olmasının ardındaki asıl neden işte bu. Tony Capon'un belirttiği gibi, "Obezite, bir enerji dengesizliğinin sonucudur; enerji girişi (beslenme) enerji tüketiminden (fiziksel etkinlik) çok daha fazla."

Yaşamlarımız için de aynı şey söylenebilir; çok fazla alıp, çok az veriyoruz. Hiperlipidemik yaşam tarzımız, tıpkı bedenimizin yaptığı gibi, psikolojimizi olumsuz etkiliyor: Bugün her beş Avustralyalıdan biri anksiyete ya da depresyondan mustarip. Affluenza, yani refah gribi, (özellikle gelişmiş) dünyada hızla yayılan bir salgına dönüştü. Oysa bunun önüne geçmek mümkün. Yokluk ve darlık günlerimizi çoğu zaman en güzel günlerimiz olarak hatırlarız. Kıt kanaat geçinmek çoğu kez bize kendimizi mutlu hissettirir. Harvard Üniversitesi'nden psikiyatri profesörü George Vaillant, depresyonun en iyi tedavisinin özgecilik olduğunu gösterdi. Buna karşılık, kendimizi tüketime adamış olmamız neredeyse başlı başına yeni bir ahlak oluşturdu. Maddeciliği reddeden topluluklara –ister New Age olsun, ister Aborjin veya Amiş– bozguncu gözüyle bakılıyor. Geri kalan bizlerse, tüketim bağımlılığımızı –sanki

bir hastalığın belirtisi değil de, bizzat tedavinin kendisiymiş gibi– beslemeye devam ediyoruz.

BÜYÜK EVLER, KABARIK SAÇLAR

Mimari, en iyi durumda, göz önünde olmakla gizlenmek arasında ideal bir denge sunar. W. H. Auden evi, "birlikteyken kendimi evimde hissetmediğim kişilere asla kapıyı açmak zorunda olmadığım, kendi çöplüğüm olan bir yer," olarak tanımlar.

Ama eğer ev, bir önceki bölümde ileri sürdüğümüz gibi, sadece bir korunma aracı değilse, dışavurma ve bağlantı kurma işlevlerini de yerine getiriyorsa, yani bir *persona* ya da maske ise, hep daha büyük, daha pahalı ve daha gösterişli maskeler peşinde koşmamız, bize kendimiz hakkında ne söylüyor olabilir? Evi idealleştirilmiş bir otoportre olarak gören Alain de Botton haklıysa eğer, McMansion tarzı evlerin ortaya çıkışı evrene ve evrendeki yerimize daha büyük bir güven duyduğumuz anlamına mı gelmekte? Yoksa bunun tersi mi söz konusu? McMansion, giderek daha da karmaşıklaşan bir inkar stratejisinin bir parçası mı sadece? Evrenden ve evrendeki yerimizden duyduğumuz kadim dehşeti hoyratça telafi etme çabamızın mı bir göstergesi?

Ev söz konusu olduğunda, bedenimizin aksine, daha büyük her zaman için daha iyidir. Daha sade bir yaşam arzusuyla vites küçültenler bile nadiren daha küçük bir ev tercih ediyorlar. Daha sade bir yaşam tarzı, daha sevimli bir muhit, daha temiz bir doğa. Hayhay. Peki ya daha küçük? Biraz zor. Bedensel açıdan bile, kilo vermenin sonuçları her zaman beklendiği gibi olmayabiliyor. Zayıflamak isteyenlerin göstermek zorunda kaldığı olağanüstü kararlılık, sonrasında her şeyin tozpembe olacağı yönünde beklentilere yol açıyor. Psikiyatrlar, kronik obezlerin ciddi kilo kayıpları karşısında dehşet duygusuna kapıldıklarını, kendilerini savunmasız hissettiklerini belirtiyor; nefret ettikleri o fazla kilolar sanki aslında koruyucu bir sipermiş gibi. Fiziksel fazlalığın yerini duygusal bir tükenmişliğin alması, zayıflamak için katlanmak zorunda kalınan güçlükler düşünüldüğünde, özellikle insafsız bir durum olarak gözüküyor.

Evlerin başına da aynı şey gelebilir mi? Kabarık saçların, şişman bedenlerin ya da geniş arabaların demode olması gibi, büyük evlerin de modası geçebilir mi? McMansion tarzı evlere gösterilen rağbet, ekonomideki süzülme (*trickle-down*) teorisinde olduğu gibi, zengin mahallelerden başlayıp, cebi para görenlerin en azından zenginlik maskesi takmak istedikleri özenti banliyölere doğru, öykünme yoluyla hızla yayılıyor. Bu eğilimi tersine çevirmek mümkün mü? Toprağa doymak bilmeyen, atmosferi kirleten ve enerji bakımından verimsiz olan büyük evler, belki de ekolojik açıdan o denli açgözlü ve fiziksel olarak o denli sağlıksız görülecek ki, daha küçük ve daha çevre dostu konutlar (bir bakıma, ev dünyasının akıllı arabaları) tercih edilmeye başlanacak. Genelde başkalarını kıskandırmak için alınan büyük evlerin gözden düşmesi mümkün mü?

Kulağa pek olası gelmiyor. Ama saçlar, bedenler ve (1970'lerdeki petrol krizi sırasında kısa bir süreliğine de olsa) arabalarda buna tanıklık ettik. Belki de sıra evlerdedir. McMansion'ların manevi yuvası Los Angeles'ta Kent Konseyi, 2300 metrekarelik evlerin olağan sayıldığı Bel Air ve Beverly Hills gibi bölgelerde evlerin büyüklüğüne bir üst sınır getirmeyi düşündü. Bunun sadece düşünülmesi bile manşetlere taşınmasına yetmişti. Aralarında Sidney'in de bulunduğu birçok şehir, banliyölerdeki evlerin yükseklik ve büyüklüğüne sınırlandırma getirmiş olsa da, bu kısıtlamalar genelde arsalara göre belirleniyor. Eğer arsa genişse ve kentsel yayılma seyrekse, uygulamada hiçbir denetim söz konusu olmuyor.

Yine de, bazı işaretler yok değil. Avustralya'nın bazı ve Amerika'nın çoğu şehrinde, yirminci yüzyılın sonlarında bütün o kenarkentleri yaratan "beyaz kaçış sendromu"nun son zamanlarda yavaşladığı ya da kısmen tersine dönmeye başladığı görülüyor. Sidney ve Melbourne gibi şehirlerin merkezleri, çoğu yeni apartman binalarından oluşan büyük bir konut patlamasına sahne oldu. Sidney'de, ilk kez ev satın alanlar arasında, şehir içinde bir daire ya da çok aileli bir konut tercih edenlerin oranı hâlâ yüzde 20'nin altında olsa da, bu oran giderek artmakta. Ayrıca, şehrin merkezinde ikamet edenlerin sayısı her yıl yaklaşık yüzde 3,3 artarken, toplam şehir nüfusu içindeki oranı da yükseliyor. Bunda ev fiyatlarının son zamanlarda bir miktar düşmesinin de etkisi olmakla birlikte, bunun en azından son 15 yıldan beri devam eden bir eğilim olduğu görü-

lüyor. Araştırmalara göre, bu yönelişin temelinde rahatlık, yakınlık ve şehir merkezinin "curcunası" içinde bulunma isteği yatıyor.

KİTSCH VE SAYFİYE EVİ

Evden çalışmak ya da daha az çalışıp daha sade bir yaşam sürmeyi tercih etmek, çalışmakla tatil yapmak arasındaki sınırı muğlaklaştırdıkça, iş yerleri ile tatil yerleri arasındaki sınır da yavaş yavaş ortadan kalkıyor. Çok yakında Avustralya'nın kumsallarıyla ünlü doğu sahil şeridi, mermer kaplamalı ve füme camlı balkonlarla, trafik yoğunluğuyla ve alışveriş merkezleriyle dolmuş olacak.

Klasik sahil sayfiyelerinin yerinde yeller esiyor. Stephen Crafti, yeni yayımlanan bir kitabında, Avustralya'daki yazlıkların artık "300 metrekareden başladığını" ve hiçbir şekilde "çamura bulanmış köpekler, tuzlu ve ıslak havluları peşi sıra sürükleyen üstü başı kum içindeki çocuklar için tasarlanmadığını" yazıyor. Fibro panellerden yapılma mütevazı bir kulübe değil söz konusu olan. Ne eskimiş mobilyalar var, ne kumsaldan toplanmış ıvır zıvır ne de birbiriyle uyumsuz sofra takımları. Bunlar bir yazlıkta kabul edilebilir şeyler değil artık. Crafti'ye göre, yeni yazlık evler "lüksün ve gösterişin hakim olduğu yeni bir estetiği ve yaşam tarzını" yansıtan sofistike malzemelerden yapılma, içinde ebeveyn banyoları, havalandırma, misafir odaları bulunan "birer tasarım ve mimari harikası."

Asıl trajedi, Crafti'nin yanılıyor olması değil, büyük ölçüde haklı olması. O kadar ki, söyledikleri sadece sahildeki yazlıklar değil, genel olarak mimari için de geçerli. Modernizmin hakikate duyduğu bağlılığı reddeden mimari, bu alandaki yayınların da alkış tutmasıyla, sanki son sürat bir gösterişçilik yarışına dönüşmüş durumda.

Crafti'nin yazlık evlerle ilgili savı aslında ekonomik temelli. Deniz kenarında kayalık ya da kumluk bir alan için bir servet ödedikten sonra, yapacağınız en son şey buraya sıradan bir kulübe dikmek olacaktır. Eğitimin ve zenginliğin birbirinden o denli ayrıştığı bir toplum haline geldik ki, denize nazır bir yer satın almaya ya da bir mimar tutmaya –özellikle de ikisini birden yapmaya– parası yetenlerin herhangi bir kültür belirtisi göstermeleri pek muhtemel değil.

Aslında dert etmemek gerek. Ne de olsa demokrasiyi seçtik ve kıyılardaki hızlı yapılaşma da bunun doğrudan bir sonucu. Ama bu mesele tabii ki önemli. Bavullarını Mars gofretleri ve hamburger köfte harcı paketleriyle doldurup dünyayr dolaşan tipik Amerikalı gezginler gibi, uzaklaşmak için evde bıraktığınız doğaya zararlı şeylerin aynısını sahilde tekrarlama ikiyüzlülüğünden dolayı değil sadece. Bu durumun yol açtığı çevresel atıklardan ya da gereksiz gösterişten dolayı da değil.

Bıngılülke'ye tam üyelik için, sahte olan her şeye karşı büyük bir hoşgörüye ve sofistçe inkar stratejilerine sahip olmanız gerekiyor: Hakikat diye bir şey olmadığını, varsa bile ulaşılamaz olduğunu, ulaşılsa bile zaten peşinde koşmaya değmez olduğunu kabul etmelisiniz. Postmodern göreciliğin baştan sona bu tür bir strateji olduğu ileri sürülebilir. Bu, belki de, postmodernizmin aşırıya vardırılmış bir modernizmden ziyade, modernizmin karşıtı olduğunun bir kanıtıdır. Modern yüzyılın ortalarından itibaren gelişen ve sonradan postmodernizme dahil edilen *kitsch* de bir diğer inkar stratejisi. *Kitsch* sadece zevksizlik değildir. Postmodern ironinin hayranlık duyduğu zevksizlik, yine de kabul edilebilir bir şey. Oysa gerçek *kitsch*, deyim yerindeyse, büyük bir aldatmacadır. Tek kelimeyle zırvadır.

Peki zırva tam olarak nedir? Princeton Üniversitesi'nden felsefe profesörü Harry G. Frankfurt'un ünlü kitabı *On Bullshit*'te tanımladığı gibi, zırvalamak yalan söylemekle aynı şey değildir. Doğru söylemekle bir ilgisinin olmadığı da muhakkak. Zırva, daha ziyade, hakikati tümüyle hiçe saymanın bir göstergesidir; bir hakikatsizliktir. Zırvalayan kişi, ille de yalan söylememekle birlikte, "sahiden" olmayan bir şeyin yanına kâr kalmasını ister. "Zırvanın özü," diyor Frankfurt, "yanlış olması değil, sahte olmasıdır." Zırvanın siyasetten "reality" şovlara dek her yerde olduğuna şüphe yok. Çalışma, sahicilik için bir tür mihenk taşı olabilir belki ama tatil de kendi gerçekliğine sahip olmalı. Tatilde çalışmaya ara verildiği kadar, hımbıllaşmaya da ara verilmeli.

Ama hayır. Boş vakitlerimiz hayatımızın giderek daha büyük bir kısmını oluşturmaya başladıkça, *kitsch*'e de daha fazla maruz kalıyoruz. On dokuzuncu yüzyılda Almanya'da kullanılmaya başlanan ve etimolojik kökeni kesin olarak bilinmeyen *kitsch* terimi,

1930'larda Theodor Adorno ve Clement Greenberg gibi modernist eleştirmenler tarafından çokça tartışıldı. Bu eleştirmenlere göre *kitsch*, bir tür yanlış bilinçti. Sanatın temsil ettiği düşünülen hakikiliğin ve avangardın karşı kutbunda yer alıyordu. *Kitsch* tumturaklı, gösterişçi, cafcaflı ve bayağıydı. Greenberg'e göre *kitsch*, "günümüz yaşamında sahte olan her şeyin bir simgesi"ydi. 1968'de Gillo Dorfles, bu konudaki en yetkin çalışmayı kaleme alarak, *kitsch*'i sahtelik olarak tanımladı: bir uzay gemisi gibi gözüken bir saat ya da bir domates gibi gözüken bir uzay gemisi. Hatta Dorfles'in *Kitsch: An Anthology of Bad Taste* adlı kitabında –belki de haksız bir şekilde– yer alan örneklerden biri de, Sidney'in Coogee plajındaki cankurtaranların geçit töreniydi.

Derken Warhol geldi ve "*kitsch*y" yakıştırmasını bir iltifata dönüştürdü. Kendi *kitsch* anlayışını, Susan Sontag'ın "*camp*" kavramıyla buluşturan ironik bir albeniyle donattı. Abartılı, karikatürize edilmiş, folklorik ya da seri imalat ürünü herhangi bir şey artık entelektüel avangardizmin bir ikonu olabilir ve – burası önemli – *kimse aradaki farkı anlamazdı*. Bahçedeki cicili bicili cüce biblosundan Afrodit şekilli biber öğütücüsüne, kauçuktan bir Meryem Ana maskesinden kocaman bir Hitler Gençliği hologramına, yeterince zevksiz ve yeterince popüler olduğu sürece her şey *kitsch* olabilirdi. Günümüzde güzelliğin yerine geçen *kitsch*, karşı gelmek üzere icat edildiği avangardın ironik gözdesine dönüşmüş durumda.

Ve bu bir yere gidecekmiş gibi de durmuyor. "Tıpkı işlenmiş gıda gibi," diye yazıyor İngiliz eleştirmen Roger Scruton, "*kitsch* de arada herhangi bir beslenme olmaksızın doğruca dışkıya dönüşüyor." *Kitsch*, tatildeyken tüketilen, beğeniye ya da ahlaka ihtiyaç duymayan sanattır. Kıyı kesimini kuşatan o gösterişli mermer ve cam balkonlar belki de gelecekte *kitsch* olarak görülecek; tıpkı geçen yüzyıl ortasında modern olanın bugün bizim için olduğu gibi.

Belki de. Ama bunu hayal etmek oldukça zor. Milan Kundera'nın, *kitsch*'i "dışkının mutlak inkarı" olarak tanımlaması, bize bu konuda bir ipucu verebilir. Kulağa muzip bir tanımlama gibi gelse de, Kundrea'nın bununla kastettiği şey masumane bir edepsizlik değil, ölümden köşe bucak kaçarken kolayca kendimizin kibar bir parodisine dönüştüğümüzdür. Dame Edna *kitsch*'dir. Sir Les ise sadece zevksizliktir. *Kitsch*, örtmecenin göstere göstere yapılmasıdır.

Bugün kıyıları istila eden şato benzeri evlerin en sevimsiz yanı da bu. Çirkinlikleri, açgözlülükleri ya da çevreye karşı suç işliyor olmaları değil. Kibarlık taslayan insafsız birer örtmece olmaları. Nexus Enstitüsü Başkanı Hollandalı entelektüel Rob Riemen, 2006 Aspen Fikirler Festivali'nde "*Kitsch* ve Batı'nın Krizi" başlıklı bir konuşma yaptı ve Batı'nın içinde bulunduğu kültürel krizi süreğen, abartılı ve bazen de bir miktar eğlenceli olabilen bir orta yaş krizine benzetti.

Kitsch, etik ile estetiğin buluştuğu noktadır. Golliwog küllükler veya kürklü bikiniler gibi pervasızca kaba olanlar ya da sadece eğlenceli, küstah veya fantezi ürünü olanlar değil. Gerçek *kitsch*, deyim yerindeyse, hakikatin bilinçli bir şekilde bertaraf edilmesini içerir. Bizi hakiki olandan ziyade konforlu olanı seçmeye sevk eder ve bu seçimi toplumsal açıdan zorunlu kılar. *Kitsch*, ikinci bir plazma televizyonu öncelikli bir ihtiyaç olarak dayatan aldatmacadır; maddi gücü yetmeyenleri ve hatta istemeyenleri bile bu aldatmacanın içinde yer almaya zorlayan konformizmdir.

Sahilleri bir salgın halinde kaplayan evleri bu denli kaba ve tehlikeli kılan da bu. Göz kamaştıran parlaklıkları ve sundukları her türlü modern konforla, yüksek bir mevkinin siyasetçilere fısıldadığı o sahte vaatte bulunuyorlar: Her türlü doğal zorunluluktan muaf olmak. Yalan söylüyorlar ve biz de bu yüzden onları seviyoruz. Scruton'ın ifade ettiği gibi, "*Kitsch*'in dünyası, her günü Noel'miş gibi yaşayan daimi bir çocukluğun, sahte bir görünüşün dünyasıdır... *Kitsch*, hiçbir bedel ödemeksizin bir peri masalı yaşama çabasıdır." *Kitsch* ısıl işlem uygulanmış, yeniden yapılandırılmış, şeker ve koruyucu maddelerle doldurulmuş doğadır. Yok olma tehlikesiyle karşı karşıya olan klasik sayfiye evlerinin albenisi ise, tüm ihtiraslarımıza ve yaratımlarımıza rağmen hâlâ yalınayak gezen iki ayaklı canlılar olduğumuzu, hâlâ kumun, denizin ve sivrisineklerin heybet ve gazabına tabi bulunduğumuzu yılda birkaç haftalığına da olsa bize hatırlatmasından kaynaklanıyordu. Avustralya'nın kıyılarını süsleyen sade yazlıklar, mütevazı bir hakikati dile getiriyor. Onları yok etmekle bizzat kendimize zarar veriyoruz.

KİTSCH VE TEKNE TATİLİ

Modern tekne tatiliyle ilgili olarak da benzer bir tehlike söz konusu. Sidney'deki Hawkesbury Nehri'nin angofora ağaçlarıyla bezeli kumtaşından fiyortlarında gezindiğinizde, doğanın o nefes kesen bozulmamışlığı karşısında günümüz tatil anlayışının çirkinliği iyice göze batıyor. Gerçi bugünlerde güzellik gibi çirkinlik kelimesini de telaffuz edemezsiniz; hele ki postmodernizm her türlü estetik anlayışı aynı kefeye koymuşken. Ama Hawkesbury'ye gittiğinizde o meşhur ev-tekneleri görmeyi umuyorsunuz: koyu gölgeli, verandalı, nehirde zarifçe süzülen, *African Queen* benzeri ev-tekneler. İnsanın zihninde şöyle bir görüntü canlanıyor: Biraz Yangtze Nehri'ndeki Çin yelkenlilerini, biraz Herengracht Kanalı'ndaki mavnaları, biraz da İngiliz kanallarındaki dar ve uzun tekneleri andıran, belki bir miktar da Mississipi'nin yandan çarklı vapurlarından, Cornwall'daki balıkçı teknelerinden ve Sidney Limanı'ndaki römorkörlerden izler taşıyan bir ev-tekne.

Hawkesbury Nehri'nde "ev-tekne" olarak adlandırılan şey aslında zarafetten yoksun, tentesiz, saçaksız, bayağı bir teneke kutudan ibaret. Estetik bir amaçları varsa bile bu, parti yapan yarı çıplak banliyö erkeklerini bir iskeleden diğerine taşımakla sınırlı. En seçkin estetik özellikleri ise ahşap cilalı plastik mutfakları ve güvertede geniş tuvaletleri bulunması. Bu durum ev-teknelerle de sınırlı değil. Her yerde karşınıza çıkan, iki-üç katlı ve olta takımlarıyla dolu plastik yatlar daha da rahatsızlık verici. Gündüzleri sakin koyların huzurunu kaçırmaktan, akşamları ise buzdolabı, televizyon ve havalandırma için çalıştırdıkları jeneratörün uğultusuyla ağustosböceklerinin sesini bastırmaktan başka bir işe yaradıkları yok.

Neden? Sidney gibi zengin ve (ara sıra da olsa) incelikli bir kültüre sahip bir şehir, nasıl oluyor da böyle üçüncü sınıf bir tatil ortamına razı olabiliyor? Neticede Avustralya soylu ve pitoresk bir denizcilik geleneğine sahip. Eski Sidney Limanı'nın kotra ve uskunalarından Murray Nehri'nin geniş kemereli yandan çarklılarına, Victoria'nın alçak izbirolu, uzun burunlu *couta*'larından güney kıyılarının tıknaz balıkçı teknelerine kadar, tekne mirasımız bir hayli zengin. Hatta modern römorkörlerin, balıkçı teknelerinin ve konteyner gemilerinin bile paslanmış, Annie Proulx tarzı bir ca-

zibesi var. Ama günümüz dinlence amaçlı teknelerinin sevilecek hiçbir yanı yok. Ne şimdi ne de başka bir zaman.

İnsan buna nasıl bir açıklama getireceğini bilemiyor. Geçici bir durum mu söz konusu? Bugünün plastikten yapılma tatil tekneleri, bundan diyelim yüz yıl sonra umulmadık bir şekilde kendi romantik auralarına mı sahip olacaklar; tıpkı geçen haftaki bir moda fiyaskosunun yarın klasik bir tasarıma dönüşmesi gibi? Bu bana pek mümkün gözükmüyor. Nihayetinde mesele dönüp dolaşıp aynı yere varıyor. Çirkinlik sadece estetik bir nitelik değil; hakikilikle ve hakikiliğin karşıtı olan *kitsch*'le ilgili bir şey. Kundera, 1981'de *kitsch*'i "dışkının mutlak inkarı" olarak tanımladığında, bu kavrama varoluşsal bir anlam kazandırmıştı; inkarın parlak ışığı altında kaba gerçeklerin örtbas edildiği, kibarlık taslayan bir totaliterlik. Burada bir inkarın olduğu su götürmez. Yüksek plastik duvarlı, barbekülü, televizyonlu, geniş tuvalet kabinli teknelerin inkar ettiği şey, denizde olma deneyiminin ta kendisi. Kullanılan malzemeler bile –ucuzluğu, hafifliği ve rahatlığı için tercih edilen plastik, alüminyum, fiberglas, Laminex– bu ayrıştırıcı etkiyi güçlendiriyor.

Kitsch, 1980'lerden bu yana, avangart çevrelerde müfredatın bir parçası haline gelmiş olabilir. (Kendime not: "Takma kafana, sadece ironi yapıyorum" yazılı tampon çıkartmasını piyasaya sür.) Fakat güzellik gibi hakikat de bir geri dönüşe imza atmakta ve bu ikisi beraberlerinde sahiciliği de getiriyorlar. Frankfurt'un belirttiği gibi, insanlar özellikle bilmedikleri konular hakkında nutuk çekmeye kalkıştıklarında zırvalamaya başlıyorlar. Frankfurt'a göre, bu şekilde, olgunun yerini "içtenlik" alıyor ve dürüst olmaktan ziyade dürüst görünmek önem kazanıyor. Yani bizzat içtenlik bir zırvaya dönüşüyor.

Tekneler için de aynı şey söz konusu. Geleneksel teknelere yakınlık duymamızın nedeni, onların işlerliği. Zorunluluktan kaynaklanan çalışmanın –genel olarak insan ruhu, özelde de estetik üzerinde– arındırıcı ve temellendirici bir etkisi vardır. Çalışma, zaruri olduğundan, bir tür hakikat duygusu uyandırır ve hakikat biz insanların içinde barındığı ortamdır. Bunun tersini ileri sürerek, aylaklığın doğası gereği itici olduğunu söylemeye hevesli olunabilir. Fakat Roma'nın Caracalla Hamamı, Viyana'nın *Kaffeehaus* kültürü ve Sidney Limanı'nın geleneksel Balmain yelkenlileri gibi

karşı örnekler, bunun böyle olmadığını, aylaklığa özgü *kitsch*'in tümüyle modern ve kitle kültürüne ait bir olgu –derin dondurucudan doğruca mikrodalga fırına– olduğunu gösteriyor.

Daha önce gördüğümüz gibi, birçok gelenek, güzelliği faydasız olmakla ilişkilendirmiştir. Fakat, wabi-sabi'den çok da farklı olmayan başka bir gelenek daha var. Çinlilerin abaküslerinden İranlıların terazilerine ve Portekizlilerin sekstantlarına dek, bir amaç doğrultusunda özenle tasarlanmış aletlerden derin bir estetik tatmin duyan bir gelenek. Bu nesneler, formları büyük bir incelikle işlevlerine ayak uydurduğu için güzeldirler. Böyle bir aletin çalışmayan bir kopyası tümüyle değersiz, karizmadan yoksun bir taklit olmanın ötesine gidemezdi; üstelik hakiki olana öykündüğü –Frankfurt'un kullandığı anlamıyla "içten" olduğu– için daha da itici olurdu.

Bunun belli belirsiz de olsa farkına varılmaya başlandığını, çalışmaya öykünen aylaklığın bilhassa dekadan estetiğinde görmek mümkün: televizyon izlemekten başka bir kullanım amacı olmayan eşofmanlar, kasası fazlasıyla yüksek olduğu için ancak bir statü simgesi olarak işlev görebilecek kamyonet tarzı arabalar, bir deri bir kemik gözükmeye çalışan zengin kadınlar, "endüstriyel şıklık" modasına uygun sözüm ona *grunge* iç mekan tasarımları. Aynı zihniyet, bu kez denizcilik endüstrisinde, balıkçı teknelerinin kalafatlı ahşap döşemelerini taklit eden plastik gövdeli tatil teknelerinin ortaya çıkmasına yol açtı. Bu tek kelimeyle iğrenç.

Demek ki zırva sadece ahlaki bir mesele değil. Zırva her yerde ve her şeyde. Nasıl ki anne sütünde plastik polimerler saptandıysa, zırva da kendisini harika bulmanıza yol açacak kanserojen maddeyi kafanıza yerleştirmek üzere herhangi bir derenin çamurlu sularında usulca beklemekte.

MCMANSİON, TOPLULUK VE KORKU

Ev söz konusu olduğunda özellikle aşırıya kaçan bir ifrat toplumunun, Yahudi-Hıristiyan geleneğinin bağrından çıkmış olması belki de ironiktir. Yahudi-Hıristiyan geleneği maddi olmayanı amaç edinmekle kalmaz, kökeni itibarıyla da evsiz barksız bir göçebeliğe dayanır. Eski Ahit'in Yahveh'i göçebe bir tanrıydı ve halkı da, teo-

log Harvey Cox'un belirttiği üzere, göçebe bir halktı. Hıristiyanlık da geleneksel olarak bir hac ve yer değiştirme dinidir. Peki ne oldu, yolumuzu mu kaybettik? Evlerimiz, hayat veren akışı kutlamak yerine, dünyeviliğe adanmış birer tapınağa mı dönüştü?

Richard Sennett, *The Conscience of the Eye* adlı kitabında, çağdaş Batı kültürünün içsellik ile dışsallık arasındaki bir bölünmeden, "öznel deneyim ile dünya deneyimi, kişi ile şehir arasındaki" bir bölünmeden mustarip olduğunu ileri sürüyor. Kendimizi açığa vurmaktan duyduğumuz korkunun bir ifadesi olan bu bölünme, mekanın işlevinin tüketimi ya da turizmi düzenlemekle sınırlandırıldığı yavan ve "nötralize" şehirlere yol açıyor. Modern şehirlerin kamusal alanları, dokunun ve dokunmanın inkar edildiği bir "duyusal yoksunluk" deneyimi yaşatıyor. Sennett'in *Flesh and Stone*'da belirttiği gibi, bu durum bizim konfor arayışımızdan kaynaklanıyor. Fakat bu konfor arayışının (televizyon izlemek örneğinde olduğu gibi) yaşama katılımımızı patolojik bir düzeye indirmek gibi bir yan etkisi de var. Televizyon izlemek bizi "sakinleştiriyor." McMansion bu durumun en belirgin somutlaşması: sımsıkı kapalı, havalandırmalı, *cul-de-sac*'lı, haşereden arındırılmış, güvenlik cihazlı ve ekseriyetle site içinde. Sennett'e göre, bu tecrit korkudan kaynaklanıyor; kendini açığa vurma korkusu, hayata katılma korkusu. Kısacası, hakikat korkusu.

Güzellik, maddiyat ve mimari gibi şeyleri –bunlara aşkınlığın lütufları da diyebiliriz– korkunun etkisiyle birer silaha dönüştürüp başkalarını dışlamak için kullanıyoruz. Dışlamak, kabilenin esasını oluşturur; bizi biz yapan şey, dışladıklarımızdır. Tek ortak noktaları Mary-olmamak olan bir kızlar kulübü gibi. Bizler Mary-olmayanlar kulübüyüz. Ya da sahip olduğunuz malı mülkü düşünün. Hepimiz ihtiyaç duyduğumuzdan daha fazla eşyaya sahibiz, ama yine de kredi kartı borcumuz aldığımız kilolardan daha hızlı bir şekilde artıyor, çünkü sahip olmak zorunda olduğumuz Alfa Romeo Spider'lar, Miele mutfaklar, Fransız marka kırışıklık önleyici kremler var. *American Beauty*'de Lester Burnham'ın söylediklerini biraz değiştirecek olursak: eşya, eşya, hep daha fazla eşya.

Tıpkı güzellik gibi, sahip olduğumuz şeylerin de dışlayıcı bir rolü var. Gezegenimizi mahveden bu pahalı yaka kartlarımız ol-

masaydı eğer, başkaları olmadığımızdan ve başkalarının da bunu bildiğinden nasıl emin olabilirdik ki?

Mimari temel bir toplumsal araçtır. Ama gelin görün ki mimari de doğası gereği dışlayıcıdır, zira esas itibarıyla çizgilerden oluşur; kumun üzerinde, çizim masasında ya da inşa edilmiş haliyle. Çizgi, temelde dışlayıcı bir nitelik taşır. Koruyucu bir içselliğe sahip olma dürtümüz, ana rahminde geçirdiğimiz dokuz aydan kaynaklanıyor olabilir. Olmayabilir de. Ama böyle bir dürtü taşıdığımız kesin. Ve içeride olmak için bir çizgi gerekir. Çizgi burayı oradan, içeriyi dışarıdan ve bizi diğerlerinden ayırır. Dışarıda kalan başkadır, başkalarıdır. İçeride olansa biziz. Bizi biz yapan şey dışarıda olmamak, başkaları olmamaktır. Mary olmamaktır.

Dolayısıyla, günümüzde müteahhitler ev değil yuva, gayrimenkul değil *topluluk* satma iddiasındalar. Ancak topluluğun –gerçek bir topluluğun– kurallarla, dışlamayla ve konformizle ilgisi olamaz. Hemen kurulabilir ve satılabilir bir şey değildir. Bir topluluk olabilmek için ortak amaçlar gerekir, görgü gerekir ve her şeyden önce de zaman gerekir. Çoğulcu bir demokraside bu tür bir birlikteliği sağlamak zor olabilir. Fakat şu ilke asla pazarlık konusu edilmemelidir: Eğer topluluk olmak çoğulculuktan, açık yüreklilikten ve demokrasiden vazgeçmek anlamına geliyorsa –diğer bir ifadeyle, konformist olmayı dayatıyor, farklı düşüncelere meydan vermiyor ve kucaklayıcı olmayı reddediyorsa– sahte bir topluluktan söz ediyoruz demektir.

McMansion, gerçekte, kendimizi korumak ve kandırmak için icat ettiğimiz bir mekanizma, ölümü inkar etmek için başvurduğumuz sayısız stratejiden biri. Ama artık amacına ters düşüyor, zira yaratıcı bir dönüşüme yol açan işlevsel bir maske olmaktan çıkarak, mühürlenmiş ve katılaşmış bir ölüm maskesine dönüşmüş durumda.

6. Doğa ve Kültür

Biz, Bay Allnut, doğaya hükmetmek için bu dünyadayız.
Rose Sayer, Charlie Allnut'a hitaben, *The African Queen* (1951)

İnsanoğlu her zaman için doğa üzerinde hakimiyet kurmaya çalışmıştır. Hatta tür olarak başarılı olmamızı da buna bağlarız. Hıristiyanlığın, kendi mücadelesini simgelemek için, doğanın çarmıhına gerilmiş bir insan imgesi seçmesi tesadüf değildir. Tarih boyunca doğa bizim için hem bir düşman hem de bir ana rahmi olmuştur. Ve şimdi, Gaia'nın yaralı ve zayıf düşmüş bedeni üzerinde muzaffer bir şekilde dikildiğimizde, bizzat kendi başarımızın kurbanları olduğumuzu fark etmek üzereyiz.

DOĞA VE KÜLTÜR: ŞEHİR

Gezegenimizin bu boyutta bir yıkıma uğramasının nedeni sorulduğunda, çoğu kişinin aklına ilk olarak beton yığınlarının yol açtığı çevre kirliliği gelir. "Beton yığını" teriminin de ima ettiği gibi, şehirler genellikle doğanın bir antitezi olarak görülüyor. On dokuzuncu yüzyılda romantizm, kendisinin de içinden çıktığı yeni endüstriyel metropolleri ve onların "karanlık şeytani değirmenleri"ni lanetlediğinden beri, şehirleri doğaya aykırı ve talihsiz bir zorunluluk olarak görme eğilimindeyiz. Oysa eski uygarlıkların gözünde şehirler birer kültür, ticaret ve eğitim merkeziydi. İnsanların hâlâ büyük ölçüde doğanın insafına kaldığı çağlarda kurulan Truva, İskenderiye, Kartaca, Atina, Roma, Venedik gibi şehirler sadece insan ürünü bir eser olmaları bakımından değil, yoğun kültürel üretimleri dolayısıyla da bir değer taşıyorlardı. Bizlerse, aksine, doğaya acımasızca saldırdığımız sırada bile, doğayı iyi ve şehri kötü addeden bir zıtlık içinde düşünme alışkanlığındayız.

Oysa şehri bir araç ya da bir maske olarak görmek, daha faydalı bir bakış açısı sunuyor. Aslında her türlü kültürün, doğaya karşı verdiğimiz daimi mücadeleden başarıyla çıkmak için tasarlanmış bir arayüz olduğu ileri sürülebilir. Ve şehir bizim en önemli kültürel eserimizdir. Maymunun elindeki ilk kemik parçası gibi, şehir de doğayla mücadelemizi şekillendiren başlıca araçtır belki de.

Şehri bu şekilde bir araç olarak değerlendirmek, onun verili bir şeyden ziyade yapılan bir şey olduğunu, dolayısıyla da değişime açık olduğunu fark etmemizi sağlar. Ayrıca, kendimizi ve şehirlerimizi doğanın bir parçası olarak görmemizi sağlamakla, yapay olarak ürettiğimiz doğa-kültür karşıtlığını aşmamıza yardımcı olur. Yer kabuğunun sınırlı bir bölgesinin değişikliğe uğratılması anlamına gelen şehirler, sadece bireyler değil, ortak yaşamın olağanüstü çapraşık toplumsal ve maddi koşulları göz önüne alınarak tasarlanır. Karıncalar nasıl salyalarını kullanıyorsa, şehirler de kültürü kullanarak, insan denen karmaşık hayvanı barındırmak, şekillendirmek ve uygarlaştırmak için mekanı şekillendirip uygarlaştırır. Bu yüzden iyi şehirler zengin bir dokuya ve yoğun bir hareketliliğe sahiptirler ve köşe bucak keşfedilmeye açıktırlar. sahiptirler. Ayaklarımız ve cüzdanlarımız kadar, bizi hayal gücümüzü de kullanmaya davet ederler. Sırlar ve sürprizlerle, dehlizler ve tavan aralarıyla, gizem ve riskle doludurlar. İyi şehirler, farklılıkları anonimliğin örtüsü altında gizleyerek, her türlü ayrıksılığa kucak açarlar; hayal bile edilemeyecek dünyaların büyüsünü ve beklenmedik keşiflerin macerasını sunarlar.

Şehirler muazzam ölçüde insan enerjisi gerektirir. Enerji her şeydir. Değer verdiğimiz hemen her şey, enerjinin somutlaşmış bir şekli olarak görülebilir. Hatta taşıdıkları değerin bizzat bu enerjiden ibaret olduğu ileri sürülebilir. Bu yüzdendir ki, ucuz ama hoş olsun yaklaşımıyla yapılan binalar –her ne kadar işlevsel ya da kullanışlı olsalar da– şehir dışındaki zevksiz iş merkezlerine benzemekten öteye gidemiyor ve asla gerçek bir şehir hissi vermiyor. İnsanlar, bir mekanda somutlaşan enerjiyi –özellikle de insan enerjisini– hissettiklerinde, buna içgüdüsel olarak bir tepki verirler. Piramitleri, Stonehenge'i ya da Tac Mahal'i düşünün. Bu yapılara duyduğumuz hayranlık, nefes kesici güzelliklerinden olduğu kadar, devasa boyutta bir insan enerjisi harcanmış olmasından da kaynaklanır.

Şehirlere canlılık kazandıran şey, yapılardaki bu inceliğin, zengin dokunun ve yoğun enerjinin bizzat insan etkinliğinin enerjisiyle birleşmesidir. İnsanlar, hayal güçlerini harekete geçiren şehirleri severler. Buna ister tahayyül edilebilirlik deyin, ister enerji ya da cazibe. Ne ad verirseniz verin, Roma'da, Paris'te, Barselona'da, Sidney'de bunu bulabilirsiniz. Bağdat, Trieste ya da Parramatta ise, şu an için, bundan yoksunlar.

Mesele sadece karizma da değil. Nüfus yoğunluğu da şehirlere yaratıcı bir özellik kazandırır. Yoğunluğun yol açtığı sürtüşme, biz ne kadar şikayet etsek de, kültürel kıvılcımın çakmasını sağlayan şeydir. Bu yüzdendir ki sanatçılar ve yazarlar eskiden beri hep şehir merkezlerinde kümelenmiştir. Yoğunluk, aynı zamanda, sürdürülebilirliğin de anahtarıdır. Çevreci bir yerleşim modelini sıfırdan planlayacak olsak, ortaya çıkan sonuç ne bir banliyö olurdu, ne bir köykent, ne Yunan balıkçı kasabaları, hatta ne de Barselona. Sonuç Manhattan olurdu. Manhattan –ya da ona benzeyen bir yer– dünya üzerindeki en çevreci şehirdir. David Owen'ın *New Yorker*'da yazdığı gibi:

> Ortalama bir Manhattanlının benzin tüketimi, tüm ülkenin 1920'lerden beri –ki o zamanlar Amerika'da en çok kullanılan araba Ford Model T idi– görmediği bir oranda.
>
> Manhattan'da oturanların yüzde 82'si işlerine toplu taşımayla, bisikletle ya da yürüyerek gidiyor. [Sidney'deki oran yüzde 10-15 civarında.] Bu oran, genel olarak Amerikalılarınkinden on kat, Los Angeles County'de oturanlarınkinden ise sekiz kat fazla. New York, 11'i dışında diğer tüm eyaletlerin nüfusundan daha büyük bir nüfusa sahip; [buna rağmen,] eyalet statüsü verilecek olsa, kişi başına enerji tüketiminde 51'inci sırayı alırdı.

Sidney Morning Herald'da yer alan bir habere göre, bir New Yorklunun ürettiği CO_2 miktarı yılda ortalama 7,1 ton. Amerika genelinde ise kişi başına 24,5 ton düşüyor. Şöyle bir düşününce, her şey tartışmasız bir şekilde ortada. Ama yine de bu gerçeği çoğu kişi anlamak ya da kabullenmek istemiyor. Bunun başlıca nedeni, üzerinde yeterince kafa yormuyor olmamız. Bir de, genel kanıya ters düşüyor. Asıl çevreci olanların, kerpiç evlerde yaşayan ve kendi

bitkilerini yetiştiren hippiler olduğunu düşünürüz. Aynı zamanda, şehirleri çevresel açıdan felaket bölgeleri olarak nitelendirmeye meyilliyiz; Thomas Jefferson'ın dediği gibi, şehirlerin "insan ahlakı, sağlığı ve özgürlüğü açısından zararlı" olduğunu varsayıyoruz. Ama bu bir alışkanlıktan, eskimiş bir kültürel refleksten başka bir şey değil. Zira, hakikat bunun tam tersi. Kırsal bölgelerde yaşayanlar, gidecekleri yere arabayla gitmek *zorunda*lar. Arabayla uzun mesafeler kat etmek, her seferinde tek bir konutu ısıtmak ya da serinletmek durumundalar. Bu da, enerji kaybı demek. Ayrıca, aksi halde orman olabilecek bir araziyi işgal etmekteler. Dolayısıyla, hem enerji hem de alan bakımından maliyetli bir durum.

Kırsal yaşam hiç değilse (genel itibarla) üretken bir yaşam tarzı. 1920'lerden bu yana doğa âşıkları için adeta bir mesire yeri olarak bize satılan ve yeşillikler içinde gözüken banliyöler ise, aslında doğaya karşı en büyük suçu işliyor. Bir banliyö ne kadar zenginse, o kadar fazla dört çekere ve turiste ev sahipliği yapıyor ve kişi başına düşen ekolojik ayak izi de o derece büyük oluyor. Buna karşın, yorumcular banliyölerin büyük Avustralya rüyası olduğunu ısrarla savunmaya devam ediyorlar. Halbuki, Avustralya'ya özgü hiçbir yanları yok. İngiliz kökenli Amerikalı yazar Ebenezer Howard'ın 1898'de "bahçekent" adını verdiği kavram, önce bir İngiliz rüyası olarak başladı (Hampstead Garden Suburb ve benzerleri) ve İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra yayılarak Amerikan rüyası, Yeni Zelanda rüyası, Güney Afrika rüyası oldu; yirminci yüzyılın sonlarında ise adeta evrensel bir rüyaya dönüştü. Postmodern popülizmin akademi dünyasında bir hastalık gibi yayıldığı günümüzde, kentsel yayılmayı sırf popüler olduğu için savunmak ve eleştirenleri de küstah ve elitist olmakla suçlamak, entelektüeller arasında bile bir moda haline geldi. Bu, çocukların sırf hoşlarına gittiği için televizyon izlemeleri ve abur cubur yemeleri gerektiğini söylemekle aynı şey.

Avustralyalı yorumcu Bernard Salt gibileri, yüksek nüfus yoğunluğuna sahip şehirlerin daha çevre dostu olduğu iddiasının Avustralya için geçerli olamayacağını, çünkü buradaki şehirlerin Amerika'dakilere kıyasla daha küçük olduğunu ileri sürüyor. Daha küçük oldukları doğru. Ama Salt asıl noktayı gözden kaçırıyor. Mesele büyüklük değil. Ekolojik açıdan önemli olan, bir şehrin büyüklüğü değil, gelişme modeli; buna DNA'sı da diyebiliriz. Ve gen

havuzunun bir ucunda kentsel yayılma yer alırken, diğer ucunda sık dokunmuş bir kentleşme duruyor.

Kentsel yayılma, insanların işe, alışverişe, okula ya da bir doğa yürüyüşüne gitmek gibi hemen her şey için daha fazla yolculuk etmeleri anlamına geliyor. Hem daha uzağa hem de daha sık yolculuk etmek zorundalar, zira düşük yoğunluklu bir şehirde mağazalar ve diğer hizmetler de birbirinden uzak mesafelere dağılmış durumdadır. Ayrıca, bu yolu arabayla kat etmeleri gerekiyor, zira düşük yoğunluk toplu taşımayı mali açıdan sürdürülemez kılıyor. Bu da, otoyolları vazgeçilemez hale getirdiğinden, otoyol lobisinin elini güçlendiriyor. Dolayısıyla siyasetçiler de toplu taşımacılığa destek sağlama ya da öncelik tanıma gereği duymuyorlar çünkü zaten kimse kullanmıyor ve oy getirmiyor. Bu yüzden, hep daha fazla, daha büyük ve daha hızlı otoyollar inşa etme isteği giderek artıyor. Fakat siz daha fazla yol yaparsanız, insanlar da daha fazla araba kullanır. Arz hiçbir zaman talebe yetişemez, çünkü talep özü itibarıyla sınırsızdır.

Trafik sıkışıklığından yakınıp duruyoruz. Fakat daha fazla yol yapmak bir çözüm getirmiyor, çünkü hep daha fazla sayıda insan daha fazla yolculuk ediyor. Mevcut yolları daha hızlı ya da daha verimli hale getirmek de, aynı nedenden dolayı, bir çözüm değil. Londra'nın merkezinde olduğu gibi, yolları ücretli yapmak belki işe yarayabilir. Ama böyle yapmakla, zaten toplu taşımanın bulunmadığı kenar mahallelere sürülmüş olan yoksullara haksızlık ediliyor. Oysa bu kişiler, ulaşıma her zamankinden daha fazla ihtiyaç duyuyor ve buna ayırabilecekleri para da her zamankinden daha az. Park yerlerini sınırlandırmak da işe yarayabilir, ama bu sefer de park ücretleri tavan yapar (ki bu da yoksulların aleyhine bir durum) ve bir park yeri bulmak için dolaşıp duran arabalar trafiği daha da içinden çıkılmaz bir hale getirebilir ve daha fazla kirliliğe neden olabilir. Toplu taşımanın geliştirilmesi, eğer trafik çilesi tahammül edilemez bir boyuta ulaştıysa sonuç verebilir çünkü insanlar, yapabildikleri sürece araba kullanmaya devam edeceklerdir. Trafik sıkışıklığı, kentsel yayılmanın kaçınılmaz bir sonucudur. Bu yüzdendir ki Los Angeles ya da Auckland gibi yoğunluğun düşük olduğu ve çok sayıda otobanı bulunan şehirler, aynı zamanda en kötü trafiğe sahiptirler.

Yeşillikler içindeki banliyölerde projeler yapan, binalar inşa eden ve yaşayan kişiler, doğayı sevdikleri için bunu yapıyorlar. Buna şüphe yok. Ağaçlardaki kuşları, yapraklar arasından süzülen güneşi, masumiyet fikrini seviyorlar. Ama gerçek bir masumiyet değil bu, sadece görünüşte öyle. Aynı şekilde, doğa da gerçek değil. Dişleri ve tırnakları sökülmüş, etkisiz hale getirilmiş bir doğa. Bu da, banliyölerin esasında bir tür *kitsch* –Kundera'nın deyimiyle, dışkının inkarı– olduğu anlamına geliyor. Peki ya doğa aşkı? Doğayı gerçekten seviyor olabilirler, ama sevdiğini öldüren bir aşk bu. Kentsel yayılmayı savunanlar, doğayı öldüresiye seviyorlar.

Şehrin yoğun kalabalığında yaşayanların ise enerjiyi, ulaşımı ve mekanı paylaşmaktan başka seçenekleri yok. Şehir merkezlerinde oturanlar yarı yarıya daha az elektrik tüketiyorlar. Dolayısıyla, çevre dostu bir mimari toprakla ya da kerpiçle yapılmıyor. Ağaçlar, kuşlar ve bahçelerle çevrili Federasyon tarzı bungalovlarla da olmuyor. Çevre dostu mimari betonla, camla ve yüksek hızlı asansörlerle (ki dünyanın enerji açısından en tasarruflu yolcu taşıtlarından biridir) yapılıyor. Bu nokta çok önemli. Ama kabullenmesi o kadar da kolay değil, zira her şeyi nasıl görünüyorsa öyle yorumlamaya eğilimliyiz. Oysa çevre dostu bir yaşam hiç de yeşil bir görünüme sahip değil. Çevre dostu şehirler *Lassie*'den ziyade *Bladerunner*'ı andırıyor; Mosman'dan ziyade Surry Hills'e, Long Island'dan ziyade Greenwich Village'a beziyor. Çevre dostu bir yaşam son derece yapay, büyük ölçüde değişikliğe uğratılmış, yoğun bir şekilde şehirli bir ortamda mümkün.

Bu, sürdürülebilir bir şehrin temiz, sağlıklı, hatta büyüleyici, romantik ve pitoresk olamayacağı anlamına gelmiyor. Ağaçlı caddeler, su yolları, harika parklar, çiçeklerle bezeli avlular, çatılarda meyve bahçeleri ya da çardaklar olmayacağı anlamına da gelmiyor. Olabilir ve hatta bence olmalı da. Çevre dostu şehirler son derece kültürel bir oluşum ve içlerindeki doğa yabanıl olma iddiasından uzak, işlenmiş bir doğa. Ancak, çevre dostu bir şehrin en büyük yararı, şehrin sınırları dışında kendini gösteriyor: Doğa, kentsel yayılmanın evcilleştirici, kirletici, plastikleştirici etkisinden kurtarılmış oluyor; başka bir deyişle doğa, çimleri biçip ağaçları budayan, kaldırım taşları ve oluklar döşeyen, asfalt döken, toprağı ve suyu doymak bilmez bir hızla tüketen, bakir alanları mahveden

kitlesel tekbenciliğin –banliyö rüyasının bugün dönüştüğü bu halin– elinden kurtuluyor.

Şehirlerin doğaya faydası, bizzat bizi doğanın dışında tutmalarıdır. Ve çevre dostu bir şehrin olmazsa olmazı yoğunluktur. Dolayısıyla yoğunluk, genelde karşıt kutuplar olarak görülen kültürel ve çevresel gereklilikleri tek bir noktada buluşturuyor. Hayat dolu, yoğun bir şehir kültürel ve çevresel bir felaketi önleme ya da savuşturma şansımızı yükseltiyor.

DOĞA YOKSUNLUĞU SENDROMU

Öngörülemeyen sonuçlar yasasına göre, her eylemin en azından bir tane beklenmedik sonucu vardır. Bazen, modern şehirlerde olduğu gibi, bu beklenmedik sonuç son derece ağır da olabilir. Kentsel yayılma, herkesi doğayla buluşturmayı amaçlıyordu. Ancak kentsel yayılma tümüyle modernist bir olgu. Ve modernizmin şehirlere yaklaşımı, üç yaşındaki bir çocuğun yemek sofrasına yaklaşımıyla aynıdır: farklı renk ve özellikteki yiyeceklerin birbirinden ayrı durmasını ve her şeyin iyice ezilmiş yumuşak bir püre kıvamında olmasını ister. Modern şehir, haşlanmış bir yumurtaya benzetilebilir; iş dünyasının tek tip kültürünün hâkim olduğu yoğun bir merkez ve bunun çevresinde uzanan tatsız, renksiz bir alan. Böylelikle, başlangıçta amaçlanan sonucun neredeyse tam tersi ortaya çıktı. Modern şehir, herkesi doğayla buluşturmak şöyle dursun, neredeyse kimsenin doğaya erişiminin olmadığı, hatta doğanın bizzat varlığının tehdit altında olduğu bir duruma yol açtı.

Endüstri devrimi, şehirlerde yeni bir yoksullar sınıfı yaratarak, çok sayıda gecekondu mahallesinin oluşmasına yol açmıştı. Henrietta Barnett ve Ebenezer Howard gibi on dokuzuncu yüzyıl reformcularının hayallerini süsleyen banliyöler, bu gecekondu mahallelerine duyulan tepkinin bir sonucuydu. Şehir merkezindeki yaşam raşitizm, difteri ve hatta veba gibi sadece fiziksel hastalıklardan değil, aynı zamanda toplumsal ve ahlaki bozulmadan da sorumlu tutuluyordu. Sidneyli reformcu George Taylor 1914'te şöyle diyordu: "Temizlik olmadan saf bir din de mümkün değildir... Suç, büyük ölçüde çevreyle ilgili bir meseledir. Birini ıslah

etmek istiyorsanız, ona sağlıklı koşullar verin ve kendine güvenmesini sağlayın."

Ardından, gecekondu mahallelerinin toplu bir şekilde yıkılmasına başlandı. İyi niyetlerle yapılıyor olması, bunun buldozerlerle yürütülen bir sınıf savaşı olarak görülmesini engellemedi. Katrina Kasırgası'nm ardından, New Orleans'ta çoğunlukla siyahların yaşadığı Ninth Ward mahallesinin tamamen yıkılması gündeme gelmişti. Tartışmalar sırasında bazı yorumcuların belirttiği gibi, yoksulların evlerinden kurtulmak ile bizzat yoksullardan kurtulmak arasındaki mesafe kolaylıkla aşılabilirdi. Pekin'de Olimpiyatlar öncesinde ve Sidney'de Olimpiyatlar sonrasında da aynısı yaşanmıştı. Sidney'in Redfern mahallesindeki sözüm ona bir ayaklanma karşısında, siyasi otoritenin tepkisi hemen buldozerlere sarılmak olmuştu.

Modernizm, yirminci yüzyılla birlikte boy gösteren büyük ölçekli gecekondu yıkımlarının gerekliliğine inanmış olabilir ama aynı zamanda bu yıkımlara ihtiyaç da duymaktaydı. Bugün olduğu gibi eskiden de, belediye başkanları ikili bir gündem yürütüyorlardı. Sidney'de, hastalık taşıyan yoksulların şehirden kovularak daha yeşil alanlara gönderilmesi, geniş arazilerin boşalarak "kapsamlı bir yeniden imar"a tabi tutulması olanağını doğurmuş, bu da şehrin merkezi iş bölgesinin inşasını kolaylaştırmıştı. (1901'de Sidney'in The Rocks mahallesini kasıp kavuran veba salgını, burasının istimlak edilip yıkılması için mükemmel bir gerekçe sağlamasaydı, Sidney Limanı Köprüsü asla yapılamayabilirdi.) Reformcular, kaotik olmakla birlikte kültürel bir çeşitliliğe sahip şehir merkezlerini tek tip kültürün hakim olduğu iş bölgelerine dönüştürdüler; şehrin çevresindeki tarım arazilerini ise yatıkentler haline getirdiler.

Geleneksel olarak şehirli bir zenginlikten ziyade kırsal bir zenginliği temel alan İngiliz kolonilerinde, herkesin kendi kır evine sahip olacağı fikrine insanları inandırmak o kadar da zor değildi. Şehir merkezindeki gecekondularda oturanlar kadar orta sınıfın gözünde de, bahçeli banliyöler şehrin hem içinde hem dışında bir yaşam sunmaktaydı. *Rus in urbe*.[1] Yani hem karnım doysun, hem pastam dursun.

1 Lat. şehrin içindeki kır. (ç.n.)

Bir süre için, bu vaadin gerçeğe dönüşebileceği düşünüldü. Banliyölerin ilk dönemlerinde, savaş sonrasının iyimser havası ortama hakimdi. Ücretsiz eğitimin, ücretsiz sağlık hizmetlerinin, ücretsiz okul sütünün her yerde ve her zaman sürdürülebilir olduğu düşünülüyordu. 1940'lı ve 50'li yılların reklamlarında, damalı örtü serilmiş bir masanın etrafında neşeyle kahvaltı eden mutlu aileler görülür; arkalarındaki pencereden de bir bahçe ve bir araba göze çarpmaktadır. Bazı eski ve zengin banliyölerde yaşayanlar için bu rüya hâlâ geçerliliğini koruyor. Fakat banliyölerdeki büyük kitleler ve genel olarak toplum, banliyö rüyasını kendi kalemize attığımız bir gol olarak görmeye başladı. Banliyölerin, şehir ve kır yaşamının iyi yanlarını değil, sadece olumsuzluklarını kendinde birleştirdiği artık anlaşıldı: *hem* trafik sıkışıklığı, çevre kirliliği, komşular arası sürtüşmeler *hem de* yalıtılmışlık ve araba bağımlılığı. Ağır sanayinin şehirleri büyük ölçüde terk ettiği günümüzde bile, apartman dairelerinde yaşayan yuppiler şehir merkezlerine yerleşmiş durumda – ki aslında evden çalışmaya en müsait kişiler de bunlar. Yoksullar ise, merkeze bir hayli uzak olan banliyölerde sıkışıp kalmış durumda. Kentsel yayılma, ne bir birliktelik yaratabildi ne de insanları doğayla buluşturabildi.

Peki başarılı olma ihtimali var mıydı? Banliyö yaşamının uzun vadedeki yıkıcı yan etkilerine –trafik sıkışıklığı, çevre kirliliği, obezite, depresyon, maddiyata düşkünlük, bencillik ve kültürel durağanlık– maruz kalmaksızın, sadece sefasını sürmemiz mümkün olamaz mıydı? Bugün bile, banliyöleri "düzelterek" sürdürülebilir, güzel ve hoş yerlere dönüştüremez miyiz? İnsanların "doğa"yla temas halindeyken daha mutlu ve daha sağlıklı olduklarını, zaten sezgisel olarak bildiğimiz bu gerçeği, bilimsel bulgular da doğruluyor. 2003 yılında Hollanda'da yürütülen bir çalışma, daha yeşil bir çevrede yaşayanların üç sağlık göstergesinde –yakın zamanda görülen belirtilerin sayısı, genel sağlık algılaması ve psikiyatrik morbidite– daha iyi sonuçlara ulaştıklarını ortaya koydu.

Diğer yandan, bu tür araştırmalar gürültünün ve trafiğin yoğun olduğu şehir içi alanlara odaklanma eğilimindeler. Trafiğin önemli bir kısmının yoğun şehir merkezlerinden ziyade, şehirlerin çevresindeki banliyölerden kaynaklandığını dikkate almıyorlar. Bu açıdan bakıldığında, banliyölerin kendi mutsuzluklarını şehre ta-

şıdıkları söylenebilir. Yayaların ya da bisikletlerin ağırlıklı olduğu şehirlerde bu tür etkiler de muhtemelen daha azdır, hatta göz ardı edilebilir seviyededir. Yine bu tür araştırmalar, şehir merkezinde yaşayanların genel sağlığı daha iyi ve yaşam süresi daha uzun olmakla birlikte, zihinsel sağlıklarının daha kötü olduğunu gösteren bulgulara dayanıyorlar. Ancak, yaratıcılık ve psikopatoloji üzerine çalışmalarla birlikte düşünüldüğünde, bu da bize zaten bildiğimiz bir diğer gerçeği, yani yaratıcı kişilerin şehirlerde toplandığı gerçeğini dile getirmekte. Bu, mutlulukla ya da daha doğrusu rahatlık peşindeki bir mutlulukla değil, uyaran açısından zengin bir ortam arayışıyla ilgili.

Yaratıcı şehirlerin tanınmış bir savunucusu olan Richard Florida, Amerika'da üniversite mezunlarının yoğun olarak yaşadığı yerleri tespit ederek, "yaratıcı sınıflar"ın yüksek nüfus yoğunluğuna sahip bölgelerde giderek daha fazla toplandığını gösterdi. Florida bu olguya "zenginlik göçü" adını veriyor. 1970'lerde insan sermayesi makul ve dengeli bir şekilde dağılmışken, bugün "genç mezunlar giderek artan sayılarda 'zengin şehirler'e akın etmekteler. Burada bir süre geçim sıkıntısı çektikten sonra ya başarılı olup para kazanmaya başlıyorlar ya da hayat pahalılığı yüzünden terk etmek zorunda kalıyorlar." Bu arada, "kırsal bölgelerin büyük çoğunluğu ve birçok şehir geride bırakılmış oluyor." Florida'ya göre bu, estetikten ekonomiye kadar farklı nedenlerden kaynaklansa da, aslında yakınlıkla ilgili: "Yetenekli ve eğitimli insanların fiziksel açıdan birbirlerine yakın bulunmasının, inovasyon ve ekonomik büyüme üzerinde büyük bir etkisi var." Gerçekten de, yetenekli insanların bir araya toplanması, büyümenin belki de başlıca belirleyicisidir. Şehir merkezlerinin boşalmasına yol açan "halka sendromu"ndan Amerika'ya kıyasla daha az etkilenmiş olan Avustralya'da, merkeze dönüş trendini her yerde görmek mümkün. Avustralya Verimlilik Komisyonu, 2004 yılında Sidney'de kahverengi alanlara (*brownfield*) yapılacak çok birimli konutlara verilen ruhsatların, yeşil alanlara (*greenfield*) yapılacak binalara verilenlerden ilk kez daha fazla olduğunu açıkladı. Ayrıca, ilk kez ev alacak olanlar bugün artık müstakil bir evden ziyade bir apartman dairesi almayı tercih ediyorlar.

Günümüzde halk sağlığının, on dokuzuncu yüzyıldaki eğilimlerin (ki o zamanlar kentsel yayılmanın başlamasında özellikle et-

kili olmuşlardı) tam tersi yönde gelişmesine belki de şaşırmamak gerek. Örneğin Avustralya'da, 2006 Çevre Durum Raporu'nun verilerine göre, ortalama yaşam süresi şehirlerde daha uzunken, şehir merkezinden uzaklaştıkça giderek kısalmakta. Şehir merkezlerinin dışındaki "fazladan" ölümlerin yarısı kalp-damar ve akciğer hastalıklarından (akciğer kanseri hariç) ve yüzde 12'si diyabet ve intihardan kaynaklanıyor. O eski zihin-beden ikiliği burada da karşımıza çıkıyor: Fiziksel hareketliliğin azlığı veya çokluğu zihinsel faaliyetleri de bir şekilde etkiliyor. Batı Avustralya Üniversitesi Nüfus Sağlığı Okulu'ndan profesör Billie Giles-Corti'ye göre:

> Yirmi birinci yüzyıldaki başlıca hastalıkların çoğu fiziksel hareketsizlikle bağlantılı. Hareketsizlik, ölüme ve sakatlığa yol açan nedenler arasında tütünden sonra ikinci sırayı alıyor... İnsanlık tarihinin hiçbir döneminde, bu kadar çok kişi gündelik yaşamlarında bu denli hareketsiz olmamıştı. Hareketsizliğe ve kilo almaya yatkınlığın, kısmen, obezojenik bir çevrenin oluşmasından kaynaklandığı düşünülmekte.

Ayrıca, Dünya Sağlık Örgütü ve diğer başka kuruluşlar, sosyal sermayenin ve topluluk olma duygusunun yoğun olduğu samimi ve yaya dostu bir çevrenin, zihin sağlığını korumada önemli bir etken olduğunu belirtiyor.

Batılı ülkelerin çoğu gibi Avustralya da, daha önce hiç olmadığı kadar banliyöleşmiş, şişman ve depresyonda. T. F. Smith ve M. Doherty'nin çalışmaları, 1901 ile 2001 arasındaki 100 yıllık dönemde, banliyölerde yaşayanların oranının yüzde 15'ten 58'e yükseldiğini, ayrıca yüzde 20'lik bir kesimin de halen sahillerdeki kentsel yayılma alanlarında ikamet ettiğini gösteriyor.

Neden? Çünkü banliyöler "konforlu". Doğayla ya da toplumla hakiki bir temas sağlamak şöyle dursun, bir koza ya da koruyucu bir baloncuk işlevi görüyorlar. Dışarısıyla bağlantı, arabayla evin kapısı arasında geçirilen birkaç dakikadan ibaret. "Kamusal" alan ise mesafe sansürünü aşabilenlerle sınırlı. David Nicholson-Lord'un "Drink Fresh Snow" başlıklı makalesinde ifade ettiği gibi:

> Başka hiçbir toplum, iklim ve hava koşullarındaki değişikliklere karşı bu denli korunmuş değildi ... Batılılar, yaşamlarının yüzde 93'e varan bir kısmını kapalı mekanlarda geçiriyor. Araştırmalar, Ameri-

> kalıların yüzde 99'unun yaşamları boyunca toplamda bir günden az bir süre doğayla temas halinde bulunduklarını gösteriyor. Britanyalılar ise, günde ortalama sadece bir dakikalarını kırda ya da sahilde geçiriyorlar.

Banliyöler, doğayla aramızda bir bağ kurmak yerine, bizi doğadan tümüyle mahrum bırakıyor. Böylesi bir kozanın içinde yaşamak, duyusal bir yoksullaşmayı da beraberinde getiriyor; niteliksiz şehir merkezleri, renksiz ve zevksiz bir kentsel yayılma. İhtiyaçlarımızla isteklerimiz arasındaki ayrım burada tekrar devreye giriyor. Banliyöler konforlu olabilir, ama sorun da bu zaten. Bize istediğimiz şeyi –yani konforu– vererek, asıl ihtiyacımız olanı göz ardı etmemize yol açan rahat bir ortam sunuyorlar. Bizi doğayla yeniden buluşturmayı vaat etmiş olabilirler ama şu anki haliyle banliyöler doğayla kültür arasındaki uçurumu daha da derinleştirmekten başka bir şey yapmıyor.

BALONCUK, ARABA, *UMWELT*

Banliyölerin bizi içine sürüklediği bu tatlı unutuş, bir diğer koruyucu baloncuğumuz olan arabayla iyice pekişiyor. Arabanın insan ürünü çevre üzerindeki etkilerini yakından biliyoruz: on şeritli otobanlar, billboardlar, egzoz dumanı, sür-gir (*drive-in*) yaşam tarzı, trafik canavarları, kentsel yayılma. Ama zihin-beden ilişkisine etkilerini nadiren sorguluyoruz: ölümsüzlük hissi, hız, arabanın mesafeleri yutarcasına ilerlemesi ve mekanı "ben"in bir uzantısına dönüştürmesi. Asıl çelişki de buradan kaynaklanıyor. Nasıl ki yemek yemeyi seviyor ama kilo almaktan nefret ediyorsak, bedenimize, çevremize ve gezegenimize yaptıklarına rağmen arabaları sevmeye devam ediyoruz. Peki ama neden? Bu açmazdan kurtulmanın bir yolu var mı?

Batı şiirinin en temel ritmi olan ve bir kısa bir uzun heceden oluşan *iambos* ölçüsünün, binlerce yıl birlikte yaşadığımız atların yürürken çıkardıkları *dı-GIDIK dı-GIDIK* sesinden kaynaklandığı söylenir. Bedenimiz hareket ettiğinde, zihnimiz de harekete geçerek yaratmaya başlamıştır. Bu da bize hareketin ve onun meydana

getirdiği ivmenin önemli olduğunu gösteriyor; sadece fiziksel olarak değil, duygusal, entelektüel, manevi ve özellikle müziksel açıdan da. Birçok yazar, yapıtlarını yürüyerek üretmişlerdir. Örneğin Wordsworth sağa sola sapmadan düz bir şekilde, Coleridge ise ani zikzaklar çizerek yürürdü. Peki bedenimizi hareket ettirmeye gerek kalmadan, tek bir toynak sesi bile duymadan ivme üretebildiğimiz; çok az veya hiç zahmet çekmeden, bir düğmeye basmakla ya da bir anahtarı çevirmekle, bağımlısı olduğumuz hıza kavuştuğumuz günümüzde durum nasıl? Bundan binlerce yıl sonra, yeknesak bir mırıltıyla ve hatta belki de sessizce çalışan siber makinelerin ritmini içselleştirdiğimizde, bunun zihnimiz ve şiirimiz üzerinde nasıl bir etkisi olacak? Hâlâ bir hayat belirtisi gösterecek miyiz?

Alzheimer hastalığına yakalanmamak için bulmaca çözen rahibeleri duymuşsunuzdur. Ya da Einstein'ın, alışık olmadığı parmak hareketlerinin, beyninde yeni nöronal bağlantılar oluşturması için keman çalmayı öğrendiğini. Bu tür bir kullan-veya-kaybet durumunun en uç örneğini deniz fıskiyesi sunmaktadır. Omurgasız küçük bir deniz canlısı olan deniz fıskiyesi, ilk birkaç saatini ya da gününü bir kurbağa yavrusu gibi yüzerek geçirdikten sonra, yaşamı boyunca –belki de yıllarca– bir kayaya sımsıkı yapışarak kalır. Larva evresindeyken, ilkel bir omurilik vasıtasıyla kuyruğuna bağlanan ve bu sayede yüzmesini sağlayan gelişmemiş bir beyne sahiptir. Fakat yapışacak bir kaya parçası bulduğu andan itibaren, artık hareket etmeye ihtiyacı kalmadığından, saniyeler içinde kendi beynini yer ve sindirir. Halk arasında "ölü adamın parmakları" olarak da bilinen deniz fıskiyesinin, kalan ömrü boyunca tüm zihinsel donanımı sırt bölgesindeki bir sinir düğümünden ibarettir.

Deniz fıskiyesinin bu durumu, bir üniversiteye kapağı atan kadrolu akademisyenler için şaka yollu bir benzetme olarak da kullanılmıştır. Ama çıkarmamız gereken asıl ders, bedensel hareketin ve zekanın karşılıklı olarak birbirini beslediğidir. Harvard Üniversitesi'nden klinik psikiyatr John Ratey'in ifadesiyle, "Hareket, beynin oluşumu için elzemdir." Einstein'ın keman çalma nedeninin tersi de aynı derecede geçerli: Uyaran yoksunluğu gibi hareket yoksunluğu da, nöronal bağlantıları tahrip eder.

Dolayısıyla, belki de doğru yolda ilerliyoruz. Ne de olsa hareket –daha fazla, daha büyük, daha hızlı hareket– modern dünyanın en

temel ilkesi. Antonio Sant'Elia ve Filippo Tommaso Marinetti'nin 1919 tarihli *Fütürist Manifesto*'da açıkladıkları gibi, "Bizler artık katedrallerin, sarayların, toplantı odalarının insanları değiliz; bizler büyük otellerin, tren istasyonlarının, muazzam yolların, devasa limanların, kapalı çarşıların, parlak ışıklı galerilerin, otobanların, yıkmanın ve yeniden inşa etmenin insanlarıyız." Alvin Toffler, 1970'te yazdığı *Future Shock* adlı kitabında, ortalama bir Amerikalının 1914 yılındakine kıyasla 650 kat fazla yol kat ettiğini belirtmişti. 1970'ten bugüne bu rakamın bir o kadar daha arttığına şüphe yok. Bu yolculuğun bir kısmı iş için gerekli olsa da, büyük çoğunluğu sadece eğlence amaçlı. Arabaları ve uçakları mimarisine örnek alan ve bir hız tutkunu olduğunu bizzat açıklayan Le Corbusier şöyle diyordu: "Işıldayan şehirlerimde yaşamayı öğrenecek yeni kuşaklar doğuyor."

Hız arzusunu muhtemelen içimizde daima hissetmişizdir; bugün sadece araçlarımız farklı. Daldan dala sıçrayan örümcek maymunlarını, sırf eğlenmek için birden son sürat koşmaya başlayan çocukları düşünün. Hızdan keyif almaya programlanmış olabiliriz. Kanadalı felsefeci Mark Kingwell'in belirttiğine göre, "İnsan ırkı daima olabildiğince hızlı yol almıştır." Arzu ifade eden kelimelerimizde bile bir hız iması var: "itki" ya da "şevk" gibi.

Bunda bir sorun yok. Ama belki hız da besin gibidir; mademki bugün artık istediğimiz vakit istediğimiz kadarına sahip olabiliyoruz, daha fazlasının daha iyi olduğunu söyleyen dürtülerimiz belki de artık geçerliliğini yitirmiştir. Hatta belki bizim için tehlikeli hale gelmişlerdir. Hareket etmeksizin hızlanmak, çaba sarf etmeksizin heyecan duymak, belki de aslında zararlıdır. Bu, ahlak dersi vermek gibi gözükse de, sadece pratik bir tavsiye olarak da görülebilir. Tıpkı kalorilerde olduğu gibi, belki hızda da aynı şey geçerlidir: İhtiyaç duyduğumuz kadarı bize yetmez olduğunda, kendi kendimize gem vurmasını bilmeliyiz. Hareketin hızla aynı şey olduğunu düşünsek de, aslında ikisi birbirinden farklı şeyler; tıpkı hazla mutluluğun birbirinden farklı olması gibi. Ve nasıl ki haz bazen mutluluğu mahvedebiliyorsa, hız da bizi ihtiyacımız olan hareketten ve beynimiz için gerekli olan uyaranlardan mahrum bırakabilir.

Arabalar bunun açık bir örneği. 1909'da, *Fütürist Manifesto*'dan tam on yıl önce, *Le Figaro* gazetesinde otomobil için yazılmış ilk

edebi övgülerden biri yayımlandı: Marinetti, Milano'nun dış mahallelerinde arkadaşlarıyla yaptığı bir araba yarışını büyük bir aşkla anlatıyordu. O zamandan bu yana, arabalar yaşamımızın vazgeçilmez bir parçası oldu. Gelecekte şehirleri hızın şekillendireceğini söyleyen Marinetti'nin bu hayalperest öngörüsü, günümüzde olağan durumun bir tasvirine dönüştü. Avustralya İstatistik Bürosu'nun kısa süre önce gerçekleştirdiği bir araştırmaya göre, neredeyse bütün Avustralyalılar geri dönüşüm yapıyor olsa da, "çevre duyarlılıkları garaj kapısında son buluyor; her beş kişiden dördü, toplu taşıma araçları yerine araba kullanmayı tercih ediyor".

Arabanın, her şeyden önce bir hız makinesi olduğuna şüphe yok. Bundan belki 5000 yıl önce Orta Asya steplerinde evcilleştirilen atın yaptığı gibi, araba da yaşam şeklimizi kökünden değiştirdi. Ayrıca arabalar eğlenceli de. Özellikle Sidney gibi duyuları kışkırtan bir şehirde, sıcak ve nemli bir gecede Liman Köprüsü'nden bir Mini Moke'la geçtiğinizde, şehir dediğin işte budur diye düşünürsünüz. *The World's Fastest Indian*'da Anthony Hopkins'in canlandırdığı Burt Munro'nun dediği gibi, "Böyle bir motosikletle son sürat giderken geçireceğin beş dakika, bazı insanların bir ömür boyu yaşadıklarından daha fazlasını yaşatır." Fakat diğer yandan, arabalar mekanı hapseder. Bu da, arabalara olan bağımlılığımızın bir diğer nedenidir. Araba kişisel ve seyyar bir mimaridir, mahrem bir baloncuğa geçirilmiş bir maskedir. Kısacası, bir *Umwelt*'tir.

BİR *UMWELT* OLARAK ARABA

"Çevreleyen dünya" anlamına gelen *Umwelt* terimi, ilk olarak Estonyalı biyo-semiyotikçi Jakob von Uexküll (1864-1944) tarafından kullanıldı. Von Uexküll'ün eserleri, postmodern bilişsel bilimciler ve siber-felsefeciler tarafından keşfedilene dek, ne başka bir dile çevrilmiş ne de yeniden basılmıştı. Zihin, beden ve bağlamın birbirinden ayrı düşünülemeyeceğini ileri süren von Uexküll, *Umwelt* kavramıyla bir organizmanın hem fiziksel yaşam destek sistemini hem de dünyasına anlam veren öznel ilişkiler ve yorumlar ağını ifade ediyordu. *Umwelt*, anlamı *–sizin* için– mümkün kılan dünya-baloncuğudur.

Dolayısıyla her *Umwelt* kişiseldir, organizmadan organizmaya değişiklik gösterir. Von Uexküll'ün verdiği örneğe göre, bir çayır, bileşik gözlere sahip ve besin arayışındaki bir sinek için farklı, siyah-beyaz gören ama kokulara önem veren bir köpek için farklı bir anlam taşıyacaktır. *Umwelt*, ait olduğu organizmayı şekillendirirken, aynı zamanda bu organizma tarafından da şekillendirilir. Von Uexküll hayranlarından felsefeci Elizabeth Grosz, *Umwelt*'in ve organizmanın karşılıklı ilişki içindeki bu birlikteliğine "sağkalım organı" adını veriyor.

Dolayısıyla araba bir *Umwelt*'tir. Hem fiziksel bir destek sunan hem de bireyin zihinsel etkileşim içinde bulunmasını sağlayan kişisel bir ortamdır. Kaosla aramızdaki sınırı öteleyen ikinci bir deri gibidir. Bunun yeterince farkında değiliz. Araştırmalar, günümüzde araba alanların yarısından fazlasının kadın olduğunu gösteriyorken, araba muhabbetlerine hâlâ erkeklere özgü bir dilin egemen olması, sadece şekil ve işlevden, hız ve vites oranlarından bahsedilmesi şaşırtıcıdır. Eleştirmenler ve pazarlamacılar, arabanın aynı zamanda ve aslen bir iç mekan olduğunu çok çabuk unutuyorlar. Tasarım açısından her zaman tatmin edici olmasalar da, kendimizi otomobil çağına bu denli kaptırmış olmamızın belki de başlıca nedeni, arabaların sunduğu içselliktir.

Von Uexküll *Umwelt* fikrini, kenelerin yaşamını yakından gözlemleyerek oluşturmuştu. Dişi kene, çiftleştikten sonra bir dalda asılı kalarak, altından bir memelinin geçmesini bekler. Memelilerin terindeki bütirik asidin kokusuna duyarlı olan kene, bu kokuyu alır almaz kendini bulunduğu daldan hayvanın üzerine bırakır ve termoreseptörleri vasıtasıyla derinin hemen altında kan bulabileceği bir yer aramaya başlar. Deride bir delik açarak, iyice şişinceye kadar kan emdikten sonra düşer, yumurtalarını bırakır ve ölür. Kenenin *Umwelt*'i üç önemli ipucundan ibarettir: ter, ısı ve kan. Von Uexküll, *A Stroll Through the Worlds of Animals and Men*'de şöyle yazıyor: "Keneyi çevreleyen bütün o zengin dünya büzülerek, temelde üç algılayıcı ve üç tepki verici ipucundan oluşan sınırlı bir çerçeveye indirgenmiştir; bu, kenenin *Umwelt*'idir. Ancak, kenenin dünyasının bu yoksulluğu, tam da eylemlerinin şaşmaz kesinliğini güvence altına alan şeydir; güvenlik, zenginlikten daha önemlidir."

Araba sayesinde biz de kene gibi davranırız; kendimizi tümüyle arzularımıza bırakıp, onlar doğrultusunda hareket ederiz. Ortamdaki ısıyı, sesi, kokuyu kontrol altında tutarak, dünyanın karmaşasına kontrol edilebilir bir düzen getirmiş oluruz. Arabanın içinde şarkı söyleyebilir ya da telefon edebilir, biriyle ağız dalaşına girebilir ya da dilediğimiz gibi yellenebiliriz. Arabanın camlarını ya da üstünü açık veya kapalı tutarak, kendimizi istersek gösterebilir, istersek de gizleyebiliriz. Anneler çocuklarını okula götürürken, eğer arabadan çıkmaları gerekmiyorsa, çıplak ayakla ve iç çamaşırıyla gidebilirler. Çiftler baş başa kalmak için, babalar oğullarıyla erkek erkeğe konuşmak için arabayı tercih ederler. Arabadayken yüz yüze gelmenize gerek yoktur; birlikte camdan dışarı bakabilirsiniz. Araba bir rahatlık alanı, bir zırh, genişleyebilen şişkin bir benliktir.

Sam Allis'in, *Boston Globe*'daki köşesinde yazdığı gibi:

> Arabada geçirdiğimiz vakit, bize kalan en son ve en iyi mahrem vaktimizdir. Bir sığır zekasına sahip olanlar bile bunu bilir. Araba vakti, seyir halindeki bir araçta iki kişinin birlikte geçirdiği uzunca bir süre olarak tanımlanıyor. İki kişi arkadaşlık eder, üçüncüsü kalabalık eder. Dolayısıyla, iki kişi. Arabada geçirilen vaktin belirli bir algoritması yoktur. Tıpkı caz gibi, milyonlarca değişik şekilde icra edilebilir. Kimileri kısa keserken, kimileri de eyalet yollarında bülbüller gibi şakır.

Allis, "araba vakti"nden, sanki modern yozlaşmanın tehdit ettiği kadim bir hak ya da ayinmiş gibi bahsediyor. Aslında tarihsel açıdan yeni bir şey. Ve tehlikede olmak şöyle dursun, her yerde hakimiyetini kurmuş durumda. Amerikalı yazar Michael Pollan'ın belirttiğine göre, Amerikalılar öğünlerinin beşte birini arabalarında yiyor. Arabayla girilen bankalar, cenaze evleri, hatta (insan bir an duraksıyor) tuvaletler var. Araba, bu kişiye özel parlak baloncuk, her şey üzerinde geniş bir denetime sahip olduğumuz yanılsaması uyandırsa da, aslında o bizi kontrol ediyor. Gerçekten hareket ediyormuşuz hissi veriyor ama aslında bizi hıza bağımlı kılıyor. "Özdevinim" fikriyle aklımızı çeliyor ama gerçekte biz değil, arabanın kendisi hareket ediyor. Peki bunun yaşamımız, ruhsal durumumuz ve şehirlerimiz üzerinde nasıl bir etkisi oluyor?

Arabanın en yaygın, en bağımlılık yapıcı ve en az bilinen etkilerinden biri, anestetik özelliğidir. Yogayı unutun. Akupunkturu, hipnozu, farkındalık terapisini boş verin. Araba –televizyon ve alkolden sonra– bugüne dek keşfedilmiş en etkili anestetiklerden biridir.

Arabanın profilaktik etkisi, kısmen, her iki cinse de aynı ölçüde hitap etmesinden kaynaklanır. Cinsiyetler arasındaki biyolojik farklılık, erkekleri daha ziyade dışa dönük eğlencelere (futbol, silahlar ve roketler) yöneltirken, kadınlar kabul ve muhafaza eden etkinliklere (besleme, alışveriş, sosyalleşme, el çantaları, ev işi) yönelirler. Araba, her iki cinsiyetin de ihtiyaçlarını eksiksiz bir şekilde karşılar. Araba, dışa dönük bir mahfazadır, aynı anda hem içine alır hem fırlatır. Bağımlılığımızın bu denli güçlü olmasına şaşmamak gerek. Arabanın bu iki yönü de –yani hem hız sunması hem de bir baloncuk olması– anestetik özellikler sergiler. Hızın bizzat kendisi heyecan uyandırır ve bizi eyleme bağımlı kılar. Diğer yandan, arabanın bir baloncuk, yani *Umwelt* olması da, hızın verdiği keyfi pekiştirir. *Shortbus* filminde yaşlı belediye başkanının dediği gibi, yaşam geçirgenlik gerektirir. Fakat bu karşılıklı alıp verme, beraberinde korunmasızlığı da getirdiğinden, *Umwelt*'in işlevlerinden biri de geçirgenliğe olanak tanıyacak güvenli bir baloncuk –tabiri caizse, bir nevi zerk odası– sunmaktır. Bu, şehir surlarından hücre duvarlarına dek, yaşamın mimarisidir. Araba, bu mimariyi taşınabilir kılar.

Sorun da buradan kaynaklanıyor. Arabalar şişkin benliklerdir ve doğrudan en alt çakramıza, Budizmin benlik ya da "kendiliğin mekanı" adını verdiği *svadhisthana*'ya hitap ederler. Siddhartha'nın *bodhi* ağacı altında dediği gibi, "Benlikleri onları kör ediyor... Haz peşinde koşuyor ve başkalarına acı çektiriyorlar... Ve onların hazları ne kadar da boş... Bir baloncuk gibi içerikten yoksun." Tıka basa beslenmiş keneler gibi şişkin ve kendi baloncuklarına sarınmış küçük *svadhisthana*'lar, dolup taşan otoyollarda trafik canavarlarının ve hız bağımlılarının oluşturduğu bir kargaşa içinde dolanıp duruyorlar. Arabalarımız, tüm saydamlıklarına rağmen, bizi apaçık gerçekleri bile göremeyecek kadar körleştiriyor. Arabayı bu kadar seksi ve bu kadar tehlikeli yapan şey, iki temel arzumuza da –hız ve güvenlik– aynı anda hitap ediyor olmasıdır.

Toffler, bundan onlarca yıl önce, geçiciliğin kullan-at ürünler, hareketlilik, kiralama, doğum kontrolü ve boşanma gibi araçlarla daha da hız kazanmasının, "insan-nesne bağlantısı" adını verdiği maddi dünya ile ilişkimizi önemli ölçüde zayıflattığını öne sürmüştü. Bunun iyi bir şey olduğu, mesela açgözlülüğün azalması anlamına geldiği sanılabilir. Ama aslında tam tersi söz konusu. Maddi dünyamızı hemen hiç pişmanlık duymadan fırlatıp atabiliyorsak, bu onunla sağlıklı bir bağ kuramadığımız içindir. Kalemleri ve tıraş bıçaklarını nasıl kullanıyorsak, mimariyi de öyle kullanıyoruz. Kiliseler, postaneler ve bankalar –bir zamanlar şehirlerimizin yapıtaşları olan bu kurumlar– şimdi iş kulelerinde ve alışveriş merkezlerinde kiraya çıkmış durumdalar. Binalarımızı kısa sürede kullanıp atmak üzere inşa ediyoruz. Marinetti'nin bundan yüz yıl önce öngördüğü gibi: "Her kuşak, kendi şehrini kurmak zorunda kalacak."

KAYGAN ŞEHİRLER

Başkalarıyla paylaştığımız dünyayı, sanki biz dahil kimsenin tırmanamayacağı camdan bir dağ olarak tasavvur ediyoruz. Toffler'in geçiciliği hızlandırdığını söylediği araçlar listesine, gerçekliği andıran her şeyden kendimizi soyutlamak için şişirdiğimiz bütün o çeşit çeşit baloncukları da ekleyebiliriz: Evden çalışan birinin neredeyse hiç dışarı çıkmaya gerek duymadığı tam donanımlı, sinema odalı, havuzlu McMansion'lar; e-posta, iPod, araç içi televizyon (namı diğer, arka koltuk dadısı), sanal gerçeklik ve arkadaşlık siteleri gibi, kamusal alana çıkmak zorunda kaldığımızda bize eşlik etmeleri için tasarlanmış taşınır araçlar; biraz daha soyut bir düzlemde ise, paylaşımlı ofisler (*hot-desking*), evden çalışma, kurumsal pazarlık ve dış kaynak kullanımı; bunların hepsi de, başkalarını dışlamak ve kişisel olanı kamusal olandan daha öncelikli kılmak, yani maskenin geçirgenliğini azaltmak üzere tasarlanmış araçlar. Bu baloncuklar öylesine belirgin ve soyutlayıcı etkileri öylesine güçlü ki, bu olguyu betimleyecek yeni bir terim bulma peşindeyiz. *The Atlantic Monthly*'de yazan Barbara Wallraff, bir okurunun bu yöndeki isteği üzerine, "kulaklık takan birinin çevresine ördüğü

duvarı ya da içinde yaşadığı "ülke'yi adlandıracak" bir terim için önerilere açık olduğunu belirtti.

Elbette hepimizin sığınacak ve korunacak bir yere ihtiyacı var. Bu korunma duygusunu şehrin kamusal alanında bulamadığımızda ise, banliyödeki maskemizin ya da şatomuzun kendi kendine yeten dünyasında aramaya başlıyoruz. Sorun şu ki, içgüdülerimizin çoğu gibi, bu geri çekilme ihtiyacı da miadını çoktan doldurdu ve aşırı tatmin edildiği için tehlikeli hale geldi. Psikolog Toru Sato, bu durumu açıklamak için kabuk metaforuna başvuruyor. Sato'ya göre, "benlik-sistemi"mizin etrafına kabuklar örüyoruz ve benliğimiz ne kadar zarar görmüş veya travmaya uğramışsa, *Pithecanthropus*'un bir mağaraya sığınması gibi içine çekildiğimiz kabuk da o denli kalın oluyor. Fakat sorun şu ki, mağara da kabuk da, koruyucu bir kalkan olduğu kadar, aynı zamanda bir tuzak. Kabuk –yani maske– ne kadar kalınsa, bizi o kadar fazla hapsediyor ve travmanın üstesinden gelmek için ihtiyacımız olan etkileşimi engelliyor. Banliyödeki şatomuz da bizi konforlu bir hapishanede tutarak aynı şeyi yapıyor. McMansion tarzı evlere gösterilen rağbetin, postmodernizmin korku kültürüyle aynı döneme denk gelmesi tesadüf değildir. Kabuğuna çekilme dürtüsü, bizzat kendi amacına ters düşen bir sonuca yol açıyor. Sato'nun ifade ettiği gibi, "Kabuklarımız inceldikçe, biz de daha etkili bir biçimde uyum sağlar, gelişir, deneyimlerimizden ders çıkarır ve diğer insanlarla/nesnelerle bütünlük içinde oluruz."

İçsel ve dışsal yaşamımız arasındaki, birey ve şehir arasındaki duvarın giderek kalınlaşması, Richard Sennet'in de belirttiği gibi, kişisel ve mahrem olanın kamusal ve ortaklaşa olan karşısındaki zaferi anlamına geliyor. Bu da, kaçınılmaz bir şekilde, karşılıklı güvenin yitirilmesine ve kamusal alanın fakirleşmesine yol açıyor. Dördüncü bölümde ele aldığımız zihin-beden ayrımıyla benzerlik gösteren bu iç-dış ayrımı, Hıristiyan teolojisinin en güçlü yanlarından biridir. Hıristiyanlık, bireyi başlı başına ayrı ve nesnel bir varlık olarak ele almakla, hem bireysel vicdanı hem de soyut ahlaki düşünceyi mümkün kılmıştır. Fakat büyük bir güç, kolayca büyük bir zayıflığa dönüşebilir. Duvar fazlasıyla kalınlaştığında, "gölgesi dünyevi toplumu karanlıkta bırakır" ve birey de hapsedilmiş bir şekilde içeride kalır.

İçerisi ile dışarısı arasındaki bağlantının kopması, şehirlerimizin nitelikten ve ayrıntıdan yoksun kalmasına yol açıyor. İçten yanmalı motorun şiirimizi ahenksiz bırakması gibi, maddi yaşamımızı yavanlaştırarak duyularımızı ve beynimizi köreltiyor. Şehirlerimizdeki her çatlak ve pürüzün bu şekilde giderilmesi, geçmiş zaman ve ebediyet duygusunun da yitirilmesiyle birlikte, geribildirim döngüsünün kendi üzerine kapanması ve dolayısıyla kendi kabuğumuza daha çok çekilmemiz sonucunu doğuruyor. Ve nasıl ki araba kültürü, yol kenarındaki küçük levhaları devasa billboardlara –fast food'un görsel muadili– dönüştürüyorsa, şehrin geri kalanında da aynı türden bir etkiye yol açıyor: Yollar genişliyor, manzara çirkinleşiyor ve şehirler kaygan birer yüzeye dönüşüyor. Kişisel *Umwelt*'imize hapsolmuş bir şekilde, kendi mekanımızda bir izleyiciye indirgenerek, bu kaygan şehirlerde bir yere tutunamadan sürükleniyoruz. Bu durumun yarattığı sonuç, Sennett'e göre, "modern binaların çoğunda görülen duyusal yoksunluk ve kentsel çevreye musallat olan doku noksanlığı." Farklı anestezilere duyduğumuz bağımlılık ve konforsuz olan her şeyden kararlı bir şekilde kaçıyor olmamız, "o koca dış dünyanın ağırlığını kaybetmesine" yol açıyor. Ama bu arada biz de kaybediyoruz, zira "izlemek sakinleştiriyor." Seyirci konumunda olmak bizi edilginleştiriyor. Araba kullandıkça, televizyon izledikçe, fast food tükettikçe, hakiki bir uyarandan yoksun kalıyoruz; konfor ve hız, bedenlerimizi hissizleştiriyor. İşte bu suretledir ki, kinestetik de anestetiğe dönüşüyor.

Bu söylediklerimiz sadece bedenimiz değil, zihnimiz için de geçerli. Yaşamımızı zahmetsiz kılma arzumuzun doğal bir sonucu olan araba, insanlığın bugüne dek icat ettiği en yaygın ve en başarılı sürtünme-azaltıcı araçtır. Fakat, bu amaçla icat ettiğimiz çoğu şey gibi, araba da ters tepiyor. Arabanın neden olduğu çifte anestezi –hareketten yoksun hız ve bağlantıdan yoksun kontrol– zihnimizi, bedenimizi, şehirlerimizi ve biricik, vazgeçilmez *Umwelt*'imiz olan gezegenimizi mahvolma tehlikesiyle karşı karşıya bırakıyor. Akıllı arabalardan da akıllı davranıp daha çabuk öğrenmeyi beceremezsek, bu denli arzuladığımız konforun –içgüdülerimizin bize söylediğinin aksine– aslında düşmanımız olduğunu zor yoldan öğrenmek durumunda kalabiliriz.

GEÇİRGENLİK

Kentsel yayılmanın, yukarıda değindiğimiz siyasi ve ekolojik boyutlarının dışında, bir de estetik yanı var. McMansion'ların tek tek ya da toplu halde çirkinliği –sahtelik, bakar körlük, şatafat– değil söz konusu olan. Aslında bazı banliyöler, ağaçları ve sokaklarıyla çok hoş bir görünüme sahip. Ama farklı türden bir estetik boyut daha var ki, o da bu bölümün başında bahsettiğimiz keşfedilebilirlikle ilişkili.

Keşfedilebilirlik diye bir kelime aslında yok; en azından, yazım denetleyicisinin tanımadığı bir kelime. Yine de, içinde yaşamak isteyeceğimiz bir şehri diğerlerinden ayıran temel farkın keşfedilebilirlik olduğu ileri sürülebilir. Bir deniz canlısı olduğumuzu düşünelim; bir deniz fıskiyesi değil ama üzerinde bulunduğu büyük ve pek de konuksever olmayan kaya parçasında zorlu bir yaşam sürmek zorunda olan, aynı derecede savunmasız bir deniz canlısı. Böyle bir durumda, kayaya tutunmak hayati bir öneme sahiptir. İşte şehirler, bizim kayaya tutunmamıza –kayanın yüzeyine kendi yaşamımızı kazımamıza– olanak tanıyan başlıca vasıtamızdır. Şehir, doğada tutunmamızı sağlayan sağlam bir zemindir, yoksa doğanın düşmanı değil.

Ayrıca keşfedilebilirlik, oyunu mümkün kılar. Neticede, durağan deniz canlıları değil, özgürce hareket eden primatlarız; bitmez tükenmez bir meraka ve yaratıcılığa sahibiz ve hayal gücümüz harekete geçtiğinde kendimizi daha mutlu hissederiz.

Hollandalı kuramcı Johan Huizinga, 1955 tarihli klasik yapıtı *Homo Ludens*'te, oyunun kültürden eski olduğunu ileri sürer: Oyun, söylenlerin ve ritüellerin, dolayısıyla da "uygar yaşamın tüm büyük içgüdüsel güçlerinin" gelişmesine olanak tanıyan kadim kaynaktır. Günümüzde ise, oyuna daha ziyade narsisist bir bakışla yaklaşıyoruz; oyun, zihinsel ve fiziksel sağlığımızı geliştirir, başarılı olmamıza yardım eder. Nobel ödülü kazananlar oyun oynarlar, psikopatlar oynamazlar, vesaire. Her halükarda, oyun zekayla ilgilidir. Ama bugün çoğu yetişkin, oyunu neredeyse sadece fiziksel bir şey olarak, seks ya da spordan ibaret görüyor. Yirminci yüzyılın ortasında, on ya da yirmi yıl boyunca kültürün parlak oyuncaklarıyla mutlu bir şekilde oynadık. Fakat son zamanlarda

kültür fazlasıyla ciddileşti. Günümüzde sanat, edebiyat, entelektüel yaşam ve mimari, ironik olduklarında bile –belki de özellikle ironik olduklarında– kendilerini ciddiye alıyorlar.

Oyun nedir? Oyunu tanımlamaya çalışmak boşuna olur. Oyun oynadığınızda, bunu bilirsiniz zaten. Oyun keyiflidir ama illa ki eğlenceli değildir. Ciddi olabilir ama bir amaç taşıması gerekmez. Hatta iş bile oyun olabilir ama asla öngörülebilir değildir. Oyun esas itibarıyla meraklı, keşfedici ve açık uçludur. Bir maceradır. Ve ne kadar çok zeka gerektiriyorsa, o kadar çok keyif verir. Oyun, zeka gerektiren bir maceradır. Ve istisnasız bütün iyi şehirler bunun mükemmel bir örneğidir.

Richard Goodwin, şehirlerde geçirgenlik fikrine ömrünü vermiş bir mimar ve heykeltıraş. Goodwin'e göre, İtalyan tepe kentleri ve Yunan balıkçı köyleri, günümüz şehirlerinde görülmeyen –"yerleşime elverişli doku" olarak da tanımlanabilecek– bir geçirgenlik sergiler. Goodwin'in çalışmaları geniş bir yelpazeye sahip. Bir yandan giysiler, protezler, bisikletler, uçaklar gibi "dış iskelet" (*exoskeleton*) olarak nitelendirdiği formlarla deneyler yaparken, bir yandan da kişisel mekanları (örneğin ofis binaları) kamuya açık yerler gibi tasarlayarak, kamusal alanı genişletip zenginleştiriyor. Günümüz şehirlerinde ise, genellikle bunun tersi bir dinamik söz konusu: Kamusal alan, kişisel olanın istilası altında.

Alışveriş merkezleri bunun klasik bir örneği. Geleneksel bir pazar yerinin karmaşıklığını ve canlılığını taklit etmeye çalışsalar da, arada önemli bir fark var: Alışveriş merkezlerinde mekan, özel mülkiyete ait ve tümüyle kontrol altında. Klimalı bir ortamda ve hafif bir müzik eşliğinde, her ayrıntı adımlarınızı yavaşlatmak ve sizi alışveriş moduna sokmak üzere düzenlenmiş. Mal sahibinden başka kimsenin orada bulunmaya hakkı yok. Diğer herkes sadece geçici olarak varlığına katlanılan kişiler. Uygunsuz görülen, evsiz ya da yoksul biri pekala yaka paça dışarı atılabilir, yeter ki tüketimciliğin kitlesel narkozu sekteye uğramasın.

Yoksulların zaten hiçbir zaman şehrin "sahibi" olmadıkları ileri sürülebilir. Bu doğrudur da. Ama demokratik şehirlerin, daha önce hiç olmadığı kadar hoşgörüsüz ve umuma kapalı bir hal almış olması, güzelliklerinin çoğunu sadece parası olanlara sunması ironiktir.

Bu aşırı temiz ve sahte "evindelik" duygusunu sokaklardan da bekliyor olabiliriz. Ya da her alanda özel ve kişisel olana tanınan öncelik –o kadar ki, tanrıyla ilişkimiz senli-benli bir arkadaşlık, ofislerimiz ise rahat, samimi, evcimen ve kişisel mekanlar olmalı– sokaklarımıza da sirayet etmiş olabilir. Ya da, insanlık tarihinin gördüğü en güvenli hayatları sürdüğümüz halde, sanki tehdidi ortadan kaldırmakla ölümün de üstesinden gelecekmişiz gibi, kişisel güvenliği bir saplantıya dönüştürmüş olabiliriz.

Nedeni ne olursa olsun, dünyanın her yerinde şehirleri yönetenler, bir şehrin kendi oturma odanız kadar temiz, güvenli ve tehditten uzak olması gerektiğini düşünüyorlar. Peki bunun nesi yanlış? Bir kere, sıkıcı olması var. Evinizi aşırı temiz tutmanın, çocuklarda astım ve alerji tehlikesini artırdığını biliyoruz. Benzer şekilde, bir şehri aşırı temiz tutmak – kirin ve tehlikenin barınabileceği her çatlağı ve yarığı doldurup kapatmak – da onu sıkıcı yapacaktır. Sıkıntı ise, keşfedilebilirliğin ve oyunun karşıtıdır.

DOĞA VE KÜLTÜR, DÜZEN VE KAOS

Düzen –ya da anlam– birçok bakımdan sanatın özüdür, özellikle de mimari sanatın. Hatta yaşamın başlıca ediminin, doğadan bir düzen çıkarmak olduğu da söylenebilir. Grosz'un ifade ettiği gibi, "Yaşam, ihtiyaç duyduğu şeyi kaostan çekip çıkararak, kaosa bir son verir... Tutarlı bir bütün oluşturmak üzere kaosu böler ve düzenleriz... Alışkanlıklarımız, klişelerimiz ve inançlarımız vasıtasıyla kendimizi kaostan koruruz."

Hukuk sınavlarını uyaklı dizeler yazarak geçmiş olmakla meşhur Norveçli varoluşçu Peter Zapffe, uygarlığı, sayesinde akıl sağlığımızı koruduğumuz "sıkı bir oto-sansür rejimi" olarak tanımlar. Düzen, sanat veya kültür olarak da adlandırabileceğimiz bu rejim, sürekli olarak kaostan beslenir. Kaos korkutucudur. Ama aynı zamanda, ihtiyaç duyduğumuz bir şeydir. Sanatın işlevi de burada yatar. Sanat, kaosun içinde yitip gitme tehlikesine maruz kalmaksızın, kaosu deneyimlememize olanak tanır. Grosz'un ifadesiyle, sanat "bizi kontrollü ve sistemli bir şekilde bir süreliğine kaosun içine daldırır."

Dolayısıyla sanat, düzen ile kaos arasındaki yüzeyi dengede tutarak, birbirini dışlayan bu iki katman arasında bir bağlantı ya da kanal oluşturur; tıpkı yağ ile su arasındaki bir sabun molekülü gibi. Sanat, doğası gereği, çizginin ötesine geçer. Nezaket sınırları dahilinde kalmayı reddeden bir haşarılığı ya da itaatsizliği vardır. Sanat patavatsızdır; hakikati ararken dizginsiz, bulduğunda ise savurgandır. Sanata mali kaynak sağlayan kurumların çoğu zaman dayattığı siyaseten doğruluk, bu yüzdendir ki gerçek sanata vurulmuş ölümcül bir darbedir. Buna, sanat formlarının en karmaşığı olan şehir de dahil.

"Yurttaşın görevi," diye yazıyor denemeci John Ralston Saul, "saygısızlık etmektir. Şüphelerini hoyratça dile getirerek, profesyonel ilişkilerin sunduğu konforu delik deşik etmelidir. Siyaset, felsefe, edebiyat, sanat, hele hele bilim ve ekonomi; bunların hiçbiri, eğer nezaketle kuşanmışlarsa, kamu yararına hizmet edemez."

Şehirler, hem kaosa hem de düzene ihtiyaç duyarlar ve bu ikisi arasında hassas bir dengede dururlar. Kaos ağır bastığında, sonuç Atina ya da Meksiko gibi şehirlerdir. Düzen ağır bastığında ise, ortaya Brasilia, Canberra ya da Singapur gibi şehirler çıkar. Dolayısıyla, bir plan dahilinde iyi bir şehir yaratmaya çalışmak, aslında kendi kendisiyle çelişen, başarısızlığa mahkum bir girişimdir. Kaos, şehirler için adeta bir enerji kaynağıdır ve şehirler, kültürün ışığını canlı tutmak için bu enerjiden faydalanmalıdır.

New York'taki metro sorunu gibi, Eski Roma'da fareler o denli büyük bir sorun haline gelmiş, şehrin altındaki uçsuz bucaksız borular, lağımlar, tüneller ve bodrumlar haşeratla öylesine dolup taşmış ki, sorunu çözmek şöyle dursun, kontrol altına almanın bile imkanı kalmamış. Bu durum, yetkililerin bakış açısından, bir yakınma ve dövünme nedeniydi. Ama aslında bir umut belirtisi olarak görülmeliydi; şehirlerin, belirli bir büyüklük ve karmaşıklığın ötesinde, kontrol edilebilir olmaktan çıktığına dair bir umut. Nasıl ki internetin en büyük gücü ve yararı, birileri tarafından ya da bir amaç doğrultusunda kontrol edilemiyor olmasından kaynaklanıyorsa, en iyi şehirler de içlerinde kaosun boy göstermesine olanak tanıyanlardır.

Kaos neden bu kadar önemli? Çünkü yaratıcılık oyunla ve oyun da macerayla ilişkilidir ve maceranın, heyecan verici olabilmek

için, bilinmezliğe ve açık uçluluğa ihtiyacı vardır. Bu da, kontrolün yol açtığı zorbalıktan kaçınmak gerektiği anlamına geliyor. Eğer bir şey kontrol edilebiliyorsa, eninde sonunda birinin çıkıp –bu bir hükümet, rejim ya da ortodoksi olabilir– kontrolü ele alacağından emin olabilirsiniz.

Güvenlik ve konfor, sürünün bir aradalığı ve muhafazakarlık; bunlar, kontrolü sağlamanın araçlarıdır ve bir dereceye kadar gereklidirler. Fakat bunlar, aynı zamanda, ilgi çekici sokakları sözgelimi, hükümetlerin o çok bayıldığı sıkıcı, güvenli ve satılabilir bir West End gösterisine dönüştüren vasatlığın da araçlarıdır.

Bir şehir, alttan alta kaynayan kaosundan yoksun bırakıldığında ya da kaosu bir tehlike yaratmayacak şekilde plastikle kaplanıp baloncuğun içine hapsedildiğinde, bir heyecan uyandırma olanağını da kaybeder. Maske saydamsız ve parlak bir yüzeye dönüştüğünde, her şey sona ermiştir.

7. Feminizm ve Geleceği Tüketmek

Kadınların ikinci planda kalmak için doğal bir eğilimi olmasaydı, süslenip püslenmeye de gerek duymazlardı.

Friedrich Nietzsche

Şişmanlık toplumsal bir hastalıktır ve şişmanlık feminist bir meseledir.

Susie Orbach

Söylenlerde, geleneklerde ve yerleşik düşünce kalıplarında, kadınlar toplumun gayri resmi doğa bekçileri olarak görülegelmiştir. Erkek egemenliğine karşı doğayla işbirliği yapan büyücü ve kahinlerden tutun da, alıcılığın "dişil" bir özellik olduğu varsayımına dek, doğa ile annelik arasında doğurganlık üzerinden kurulan paralelliği hiç sorgulamadan kabulleniriz. Kadınların saldırgan olmaktan ziyade uzlaşmacı olmaları, yakıp yıkmak yerine besleyip yetiştirmeleri ve anneliğe özgü bir hayatta kalma stratejisi benimsemeleri, bu tür bir yaklaşımı destekler niteliktedir.

Dolayısıyla eko-feminizmden tutun da gündelik düşünceye dek, feminizmin kadınları savunmakla aynı zamanda doğayı da savunduğu varsayılıyor. Kadınlara uygulanan baskı ile doğaya uygulanan baskı arasında çoğu kez öyle bir benzerlik kuruluyor ki, doğanın ve kadınların (sanki kadim bir tanrıçanın iki farklı yüzüymüşler gibi) birlikte ayaklanıp evrende hak ettikleri yeri alacakları zannediliyor. Ama ya bütün bu varsayımlar yanlışsa? Ya tam tersi doğruysa? Feminizm doğaya karşı işlenen suçların –istemeden de olsa– bir numaralı failiyse? Şişmanlık, hep sandığımız gibi nasıl gözüktüğüyle değil de, ortaya çıkış nedenleri ve ifade ettiği anlam bakımından feminist bir meseleyse? Ya kadınlar suçluysa? O zaman ne olacak?

İFRAT

Mesele kadınların giderek erkeklere benzemeleri değil. Erkekler gibi delice araba kullanan kadın sürücülere her geçen gün daha fazla rastlasak da, grotesk birer saldırganlık abidesine dönüşmüş değiliz. Mesele daha ziyade şurada yatıyor: Rejim yaparken olduğu gibi ekolojide de, asıl telafisi imkansız hasara yol açan şey, bir defalık olaylar –mesela bir doğum gününde yemeği fazla kaçırmak ya da felaket boyutunda bir petrol sızıntısı– değil, sorgulanmaksızın tekrarlanan, alışkanlık haline gelen davranışlardır. Asıl hasarı veren, günlük rutinimiz içinde, normal bulduğumuz için zararlı olduğunu düşünmeden yaptıklarımızdır.

Günlük rutin, bilindiği üzere, kadınların uzmanlık alanı. Dolayısıyla, post-feminist kadınların doğaya karşı her gün suç işleme konusunda uzmanlaşmış olmalarına şaşmamalı. Asıl şaşırtıcı olan, bizzat feminizmin, neticede doğayı korumak istiyor olsa da, belki de farkında olmaksızın doğanın mahvedilmesine katkıda bulunmasıdır.

Feminizm, çok sayıda farklı mezhebe sahip geniş bir kilise. Ama en büyük bölünme, geleneksel olarak erkeklerin at koşturduğu alanlarda kadınlara eşitlik isteyenler ile kadınların kendi alanları için eşit statü isteyenler arasında. Avcı-toplayıcı terimlerle ifade edecek olursak, bir yanda erkeklerle birlikte avlanmak isteyenler var, diğer yanda toplayıcılık için eşit hak talep edenler.

Buraya kadar her şey makul. Yalnız sorun şu ki, kadınların yaptığı iş büyük ölçüde sıkıcı ve tekrara dayalıyken, erkeklerin yaptığı iş, yani avcılık, adrenalin, yenilik ve macera dolu. Bu durum, feminizmi en iyi ihtimalle iki başarısızlık arasında bir tercih yapmak zorunda bırakıyor; ya erkeklerle eşit olmayan bir rekabete girip kaybetmeye mahkum olmak ya da ağır ve sıkıcı bir işi kabullenmek zorunda kalmak. Feminizmin, çoğu zaman bu ikilemi dile getirmekten bile imtina ederek, ideolojik ve duygusal bir bulanıklığa gömülmesine belki de şaşmamak gerek. Anne Moir ve David Jessel, 1989'da yayımladıkları *Brain Sex: The Real Difference Between Men and Women* adlı kitapta, kadın ve erkek beyni arasındaki farklılıkları dürüst bir yaklaşımla ele almaya çalışmışlar, fakat yine de, "kadınların yaptığı iş, sadece erkekle-

rin gözünde ikincil önemdedir" demekten kendilerini alamamışlardır.

Keşke öyle olsaydı. Gerçekte ise, ev işi yapmak asla kahramanca bir iş olmayacaktır. Bunda erkeklerin bir dahli yok; bu sadece basit ve rahatsız edici bir gerçek. Annelik yapmak gibi hakikaten önemli bir işi içerse de, dinsel bir ayin gibi törenselleştirilmiş olsa da veya üst düzey bir yönetici kadar para da kazandırsa, ev işi hiçbir şekilde çığır açıcı olarak nitelendirilemez. Kadınlar evi çekip çevirsin, yeni bir yuva kurmak hâlâ erkeklerin tekelinde. Genel bir kural olarak, *istemek* erkeklerin bir özelliği. Camille Paglia'nın şakayla karışık dediği gibi, "Eğer uygarlık kadınların eline bırakılmış olsaydı, hâlâ sazdan kulübelerde yaşıyor olurduk."

Geçtiğimiz on yıllar içinde kadınların konumunun büyük ölçüde değiştiğine kuşku yok. Yine de, bu değişimin yeterli olup olmadığı hâlâ tartışma konusu. Bir yanda, çok sayıda çalışan anne var, doğum kontrol hapları ve kreşler var. Golda Meir, Margaret Thatcher ya da Condoleezza Rice gibi örnekler var. Ama diğer yanda, büyük eşitsizlikler hâlâ devam ediyor. Özellikle de güç, zenginlik ve toplumsal konum açısından. Siyasi ya da ekonomik nüfuz sahibi kişiler, Norveç ve Yeni Zelanda dışında, neredeyse tümüyle erkeklerden oluşuyor. Çalışan annelerin çoğu hâlâ bir yandan da evle ilgilenmek durumunda. Son verilere göre Avustralya'da tam gün çalışan erkeklerin sayısı kadınlarınkinden neredeyse iki kat fazla. Erkeklerin işgücüne katılım oranı yüzde 72 iken, bu oran kadınlarda yüzde 57 civarında. Avustralyalı şirketlerin alt kademelerinde çalışanların yüzde 60-65'i kadın; buna karşılık, üst düzey yöneticiler arasında kadınların oranı yüzde onlar seviyesinde; yönetim kurullarında ise daha da düşük. Üstelik son veriler, eşit ücret için verilen mücadelede gidişatın bir ilerlemeden ziyade doğruca çıkış kapısını gösterdiğini ortaya koyuyor. Mimarlıkta bile, öğrencilerin yarıya yakınının kadın olmasına rağmen, yönetici düzeyinde bu oran yüzde 1 civarında. Anlaşılan o ki kadınlar, eşitliğin sağladığı ayrıcalıklardan yararlanmak yerine, sadece getirdiği yükleri üstlenmiş durumdalar. Yani sadece görünüşte eşitler.

Buna rağmen, daha önce hiç olmadığı kadar çok sayıda kadın daha fazla paraya ve daha fazla nüfuza sahip. Kadınların elinde büyük bir siyasi güç bulunmuyor olabilir; ama para harcama gücüne sahipler ve bu da yaşam biçimimizi değiştirmeye muktedir bir güç.

Alışveriş, kadınların etkisinin en belirgin şekilde görüldüğü alan. Avcı-toplayıcı beyinlerimiz, bize erkeklerin avlandığını, kadınların ise toplayıcılık yaptığını söylüyor. Erkekler, sadece mecbur kaldıklarında alışverişe çıkarlar. İhtiyaçları doğrultusunda hareket ettiklerinden, işlerini çabuk ve üstünkörü bir şekilde hallederler. Kadınlar ise alışverişe bayılırlar. Dışadönük biri için sosyalleşmek neyse, kadınlar için de alışveriş odur; bir angarya değil, bir haz kaynağıdır. Kadınların eskiye kıyasla daha az boş zamanı olduğundan, alışveriş de iyi vakit geçirme aracı haline geldi. Alışveriş terapisi kadınlar tarafından, kadınlar için icat edilmiştir. Bugün Amerika'da liselerden daha fazla sayıda alışveriş merkezi var. Amerikalı antropolog Paco Underhill, alışveriş merkezlerinin tümünün "baştan sona kadın odaklı" bir düzen ve ortama sahip olduğunu söylüyor. Andy Warhol'u dışarıda tutarsak, alışveriş delilerinin neredeyse tamamı kadınlardan oluşmakta. Psikolog Michael Kyrios'a göre, alışveriş bağımlıları kumar bağımlılarıyla bazı ortak özelliklere sahip fakat alışveriş bağımlılığı çok daha içgüdüsel ve *daha ziyade kadınlarda görülüyor*. Amerikalı sosyolog Barry Schwartz'ın belirttiği üzere, araştırmalar "genç kızların yüzde 93'ünün en sevdiği etkinliğin alışveriş olduğunu" ortaya koyuyor.

Kadınlar olmasaydı, eğlence için alışveriş diye bir şey de olmazdı. Kadınların alışverişi doğal ve kendiliğindendir. Bu konuda erkeklerin asla boy ölçüşemeyeceği bir odaklanma becerisine sahipler. Underhill'in ifade ettiği gibi, "Alışveriş merkezleri erkekler için bir tür dinlence mekanıdır, [kadınlar ise] alışveriş yapmak için oradadırlar." Feminizmin sağladığı daha yüksek alım gücü sayesinde, kadınlar bugün her zamankinden daha fazla ve daha doymak bilmez bir şekilde alışveriş yapıyorlar. "Kadınların rolü değiştikçe," diyor Underhill, "alışveriş davranışları da değişiyor –bu konuda erkeklere daha fazla benzemeye başlıyorlar– fakat Amerikan piyasasında kadın müşteriler hâlâ başat konumunu koruyor." Underhill'e göre, "kadın polisler, itfaiyeciler, CEO'lar, siber girişimciler, başkan yardımcısı adayları" olsa da, "alışveriş her zaman öncelikle kadınlar için olacak."

Bunda bir sorun yok. Alışveriş yapmakta, hatta gereğinden fazla alışveriş yapmakta nispeten masumuz. Daha fazla para harcıyoruz, çünkü buna gücümüz yetiyor. Bu, bütünüyle savunulabilir değilse

de, anlaşılır bir durum. Sonuçta, ihtiyaçlarımızın sayısı artmış değil. Hatta tarihin hiçbir döneminde hiçbir türün ihtiyaçları bizimki kadar çok karşılanmamıştır. Cinsiyetler arasındaki eşitliğin refah seviyesiyle doğru orantılı bir şekilde arttığını ve sanayi sonrası toplumların (Japonya hariç) eşitlik konusunda hep daha başarılı olduklarını düşünürsek, feminizmin bizzat varlığı aslında maddi anlamda rahatımızın ne kadar yerinde olduğunun bir göstergesi.

TÜKETİCİ OLARAK KADINLAR

Fakat alışveriş masum bir eğlenceden ibaret değil. Tüketimin doymak bilmez bir yanı var ve kadınlar bunda da başı çekiyor. Efsaneler, açgözlü dişi canavarlarla doludur: Mısır'ın aslan başlı tanrıçası Sekhmet, Orta Avrupa'nın Baba Yaga'sı, Siyu Kızılderilileri'nin baştan çıkarıcı etobur kadını, on birinci yüzyıl Bohemya'sının savaşçı bakireleri. Cinsel ilişki ile yeme arasında bağlantı kuran sayısız örnek mevcut. Bunda, her iki edimin de haz verici olmasının yanı sıra, aradaki biçimsel benzeşimin de payı var: yeni bir yaşam vücuda getirmek üzere bir ağzı besleme faaliyeti.

Söylenler ve ritüeller bu türden imgelerle doludur. Ağız-vajina benzeşimi birçok söylen ve inançta karşımıza çıkar. Plinius, erkek yılanın dişisini döllemek için kafasını dişinin ağzından içeri soktuğunu ve onun tarafından yendiğini söyler. Freud ve başkaları, *vagina dentata*[1] motifine dikkat çekmişlerdir. Bu, şaşırtıcı bir biçimde, cadıların vajinalarında dişleri olduğu yönündeki Ortaçağ Hıristiyan inancını akla getirir. Vietnam Savaşı'na katılan askerler arasında yaygın olan bir söylentiye göre de, Vietkonglu fahişeler vajinalarına jilet saklıyorlardı. Bazı kaynaklara göre, Ortaçağ Hıristiyanlığının kimi unsurları, kadın cinsel organını "cehennemin esneyen ağzı" olarak görmüşler ve yeraltı dünyasının girişini "Cehennem Ana'nın *yoni*'si[2]" olarak nitelendirmişlerdir. Birçok kültürün erginleme törenlerinde fırınlar, ağızlar ve kulübeler kullanılır. İtalyan akademisyen Monica Resel Giordani'nin belirttiği gibi, "yi-

1 Lat. dişli vajina. (ç.n.)

2 yoni: (Sanskrit.) Hinduizmde dişi cinsel organının betimlemesi ve Tanrıça Şakti'nin simgesi. (ç.n.)

yip yutarak içine alan canavar motifine Afrika'da da yaygın olarak rastlanır [ve] bunlar genelde dişi canavarlardır."

Alman felsefeci Peter Sloterdijk'a göre, kadınların "doğuştan birer toplayıcı olmaları, onları erkeklere kıyasla kapitalizme çok daha uygun kılıyor." Bu savın ikinci kısmı pek öyle yenilir yutulur gibi değil (kelime oyunu yapmıyorum), zira kapitalizmin tüketici-toplayıcılar kadar şirketleşmiş avcılara da aynı derecede ihtiyaç duyduğu ortada. Fakat Sloterdijk, devamında ilginç bir düşünce dile getiriyor: "Sepetine doldurduğu şeyleri eve getiren bir toplayıcının o sakin ve muzaffer tatminini tüketicide de görebiliriz. Kadınların gizemli ve evrensel simgesi olan el çantasının kökeni burada yatmaktadır. Mızraksız bir erkek düşünebiliriz, ama el çantası olmayan bir kadın bizzat doğaya aykırıdır."

Bu noktada, Avustralya Aborjinlerinin kendilerine özgü sepetlerini hatırlamamak imkansız. Bu sepetin taşıdığı büyük önem, yapımında kullanılan ayrıntılı yöntemler, malzemeler ve süslemelerden kaynaklanmıyor sadece; Düş Zamanı hikayelerinde de sık sık karşımıza çıktığını görüyoruz. Örneğin, Batı Arnhem'de yaşayan Kunwinjku halkının yaratıcısı ve atası olan Yingarna, Aborjin kabilelerini ve dillerini başında taşıdığı on beş sepetten ülke boyunca etrafa saçarak –ya da bir bakıma, doğurarak– yaratır. Orta Avustralya'daki halkların dağılımı da benzer bir hikayeyle açıklanmıştır. Yaşlı bir adam, sepetinde taşıdığı altı oğlunu evlenmeleri için bir grup genç kadına çıkarıp verir. Ertesi gün, oğullarını geri çalarak yeniden seyyar "rahmine" yerleştirir ve başka bir grup kadına vermek üzere götürür. Bir diğer hikayede ise Kurri Djang, peşindeki mızraklı adamlardan saklanmak için sepetin içine girer ve orada mavi dilli bir kertenkeleye dönüşür. Erkeğin dışarıya dönük ve fırlatıcı, kadının kabul edici ve alıcı olduğu o eski cinsel şemayı burada da görüyoruz.

Kadın cinselliği ile kadınların yaptığı tüketim arasındaki bu dirim biçimsel koşutluk, adeta biyolojik bir mantığın kadınları sürekli bir şeyleri doldurmaya yönelttiğini düşündürüyor. Evleri ve arabaları çocuklarla ve eşyayla doldurmak, kendilerini ve çocukları yiyecekle doldurmak. Alışveriş de klasik bir doldurma etkinliği. Alışveriş = yeme = seks. Hatta yol açtıkları duygular bile benzer. Aşırı alışveriş de aşırı yeme de aynı nevrotik belirtileri sergiliyor.

Kyrios'a göre, "Alışveriş bağımlılarının çoğu bir öz saygı sorunu yaşıyor ve alışverişi depresyona karşı bir tedavi yolu olarak kullanıyor." Fakat satın almanın hemen ardından suçluluk duygusu geliyor. Böylelikle alışveriş bağımlıları, mutluluk ve utanma arasında gidip gelerek bir girdabın içine çekiliyor ve kendilerini sonuçta hep daha kötü hissediyorlar.

Ama mesele sadece biyoloji de değil. Bizzat feminizmin tüketimi doğrudan teşvik eder hale gelmesi, kaderin tuhaf bir cilvesidir. Clive Hamilton'ın *Affluenza*'da belirttiği gibi, "Feminizm, piyasa için tam bir talih kuşu oldu." Bu da bizi, Uyuyan Güzel'i kuşatan orman gibi, günümüzde feminizmi çepeçevre sarmış bulunan ahlaki sorunların balta girmemiş ormanına götürüyor. Sık, dikenli ve girilmesi imkansız bu alan büyük ölçüde keşfedilmemiş bir şekilde duruyor, zira orada eşitliğin gerçekten mümkün olup olmadığını sorgulayan yaratıklar bulunuyor olabilir.

Kadınları ev işine "yakıştıran" geleneksel özellikler arasında ilgi ve şefkat gösterme, besleyip büyütme, teselli etme, destekleme gibi hep özveri gerektiren erdemler yer alıyor. Annelerimiz ve büyükannelerimiz hep görev, fedakarlık ve sorumluluk gibi ideallerle yetiştirilmişler. Fakat kadınların görev ve sorumlulukları büyük ölçüde erkeklere yönelik olduğundan, feminizm baskıyı reddederken özveriyi de reddetmek zorunda kaldı. Özgeciliğin yerine kendine güveni, görev ve ilginin yerine ise saldırgan bir kendini beğenmişliği koydu. *Baby boom* kuşağının feministleri için, özveriden kurtulmak, anne-baba otoritesini ve her türlü tutuculuğu reddetmekle birdi. Bu şefkatli, fedakar, kız kurusu tavırları bize göre değil, diye düşünüyordu kadınlar. Hepsinin canı cehenneme. Biz kendi hayatımızı yaşamalıyız. Bencil olmak, annenizden daha modern olduğunuzu gösteren bir etiketti.

Kısa süre önce, *Sidney Morning Herald's Good Weekend* dergisinde, Taşralı Kadınlar Derneği Ulusal Başkanı Myra Pincott'u tanıtan bir yazı ile Naomi Wolf'un en son açıklamaları çarpıcı bir şekilde yan yana yer alıyordu. Pincott, Simone Weil'ın, "Haklarımız yok, sadece yükümlülüklerimiz var" dediği bir kitabın hayatını değiştirdiğini belirtiyor. Diğer yanda ise, Naomi Wolf'un tek derdi yine kendisi. Yazıda belirtildiğine göre, Wolf "huzursuz, siyasetten bıkmış ve manevi bir arayış içinde. Kendisini mutsuz edenin ne oldu-

ğunu ve neyin mutlu edeceğini anlamaya çalışıyor." Şöhret sahibi feministler her zamanki gibi kendi sorunlarıyla haşır neşir.

Bir tür prensesçilik oyununa dönüşen feminizm, bencilliği sadece saygı duyulan değil, aynı zamanda hayranlık uyandıran bir şey haline getirdi. Ve ticaret de, "Çünkü bunu hak ediyorsunuz" sloganını arabadan çikolataya ve iç çamaşırına dek akla gelebilecek her türlü ürünün reklamında kullanarak, bu bencilliği sonuna kadar sömürdü. Tümüyle kadınlara yönelik bu kampanyaya her yerde rastlamak mümkün. Hamilton, buna örnek olarak, pırlanta üreticisi De Beers'in talep yaratmak amacıyla, kadınların sağ el yüzükparmağı için icat ettiği *me ring* konseptini gösteriyor. Feminizmin bir bencilliğe dönüşmesini fırsat bilen De Beers, *me ring*'i hem bir bağımsızlık göstergesi hem de "kendinize duyduğunuz aşkın bir simgesi" olarak pazarlıyor. Hamilton'a göre, her ne kadar feminist bir kisveye bürünmüşse de, "narsisizmin bundan daha iyi bir tanımı olamazdı."

MAĞAZA, EL ÇANTASI VE ANA RAHMİ

Kadın bedeninin saklanıp kapatılması çok eskilere dayanır ve aynı anda hem koruyucu hem de metalaştırıcı bir uygulamadır. Eski bir tekerlemede dendiği gibi: *Peter Peter balkabağı yer oturur / Karısıysa çarşı pazar gezer durur / Peter ne yapsın? Balkabağını oydu / Karısını bir güzel içine koydu.* Mitolojiden modern psikolojiye ve feminist kurama dek, kadınlık her zaman içsellikle, özellikle de ev içiyle özdeşleştirilmiştir. Pişirmek ya da fırına koymak, yetişkinliğe geçiş ritüellerinin önemli bir parçasıdır. Yunan toprak ve bereket tanrıçası Demeter, oğlunu her gece sıcak bir fırının içine koyar. Thetis de oğlu Akhilleus'a aynısını yapar. Her ikisi de, böylelikle, çocuklarının ölümlü doğasını ortadan kaldırmayı ve ölümsüzlüklerini güvence altına almayı amaçlıyordu.

Evin sıcak ve üretken merkezi olan ocak, tarihöncesi dönemlerden beri, bir dölyatağı olarak görülmüştür. Evin duvarları ise anne bedenini temsil etmiştir. Geniş çatılı bir ev, ana rahminin içindeymişiz gibi kendimizi güvende hissettirir. Makedonyalı halkbilimci Lidija Stojanovic'in dediği gibi:

> fırın, ocak, kazan, tava, tencere, kuyu gibi imgeler, en temel sembolizm olan *regressus ad uterum*'a[3] işaret eder. Bunlara ek olarak ev, ormanda bir kulübe, bir hayvanın ya da canavarın midesi de aynı şekilde annenin midesini ya da daha doğrusu rahmini simgeler ve kişinin buradaki ölümü de embriyo safhasına geri dönüşün bir temsilidir.

Bu, *Da Vinci Şifresi*'nin ana temasını oluşturan kutsal ve dişi kase kavramını akla getiriyor. Cinsel sembolizmin burada da belirgin olduğu görülür. Kase, şekli itibarıyla, hem bir kadeh hem de bir rahimdir. Ayrıca, geleneksel Aborjin kulübelerinde kirişleri tutan ve dişiyi simgeleyen çatal direkler gibi, kase de Y şeklindedir. Camille Paglia, *Sexual Personae* adlı kitabında, kadının karanlık bir içerisi olarak görülmesiyle ilgili şöyle diyor:

> kadın bedeni gizli ve kutsal bir yerdir, sınırlarla ayrılmış bir mekandır... Her kadın, dinsel törenlerin kutsal alanına bekçilik eden bir rahibedir. Kadın bedeni, mağaralardan tapınaklara ve kiliselere dek tüm kutsal mekanların ilk örneğidir... Kadın, kelimenin tam anlamıyla batını olandır, "gizlenmiş" olandır. Kadının taşıdığı bu esrarengiz anlam asla değiştirilemez, sadece bastırılabilir... O zamana dek, doğanın şeytani burgacında yaşamak ve hayal kurmak zorundayız.

Eskiden beri Greenwich Village'ta oturan Emily Praeger, *The Atlantic Monthly*'de, 11 Eylül saldırıları sonrasında kendini artık "evinde hissedemediği"ni yazdı. Hırsızlık ve haneye tecavüz mağduru kadınlar, neredeyse bizzat kendileri tecavüze uğramış gibi hissederler. Kadının bu şekilde içsellikle özdeşleştirilmesi, baskıcı bir tavır olarak da görülebilir. Kaçgöç, mecburi ve bütüncül bir içselliğin en uç örneğini teşkil eder. Buna karşın, evlerimizi ve yaşamlarımızı ışıkla ve saydamlıkla donatarak savuşturmaya çabaladığımız korku, aslında belki de dışarıda değil de içeride olandan duyduğumuz bir korkudur. "Onlar"dan değil, bizzat kendimizden, kendi içimizde olandan korkuyor olabiliriz. Özellikle de gizemli, saklı, dişil yanımızdan.

Alışveriş, kadının içsellikle özdeş kılınmasına karşı bir direnme şekli olabilir. Yazar Erika Rappaport, on sekizinci yüzyıl kadınları için, sokakta tek başına yürümenin "baş döndürücü

3 Lat. ana rahmine dönüş. (ç.n.)

özgürlüğü"nün nasıl feminist bir tavra dönüştüğünü gösteriyor. Paco Underhill, modern dönemde "ev kadınlarını evden dışarı çıkaran" şeyin genelde alışveriş olduğunu belirtiyor. Günümüzde bile, baskıcı kültürlerde kadınların ev dışında yapmalarına izin verilen belki de tek etkinlik alışveriştir.

Bu bakımdan, alışverişin giderek bir iç mekan etkinliğine dönüştüğünü belirtmek ilginç olacaktır. İç mekanların genelde derme çatma ve geçici olduğu geleneksel pazar yerlerinin aksine, modern alışveriş merkezleri geniş alanları kapalı mekanlara dönüştürerek, genelde kadın olan müşterilerde büyük, ışıltılı, süslü, katedral benzeri bir *evde* oldukları yanılsamasını uyandırıyor. Kadınlar alışveriş merkezlerini seviyor, çünkü burada hırsızlardan, serserilerden ve dilencilerden, güneşten ve fırtınadan uzakta, tanıdık, konforlu, temiz ve güvenli bir ortam buluyorlar. Kadınlar bu hayali evde kendilerini rahat hissediyor ve rahatlayınca da daha fazla para harcıyorlar.

Alışveriş merkezleri, bir yandan kendinizi muhtaç, eksik ve sersemlemiş hissettirirken, bir yandan da sizi gevşetir ve içinizi gıcıklar. Zaten bunun için tasarlanmışlardır. Tıpkı çikolata gibidirler. Kendinizi bir miktar kötü hissetmeniz sağlandığı takdirde, rahatlamayı daha fazla arzularsınız ve daha çok satın alırsınız. Bu nedenle, büyük bir alışveriş merkezinde bulacağınız belki de son şey sosyal hayattır. Dışarıda alışveriş yaparken, durup bir kahve molası verebilirsiniz. Oysa bir alışveriş merkezinde bir tanıdığa rastladığınızda, selam verip yolunuza devam edersiniz. Çünkü alışveriş merkezlerinde mekan, arabanızı park ettiğiniz andan itibaren, sizi kendi gerçekliğinizden ve içinizdeki gerçek benliğinizden koparmak üzere tasarlanmıştır. Alışveriş merkezleri, sizi sadece kendi arzularınızın tatmininden oluşan bir baloncuğun –arabaya benzeyen bir baloncuğun– içine yerleştirir.

Alışveriş merkezinde geçirdiğiniz vaktin otoparkta başlayıp yine otoparkta son bulması da bu yüzdendir. Kendi baloncuklarını kuşanmış asabi insanlarla tıka basa dolu olan bu kasvetli ve havasız otoparklar, hiç de eğlenceli yerler değildir. Alışveriş merkezinin içerisi iyi polisi oynarken, otoparklar kötü polisi oynar. Böylelikle, alışveriş arzunuzu kamçılamak amaçlanır. Adeta cehennemin kapılarından geçerek ulaştığımız alışveriş merkezi, bir içerisi olup da

dışarısı bulunmayan tarihteki ilk mimari yapı türüdür. Alışveriş merkezinin büyük ölçüde hayal ürünü, temalı bir iç mekanı vardır ama sokağa bakan bir yüzü, kamusal bir kişiliği, bir mimarisi yoktur.

Savaş öncesi dönemde görülen büyük mağazaların aksine, alışveriş merkezlerinin alımlı olmak gibi bir derdi de yok. Alışveriş merkezi, dişi formun en üst düzeyde vücut bulmasıdır, dışarısı olmayan bir içerisidir. Mağaramsı, doğurgan bir rahmi andırır. Ya da, birbiriyle rekabet halindeki sayısız müşterinin durmaksızın musallat olduğu büyük, gri ve yamru yumru (mikroskobik fotoğraflarda görüldüğü şekliyle) bir yumurta gibidir. Bu çirkin alışveriş merkezleri, varlıklarını banliyölerin bakar körlüğüne ve kolektif tekbenciliğine borçludurlar. Banliyölerde oturanlar arabalarına atlayıp çaresizlik içinde ısıya ve kana yönelen aç keneler gibi, her biri kendi *Umwelt*'ine hapsolmuş bir şekilde, alışveriş merkezlerine doğru yol alırlar.

Victor Gruen, 50'li yıllarda geleneksel Viyana *plaza*'sını örnek alarak Edina'da inşa ettiği alışveriş merkeziyle, Amerikan şehirlerini yeniden canlandırmayı ummuştu. Ama öldüğünde bu umudunu çoktan yitirmişti çünkü beklediğinin tam tersi gerçekleşmişti. Alışveriş merkezleri, Amerikan yaşam tarzının bir simgesine dönüşse de, çoğu kişi tarafından Amerikan şehirlerinin fiziksel ve toplumsal dokusunu mahvetmekle suçlanıyorlar. Amerika'yı Avrupalılaştırmak şöyle dursun, Avrupa'nın Amerikanlaştırılmasına katkıda bulundular.

Alışveriş merkezine kimler gider? Herkes, ama büyük çoğunlukla kadınlar. Underhill'in ifadesiyle, "Erkekler seri bir şekilde içeri girer, etrafa bakınır, yardım istemeyi reddeder ve oradan ayrılır. Bu kadar." Oysa kadınlar için mesele, bir şey alıp çıkmaktan ibaret değildir; sadece bakınmak bile iyi bir masaj kadar rahatlatıcıdır. Amerika'da yürütülen bazı yeni araştırmalar, kadınla erkek arasındaki bu farkın giderek ortadan kalktığını, "günümüzde genç erkeklerin de genç kızlar gibi alışveriş ettiğini" gösteriyor. Yine de, Neandertal temelimiz değişmeden kalıyor. Erkekler avlanıyor, kadınlar topluyor.

Underhill'in aktardığına göre, cadde üzerinde alışveriş yapan insanlar saatte yaklaşık altı kilometre hızla yürüyor ve erkekler

kadınlardan daha hızlı ilerliyor. Alışveriş merkezlerinde ise, ortalama hız bunun belki de yarısı kadar ve kadınlar erkeklerden daha hızlı yürüyor. Kadınlar, iç mekanın hipnotize edici narkotik etkisi altına girip de alışveriş dürtüleri harekete geçtiğinde, daha kararlı davranmaya başlıyorlar. Kadınların iş hayatına daha çok dahil olmaları, alışverişe ayırdıkları zamanı azaltmış olsa da, alım güçlerini artırdı. Daha fazla ve daha hızlı para harcıyor olmaları, alışveriş merkezlerinin narkotik etkisini de büyütüyor. Kadınlar, özellikle alışveriş merkezleri söz konusu olduğunda, Underhill'in ifadesiyle "başaktör" konumundalar.

Eğer alışveriş geni X kromozomunda bulunuyorsa, şu soruyla yüzleşmek zorundayız: Alışveriş merkezlerinin yol açtığı ekolojik ve kentsel yıkımın ne kadarından kadınlar sorumludur?

İKAME BENLİKLER: ARABA, EV, ÇOCUK

Mesele sadece alışveriş merkezinde ya da dışında alışveriş yapıp poşetleri ya da 4x4'leri tıka basa doldurmaktan ibaret değil. Satın alınan şeyleri taşımak için bir araba ve içine yerleştirmek için (şimdilerde daha ziyade "yuva" olarak adlandırılan) bir ev gerekli. Ve kadınlar, alışverişin bu olmazsa olmaz gereçlerinin de başlıca müşterisi olma yolunda hızla ilerlemekte. Evlerin ve hatta arabaların hedef kitlesini eskiden beri bir ölçüde kadınlar oluşturmuştur. Günümüzde kadınların alım gücünün artmasıyla birlikte, pazar araştırmalarının başlıca konusu da kadınların alışkanlıkları, tercihleri ve hayalleri oldu. Wizard Home Loans'un kadınlara yönelik bir internet sitesi, "kadınların son 20 yılda Avustralya'daki emlak piyasasına yön veren yeni bir güç" olarak belirdiğini ortaya koyuyor. Ankete katılan kadınların yüzde 33'ü kendi adına bir ev almışken, yüzde 43'ü de bu yönde bir niyeti olduğunu belirtiyor.

Kadınlara gösterilen tüm bu ilgi gerçekten de gurur okşayıcı. Söz konusu internet sitesi, David Jones tasarımı bir kadınlar tuvaletinin tüm pastel yapmacıklığına sahip. İşte kadınlar kendilerini ifşa ettiler ve piyasa da onlara kendi yansımalarını inceleyebilecekleri devasa bir ayna sunuyor. Fakat kadınların giderek daha şişman çocuklara, daha büyük arabalara ve daha geniş evlere sahip

olmaları o kadar da gurur okşayıcı değil doğrusu. Bunların hepsi de kamu sağlığına pahalıya mal olan şeyler. Ve hepsi de kadınların nüfuz ve refahının artmasıyla doğrudan ilişkili. Avustralya'da, aileler yarı yarıya küçülürken, evlerin büyüklüğü iki katına çıktı; 25 ila 64 yaş arasındaki erkeklerin yüzde 67'si, kadınların ise yüzde 52'si fazla kilolu ya da obez. Çocuklarda ise bu oran dörtte bir seviyesinde. Arabaların büyüklüğü benzin fiyatlarından da hızlı bir şekilde artıyor. 4x4 araçların satışı her on yılda ikiye katlanıyor. Peki arada nasıl bir bağlantı var? Evler, arabalar ve çocuklar anneliğin birer uzantısı olarak, beslenecek birer ağız, doldurulacak birer boşluk olarak görülebilir mi? 1980'lerde Christopher Lasch, narsisizmin çağımızın günahı olduğunu söylemişti. İçgüdülerimizin aşırı tatmin edilmesi bizi narsisist mi yaptı? Bu yüzden mi durdurulamaz bir şekilde hep daha havalı arabalara, daha şişman çocuklara, daha büyük evlere sahip olma eğilimindeyiz?

Çocuklarla başlayalım. Çocuk yetiştirme konusunda son yüz yılda görülen değişiklik, ders alınacak bir örnek niteliğindedir. İlk günah fikri, giderek yerini daha az dile getirilen fakat daha tehlikeli bir inanca, doğuştan erdemli olduğumuz inancına bıraktı. Bu da, "sadece su ekleyiniz" tarzı bir ebeveynlik yaklaşımına yol açtı ve cezalandırmanın yerini büyük ölçüde ödüllendirme aldı.

Margaret Mead ve Martha Wolfenstein'in 1950'lerde ortaya koyduğu gibi, çocukların nasıl yetiştirilmesi gerektiği hakkındaki düşüncelerimiz 1914 ile 1942 arasında büyük bir değişime uğradı. Yüzyılın başlarında, çocukların aşırı beslenmesi tehlikeli bir durum olarak görülmekteydi. Fakat daha sonra, bir çocuğun sahip olduğu doğal iştahın, beslenme için en uygun düzeni kendiliğinden belirlediği düşünülmeye başlandı. 1947'de Dr. Spock, annelere, "Kendinize güvenin," diyor ve anneliğin tadını çıkarmalarını salık veriyordu. Bu dönemde doğan bebekler birer yetişkin olduklarında, tüm elkitapları bir bebeğin her ihtiyaç duyduğunda beslenmesini, asla tokatlanmaması ve asla eleştirilmemesi gerektiğini öğütlüyordu. Anne-babaların elindeki sopa alınmış, geriye sadece havuç kalmıştı.

Bu yeni yaklaşıma göre annenin başlıca amacı, çocuğa öz saygı aşılamaktır. Bu öz saygıyı haklı kılacak becerileri öğretmek ise o kadar önemli değildir. Böylesi bir yaklaşım, neredeyse kesintisiz

bir hazzın hem bir ölçüt hem de bir beklenti haline geldiği bir toplum yarattı. Acı çekmenin sanki bir hakaret, tatmin edilmemiş bir arzunun ise adeta doğaya karşı işlenmiş bir suç olarak görüldüğü bir toplum.

Amerikalı fotoğrafçı Jill Greenberg'in *End Times* başlıklı sergisinin yol açtığı tartışmalar buna bir örnektir. Ağlayan çocuk fotoğraflarının yer aldığı bu sergi için Greenberg, çocuklara önce lolipop verip sonra ellerinden alarak ağlamalarını sağlamış. Greenberg bu yüzden çocuk istismarıyla ve çocuklarda kalıcı duygusal hasara yol açmakla suçlandı. Neden? Çünkü, eleştirmenlere göre, çocuklar hoşlanmadıkları bir şey yapmaya ya da hissetmeye zorlanmamalıdır.

Blog yazarı ve aktivist Thomas Hawke şöyle diyor:

> Jill Greenberg, tutuklanması ve çocuk istismarından yargılanması gereken hastalıklı bir kadın. Çocuklara yönelik cinsel bir taciz söz konusu değilse de, yaptığı şey en çirkininden bir çocuk pornografisi. Sırf meşhur olmak için sadistçe davranarak, güzel bir çocuğu kasten ağlatıyor.

Hawke, Greenberg'in reklam ajansı için çalışıyor da olabilir tabii. Fakat olayın Batı dünyasının bütün büyük haber kaynaklarında yer alması, her türlü olumsuz duygunun doğaya aykırı ve zararlı olduğu fikrini zımnen kabul etmiş olduğumuzu gösteriyor.

Çocuklarımız gözlerimizin önünde birer barbara dönüşüyor. Çocuklarımızın iyiliği için onlara sert davranmaktan, sınırlar koymaktan bahsediyoruz. Şımarık yumurcaklarımızı yola getirmeyi göze aldığı için Süper Dadı Jo Frost'a tapıyoruz. "Geleneksel değerler"e sahip okullara binlerce dolar ödüyoruz. Ama çocuklarımızı kendimiz terbiye etmekten kaçınıyoruz. Her köşe başında, her kumsalda, her otobüste çocuklarının hizmetçiliğini yapan anne babalara rastlıyoruz. Çantalarını taşıyor, isteklerini yerine getiriyor, emirlerine riayet ediyorlar. Sabahın köründe televizyonu açtıkları andan itibaren akşam yemeğine dek, çocukların her şeyi yönetmelerine izin veriyorlar.

Ama bu yaklaşım işe yaramıyor. Görünen o ki, mutlu olmak için hazdan medet ummak tümüyle aksi bir sonuca yol açıyor. İstediğiniz şeyi elde etmenin sizi sevimli kılmaya yetmediğini zaten

biliyorduk. Artık bunun sizi mutlu ya da başarılı yapmadığını da biliyoruz. Refah seviyesinin artmasıyla birlikte, Batı dünyası mutsuzlaşmakla kalmıyor, aynı zamanda vasıfsızlaşıyor. *The Atlantic Monthly*'de yer alan bir habere göre, Amerikalı ve Avustralyalı sekizinci sınıf öğrencileri Asyalı yaşıtlarına kıyasla matematikte ve bilimde kendilerine iki kat daha fazla güveniyorlar, fakat aldıkları puanlara bakıldığında "çok çok geride" oldukları görülüyor. Sun Microsystems'ın kurucusu Bill Joy, ergenlerin blog yazma, çevrimiçi günlük tutma ve internette oyun oynama alışkanlıkları hakkında şöyle diyor: "Eğer Amerika ile rekabet etseydim, rakibim olan öğrencilerin vakitlerini tam da bu tür saçmalıklarla harcamalarını isterdim."

Buna rağmen, kendimize durmadan şunu diyoruz: "Ne yapıyorsak çocuklarımız için." Çocuklarımıza ne istiyorlarsa onu veriyoruz, çünkü "bu onları mutlu ediyor" (gerçekte mutlu etmese bile) ve onları mutlu –metanetli, zeki ya da başarılı değil de, mutlu– kılmanın görevimiz olduğunu düşünüyoruz. Channel Nine'da yayınlanan *60 Minutes* programında isimsiz bir McMansion sakininin dediği gibi, "Biraz daha büyük bir ev hayal ediyorum; en başta da kocam için... Halihazırda bir mutfağımız ve kızartma yapmak için ayrı bir bölmemiz var, ama özellikle yemek denemeleri yapmak için üçüncü bir mutfak istiyorum. Ayrıca bir soğuk oda, bir puro odası ve çocuklar için de bir bilardo odası eklemeyi düşünüyorum." Bir diğeri ise şöyle diyor: "Çocuklarımın havuzda eğlendiklerini, sonra gidip tenis kortunda tenis oynadıklarını, ardından sinema odasına gidip film izlediklerini görmekten daha mutluluk verici bir şey olamaz. Eminim ki her anne, çocuklarının bu kadar iyi bir hayat sürdüğünü görmek ister." Hep koca veya çocuklar için. Asla kendim için değil.

Aslında çocukları suçlayamayız. Ne de olsa gitgide daha az sayıda çocuk yapıyoruz. Ailelerin büyüklüğü yarı yarıya azalırken, aynı dönemde evlerin büyüklüğü iki katına çıktı. Peki bu evleri kim satın alıyor? Kadınlar. Fakat günümüzde sadece evli kadınlar değil, bekar kadınlar da –nikahsız yaşayan, boşanmış ya da hiç evlenmemiş– konut piyasasında giderek artan bir paya sahipler. Kültürel ilham kaynağımız Amerika'da, ev satın alanlar içinde bekar kadınlar ikinci büyük kategoriyi oluşturuyor; konut piyasasının

yüzde 59'unu oluşturan evli çiftlerden sonra geliyorlar, ama yüzde 11'lik bir paya sahip olan bekar erkekleri açık ara geride bırakmış durumdalar. *Wall Street Journal*'a göre, ev satın alan bekar kadınların sayısı hızla artmakta; 1993'te yüzde 16'lık bir payları varken, 2003'te bu oran yüzde 21'e yükselmiş. New York'taki The Corcoran Group'un başkanı ve CEO'su Pam Liebman'ın belirttiğine göre, yüksek fiyatlı evler (1,5 ila 6 milyon dolar) satın alan kadınların sayısında da artış var. Kırklı yaşlarında Manhattanlı bekar bir yönetici olan Wendi Goldman, kendisi için "muhteşem bir daire" arıyor. Aslında daha büyük bir daireye ihtiyacı yok. Sadece "bekar ve daha fazlasını istiyor." Avustralya'nın da Amerika'dan geri kalır bir yanı yok. Wizard Home Loans'un internet sitesine göre, kadınlar gayrimenkule yatırım yapmayı tercih ediyorlar, çünkü "gayrimenkulün güvenli olduğunu" düşünüyorlar. Avustralyalı kadınlar, ev almak için –hatta aldıkları evi genişletmek ya da ikinci bir ev almak için– evlenmeyi beklemiyorlar.

Amerikalı akademisyen Terry Castle, "Evde tek başına: ev dergilerine bağımlılığın karanlık yüzü" adlı denemesinde, "iç mekan fanatizmi" ya da ev-pornosu adını verdiği yeni bir nevrozu ayrıntılarıyla betimliyor. Bu hastalığa yakalanmış kişiler (Castle da kendisinin bunlardan biri olduğunu itiraf ediyor), ev dekorasyon dergilerine çaresizce gömülerek, bir gün sahip olabilecekleri iç mekanlara dair hayaller kurarlar. Bu kişiler genelde "nevrotik, kederli, ince ruhlu, aşırı duyarlı insanlardır ve gizliden gizliye melankolik olmaya yatkındırlar." Castle'a göre, bu kişiler için ev-pornosu, klasik teselli edebiyatının yerini tutar ve "suçluluk, uyarılma ve taşkın burjuva hazzı" gibi duygular yoluyla bir rahatlama sağlar.

Fakat ev dergileri, standart pornografiden daha da büyük bir ahlaki bozulmaya işaret etmektedir. Castle'ın belirttiği gibi, ev dergilerinin temel düsturu, "Eviniz sizsiniz, keyfini sürün," şeklinde özetlenebilir. Görgü kuralları hakkında bir kitabı bulunan Emily Post 1930'da, "evinizin kişiliği sizin kişiliğinizi yansıtmalı" diye yazdığından beri, bu düstur da giderek yaygınlık kazandı. Neredeyse sadece kadınlar tarafından yayına hazırlanan ve "sizi gerçek benliğinizi ifade etmeye çağıran yüzeysel, tekrara dayalı ve aptallaştırıcı bir retorik"le dolup taşan bu dergiler, Castle'ın "plastik bardakta narsisizm" olarak tanımladığı şeye hizmet ediyor.

Dolayısıyla ev dergileri, pornonun uyarıcılığı ile narsisizmin kederli ve mağrur mahrumiyetini birleştiriyor. Bazı kadınlar için mükemmel bir ev o denli vazgeçilmez bir aksesuar halini almıştır ki, evi mükemmelleştirmek ve o şekilde tutmak (mükemmel cipin içinde mükemmel eve doğru yol alan mükemmel çocuklara sahip olmak) tüm zaman ve enerjilerini tüketen bir saplantıya dönüşmüştür. Bu, yerine geçtiği söylenebilecek anoreksi kadar takıntılı-zorlantılı, onun kadar kontrol odaklı ve narsisistik bir uğraştır. Castle, "Sadece kendim için bir ev bakıyorum," diyen iç mimar Rose Tarlow'un sözlerini aktarıyor. Tarlow'un aradığı ev, her şeyin kusursuz olduğu ve "huzurun hüküm sürdüğü" bir tür manastır hücresi. Böyle bir ev hayali oldukça yaygın: içi "insansızlaştırılmış, sade, geçirimsiz, yapay bir şekilde sakin... Çekici, steril, adeta bir ölü kadar hareketsiz; kısacası, bir mozole şıklığında" –hatta anoreksik de denebilir.

Bir de arabalar var. Castle'ın, insanları ev dergilerine bağımlı olmaya ittiğini söylediği güvensizliğin bir benzerini cip satın alan insanlarda da görüyoruz. Malcolm Gladwell'in *The New Yorker*'da yazdığı gibi: "Keith Bradsher'e göre, iç pazar araştırmaları gösteriyor ki cip satın alanlar genelde güvensiz, kendini beğenmiş, benmerkezci, evliliğinde sorun yaşayan ve kendi sürüş becerilerine güvenmeyen kişiler." Underhill ise şöyle diyor: "Amerika'nın belki de en gelişmemiş ve müşteriye en az değer veren iş kolu olan araba endüstrisi, son birkaç yıldır farkına vardı ki kadınlar da araba alıyor."

Meselenin temelinde aynı annelik içgüdüsünün bulunduğunu görmek şaşırtıcı olmayacaktır. Yeni narsisizmle birlikte ele alındığında, kadınların besleyip büyütme ihtiyacı gerçekten de tuhaf ve zehirli bir karışıma dönüşüyor. Genelde, çocuk sahibi kadınların daha az benmerkezci ve daha fazla özgeci oldukları düşünülür. Halbuki çocuklar, psikolojik açıdan, bir "başkası" olmaktan ziyade, benliğin ya da bir bakıma anne derisinin bir uzantısıdırlar. Bu, psikolog Daniel Kahneman ve Amos Tversky'nin "sahiplik etkisi" adını verdikleri şeye benziyor: Bir şeye bir kere sahip oldunuz mu, sizin için taşıdığı değer başkalarının gözündeki değerinden çok daha fazla olur ve kaybetme endişesi sahip olmaktan aldığınız hazzın önüne geçer. Yani sahip olduğunuz şey, bir bakıma, sizin bir parçanıza dönüşür.

KADIN MİMARLAR

Sekiz yaşımdayken, büyükannem hatıra defterime şu aforizmayı yazmış ve bu yüzden de annemin hışmına uğramıştı: "Mutluluk, istediğin şeye sahip olmak değil, sahip olduğun şeyi istemektir." Annemin neden bu kadar kızmış olduğunu yıllar sonra anladım. Bugün bize Budist bir atasözü gibi görünen bu aforizma, annemin gözünde yenilgiyi pasif bir şekilde kabullenmenin bir ifadesiydi. Günümüzde bile, dünyayı değiştirmek ile (dünyaya daha iyi uyum sağlamak ya da farklı bir gözle bakmak için) kendini değiştirmek arasındaki gerilim alttan alta sürüyor. Özellikle de, kadın ve erkeğin bu konuda karşıt eğilimlere sahip olduğu düşünüldüğünde, cinsiyet tartışmalarının temelinde yer alıyor.

Mimarlık, aksi yöndeki bazı propagandalara karşın, bunun bariz bir örneğini sunmakta. Kadın mimarlar, mezuniyet ile olgunluk yılları arasında bir yerde sırra kadem basıyorlar. Her zaman böyle oldu ve belki de hep böyle olacak. Ama yürütülen propaganda –Avustralya Kraliyet Mimarlar Enstitüsü'nün (RAIA), kadın mimarların yükselmesini engelleyen bir cam tavanın bulunmadığını ifade eden basın bildirisinde olduğu gibi– meselenin iç yüzünü ısrarla görmezden geliyor.

Ücret, terfi, doğum izni, mesleki tatmin gibi konularda eşitlik için iyi kötü mücadele ediyoruz. Mimarlık gibi kendine özgü bir meslekte başarılı bir iş hayatının standart işaret ve apoletleri sanki bunlardan ibaret. Muhtemelen tüm bu mücadele, elle tutulur bir değişikliğe yol açmaktan ziyade, sadece beklentilerimizi ortaya koymaya yarıyor. RAIA'da birkaç kadın başkan görünce, hemen zafer naraları duymaya başlıyoruz.

Peki bu, kadınların nihayet yüksek mevkilere geldiklerinin bir göstergesi değil mi? Kısacası, hayır. Başkanların kadın olması istisnai bir durum değil de bir kural olsa bile, meslekte kadınların ne kadar ağırlık sahibi olduklarını göstermek için birkaç üst düzey yöneticiyi ileri sürmek kadar saçma bir şey olamaz. Mimarlık bu türden bir oyun değildir. Hele feminizasyon, hiç değildir.

RAIA'nın basın bildirisi, Enstitü'nün Queensland bölge başkanı Dr. Paula Whitman'ın Avustralyalı kadın mimarlar hakkında yürüttüğü bir araştırmaya atıfta bulunuyor. Whitman ve meslektaşla-

rı, mimarlık öğrencilerinin yüzde 40'ının kadın olmasına rağmen, neden mimarlık şirketlerinde yöneticilerin sadece yüzde 1'inin kadın olduğu sorusuna bir yanıt aramışlar.

Whitman'ın anketine Avustralya'nın farklı yerlerinden 500 küsur kadın mimar katılmış. Bunların yarısı çocuk sahibiyken, büyük çoğunluğu 40 yaşının altında ve bir eyalet başkentinde çalışıyor. Anketin sonuçlarına göre, "kadın mimarların dörtte birinden fazlası, kendilerine önerilen terfileri geri çeviriyor." Bu kadınların "yarısından fazlası" bunu isteyerek yapıyor, çünkü ya "farklı kariyer planları" var ya da terfinin daha büyük bir mesleki tatmin getirmeyeceğini düşünüyor. Ayrıca, Whitman'a göre araştırma gösteriyor ki, "kadın mimarların yüzde 70 gibi önemli bir çoğunluğu, daha dengeli bir yaşam için mesleki başarıdan vazgeçmeye hazırlar ama yine de daha yüksek bir ücret arzuluyorlar."

Bu doğru olsa bile, hatta *bütün* kadın mimarlar meslekte yükselmeyi reddediyor olsa bile, bunun kendimizi iyi hissettirmesi mi gerekiyor? Kadın mimarların bu denli hırstan yoksun, bu denli kaderine boyun eğmiş ve güçlü mevkileri geri çevirecek kadar hallerinden memnun olduklarını öğrenmek, eşitlik mücadelesi veren bizlerin yüreğine su mu serpmeli? Kadınlara yönelik yetkisizleştirme, eğer gönüllü gerçekleşiyorsa bir sorun olmaktan çıkıyor mu? Tam olarak kastettiğimiz şey *bu* mudur?

İşte gerçek tehlike burada yatıyor. Amerikalı akademisyenler Linda Babcock ve Sara Laschever'in *Women Don't Ask*'ta belirttikleri gibi, "daha azıyla yetinmeleri, kadınlar için büyük bir sorun teşkil ediyor." Ya da, Whitman'ın ifadesiyle, "Kadınlar, istedikleri şeye sahip olduklarını söylüyorlar. Ama zaten çok fazla şey istemiyor olabilirler mi acaba? Kadın mimarlar, kariyerleri söz konusu olduğunda hedef mi küçültüyorlar?"

Bu irade eksikliğinin nedenleri daha da endişe uyandırıcı. Whitman'a göre, Avustralyalı kadın mimarlar cinsiyetin bir engel oluşturduğunu düşünmüyorlar ve sistemli ayrımcılık gibi dış etkenleri suçlamıyorlar. Bunun yerine anneliği, zaman yetersizliğini ve "(düşük öz saygı, kendine yeterince güvenmeme ve disiplin eksikliği gibi) olumsuz kişilik özelliklerini önlerindeki en büyük engeller olarak" görüyorlar.

Nasıl yani? Bu bahsettiklerimiz iyi eğitimli, azimli kadınlar. Ve

çocuk sahibi oldukları ya da egolarını yarıştıramadıkları için kariyerlerinin sekteye uğramasına ses çıkarmıyorlar. Yani kadınlar, eskiden olduğu gibi, ayrımcılığı içselleştirerek kabahati yine kendilerinde arıyorlar. Bunun neresi eşitlik? Bir erkeğin çocuk sahibi oldu diye kariyerinin engellendiğini gördünüz mü hiç? Hatta böyle bir şeyi kabulleneceğini düşünebilir misiniz?

Tüm bunların ardında, tümüyle gözden kaçan daha büyük bir yanılgı yatıyor. Mimarlık bir şirket meselesi değildir. Dolayısıyla da mimari başarı, Temel Performans Göstergeleri gibi bildik araçlarla ölçülemez. Maddi anlamda başarılı olabilirsiniz tabii, ama buna rağmen meslekte hiçbir öneminiz olmayabilir. Neden? Çünkü mimarlık kendini bir meslek olarak adlandırsa da, aslında kendini bir sanat olarak görür. Bu yüzdendir ki mimarlık, sanatların cerbezesi ile mesleklerin yavanlığı arasında salınır durur. Yine bu yüzdendir ki en ünlü mimarlar en fazla para kazanan, en çok kurula başkanlık eden ya da en çok Porsche satın alanlar değildir.

Peki mimarlığın zirvesinde olanlar kimler? Tasarım guruları, yani gökyüzünden ateşi çalan Prometheus'lar. Bu kişilerin başarısı bildik yollarla ölçülemezse de, erkek olduklarına ve (Gae Aulenti, Zaha Hadid ve diğer bir-iki kişiyi hariç tutarsak) kadın olmadıklarına dair mimari alanda dikkate şayan bir fikir birliği söz konusudur. Bugün bile, Denise Scott-Brown'dan Benedetta Tagliabue'ye dek, önde gelen kadın mimarların çoğu ya sadece yerel ölçekli çalışmalara odaklanıyor ya da kocalarıyla beraber ve onların gölgesinde çalışıyor. Ve bu durum bir nebze olsun değişmiyor. Hatta daha da kötüye gidiyor.

Bu yüzden, işyerlerindeki aile dostu uygulamalar sayesinde kaç kadının işinden memnun olduğunun aslında hiçbir önemi yok. Bunların hepsi fasa fiso. Kadınların, bir köşede oturup eş dost için ufak tefek tasarımlar yapmakla ya da okul sıralarında rölöve çıkartmakla mutlu olmaları hiçbir şey ifade etmez. Bu bir başarı değildir; en azından, bildiğimiz anlamda başarıyla bir alakası yok. Belki tatmin edici olabilir. Kanaatkar olduğu su götürmez. İster denge olarak adlandırın, ister uyumluluk ya da bilgelik deyin, bunun mesleki başarı olmadığı kesin.

Üstelik cam tavanı kırmaya yönelik herhangi bir girişimde de bulunulmuyor. Kadınlar, eskiden olduğu gibi, dünyayı değiştirmek

yerine kendi beklentilerini değiştirmeye razı oluyorlar. Her şey olağan seyrinde devam ediyor. Kadınların en büyük düşmanının yine kendileri olabileceği fikri, durumun vahametini daha da artırıyor.

Bunun neden böyle olduğu, bu konuda ne yapılabileceği ve zaten bir önem taşıyıp taşımadığı sorularına yanıt aramak durumundayız. Neden sorusu, bizi dört heceli bir kelimeye götürüyor: testosteron. Mimarlık alanında bir yıldız olmak, kadınların ve özellikle de kadın tasarımcıların nadiren sahip oldukları yoğun ve sürekli (çoğu zaman da kadifeyle gizlenmiş) bir saldırganlık gerektiriyor. Örneğin yayım yapma meselesini ele alalım. Le Corbusier'den Koolhaas'a, Tschumi'den Libeskind, Cox ve Murcutt'a dek tüm mimarlar, şu gerçeğin farkındadırlar: Eğer yayımlamazsanız, mimarlık dünyasında kendinize bir yer de edinemezsiniz. Örneğin Zaha Hadid, henüz daha inşa edilmiş bir projesi yokken, yazdıklarını yayımlama konusunda ustalaşmıştı. Buna karşın, Whitman'ın anketinde biraz da endişeyle belirtildiği gibi, "ankete katılan kadınlar için, yayımlamak ve/veya tanınmak önem bakımından son sırada yer alıyor."

Dolayısıyla, dile getirmekten kaçındığımız soru şudur: Eğer kadınlar mimari alanda başarılı olmak istemiyorlarsa ya da buna (genel olarak) muktedir değillerse, bunun bir önemi var mı? Kadınlar zaten avantajlı bir konumda mı, zaten fazla zeki ve aydınlanmış ya da doğaları itibarıyla vites küçültemeye zaten eğilimliler mi ki, canımızı sıkmaya gerek duymayalım? Lily Tomlin'in unutulmaz deyişiyle, "Farelerin sorunu şu ki, kazansanız bile yine de faresinizdir." Bu deyişin hafızalardan silinip gitmek yerine unutulmaz olmasının nedenlerinden biri de, Tomlin'in çalıştığı alanda kadınların *kadın olarak* yükselme imkanına sahip olmalarıdır.

Mimarlık, kadınlar için daha uygun bir hale getirilebilir mi? Ya da getirilmeli mi? Bunun mimarlığa bir faydası olur mu? Eğer kendilerini kabul ettirmek kadınlar için gerçekten de öncelikli bir mesele değilse, bunun kadınlara bir faydası olur mu? Kadınların sözde erkeklere dönüşmek ya da geri planda kalmak zorunda olmayacakları başka bir seçenek mümkün mü? Bu süregiden hikayenin nasıl gelişeceğine dair tarihten medet ummak da boşuna olur. Kendi adıma, meselenin gelip dayandığı nokta şu: Kızlarım mimar olmak istediklerini söylediğinde ne hissedeceğim? Yanıtım mı? Ben de annem gibi küplere binerim.

GÜVENDE VE MUTLU: İKİZ PATOLOJİLER

Kadınlar güvenliğe büyük önem verirler; muhtemelen bunda haklıdırlar da. Erkekler risk almaya yatkınken, kadınlar daha savunmasız ve belki de koruyacak daha fazla şeye sahip olduklarından, güvende olma ihtiyacı duyarlar. Kadınların büyük arabaları ve büyük evleri sevmelerinin bir nedeni de bunların güven uyandırmalarıdır. Diğer yandan, kadınlardaki alışveriş bağımlılığının erkeklerdeki karşılığı ise kumar bağımlılığıdır. Güvende olma içgüdümüzün evrim açısından önem taşıdığı doğru, ama sadece bir dereceye kadar. Diğer arzularımızda olduğu gibi, güvenlik konusunda da aşırıya kaçmak mümkün. Ve günümüzde güvenlik, hastalık derecesinde bir saplantıya dönüşmüş durumda.

Daha önce tarihin hiçbir döneminde görülmediği kadar güvende olmamıza rağmen böyle bir saplantıya kapıldığımız için gelecek kuşaklar bizi muhtemelen kınayacaktır. Kendimizi şu an güvende *hissetmek* uğruna, uzun vadede güvende *olmayı* gözden çıkarıyoruz. *Sidney Morning Herald*'da belirtildiği gibi, "Avustralya güvenlik konusunda daha duyarlı oldukça, Avustralyalı anne babalar da çocuklarına yönelik tehditler karşısında daha endişeli davranıyorlar." İngiltere'de de, *Times* gazetesinde yer alan bir habere göre, çocuklar 30 yıl öncesine kıyasla daha güvendeler; trafik kazalarında ölen çocukların oranı yüzde 75 azalmış ve çocuk cinayetlerinde 1976'dan bu yana bir artış yaşanmamış. Buna rağmen, *Times* muhabiri Carol Midgley'in yazdığı gibi:

> Yeni ve belki de biraz tuhaf olan şu ki, tıp ve çocuk bakımı, yollar, arabalar ve oyun alanları daha güvenli hale geldikçe, duyulan endişe daha da artıyor. Araştırmalar anne babaların, 30 veya 40 yıl öncesine kıyasla çocukları için belirgin bir şekilde daha fazla korktuklarını ortaya koyuyor.

Çocuklarımızın okuldan eve yürüyerek ya da bisikletle dönmelerine, kendimiz küçükken yaptığımız gibi sokakta oynamalarına veya saatlerce gözden kaybolmalarına artık izin vermiyoruz. Bunun niye böyle olduğunu kimse bilmiyor, hele ki güvenlik bu denli büyük ölçüde gelişmişken. Melbourne Üniversitesi'nden psikiyatrik epidemiyoloji profesörü George Patton şöyle diyor: "Anne

babalar çocuklarına karşı aşırı koruyucu davranıyorlar. Çocuklar çok daha az fiziksel etkinlikte bulunuyor çünkü çocukların güvenliğini sağlama ve yaralanmalarını önleme gibi konularda fazlasıyla endişeliyiz." Fakat diğer yandan, gençler arasında intihar giderek yaygınlaşıyor.

Anne babalar olarak güvenlik (ya da en azından güvenlik yanılsaması) peşinde koştuğumuz için, güvenlik sicili içler acısı olmasına rağmen gidip 4x4'ler veya cipler satın alıyoruz; çevre sorunlarına duyarsız olmalarına rağmen muhafazakarlara oy veriyoruz; piyasanın durumuna aldırmaksızın, hisse senetlerine değil de gayrimenkule yatırım yapıyoruz; büyük, hep daha büyük evler istiyoruz. New Yorklu kültürel antropolog Clotaire Rapaille'ın ifade ettiği gibi:

> Peki ya siz çocukken en önemli güvenlik unsuru neydi? Annenizin sizi beslemesi ve boğazınızdan ılık bir sıvının geçmesi. İşte bu yüzden bardak tutucular güvenlik açısından son derece önemlidir. Eğer bir arabada bardak tutucu yoksa o araba güvenli değildir. Kahvemi tutucuya koyabiliyorsam, beslenebiliyorsam, çevremdeki her şey yuvarlak hatlara sahip ve yumuşaksa ve neşeliysem, kendimi de güvende hissederim. Zeki ve eğitimli kadınların bir arabada ilk baktıkları şeyin bardak tutucuların sayısı olması gerçekten hayret vericidir.

Helikopter ebeveynlik, güvenlikli siteler, kurban psikolojisi, dadı-devletçilik, başlarına bir şey gelmesin diye çocukların sokakta oynamasına izin vermemek ve hatta çocuk parklarından oyun gereçlerini kaldırmak; tüm bunlar, bedeli ne olursa olsun, kendimizi "güvende" hissetmek ve çocuklarımızın güvende olduğunu bilmek yönündeki nevrotik saplantımızdan kaynaklanıyor. Ve bunun bedeli, riskten arındırılmış olduğu için heyecandan da yoksun bir yaşam; özellikle de çocukluk.

Peki güvenli bir kozada yaşamak gerçekten de bu kadar iyi bir şey mi? Oyunu tanımlayan belki de başlıca etken risktir. Riskin ille de büyük olması gerekmez. Örneğin bir topla oynayan bebeğin bundan keyif alması için ihtiyaç duyduğu tek risk, topun yuvarlanıp gitmesi ya da beklenmedik bir şey yapması ihtimalidir. Oyun esas itibarıyla açık uçludur ve maceraperesttir; önceden bilinen bir sonuç ise sıkıcıdır. Öngörülebilirlik, oyunu oyun olmaktan çıkarıp

bir işe dönüştürür. Her merhalesi görülebilen bir yol gibi, önceden bilinen sonuçlar da daha baştan yılgınlığa yol açar ve oyun çabucak bir angarya halini alır. Öngörülebilirliğe mutlak surette ihtiyaç duyan güvenlik, her şeyi yavanlaştırır.

Sonuçta, çocuk olmak artık eskisi kadar eğlenceli değil. Daha fazla ıvır zıvır, daha fazla besin, daha fazla ihtimam ama daha az eğlence var. Okuldan sonra sokakta oynamayı, okula bisikletle gidip gelmeyi ya da çatapatları çocuklarımızın hayatından çıkarmakla kalmadık. Sidney'deki bazı okullarda, olur da biri incinir diye, topa vurmak bile yasaklanmış durumda. Çocuklarımızı hak etmedikleri bir güven duygusuyla büyütüyoruz, ama onlar için hazırladığımız gelecekte belki de en fazla ihtiyaç duyacakları şeyden mahrum bırakıyoruz; zorluklarla mücadele etme direncinden.

Sersemletici bir dünya karşısında, içgüdüsel olarak, kendimizi yüzme havuzlarıyla, oyun ve sinema odalarıyla donatılmış evlere kapatıyoruz. O kadar ki, dışarı çıkmamız gerektiğinde bile, aslında tekerlekli bir evden başka bir şey olmayan arabaya biniyoruz. Güvende olma ve bir an önce doyum sağlama güdümüzle hareket ederek, sonuçta kendi kendimizi hapsediyor ve ihtiyacımız olan canlılıktan ve bağlanmışlıktan kendimizi mahrum bırakıyoruz.

Bu semiz kalelerin, rahatlık kozasına sarınmış bu imparatorlukların içinde hızla köreliyoruz. Yeterince uyarılmadığımız için, bir kafesin içindeki şempanzeler gibi davranmaya başlıyoruz. Mızmız, bezgin ve depresif bir hal alıyoruz. Alışveriş yapıyor, satın alıyor, yiyoruz. Ya da ikame benliklerimizi –yani arabalarımızı, çocuklarımızı ve evlerimizi– besleyip büyütüyoruz. Tüm bunlar, gezegenimizin yakın gelecekte bile altından kalkamayacağı ölçüde, ekolojik ayak izimizi genişletiyor. Çocuklarımızın geleceğini tüketiyoruz. Geleceği yağlarla ve koruyucu maddelerle yeniden yapılandırılmış bir şekilde, önceden ısıtılmış ve suçluluk duygusuyla işlenmiş bir tabakta sunuyoruz onlara.

TANRIÇA

Kadınlar erkeklerle eşit ücret alsınlar ya da almasınlar, kültürümüzün ve dünyamızın feminizasyonu yönünde güçlü kanıtlar mevcut.

Bunu sadece alışverişte ya da tüketimde değil, aşırı koruyucu ebeveynlikte, dadı-devletçilikte, terapi kültürünün yaygınlaşmasında, işyerleri ve kiliselerin resmilikten uzaklaşmasında da görüyoruz. Kadınlar işyerlerine kreşleri ve "aile dostu"-uygulamaları getirmekle kalmadılar; mobilyalarda, giyim kuşamda, ilişkilerde ve hatta yönetim tekniklerinde rahatlığın bir değer olarak ön plana çıkmasını sağladılar. Ayrıca yüz yüze konuşma kültürünü, hemen her konuda birbirine danışma alışkanlığını ve duygulara önem vermeyi de kadınlara borçluyuz. Fakat bunların çoğu, bir şeyleri değiştirmeye değil, insanların kendilerini daha iyi ve daha mutlu hissetmelerini sağlamaya yönelik. Kiliseler bile, tanrının evinde kendi evinizdeymişçesine rahat ve güvende hissetmeniz gerektiği fikrine direnemedi. Böylelikle kilise bir tür "dost meclisi"ne dönüşürken, tanrı da bir öğretmen, patron ya da hakimden ziyade, kankanız olup çıktı.

Ne yazık ki bunlar, çocuklarımızın ve gezegenimizin geleceği açısından pek de bir yarar sağlamıyor. Burada çifte bir başarısızlık söz konusu: cesaret eksikliği ve hayal gücü eksikliği. Korku bizi fazla yemeye, fazla harcamaya ve fazla korunmaya itiyor. Tüy gibi yumuşacık hayatlarımıza gömülüp, aşkınlık arayışından vazgeçiyor ve bunun yerine rahatlığın sıradanlığıyla yetiniyoruz. Böylelikle korkudan korunmuş oluyoruz gerçi, ama aynı zamanda hayal gücümüzü körelterek her türlü yaratıcı hamlenin önüne set çekmiş de oluyoruz.

Kadınlar belki de hiçbir zaman kamusal yaşam üzerinde hâkimiyet kuramayacak. Ama kadınlar, erkeklerden fazla olarak, stratejik bir ileri görüşlülükle, derin bir empati kurma yeteneğiyle ve aşk adını verdiğimiz o olağanüstü, dönüştürücü enerjiyle donatılmışlardır. Bunlar aynı zamanda bilgeliğin temel unsurlarıdır; her kadının içindeki tanrıçalara özgü kıvılcımdır. Feminizm, eşit ücret ve işyerinde kreş için mücadele etmekle ilgili değildir. Feminizm, geleceği kurtarmakla ilgilidir. İşte bununladır ki kadınlar – ille de mevcut dinsel ve kültürel kanallar yoluyla değil, ama hayatta kalmaya itkisine yön vererek– ön planda yer alabilirler.

8. Çirkinlik: Arkifobi ve Siyaset

Bugün mimarlık diye bir şey var mı? Peki, mimar diye bir şey var mı? ... Mimarlıktan bihaber, mimarlığın eksikliğini hissetmeyen ve dolayısıyla mimarlara da ihtiyaç duymayan her şeyi bir çırpıda tüketen bir toplumun insafına kalmış durumdayız!

Bauhaus'un kurucusu Walter Gropius (1919)

DEMOKRASİ: KENDİ KALEMİZE ATTIĞIMIZ BİR GOL MÜ?

Demokrasi, modern çağın en üretken kültürlerini ve tüm zamanların en başarılı ekonomilerini yaratmışsa da, kendi kalemize attığımız bir gol olabilir. Demokrasinin vücuda getirdiği şehirler, kendi sakinlerinin gözünde bile korkunç derecede sevimsiz. Bunun da ötesinde, demokratik toplumların değişen koşullara uyum sağlamada yetersiz kaldıkları görülüyor; Paskalya Adası halkının, kendilerinden daha uzun dayanacak olan o büyük taş heykelleri dikmek için, adada kalan son ağaçları da kesmelerine benziyor bu. Öteden beri son derece esnek olduğu düşünülen demokrasi, bugün istikrarın en büyük güvencesine dönüşmüş durumda. Fakat çevresel koşullar değişmeye başladığında, istikrar da bir atalete dönüşür. Ve ülkeler gemilerini coşkun nehirlerde yüzdürmek istediklerinde, atalet sorun yaratır. Bir başka deyişle, demokrasinin en güçlü yanı aynı zamanda en büyük zayıflığıdır.

Müttefiki kapitalizm gibi, demokrasi de arzudan beslenir. Bu, demokrasiyi güçlü kılan bir özelliktir, zira arzu her zaman için iradeden ağır basar. Fakat aynı zamanda, demokrasi için ölümcül bir zayıflığa dönüşme ihtimalini de taşır. Kapitalizm gibi, demokrasi de ne istediğimizle ilgilidir; istediğimiz şeye sahip olabileceğimiz fikrini desteklemekle kalmaz, sahip olmamız gerektiği ve buna hakkımız olduğu fikrini de aşılar.

Böylelikle, istekler ile haklar arasındaki mesafe ortadan kalkmış oluyor. Bunda reklamların ("Çünkü bunu hak ediyorsunuz"),

hukuki süreçlerin ("Kimi dava edebilirim?") ve fiziksel konforu gündelik hayatın vazgeçilmezi kılan zenginliğin de payı var. Kabahati kendimizde değil de hep başkasında aramaya bizi yönelten dadı-devletçiliğin yanı sıra, ölümü ve hatta hastalığı sadece nahoş bir anıya dönüştüren modern tıp da bu fikri canlı tutuyor.

Arzularımızı gerçekleştirmeye yönelik güçlü dürtümüz, demokrasiyi bir çıkmaza sürüklemiş durumda. Eğer et yemek istiyorsak, bunun yol açtığı devasa ekolojik ayak izine aldırmadan yiyoruz. Şehirlerimizi genişletmek, bir McMansion'da oturmak, bir cip kullanmak, ışıkları veya televizyonu veya suyu bütün gece açık bırakmak istiyorsak, hiç çekinmeden yapıyoruz. Bunun bize ya da gezegenimize maliyeti yüksek olabilir. Ama bunu yapmayı tercih etmek bizim hakkımız. Hükümetler bile bu konuda bir düzenleme yapmaya çekiniyorlar. Eğer piyasa bunu kendi kendine sağlayamıyorsa, elden bir şey gelmez diye düşünüyorlar. Örneğin kömür dışında başka bir kaynaktan elektrik sağlanacaksa, bu ancak kömüre daha fazla vergi getirilerek yapılabilir, doğrudan bir denetim yoluyla değil. Hükümetler de ebeveynler gibi davranıyor ve günümüzde ebeveynlerin yaptığı hatanın hemen hemen aynısını hükümetler de yapıyor. Nasıl ki ebeveynler olumsuz duygulara yol açma korkusuyla çocuklarını disiplin altına almaktan kaçınıyorsa, hükümetler de her zamankinden daha talepkar ve daha huysuz olan seçmenlerini kaybetme korkusuyla, etkili bir yönetim sergilemekten kaçınıyorlar. Siyasetçilerin bile karşı gelmeye cesaret edemediği şımarık bebeklerle dolu bir dünyada yaşıyoruz sanki.

Demokrasi, kuramsal olarak, "haklar"ımızı başkalarına zarar vermediği sürece güvence altına alır. Ama gerçekte, ne seçmenler için ne de siyasetçiler ve karar vericiler için durum bu kadar basit.

Seçmenler açısından bakıldığında, birey ile sürü arasındaki o bildik çatışmanın yanı sıra, bir de bizzat bu çatışmanın muğlaklığı söz konusu. Modern demokrasilerde, komünizmden çiçek çocuklara dek, kolektif olanı çağrıştıran her şeye hâlâ daha tehlikeli gözüyle bakılıyor. Demokrasi, kesinlikle bir sürü olmadığımız, birbirinden yalıtılmış ve her biri öncelikle kendi çıkarını düşünen bireylerin gevşek bağlarla bir araya geldiği bir topluluk, sanki sadece çocuklardan oluşan büyük bir aile olduğumuz iddiasını dile getirir. Kolektif tekbencilik olarak adlandırabileceğimiz bu durum, Adam

Smith'in "görünmez el" kuramını akla getiriyorsa, zaten onunla aynı şey olduğu içindir. Kapitalizm ile demokrasinin birbirlerine bu denli büyük bir aşkla bağlı olmalarının nedeni de budur.

Fakat bencillik ile özgecilik arasındaki sürekli çatışma sanıldığı kadar basit değil, zira her birimiz hem bir bireyiz hem de sürünün bir parçası. Örneğin bir yandan yayaların hakları için mücadele edip diğer yandan da, bir sürücü olarak, trafiği yavaşlatmak için yola konan tümseklerden şikayet ederiz. Ya da, vergilerin düşürülmesi için oy verip sonra da hastanelerdeki uzun bekleme listelerine tahammül edemeyiz. Çoğumuz, bu tür çatışmaların her iki tarafında birden yer alırız. Aynı zamanda hem sürücü hem yaya, hem vergi mükellefi hem hastayızdır. Dolayısıyla çatışma, birey ile sürü arasında olmaktan ziyade, rekabet halindeki çıkarlar arasında, yani bireyler arasındadır.

Demokrasilerin, bireysel olanı ön plana çıkarmalarına rağmen, her adımda sürü içgüdümüzü teşvik etmeleri ironiktir. Nasıl ki kapitalizm, tercihlerimizi çeşitlendirme iddiasında bulunup sağlık sigortasından modaya dek her şeyi aynılaştırıyorsa, demokrasi de bize bir birey olarak hitap ederken, aslında kitle kültürünün ve kamuoyunun en düşük ortak paydasını dayatıyor. Bu seviyesizleşme, kültürümüzün her alanında etkisini gösteriyor: televizyonda, mimaride ve eğitim vermekten (seçkinci olduğu için) vazgeçip birer müşteri hizmetleri abidesine dönüşen üniversitelerde. Ama trajedi bununla da bitmiyor. Bireysel aklımızı değilse bile bireysel arzularımızı yine de ortaya koyabildiğimiz yegane alan, seçimlerde oy kullanmak. Seçmenler olarak, ufkumuzu arka bahçemizle sınırlandırıp, sadece kendi çıkarlarımız, özellikle de ekonomik çıkarlarımız doğrultusunda oy veriyoruz; seçim yatırımlarının bu denli etkili olması da bu yüzden. Dolayısıyla, muazzam bir çelişkiyle karşı karşıyayız: Halkın iktidarı demek olan demokrasi, bizzat halkın çıkarlarını gözetmede yetersiz kalıyor.

Bunun, yanlış şeyi istemenin bir başka şekli olduğunu nadiren fark ediyoruz. Ve bunun da temelinde algısal belirginlik sendromu yatıyor: Eylemlerimizin sonuçlarını hayalimizde tam olarak canlandırmayı başaramadığımızdan, uzak, soyut veya kolektif olandansa şimdi ve burada bizim için mevcut olanı daha çok arzuluyoruz. CO_2 salınımı veya barajlardaki su seviyesinin düşmesi

gibi konularda olduğu gibi, "Nasılsa beni etkilemez," diye düşünüyoruz.

Dolayısıyla yanlış kişilere –gözleri, dişleri veya vaatleri için– oy veriyor ve sonra da onları yanlış şeyi yapmaya, biz ne istiyorsak onu yapmaya zorluyoruz. Ve hep daha fazlasını istiyoruz. İçinde bulunduğumuz çıkmaza bizi sürükleyen şey, insan nüfusunun artmasından ziyade, kişi başına düşen çevresel etkinin hızla yükselmesidir. Her zamankinden daha fazla tüketiyor, daha fazla kirletiyor, daha fazla israf ediyoruz. Ve buna hakkımız olduğunu düşünüyoruz. Daha önce hiçbir toplumun hayal bile edemediği bir ölçüde, hem karnımızı doyurabileceğimize hem de pastamızın durabileceğine inanıyoruz. Ne kadar tüketirsek tüketelim, her zaman için daha fazla enerjiye, daha fazla havaya, daha fazla suya, daha fazla toprağa sahip olabileceğimizi sanıyoruz. Buna inanıyoruz, çünkü inanmak istiyoruz. Bir şeyi istemek ile ona hakkı olmak arasındaki farkı çok çabuk unutuyoruz.

Hükümetler, bu inancımızın önünde saygıyla eğiliyorlar. Aksi takdirde onları alaşağı ediyoruz. Böylelikle kitleler, istediklerini elde etme imkanına sahip oluyor. Lüks bir yaşam sürmek eskiden sadece azınlığın bir ayrıcalığıyken, şimdi artık çoğunluğun erişebileceği bir şey haline geldi. Ve bu durum her şeyi değiştiriyor.

Siyasetçi ise, seçimlerin ardından bebek pışpışlamayı bırakıp da karar verici kimliğine büründüğünde, ilk kez anne-babalık yapanların yaşadığına benzer bir değişim sürecine girer. Seçilmiş olan kişi, başlangıçta, tam bir iktidar değilse bile önemli ölçüde bir denetim sahibi olacağını umar. Elindeki gücün, Zeus'un fırlattığı şimşekler kadar etkili olduğunu zanneder. Fakat zamanla, altı veya dokuz ay içinde, asıl meselenin doğru olanı yapmakla değil, pazarlık etmekle ilgili olduğunu kavrar. Demokraside kararların çoğu, müzakerelerin yürütüldüğü parlamentolarda ilkeler ve ahlaki değerler doğrultusunda değil, kapalı kapılar ardında, restoranlarda ve iktidar kulislerinde sıkı pazarlıklarla ve el sıkışmalarla alınır. Sadece yorumcuların ve bir ölçüde de editörlerin fikirlerine önem verilir. Halkın fikrine başvurulmasının tek amacı, kamuoyunda kısa süreli bir kararlılık yanılsaması yaratmaktır, yoksa bir şeyleri değiştirmek değil. Adalet ise taş-kağıt-makas oyununa benzer; saptırmalar her zaman için gerçeklere üstün gelir. Postmodern hü-

kümet, tıpkı onu eleştiren Baudrillard gibi, kendi kendisinin bir simulakrına dönüşmüştür.

İklim değişikliği –tıpkı şişmanlık, tüketimcilik ve kentsel yayılma gibi– temelde disiplinin varlığı ya da yokluğuyla ilgilidir. Fakat sorunlar siyasi bir niteliğe büründüğünde, sağcı lobiler her türlü disiplin çağrısını gizli kapaklı bir sosyalist uyanış olarak takdim ediyor. "Ceza gömleği", "kendinden nefret", "kıyamet günü" gibi kelimeler bolca kullanılıyor. Hatta sağcıların çoğu, iklim değişikliği senaryosunun solcuların tertiplediği bir üçkağıt olduğunu iddia ediyor. Bu, deli saçması ve paranoyakça bir iddia tabii, ama yine de üzerinde ciddiyetle durulması gerek; zira kişisel çıkar dışındaki her şeyin –ahlaka, sağgörüye ve hatta, tanrı göstermesin, özgeciliğe yapılan her çağrının– kılık değiştirmiş bir totaliterlik olduğu varsayımına dayanıyor.

Siyasetin hem "sol" hem "sağ" cenahının, riyakarca davranmak ile pervasızca kişisel çıkar peşinde koşmak arasında bir çatışma görmeyen sözde Hıristiyanlarla dolup taşıyor olması, dikkat çekilmesi gereken korkunç bir ironidir. Asıl mesele artık sağ ya da sol meselesi değil. Bu eski ve kabile tarzı bölünmeler geçerliliğini yitirdi. Bugün bir yanda aynı-tas-aynı-hamam koalisyonu yer alıyor, diğer yanda ise uygarlık adını verdiğimiz bu ince fakat paha biçilmez kaplamanın zarar görmemesi için mücadele edenler var –ki bu da, yeşil ve temiz enerjiye dayalı, özgeci bir gelecek için mücadele etmek anlamına geliyor. Günümüzde yapılması gereken asıl tercih bu ikisi arasındadır. Ve dünyamızın karşı karşıya olduğu trajedi, sanki gerçekten bir tercih söz konusuymuşçasına, önümüzdeki yüz yılda da her şeyin geride bıraktığımız yüz yıldaki gibi devam edebileceğini iflah olmaz bir şekilde savunanların bulunmasıdır.

YANLIŞ ŞEYİ İSTEMEK VE ELDE ETMEK

Dedikleri gibi, ne istediğinize dikkat edin, çünkü büyük olasılıkla onu elde edeceksiniz. Ancak anlaşılması zor olan şu ki, eğer demokrasi bize istediğimiz şeyi veriyorsa, neden demokrasinin meyveleri arasında istemediğimiz bu kadar çok şey var? İçinde yaşadığımız yapılı çevre eğer demokrasinin bir ürünüyse, neden çoğu zaman

bu kadar tahripkar, bu kadar masraflı ve bu kadar çirkin? Atalarımız on sekizinci yüzyılda bir yerlerde şeytanla bir değiş tokuşa girip, daha adil ve güzel bir ahlaki sistem karşılığında çirkin bir fiziksel gerçekliği mi kabullendiler? Yoksa burada farklı bir dinamik mi söz konusu? Kanadalı film yapımcısı James Kunstler, banliyöleri "dünyanın bugüne dek gördüğü en büyük yanlış kaynak tahsisi" olarak betimliyor. Bu düşünceyi daha da ileri götürerek şöyle sorabiliriz: Kentsel yayılma, yanlış şeyi istemenin tarihteki en büyük, en geniş çaplı ve en yıkıcı örneği olabilir mi?

Banliyö *rüyasını* elbette ki istiyoruz. Yatak odasının penceresinden gelen kuş cıvıltıları, kahvaltı sofrasına vuran gün ışığı, çimlerin üzerinde top koşturan çocuklar. Bu rüyayı savunanların durmadan tekrarladığı gibi, tüm bir insanlık böyle bir yaşamı tercih ediyor. Banliyöler evrensel bir rüyaya, herkesin peşinde olduğu her derde deva bir ilaca dönüştü. Sinema odaları ve dört arabalı garajlarla güncellenmiş olan baloncuk, küresel bir yaşam tarzı haline geldi. Issız bir ada rüyasını nasıl istiyorsak, banliyö rüyasını da istiyoruz, buna hiç şüphe yok. Peki ama banliyö gerçeğini istiyor muyuz acaba?

Paris, Londra ve Roma gibi dünyanın en eski ve en güzel şehirleri dünyanın dört bir yanından turist çekmeye devam ediyor. Ama, görmezden gelmeye çalışsak da biliyoruz ki, bu şehirlerin güzelliği sadece merkezleriyle sınırlı. Merkezin dışında, kitlelerin yaşadığı yerlerde çirkinlik, şehir büyüdükçe genişleyen eş merkezli halkalar boyunca gitgide artarak uzanıyor. Bir ağacın gövdesindeki halkalara bakarak CO_2 seviyesinin yükseldiği dönemleri tespit etmek nasıl mümkünse, şehir merkezini çevreleyen bu halkalardan da gösterişçi tüketimin ne boyutlara ulaştığını anlayabiliriz.

Banliyö rüyasının bu umulmadık yan etkilerini istemediğimiz muhakkak. Trafik sıkışıklığı ve su sıkıntısı, hava kirliliği ve çocuk astımı, obezite, nevrozlar, depresyon. Güya kişiliğimizi yansıtan bu birörnek evleri ya da bu giderek artan şatafatlı sahteliği biz istemedik. Alışveriş merkezlerinin bu donuk canlılığını, yılankavi otobanların bu kulak tırmalayan uğultusunu ya da banliyöde bir pazar ikindisinin bu kederli ve kasvetli anlamsızlığını biz talep etmedik.

Banliyöler, demokrasinin inşa ettiği yegane çevre değil. Banliyö rüyasının diğer yüzünde, çoğu kişinin daha da itici bulduğu,

yüksek beton yığınlarıyla dolu şehir merkezi yer alıyor. Eşi benzeri görülmemiş bir zenginliğe, teknolojiye ve güce sahipken, eski şehirlere bu denli büyük bir hayranlık duyuyorken, nasıl oluyor da severek yaşayacağımız yerler –ister banliyö olsun ister şehir merkezi– yapmakta bu kadar beceriksiz kalıyoruz? Hayranlık duyduğumuz hemen her binanın, köyün, kasabanın ya da şehrin o kadar kötülediğimiz oligarşik ya da zorba yönetimler tarafından inşa edilmiş olması nedendir? Bu, modernizmin çözülemeyen bir gizemi.

Demokrasi gibi saygın bir sistemin takdire şayan bir ürün ortaya çıkaracağına olan inancımız öylesine büyük ki, bu soruyu sormaktan da yanıtlamaktan da kaçınıyoruz. Nasıl ki iyi binaların daha iyi davranışlara yol açtığına inanmak istiyorsak, çirkinliğin de halkın fikrine yeterince başvurulmamasından kaynaklandığını, dolayısıyla halkın katılımının ortaya mutlaka daha iyi bir sonuç çıkaracağını düşünmek istiyoruz.

Bu iki varsayım da ne yazık ki yanlıştır. Halkın katılımı kendi başına iyi bir şey olabilir. İnsanların kendi siyasi *Umwelt*'lerinde daha fazla sorumluluk üstlenmelerinin, büyük ihtimalle sağaltıcı bir etkisi olacaktır. Fakat bunun yapılı çevreye bir etkisinin olup olmayacağı, bir etkisi olsa bile bunun bir iyileşmeye yol açıp açmayacağı sorgulanmadır. Aslında, görünen o ki, halkın katılımı kötü mimarinin ve çirkin şehirlerin ne kadar aleyhindeyse, iyi mimarinin ve güzel şehirlerin de o kadar karşısında yer alır. Yani, iki zıt kutuptan birini tercih etmektense, sıradanlığı ön plana çıkarma eğilimindedir.

Bir binayı, onu kullananlar için daha uygun hale getirmek istiyorsanız, katılımın bir faydası olabilir. Ama bu, binanın mimari nitelikleri açısından hiçbir sonuç doğurmayabilir. Hatta olumsuz bir etkisi bile olabilir; devenin, takım çalışmasının ortaya çıkardığı bir at tasarımı olduğunu söyleyen atasözünü hatırlayalım. Mimari ile kullanışlı bir deve arasında, mükemmellik ile işlevsellik arasında rahatsız edici fakat önemli bir fark vardır.

Bir bina, onu kullananların ihtiyaçlarını mükemmel bir şekilde karşılamakla birlikte, yine de bir deve olabilir. Ya da tersine, büyük ölçüde kullanışsız olmasına rağmen, bir deha ürünüdür. Örneğin, mimar Peter Zumthor'un İsviçre'de inşa ettiği Bruder Klaus

Şapeli'ni ele alalım. Yerel çiftçiler için bir şapel hazırlaması için davet edildiğinde, Zumthor bunu sadece çağdaş mimari üslupta yapabileceğini ve alacağı ücretin de muhtemelen şapelin değerinden fazla olacağını söyledi. Çiftçiler bu iki koşulu da kabul ettiler ve bunun üzerine Zumthor da para almaktan vazgeçerek bu işi karşılıksız yaptı. Ağaç gövdelerinin oluşturduğu konik biçimli kalıbın etrafına 24 gün boyunca her *tagwerk* (çalışma günü) aşama aşama beton döktüren Zumthor, böylelikle betonun içinde ışığın geçebileceği delikler oluşmasını sağladı. Daha sonra, kalıp görevini gören kütükleri içeriden yakarak isli ve pürüzlü bir iç mekan elde etti. Bildiğimiz anlamda konforlu bir mekan değil burası, ama fiziksel boyutunun çok ötesinde, insanı huşu içinde bırakan derin bir gizem barındırıyor. Oysa modern kiliselerin çoğu böylesi bir etki uyandırmayı başaramıyor.

ARKİFOBİ

Başka bir ifadeyle, mimarlık kendi kararlarını kendisi vermelidir. Elbette ki dışsal etkenler söz konusu; uygulanması gereken ölçütler, yerine getirilmesi gereken işlevler var. Güneşten ve yağmurdan korunma, havalandırma, planın, yapının ve termal kütlenin uygunluğu gibi dikkate alınması gereken şeyler var. Fakat bir noktadan sonra, eserin bütünlüğü ön plana geçer ve kendisine dayatılabilecek tüm dışsal, ölçülebilir kriterleri anlamsızlaştırır. Dışsal etkenler önemlidir – ama eserin özsel bütünlüğü korunmadığı takdirde, asla *mimari* bir eser olamayacaktır.

Zumthor, mimaride her şeyden önemli olan bu bütünlük duygusunu "bütünlüğe sadakat" olarak adlandırıyor. Bunun bir mimar için neden bu kadar can alıcı bir mesele olduğunu anlayabilirsiniz. Ama bir müşteri olarak, evinizin ya da ofisinizin mimari bir nitelik taşıyıp taşımadığıyla neden ilgilenesiniz ki? Binanızdan yapı, havalandırma ve ısınma dışında başka bir beklentiniz olmayabilir. Ama yine de, mimarinin size kazandıracağı bir şey var. Işığın, mekanın ve malzemenin, zihinsel ve duyusal niteliklerin uyum içinde bir arada bulunduğu bir birlik ve tamlık duygusu. Bu, ancak güzellik olarak adlandırılabilir.

Güzellik, daha önce gördüğümüz gibi, inşa sürecine mimarın yegane katkısıdır. Diğer her şey, yani bütün o pratik işler, başka meslekler tarafından ve muhtemelen de daha iyi bir şekilde yerine getirilebilir: müteahhitler, tesisatçılar, ölçümcüler, mühendisler. Güzellik –veya dilerseniz, binaya tutarlı bir anlam kazandırılması– ise mimarların işidir. Mimarlığı bir meslekten ziyade bir öğreti yapan da budur. Birçok iyi mimarın büyük bütçeli projelerde hüsrana uğramasının nedeni de belki burada yatmaktadır. Yine bu yüzdendir ki mimarlık, bir aşkınlık emaresi, bir mutluluk esintisi ya da vaadi getirir. Daha iyi bir yaşam sürme ve daha iyi biri olma imkanını sunar. Güzellik, mimarlığı bir zanaatkarlık olmaktan çıkarıp, başlı başına bir sanat kılar. Güzellik yoksa, mimarlık da pekala tasını tarağını toplayıp gidebilir.

Mimarlığın mesafeli ve içe dönük bir özelliğe sahip olması, güzellikle olan bu ilişkisinden kaynaklanır. Mimarların her gün boğuşmak zorunda kaldıkları rahatsız edici ve sinir bozucu gerçeklerden biri de, Londra veya Sidney gibi nispeten zengin, eğitimli ve çağdaş şehirlerde bile binaların sadece küçük bir kısmının mimarlar tarafından tasarlanmış olmasıdır. Bir mimar tutmak için yeterli parası olanlar dahi genelde bunu tercih etmiyor. Mimarlar, sırf ticari açıdan bile mimarlığın bir değer kattığını, tasarımın fark yarattığını ve bir pazarlama taktiği haline geldiğini, mimarların tasarladığı evlerin diğerlerine oranla daha iyi, daha hızlı ve daha kârlı satıldığını iddia ediyorlar. Bunda bir dereceye kadar haklı olabilirler. Fakat mimarlık, genel olarak bakıldığında, tekdüze ve utanmazcasına kültürsüz bir imar endüstrisinin devasa çarkları içinde önemsiz bir dişten ibaret.

İnsanların çoğu, mimarların hoşlandığı şeylerden hoşlanmıyor. Mimarların yaptığı şeylerden de pek haz almıyorlar. Bu, kısmen, mimarların yaptıklarının, yukarıda bahsettiğimiz anlamda mimari bir eser olmamasından kaynaklanıyor. Mimari bir nitelik taşısa bile, mimarların özlü ve zarif bir sadelik olarak gördükleri şey, mimar olmayanlara maalesef bir ahır ya da kümes gibi gözükebiliyor. Mimarlar, örneğin Palladio'nun Villa Rotonda'sına ya da Koolhaas'ın Villa Dall'Ava'sına incelikli göndermelerde bulunan bir çalışmayı ilginç ve değişik bulabilirler. Ama insanların büyük çoğunluğu bu tür şeylerden etkilenmiyor. Güzellik istiyor olabilir-

ler, fakat mimarların yaptıklarını güzel bulmuyorlar. Hatta çirkin, pejmürde, yavan veya aptalca buluyorlar. Arkifobi olarak adlandırdığımız bu durum, aynı şekilde mimarlar arasında da yaygın. Birçok mimar, çoğunluğun beğenisini kabullenmenin ölümden beter olacağını düşünüyor.

Arkifobinin yol açtığı bu uçurum asla kapanmayacakmış gibi görünebilir. Ancak yine de kapanması gerekiyor, zira müşterileri olmadan mimarlık da varlığını sürdüremez. Diğer sanatlar loş bir odada tek başına icra edilebilir. Resmin, edebiyatın ve müziğin bir muhataba ihtiyacı vardır tabii, ama sanatın kendisi büyük ölçüde kağıdın üzerinde gerçekleşir. Buna karşın mimarlık, taşların üzerindeki ışık oyunları, mekanın akışı, renklerin ve dokuların koreografisi gerçeklikte vücut bulana dek bir sanat olarak var olamaz. Tasarım her şey demek olabilir, ama kağıt üzerinde kalan bir tasarım sadece bir hayalettir; sanat ancak yapım sürecinde kendini ortaya koyabilir.

Bu yüzden, eğer aradaki mesafe kapanacaksa, hangi tarafın diğerine yaklaşması gerektiğini sormalıyız. Mimarlar mı "gerçek" mimari olarak gördükleri şeyden vazgeçmeli? Yoksa müşteriler mi mimarlara güvenip, belki de asla anlamayacakları ya da hoşlanmayacakları bir şeyi kabullenmeye yanaşmalı?

Bir zamanlar mimarlık da, çoğu meslek gibi, "Bana güven, ben bir profesyonelim," tarzında bir ilişkiye dayanıyordu. Fakat postmodernizm, birinci bölümde belirttiğimiz gibi, bu tür bir ilişkiyi kötüleyerek, mesleki otorite karşıtı bir yaklaşım benimsedi ve, "Müşteri her zaman haklıdır," dedi. Bunun mimarlıktaki yansıması popülizm oldu. 70'li yıllarda Robert Venturi ve Charles Jencks gibi yazarlar, "Ana cadde büyük ölçüde kabul edilebilir bir şeydir," fikrini yaygınlaştırdılar. Bu sayede, Melbournelu Peter Corrigan gibi mimarlar "banliyö" terimini (hafifçe bıyık altından gülerek de olsa) bir övgü ifadesi olarak benimsediler ve çalışmalarında Avustralya'ya özgü kırmızı ve sarı renkteki tuğlaları (ironiyle kaplanmış bir şekilde) kullandılar. Ashton Raggatt McDougall ise tasarımlarında şakalara, büklümlere ve yapıştırılmış fotokopilere başvurdu. Böylelikle de Melbourne tarzı mimarlık ortaya çıkmış oldu.

Fakat sorunun yanıtı bundan ibaret değil. Birçok mimar, büyük M ile yazılan mimarlıktan popülizm uğruna vazgeçmenin yenilgiyi

kabullenmek anlamına geldiğini düşündü. Ancak son yıllardaki modernist canlanmayla birlikte, şu an durum berabere devam ediyor. Bir yanda kendilerini yanlış anlaşılmış Vesta bakireleri gibi hisseden mimarlar, değeri bilinmeyen mimarlık alevini koruyorlar. Diğer yanda ise halk, McMansion'larının bahçesinde oturmuş, havuz kenarında hiç istifini bozmadan cips yiyor.

Zaman zaman dile getirilen bir öneriye göre, eğer daha fazla sayıda kadın mimar olsaydı, mimarlık da daha duyarlı olur ve bu sayede müşterileriyle daha iyi empati kurabilirdi. Aslında, yedinci bölümde belirttiğimiz gibi, kadınların mimarlık mesleğinde yükselemeyip, o kasvetli orta kademelerde sıkışıp kalmalarının nedenlerinden biri tam da bu türden bir duyarlılıktır. Bu mesele, mimarlık okullarında hep yapılan bir şakayı akla getiriyor. İnşaat alanında bir kadın olarak bulunma bahsi açıldığında şöyle denir: Yapı ustalarının senin hakkında ne düşüneceklerini dert etme, zaten bütün mimarlara kadın gözüyle bakarlar.

YASAYLA GÜZELLİK

Daha önce değindiğimiz gibi, günümüzde güzellik –ya da en azından çirkin olmamak– sanattan ziyade mimarlıktan bekleniyor. Bir resmin veya bir performans çalışmasının çirkin olması, günümüzde sanatsal bir gereklilik. Oysa çirkin bir gökdelen veya bir üniversite kütüphanesi, herkesten "nasıl olur" şeklinde öfke nidaları yükselmesine yol açıyor. Ama kimsenin mimarlıkta güzelliğin nasıl sağlanacağı hakkında en ufak bir fikri yok.

Yine de bu güzellik beklentisi o kadar güçlü ki, bazen büyük ve şanlı liderlerimiz bu beklentiyi karşılama görevini bizzat üstleniyorlar. Bu yeni bir şey değil. İktidardaki kişilerin en büyük ve sarsılmaz yanılgısı, gerçekten iktidar sahibi olduklarını sanmalarıdır. Olsun. Ne de olsa hepimizin bir hayal dünyası var. Trafikte sıkışıp kalan bir siyasetçinin, limuzininden dışarı bakıp da modern şehrin dehşet verici gerçekliğiyle yüzleştiğinde yaşadığı o yürek parçalayıcı hüsranı anlayabiliriz. Sistemi düzeltmeyi beceremeyen siyasetçilerin, hiç değilse gerçekliğin dış görünüşünü değiştirmeye yönelmelerini de anlayabiliriz.

Bu aslında basit bir ambalajlama stratejisi ve siyasetçilerin göz boyamaya olan her zamanki düşkünlüklerinin bir uzantısı. Napolyon bile tüm bir imparatorluğun tek başına yeterli olmadığının farkındaydı; imparatorluk aynı zamanda„gözle görülür, elle tutulur ve şaşaalı olmalıydı. Napolyon'un sarayları ve bulvarlarından Mitterand'ın dev projelerine dek, göz boyamak siyasetin her zaman için vazgeçilmez bir aracı olmuştur.

Avustralya'da ise, mahkum zihniyetinin hâlâ devam etmesinden olsa gerek, 1821'de Vali Macquarie'den 1999'da Jeff Kennett'e dek, siyasetçiler kamusal alanda yaptıkları yatırımlar nedeniyle övgü topladıkları kadar, koltuklarından da edilmişlerdir. Bu yüzden, günümüz siyasetçileri "tasarımda mükemmellik" arayışını daha ziyade rekabet ve yasal düzenlemeler aracılığıyla sürdürüyor.

Bu, akla yatkın bir yol gibi gözükebilir. Bir inşaat sahasında yükselen devasa bir çirkinliğe bakıp da, kim içinden şöyle geçirmemiştir ki: *Böyle bir şeye kim izin vermiş olabilir? Bu tür hilkat garibelerinin önüne geçilemez mi? Ya da, en azından, bu kadar çirkin olmaları engellenemez mi?* Hoş bir düşünce tabii. Ama bununla ilgili bir yasa nasıl hazırlanacak? Bundan böyle tüm binaların güzel olması zorunluluğu mu getirilecek? Eğer güzellik böylesine ele avuca gelmez, bu kadar kişisel ve tarifi imkansız bir şeyse, güzellikle ilgili yasal bir düzenleme nasıl yapılabilir ki?

Seçeneklerden biri, John Constable'ın 1843'te ifade ettiği bakış açısını benimsemek: "Çirkin diye bir şey yoktur. Hayatım boyunca asla çirkin bir şeyle karşılaşmadım. Bir nesnenin şekli nasılsa bırakın öyle kalsın; ışık, gölge ve perspektif onu her zaman güzel gösterecektir." Bu gayet postmodern görüşe göre, herkes her istediğini inşa edebilir. Güzellik meselesi, herkesin kendi içeceğini getirdiği bir partiye indirgenir. Fakat çoğunluk –ki demokraside önemli olan çoğunluktur– meseleye farklı bir gözle bakıyor. Çoğu kişi, tanımlara fazla kafa yormaksızın, çirkinliğin ayıklanması gerektiğini düşünüyor.

Amaçlanan da bu zaten. Estetik denetimi savunanlar, bunun katı kurallarla bir ilgisinin olmadığını ileri sürüyorlar. Gevşek bir eleğe benzeyen denetimin, en kötüleri dışarıda bıraktığını söylüyorlar. Ama aslında, bu tür denetimler çoğu zaman hem iyinin hem

kötünün aleyhine işler ve sadece vasatlığın yaygınlaşmasına katkıda bulunur.

Mimari model kitapları bu konuda bir işe yarayabilir. Genelde, ancak eğitimli bir müşteri sınıfı ve tutarlı bir toplumsal felsefe varsa ve kurullarla vakit kaybedilmiyorsa işe yararlar. Bu tür model kitaplarının bilinen ilk örneği, M.Ö. 1. yüzyılda Romalı mimar Vitrivius'un, mimarlığın klasik ilkelerini sıradan yapı ustalarına aktarmak amacıyla hazırlamış olduğu eserdir. Daha sonra Alberti (1450), Serlio (1537), Palladio (1570) ve Scamozzi (1615) gibi Rönesans kuramcıları, Vitrivius'un ilkelerini ele alıp geliştirdiler.

Ama model kitaplarının asıl önemi, Büyük Londra Yangını'nı takip eden hızlı yapılaşmada kendini gösterdi. Daha sonra Sidney'e yayılan bu tarz kitaplar, art arda basımlar ve kopyalarla buraya uyum sağladılar ve sonuçta Sidney'e özgü, balkon parmaklıkları dökme demirden olan sıralı evler ortaya çıktı.

Gayet güzel, evet. Ama düşünsel açıdan bakıldığında, model kitapları daha az demokratik olamazlardı. Ayrıntıları, malzemeleri ve kompozisyonu standart hale getirerek, mimari beğeniyi yükseltiyorlar gerçi. Ama bunun için demokrasinin en değerli niteliklerinden ödün veriyorlar: yaratıcılık, bireysellik ve özgürlük. 1945'te, modernizmin en güçlü olduğu bir zamanda, modernist mimarinin Londralı piri John Summerson, George dönemi Londra'sını 1730'dan 1760'a dek şekillendiren "Palladiocu diktatörlüğün" otuz yıl boyunca nefes aldırmamış olduğundan şikayet ediyordu.

Bu da bizi demokrasi, beğeni, özgür irade ve yargının doğası gibi daha büyük meselelere götürüyor. Sadece Versailles ya da Tac Mahal'le değil, Yunan balıkçı köyleri ya da Sicilya'nın tepekentleriyle karşılaştırıldığında bile, günümüz binaları neden bu kadar rezilcesine çirkin? Eski zamanların köylüleri o denli yoksul, cahil ve ezilmiş olmalarına rağmen güzelliği yakalayabilmişken, bizim meydana getirdiklerimiz neden sadece süprüntü şeyler oluyor?

Bunun yanıtı, tek kelimeyle, özgürlük. Özgürlüğü, özellikle de seçme özgürlüğünü, katışıksız bir iyilik ve tanrı vergisi bir hak olarak görüyoruz. Bu, ahlaki açıdan bakıldığında, doğru olabilir. Ama demokrasinin getirdiği özgürlükler, mimarlık ve şehircilik açısından hiçbir fayda sağlamamıştır. Mikonos ve Paris gibi yüzyıl-

lar sonra bile hâlâ turistleri çekecek kadar güzel olan eski şehirler, bizim bugün katlanılmaz derecede baskıcı olarak niteleyeceğimiz koşullarda inşa edilmişlerdir. Yapı ustalarının, mimarların, kullanıcıların malzemeyle, tarzla, renkle veya süslemeyle ilgili kişisel bir tercihte bulunma imkanı ya çok azdı ya da hiç yoktu.

Güzellik ile tiranlık arasındaki bu bağlantı bir tesadüf değil. Hatta aralarında nedensel bir ilişki var. Tuhaf olan da bu zaten. Güzellik, baskıya rağmen değil, baskı sayesinde ortaya çıkabilmiştir. Eski şehirler güzelliklerini cehalet, yoksulluk, toplumsal durağanlık, malzeme sıkıntısı ve teknolojik yetersizlikler gibi kısıtlamalara borçludurlar. Diğer taraftan, günümüz şehirlerinin görsel kakofonisi, kapitalist demokrasinin doğrudan bir sonucudur. Avrupa'daki bütün o pitoresk Ortaçağ şehirlerini çevreleyen modern mahallelerin içler acısı durumu da bunun bir göstergesidir. Model kitapları –ya da güzellikle ilgili kurallar– belki bir işe yarayabilir, ama ancak özgürlüğün ve demokrasinin olmadığı homojen ve baskı altına alınabilir toplumlarda.

Bu ikilemi aşacak bir çözüm getirdiği iddiasındaki postmodern şehircilik, kişisel ve tekil olanı evrensel ve aşkın olandan daha üstün tutmakla, aslında ikilemi daha da derinleştirmiştir. Postmodernizmin başlıca eğilimlerinden üçü –monetarizm, görelilik ve saptırma– tutarlı ve uyumlu bir şehir inşa etme olanağını ortadan kaldırıyor. Monetarizm, liderliğin büyük ölçüde piyasada olduğunu öne sürer. Biyobankalar ve karbon ticareti bunun klasik örnekleridir. Arkanıza yaslanıp satıcıların kendi aralarında anlaşmasını izlemek varken, düzenleme yapmakla niye uğraşasınız ki? Görelilik, hakikatin algıdan ibaret olduğunu ve algının da öznel olduğunu, dolayısıyla (şehircilik ve planlamanın da temelinde yer alan) kolektif fikirlerin ve inançların tiranlık anlamına geldiğini savunur. Saptırma ise, tüm bunların demokratik kamu yararı olarak allanıp pullanmasını sağlar. Oysa aslında herkesin kendi başına olduğu bir kurtlar sofrasıdır bu.

Diğer yandan, postmodernizm belki de demokrasinin mantıksal bir uzantısı, hatta yozlaşmış bir aşamasıdır. Herkese oy hakkı tanımakla, herkese kendi hakikatine sahip olma hakkı tanımak arasında sadece küçük bir adım var. Bu durumda herkes *kendi* hakikatinin en az diğerlerininki kadar geçerli olduğunu düşünecek-

tir. Demokrasi belki de kendi yıkımının tohumlarını en başından beri içinde taşıyordu.

Şurası acı verici bir gerçek ki, şehirler demokratik bir yönetimle ne etkin bir şekilde planlanabilir ne de güzelleştirilebilir. Bunun nedeni bürokratların ahmaklığı değil sadece. Kurulların vasatlığı da değil. Bunlar hep birer sorun tabii, ama asıl mesele sistemle ilgili. Demokrasi, etkili bir planlamayı olanaksız kılıyor. Bunun için belki de minnettar olmamız gerekirdi, tabii ufukta bizi bekleyen ekolojik bir kriz olmasaydı.

KEYFİLİK

Demokrasi ile iyi bir kentsel planlama arasındaki bu bağdaşmazlık karşısında, siyasetçiler "esneklik" çağrısında bulunuyorlar. Özgürlük gibi esnekliğin de olumlu bir değer olduğu varsayılıyor –sanki kentsel planlama bir tür yogaymış gibi. Eğer kurallar koymak vasatlığa yol açıyorsa, gayet düz bir mantıkla, o halde kuralları esnetmek gerektiği sonucuna varılıyor.

Ama bu, işin sadece dışarıdan görünen kısmı. Bir de, siyasetçilere fısıldayan o ikna edici içsel ses var: Eğer kararları *ben* veriyor olsaydım, her şey güllük gülistanlık olurdu. Bu hayali sesi her birimiz kendi içinde duymuştur. Ama siyasetçilerin çoğu, kendilerine yönelik olduğu sürece evrensel bir sevginin varlığına inanmaya hazır, narsisist kişiler olduklarından, bu sese hemen kulak kesiliyorlar.

Üstelik eğer siyasetin içindeyseniz, özellikle de "yüksek mevki" denen şeye (hangi yolla olursa olsun) ulaşmışsanız, bunun kişiliğinizden kaynaklandığını düşünmeye başlarsınız. İnsanların sizi şahsen sevdikleri için önünüzde el pençe divan durduklarını, sırtınızı sıvazlayıp saygı gösterdiklerini sanırsınız. Özel biri olduğunuz için birinci sınıfta seyahat ettiğinizi, güler yüzle karşılandığınızı, partilere davet edildiğinizi, ayrıcalık sahibi olduğunuzu düşünürsünüz. İşte o andan itibaren, yasaların üzerinde olduğunuz, her zamanki kuralların geçerliliğini yitirdiği, yasaları kendi sonsuz bilginiz ve ölümsüz kişiliğiniz doğrultusunda dilediğinizce eğip bükebileceğiniz hissine kapılırsınız.

Esneklik fikrini sevenler sadece siyasetçiler değil. Kendini iyi hissetmeye dayalı bir ahlaka alışmış olan seçmenler de, *baby boom* kuşağının çocuk bakımı elkitaplarının doğrudan bir sonucu olarak, esnek kuralları daha dostane, daha cazip ve daha mutluluk verici buluyorlar. Katı kuralları ise, tıpkı katı bir eğitim, din ya da ebeveynlik gibi, Viktoryen olmakla eleştiriyorlar.

Hiçbir şey gerçeklerden bu kadar uzak olamazdı. Esneklik söylemi, "liyakate göre karar verme" iddiasında bulunur (aslında bu, meritokrasi imasında bulunarak, demokrasi aşığı bir toplumu gayrete getirmeyi amaçlayan bir ifadedir) ve toplumda olduğu gibi kentsel planlamada da mükemmel olanın kendiliğinden yükseleceğini vaat eder. Ama bu, boş bir vaattir. Esneklik, nereye çekerseniz oraya giden ifadelerle örülmüş kanun ve yönetmelikler demektir. Kesin buyrukların yerini muğlak hükümler almıştır. "Başbakanın kişisel fikrine göre," "mümkün olduğu takdirde," "uygun görüldüğü durumda" gibi ifadelere sıkça rastlanır.

Böyle olunca esneklik, sanki halk karşısında verilmiş bir ödün, hükümetin gücünde bir azalma gibi gözüküyor. Oysa bunun tam tersi söz konusu. Kentsel mirası korumanın veya otoparkları yeraltına yapmanın ekonomik açıdan uygulanabilir olmadığını gösterme sorumluluğu şehir plancısına yüklenmiş oluyor. İmar kurullarını ekonomik gerekçelerle kandırmak dünyanın en kolay işidir. Esnekliğin doğurduğu asıl sonuç, yani karar vericinin geniş ve keyfi yetkilerle donatılması, böylelikle gözlerden saklanmış oluyor. Bu, New South Wales'de en son kabul edilen İmar Kanunu'nda olduğu gibi, "bana güvenin" tarzı bir yasamanın en kötü örneklerinden biridir.

Yine de, birçok kişi bunda bir sorun görmüyor; özellikle de, karar veren iyi birine benziyorsa. *Zararı yok*, diye düşünüyorlar, *mademki iyi biri*. Oysa bu, yanlış bir düşünce; karar verme yetkisine sahip kişi bir Assisili Francesco[1] olabilir, ama ardından yerine pekala İdi Amin[2] gibi biri geçebilir. Karar verici isterse sütten çıkmış ak kaşık olsun, bu yasa yine de göğsüne herkesin görebileceği kocaman kırmızı bir "buraya basınız" düğmesi yerleştirecektir.

1 Fransisken tarikatının kurucusu olan Hıristiyan azizi. (ç.n.)

2 1971-1979 arasında devlet başkanlığı yapmış olan Ugandalı asker. (ç.n.)

Yeterince yaklaşabilen, birlikte yeterince uzun bir öğle yemeği yiyebilen ve yeterince yüklü bir bağışta bulunabilen herkesin basabileceği bir düğme.

Böylelikle esneklik, vaat ettiği şeyin tam tersine yol açıyor. İstendiği kadar şeffaflıktan, hesap verebilirlikten, müzakereden bahsedilsin, gerçekler tümüyle farklı: kapalı kapılar ardında ve fısıltı koridorlarında yürütülen bir yönetim biçimi, parası olanın düdüğü çaldığı bir düzen, iktidarın sağladığı ayrıcalıkların karşılıklı olarak birbirini kayırma amacıyla kullanılması.

Siyasetin kişisel bir yanı da var elbet. Samimi bir el sıkışma veya bir bebeğe kondurulan öpücük – bunlar siyasetçilerin her zaman kullandığı tarzda görüntüler. Ama yasa yapmak, özellikle de imar yasaları, kişiler üstü bir nitelik taşımalıdır. Bu ilkenin ihlal edilmesi her zaman tehlike doğurur; özellikle, arazi sahiplerine bir çırpıda yüksek kazançlar sağlayan ve dolayısıyla ciddi miktarda kaynak tahsisi yaratan kentsel planlama söz konusu olduğunda. Bütün bunlara rağmen, bu olağanüstü ve keyfi yetkilerin soylu bir amaç için kullanılıp kullanılmadığını umursamayabilirsiniz. Örneğin gezegeni korumak, bu uğurda başvurulabilecek her türlü yöntemi haklı kılan bir amaçtır. Fakat amaç kişisel çıkar sağlamak ve kayırmacılıksa, bundan her şey zarar görür.

Örneğin New South Wales'de, parlamentonun 2005'te kabul edip 2006'da genişlettiği İmar Kanunu'nun 3'üncü maddesinin A bendi, başbakana benzeri görülmedik geniş bir takdir yetkisi veriyor. Buna göre başbakan, tümüyle keyfi bir şekilde, eyalet dahilindeki herhangi bir projeyi ya da tüm bir proje türünü –örneğin bütün marinaları veya bütün yüksek binaları– "eyalet açısından önemli" addedebilir ve böylelikle bu projeleri yerel yönetimlerin elinden alabilir. Başbakan bunu yapmak için ne bakanlar kurulunu, ne bakanlığın tavsiyesini, ne mevcut imar politikasını, ne kamuoyunu ne de neredeyse otuz yıllık çevre mevzuatını dikkate almaya ihtiyaç duyar. Tüm bunlar askıya alınmıştır. Ne izlenmesi gereken bir yöntem, ne uyulması gereken kriterler vardır. Geçerli olan tek şey, başbakanın kişisel fikridir.

Şöyle bir itirazda bulunabilirsiniz: Roma, Paris, Venedik ya da Londra gibi hayranlık duyduğumuz şehirleri yaratan o nispeten iyicil diktatörlüklere ne demeli? Planlama konusunda tüm yetki-

nin başbakanda toplanması, bizi bu tür yönetimlere daha da yaklaştırmıyor mu? Hepsinde de büyük kırmızı bir "buraya basınız" düğmesi bulunan bütün o şehirlerin güzelliği krallar, oligarklar, imparatorlar ve tiranlar sayesinde değil miydi?

Evet, doğru. Öyleydi. Ama şu da var ki, karar vericiler ve düğmeye basanlar sadece zengin değil, aynı zamanda kültürlüydüler de. Bir an önce kişisel çıkar sağlama peşinde koşmuyorlar, soyluluğun gerektirdiği şekilde cömert davranmasını biliyorlardı. Bu durum, ironik bir biçimde, demokrasi taraftarlarına kıyasla kamusal alana çok daha fazla saygı göstermelerine yol açıyordu. Londra'da, James Burton'ın 1800-1814 arasında Bedford Dükü için inşa ettiği Russell Square ya da aynı yıllarda John Nash'in IV. George için tasarladığı Regent Street gibi projeleri yaptıran kişiler, uzun vadeli bir halkla ilişkiler faaliyeti içindeydiler. Bu projelerle kendi reklamlarını yapmakla kalmıyor, aynı zamanda gelecek kuşaklara da anıt niteliğinde bir eser bırakmış oluyorlardı.

Bu sistemin olumsuz yanı, halkın büyük çoğunluğunu yoksulluğa mahkum etmesiydi. Ama olumlu yanını görmek için, Bloomsbury'yi Londra, Melbourne, Sidney, San Francisco veya New York'taki yeni rıhtımlarla karşılaştırmak yeterli olacaktır. Bu gibi yerlerde, vur-kaç tarzı imar planları ve hissedarların çıkarlarını ön planda tutan işletmeler nedeniyle büyük bankalar bile, aslında kimsenin uzun süre kalıcı olmasını beklemediği binaları sadece kısa süreliğine kiralıyorlar.

Demokrasimiz olgunlaştıkça, şehirlerimizi daha da derme çatma, daha da gelip geçici bir şekilde inşa ediyoruz. Bu, belki de, kendi inançlarından şüphe eden ve geleceğinden endişe duyan bir topluma dönüştüğümüzün bir göstergesidir. Mevcut durumu değiştirmeye ne cesaretimiz var ne de böyle bir şeyi hayal ediyoruz.

KENTSEL YAYILMA

Kentsel yayılmayla ilgili tartışmalar hızla siyasi bir nitelik kazanıyor: kentsel yayılmayı savunanlar sağda, şehirciler (ya da "akıllı büyüme" yanlıları) ise solda. Hızla büyüyen şehirleri estetik ya da sürdürülebilirlik açısından eleştirmeye kalktığınızda, çoğunlu-

ğun peşine takılanlar hemen kalemlerine sarılıp, "sıradan, başarılı insanların" "kapalı garajları ve herkese yetecek kadar çok sayıda banyo ve odası" bulunan "güzel" (yani büyük) evlerde –sanki 50'li yılların durum komedilerinden fırlamış gibi– yaşama hakkını savunan sütunlar dolusu yazı döşeniyorlar. İddialarını desteklemek için de, en azından Sidney'deki McMansion'larda "İncil'e sadık bir Hıristiyanlığın" hüküm sürdüğünden dem vuruyor ve bu evlerin yüzde 40'ının klimalı olduğundan gururla bahsediyorlar.

McMansion'ları eleştirme cüretini gösteriyorsanız, şehir merkezinde deniz manzaralı bir evde oturup hafta sonlarını Bowral'da geçiren, toplumu bir arada tutan aile değerlerine "saygısızca, gözü dönmüş bir öfkeyle" saldıran bir solcusunuz demektir. Bunlar, her zamanki sınıfsal önyargılar. Ama daha endişe verici olan şu ki, kentsel yayılmayı savunanlar, istediğimiz şeyi elde etmekten daha önemli bir şey olabileceğini ısrarla reddediyorlar.

Bu da, obezite oranlarının fırlamasına yol açan alt çakralarla ilgili bir mesele. *İstiyorum ve hemen şimdi istiyorum.* Akılsızca büyümenin temelinde üç varsayım yatıyor: İstediğimiz her şey bizim için iyidir; iyi olan her şey bireyin iyiliği içindir; en yüksek iyilik ise özgürlüktür. Bu kişisel özgürlüğün en büyük simgesi ise, elbette ki, araba.

Özgürlüğü araba sahibi olmaya indirgeyen bu tavrın her şeyden önce nasıl ortaya çıktığını sormak daha ilginç olacaktır. "Aile değerleri" nasıl oldu da geleceğimizi benzeri görülmemiş bir vahşilikle tüketen yaşam tarzıyla bir tutulmaya başlandı? Bugün İngiltere'de, koruma ile muhafazakarlık arasındaki doğal yakınlıktan nemalanan Toriler, İşçi Partisi'nden çok daha çevreci bir konumdalar. Ama bunun her nasılsa Avustralya'daki muhafazakar siyasetçiler ya da anne-babalar üzerinde bir etkisi görülmedi. Evrendeki tüm ebeveyn banyolarının ve oyun odalarının, temiz havaya ve temiz suya verilen zararı telafi edemeyeceğini görmüyor muyuz? Gezegeni korumak için mücadele eden anne-babalar nerede? Neden planlamacılar ve siyasetçiler seçimlerde bu meseleleri gündeme getirmiyorlar?

Daha fazla otoyol yapmamız için bizi ikna etmek üzere Sidney'e gelmiş olan Amerikalı danışman Wendell Cox şöyle diyor: "Ben kentsel yayılmayı savunuyor değilim; ben özgürlüğü savunuyo-

rum." Bu, kürtaj karşıtı olmadığını söyleyip, yaşamdan yana olduğunu belirtmek gibi bir şey. Cox'un üzerinde durduğu ilk nokta şu: "İnsanlar, başkaları ya da toplum için fiziksel bir tehdit oluşturmadıkları müddetçe, istedikleri yerde istedikleri gibi yaşayıp çalışabilmelidirler." Buraya kadar gayet mantıklı. Ama Cox'un öne sürdüğü görüşün ikinci kısmı, insanı dehşet içinde bırakıyor: İnsanlar banliyöleri ve otoyolları sevdiklerine göre, Sidney'de (ve diğer her yerde) bunlardan daha fazla olmalıdır. Hem de çok daha fazla.

Buna karşı çevrecilerin verebileceği en açık yanıt, kentsel yayılmanın yol açtığı tahribatın (tarıma elverişli arazilerin ve ormanların yok edilmesi, hava kirliliği, toplu ulaşımın çökmesi, hizmetlerin seyrekleşmesi) Cox'un dile getirdiği "fiziksel tehdidin yokluğu" ilkesini tümüyle geçersiz kıldığıdır. Kentsel yayılmanın oluşturduğu tehdit bütünüyle fizikseldir. Bu tehdidi bizzat soluyoruz. Gözden kaçırılan nokta da burada yatıyor. Çirkinlik de iklim değişikliği de tek bir sınıfa özgü bir mesele değildir. Zenginlik çirkinliği ortadan kaldırabilir belki, ama kalantor banliyölerin görsel ve ekolojik açıdan en az onlara özenen McMansion'lar kadar –hatta ahlaki açıdan belki daha da fazla– tahripkar olabileceğine hiç şüphe yok.

Kentsel yayılmayı savunanlar, mantıksal açıdan her an çökebilecek bir zeminde yol alıyorlar. Buradaki en bariz çatlak da özgürlük kavramı. Cambridge Üniversitesi'nden felsefeci Quentin Skinner'ın belirttiği gibi, baskı altında olmamak ve "bir başkasının keyfi iradesinden" bağımsız olmak şeklinde tanımlanan klasik özgürlük anlayışı, *liber homo*'yu köleden ayıran şeydir. Bu tanım, aslında hiçbirimizin özgür olmadığı ve asla da olamayacağı anlamına geliyor. Her zaman için başkalarının bireysel iradelerinin ve ortak iradenin etkisine açığızdır. Kişisel özgürlüğümüz kanunlarla, vergilerle, binalarla, trafik ışıklarıyla, kanalizasyon irtifak hakkıyla sınırlandırılmıştır. Bunun nedeni, hükümetin kötü niyetli olması (gerçi bu da söz konusu olabilir) ya da başkalarının bize düşman olması değildir. Sürünün sağladığı sonsuz avantajlardan yararlanmak için, haklarımızın bir kısmından kendi isteğimizle vazgeçeriz.

Haklarımızdan bu şekilde feragat ediyor olmamız, özgürlüğün daha karmaşık bir tanımı olabileceğini akla getiriyor. Thomas Cranmer'in on altıncı yüzyılda çelişkili bir şekilde ifade ettiği gibi, "Hizmet etmek, kusursuz özgürlüktür." Bu ifade, katı ve kendin-

den nefret eden bir Protestanlığın özgürlüğe yaklaşımı olarak görülegelmiştir. Fakat, Cranmer'in hizmeti insan doğasının özü olarak gördüğü göz önüne alındığında, daha zengin, daha karmaşık ve daha çelişkili bir özgürlük anlayışını dile getirmiş olabileceği de düşünülebilir. Cranmer'e göre hizmet etmek, vermenin almak anlamına geldiği bir ayin, ya da psikolojik terimlerle ifade edecek olursak, bir kendini gerçekleştirmeydi. Son zamanlarda çekilen bazı filmlerde de benzer bir yaklaşımı görmek mümkün. Örneğin Steven Shainberg, *Secretary* (2002) adlı filminde, kadın cinselliğindeki muğlaklıkların teslimiyet ile hakimiyeti nasıl aynılaştırdığını gösterdi.

Bu çelişki, tuhaf türümüzün en cana yakın özelliklerinden birine işaret ediyor: Almak kadar, vermeye de ihtiyacımız var. Sevilmekten ziyade, daima sevecek bir şeye sahip olmak için tanrıyı icat ettiğimiz de söylenebilir. Depresyonun en iyi tedavisi özgeciliktir. Buna ahlak diyebilirsiniz, din diyebilirsiniz, ya da tuhaf bir psikolojik olgu gözüyle bakabilirsiniz. Özgürlük, ihtiyaçlarımızın tatmin edilmesinde yatıyor olabilir. Ama ihtiyaç duyduğumuz şeylerden biri de, kendi ihtiyaçlarımızı başkalarınınkine tabi kılmaktır.

Maskenin işlevlerinden biri de budur. Nasıl ki kurbağaların derisi oksijen solunumunu kolaylaştıran hayati bir rol oynuyorsa, maske de yaşamı ayakta tutan akışı kolaylaştırır. Richard Sennett'in *Conscience of the Eye*'da belirttiği gibi, akışı sağlamak için "duvarı yıkmak yetmez... Bütünlük, ancak karmaşıklık pahasına elde edilebilir. Şehrin göz önündeki dışsal yaşamı, içsel yaşamın sadece bir yansımasından ibaret değildir." Maske (ister deri olsun, ister ev ya da şehir), içselliği aynı anda hem koruma hem de dışa vurma işlevlerini yerine getirebilir. Bunun da ötesinde, akış olmalıdır, geçişkenlik olmalıdır. Aksi takdirde, baloncuğun içinde ölüp gideriz.

VİTES KÜÇÜLTME VE DENİZ HAVASI

Bir reklam anonsu, indirim mağazasının maymun iştahlı müşterilerine şöyle sesleniyor: "Çok fazla sevmekten, çok fazla çalışmaktan yorgun düştüyseniz ve yeni bir başlangıç yapmak istiyorsanız, sizi Salvation Körfezi'nde deniz havası almaya bekliyoruz." "Deniz

havası"nın toplumsal bilinçdışımızda yer edip etmediğinden hala şüphe duyanlar için, bu yeterince ikna edici bir örnek olsa gerek. Ama aslında bu rüya ne kadar gerçek? Ve bizim için bedeli ne?

Avustralya'nın bozulmadan kalan en şirin kasabası, bence, New South Wales eyaletindeki Hill End. Doğudan geldiğinizde, kasabaya ulaşmak için bozuk bir toprak yoldan geçmeniz gerekiyor. Batıdaki yol ise daha da berbat; Macquarie Nehri'nin içinden geçmeniz, derin çukurlarla boğuşmanız ve ormanın ortasında kaybolma tehlikesini göze almanız gerekiyor. Ama bir kere ulaştığınızda, Hill End dolambaçlı sokakları, köhne bahçe çitleri, küçük taş kiliseleriyle sonbahar renklerine bezenmiş bir resim gibi önünüze seriliyor. Kasabada eli yüzü düzgün bir kafe ve gereksiz gösterişten uzak, hakikaten *gemütlich*[3] bir bar mevcut. Ama bu zorlu yolculuk, çıtkırıldımlara göre değil. Ve bu önemli bir nokta, zira yolda karşılaşılan güçlükler Hill End'in güzel kalmasını sağlayan birer siper vazifesi görüyor. Avustralya'daki diğer bütün güzel kasabalar –Broome, Esperance, Maroochydore, Byron Bay, Kiama, Bega gibi– çağdaş kent kültürünün simgeleri haline gelen asfalta, alüminyuma ve plastiğe yenik düşmüş durumdalar.

Peki siperleri ne koruyor? Kısaca söylemek gerekirse, denizden uzak olmak. Denize yakın olan neredeyse bütün kasabalar, Avustralya şehirciliğinin rüştünü ispatladığını gösteren çok şeritli yolların ve çok arabalı garajların, büyük mağazaların ve mağaza benzeri kiliselerin amansız istilası altında. Hill End gibi iç kısımlarda yer alan kasabalar ise, ilgisizlik sayesinde kurtulmuş durumdalar. Hill End, sahip olduğu büyüyü koruyabilmişse, bu oraya kimse gitmediği içindir. Ve kimse oraya gitmiyor, çünkü orada deniz yok. Bu sırada, akın akın doluştuğumuz sahillerin bu sefer de kalabalıklığından şikayet ediyoruz.

Dolayısıyla, bir ikilemin içindeyiz. Hepimiz kaçmak istiyoruz. Ama sorun şu ki, *hep birlikte* kaçmaya kalkışıyoruz.

Avustralya'nın, birbirimizle karşılaşmak zorunda kalmayacağımız az sayıdaki kıtadan biri olmasına rağmen, kaçtığımız yerlerin genelde merkezdeki geniş alanlar olmaması ironiktir. Hepimiz ille de o uzun fakat daracık sahil şeridine kaçmak istiyoruz.

3 Alm. hoş, rahat, samimi. (ç.n.)

Deniz kenarına kaçanların gözünde, bu bir yaşam tarzı tercihi, dolayısıyla da bir insan hakkı. Fakat kamusal bir anlam taşımaktan ziyade, kişiye özel bir hak. Kumsal, her günün bir tatil havasında geçeceği vaadinde bulunuyor. Sabahları ayaklarınızın altında kumu hissetmek, özel emeklilik reklamlarını andıran akşamlar, günbatımına karşı kumsalda yürüyüşler, küçük dalgaların arasında neşeyle oynayan bir torun ya da koşturan bir köpek.

Halbuki gerçek, çoğu zaman oldukça farklı: trafik sıkışıklığında geçirilen uzun saatler, aileden, arkadaşlardan ve şehir kültüründen uzaklaşma, gelirin ciddi ve hatta yıkıcı oranda azalması. Örneğin o göz kamaştırıcı Byron'da, gelir kaynakları arasında sosyal yardımlar ikinci sırayı alıyor ve tarım gelirlerinin iki katına ulaşıyor. Bu gibi veriler, sahil şeridindeki bölgelerde talebin yüksek, fakat tatminin düşük olduğunu bize gösteriyor. Belediyeler geniş bir alana hizmet götürmekte yetersiz kalıyorlar. Gerçekler kendini hissettirmeye başladığında, o eski doğa-kültür ikilemi de yavaşça su yüzüne çıkıyor.

Kumsala bayılıyoruz. Kumsalın temsil ettiği o saf, samimi, yosun kokulu eşitliği seviyoruz. Bu yüzden de, doğal olarak, orada yaşamak istiyoruz. Ama sahillerde de, banliyölerdeki sürecin aynısı yaşanıyor. Davetsiz misafirler akın akın geldiğinde, arsa fiyatları da fırlıyor. Arsalarını satmak istemeyen yerel halk, yüksek vergiler yüzünden buna mecbur bırakılıyor. Belki de on yıllardır yaşadıkları kasabada, ne kendileri ne de çocukları için bir gelecek kurma imkanları kalıyor. Yeşillikler içindeki sade evler, yerlerini manzara için birbiriyle yarışan gösterişli apartmanlara bırakıyor. Köşedeki bakkal, arabanızla girip alışveriş yapabileceğiniz bir süpermarkete dönüşüyor. Sokaklarda trafik lambaları boy gösteriyor. Sonra multipleks sinema salonları, banyo dekorasyon mağazaları. Derken, kısa süre içinde o sahil kasabası – tam da onu bu kadar çok sevdiğimiz için – gözlerimizin önünde kaybolup, umarsızca kaçmaya çalıştığımız banliyölere dönüşüyor. Peki bu konuda ne yapabiliriz?

Seçeneklerden biri, yavaş gıda hareketinin kentsel karşılığı olan "yavaş mimari." Amerikalı mimar Andres Duany'nin başını çektiği "Yeni Şehircilik" akımının fikirleriyle bazı benzerlikler taşıyan yavaş mimari, güzel binalar yapmaktan ziyade, mekanın organik

bütünlüğünü sağlamaya öncelik veriyor. Daha da önemlisi, yavaş binalar genelde uzun süre dayanmak üzere inşa edildiklerinden, yavaş mimari zamanı yeniden yapılı çevrenin bir parçası haline getiriyor ve bir sonsuzluk duygusu uyandırıyor. Bu da, binaların hem kaliteli hem de uygun fiyatlı olmasını sağlıyor. Yavaş mimarinin Avustralya'daki ilk yetkin örneği, New South Wales'in güneyindeki dağlık bölgede yer alan Tullimbar kasabası.

Tullimbar'ın fikir babası olan Neville Fredericks, aynı zamanda, Pritzker ödüllü Avustralyalı mimar Glenn Murcutt'un 1980'lerin başında tanınmasını sağlayan o ikonik evlerden birini ısmarlayan kişi. Önceleri çiftçilik yapan Fredericks, daha sonra emlak geliştiricisi olarak çalışmaya başlamış. Fakat, geleneksel yöntemlerle hazırladığı parselasyon projelerine basmakalıp evler konduruldığunu görünce, bu hazin gerçek karşısında hayal kırıklığına uğramış.

Fredericks'in buna getirdiği çözüm, "işleyen bir köy" inşa etmek. Bu zekice, incelikli ve çığır açıcı bir fikir. İlk olarak, hemen kazanç sağlamayı amaçlamıyor. Proje aşamasındayken hiçbir şey satılmayacak; önce sokakların, çevre düzenlemesinin ve kentsel peyzajın bitirilmesi beklenecek. İkinci olarak, hissedarlar yok. Fredericks'in şirketi bir aile şirketi, dolayısıyla "kâr amacı"nı istedikleri gibi yorumlamakta özgürler. Üçüncüsü, Fredericks ve şirketin genel müdürlüğünü yapan kızı Jennifer Macquarie, Bega, Berry, Berrima ve Thirroul gibi geleneksel kasabaları incelemişler ve dünyanın önde gelen Yeni Şehirci düşünürlerine danışarak, onların üsluplarından ziyade ilkelerini benimsemişler.

Fredericks, hipermarketler kurmak isteyen perakendecilerle, sokaklardaki ağaçların yöresel bitkilerden oluşmasını isteyen belediyeyle, kentsel yayılmayı destekleyen yerel halkla mücadele etmek zorunda kalmış. Fredericks'in giriştiği bu deney, ilk meyvelerini vermeye başladı. Sonuçta olağanüstü bir mimarlık değil, fakat sıcak, samimi, yeşil, ekonomik ve yoğun bir çevre ortaya çıkmış. Enerji ya da su bakımından kendi kendine yeterli olmasa da, israfı mümkün olduğunca azaltacak şekilde planlanmış. Okul henüz inşa aşamasında. Ardından da dört katlı belediye binası, apartmanlar, mağazalar, ticari birimler ve dinlenme alanları inşa edilecek.

Fredericks'in amacı, büyük projelerin basmakalıp evlerinden daha nitelikli ve çevreye daha duyarlı evler sunmak. Üstelik bunu, mimar tasarımlı standart bir evin yarı maliyetine, yavaş büyüyen incelikli ve küçük bir kır kasabasında yapıyor. Bunun aristokratik bir yaklaşım olduğunu itiraf etmek gerek. Yavaş mimari toprak mülkiyetinin, görgünün ve bir miktar da özgeciliğin aynı kişide toplanmasını gerektiriyor. Yani, herhangi bir emlak geliştiricisinin üstesinden gelebileceği bir iş değil.

Peki bu arada hükümet ne yapıyor? Özgeci olmak hükümetin görevi değil mi? Eğer Neville Fredericks bunu yapabiliyorsa, devlet ya da federal hükümetler neden yapamasın? ABD'de, kentsel yayılmayı sınırlandırarak kültürel mirası ve çevreyi korumayı amaçlayan yasalar, aralarında Washington, Texas, Florida ve California'nın da bulunduğu on üç eyalette yirmi yıldan fazladır yürürlükte. Bazı kişiler, özellikle de planlamacılar, bunun bir işe yaramadığını söylüyorlar. Bazıları ise, örneğin emlak geliştiriciler, fazlasıyla işe yaradığını belirtiyor. Her halükarda, Avustralya'da benzer türde yasalar bulunmuyor ve görünüşe bakılırsa bu yönde bir çaba da yok.

Peki neden? Bunun nedeni, kısmen, hükümetin piyasanın kutsal güçlerine müdahale etmede isteksiz olmasında yatıyor. Ayrıca Amerika, Avustralyalıların gözünde tüm değersiz şeylerin kaynağı olsa da, Avustralya'da eksik bulunan birtakım yapısal ve uygar araçlara (örneğin, etkili bir anayasa gibi) sahip. Özellikle de, Avustralya'da "üçüncü sektör"ün de "doğrudan demokrasi"nin de bir eşdeğeri yok.

ABD'de üçüncü ya da kâr amacı gütmeyen sektör, siyasi gövdeyi saran gelişmiş bir kas sistemi gibi işlev görüyor ve kentsel yayılma konusunda sözünü sakınmayan lobi gruplarının oluşmasına olanak tanıyor. Bunların arasında, sağlıklı şehirleri teşvik etmeyi amaçlayan Active Living by Design ve çevreci, şehirci ve kentsel yayılma karşıtı 100'den fazla grubun bir araya gelerek oluşturduğu bir koalisyon olan Smart Growth America yer alıyor. Örneğin Smart Growth, görev tanımını şu şekilde yapıyor:

> Amerikalılar trafikte daha az vakit harcamak ve yeşil alanlardan daha fazla faydalanma imkanına sahip olmak istiyor. Hem uygun fiyatlı

> hem de işe ve boş zaman etkinliklerine yakın konutlar, sağlıklı şehirler, kasabalar ve banliyöler, kaliteli hava ve su, çocuklarımızın miras edinmekten gurur duyacağı bir çevre istiyorlar. Akıllı büyüme, bu hedeflere ulaşmak için elimizdeki en iyi fırsat. Bu doğrultuda, Smart Growth America koalisyonu gelişme, ulaşım, eski bölgelerin yeniden canlandırılması ve açık alanlar ile çevrenin korunması arasında eşgüdüm sağlayan, yurttaş odaklı bir planlamayı destelemek amacıyla çalışmaktadır.

Doğrudan demokraside, halktan herhangi birisinin hazırladığı bir yasa tasarısı, seçmenlerin yüzde 10'unun desteğini kazandığı takdirde halk oylamasına sunulur. Berkeley Üniversitesi'nden kentsel planlama profesörü John Landis'e göre, "Amerika'da, kamu politikasını ilgilendiren konularda kararların çoğu bu şekilde alınıyor." Avustralya'da ise, meslekten kişilerin duyarlılığı muhtemelen Amerika'daki kadar yüksek olmakla birlikte, seçmenler kentsel planlama meselelerinin neredeyse tamamen dışında bırakılırlar. Halkın fikrine başvurulması, çoğu zaman bir maskaralıktan öteye gitmez, zira sonuçlar doğrultusunda hareket etmek şöyle dursun, raporları açıklama zorunluluğu bile yoktur. Siyasetçiler, seçmenlerin ekonomik sorunlara öncelik tanımasına güvenerek, planlamayla ilgili konuların gündemin üst sıralarında yer almasını engellemeye çalışıyor. Planlama, siyasetçilerin gözünde, kamu yararının hakiki bir somutlaşmasından ziyade, siyasi yandaşlara çıkar sağlamanın araçlarından biridir.

Aynı zamanda ve büyük ölçüde aynı nedenden dolayı, imara açılan alanların çoğu dev arazi geliştiricilerin payına düşüyor. Bunlar, genellikle, sadece kâr etmeyi düşünen, halka açık şirketler. Bu durumdan rahatsızlık duyanlar ise, belediye meclislerine seçilmek için aday olup, ağaçların kesilmesine ve yolların genişletilmesine karşı demokratik yollardan mücadele edebilirler. Ya da vites küçültmek amacıyla Sidney ve Melbourne'dan Noosa'ya gidip yerleşenlerin yüzde 80'inin burada iki yıl kadar kaldıktan sonra yaptığı gibi, geri dönebilirler. Bu, her halükarda, yorucu ve cesaret kırıcı bir süreç.

Kültürel sorunların çoğunda olduğu gibi, burada da çözüm, kişisel çıkarlarımızın ötesine geçebilmekte ve daha geniş, daha müş-

terek, daha özgeci bir kültürün oluşmasına katkıda bulunmakta yatıyor. Kabul etmeliyiz ki, demokrasi ve bizzat insan doğası da dahil olmak üzere çok sayıda etken, bu yönde davranmamızın önünde bir engel oluşturuyor. Fakat diğer yandan iklim değişikliği, bizi önüne geçilemez bir şekilde bu yönde davranmaya itiyor.

9. Bir Hayalim Var...

Bazı koşullar bir yana, sanat ve ahlak bir ve aynı şeydir. Her ikisinin de özü sevgidir. Sevgi, kendinden başka bir şeyin gerçek olduğunun son derece zor farkındalığıdır.

Iris Murdoch (1959)

İnsanoğlu, üstün gelmenin biyolojik kaderi olduğu sanrısından *kurtulmadığı sürece, köklü bir değişiklik beklenmemelidir.*

Peter Wessel Zapffe (1933)

Bu, bir hayal tabii. Ama gerçeğe dönüşebilecek bir hayal. Belki sandığımızdan da yakın bir gelecekte. Düşünün bir. Benzinin litresi 10 ya da belki 20 dolar olmuş. Suyun fiyatı aşağı yukarı bunun yarısı kadar. İklim değişikliği yüzünden deniz seviyesi yükselmiş, kıyılar su altında kalmış, okyanus akıntıları yer değiştirmiş, yağış düzeni altüst olmuş, atmosfer birkaç derece birden ısınmış. Çocuklarımız birer yetişkin olup kendi ailelerini kurmuşlar. Milyarlarca kişinin ölümünü var güçleriyle engellemek ve uygarlığı kaosa sürüklenmekten kurtarmak amacıyla, yaşam tarzlarını büyük ölçüde değiştirmişler.

Avustralya'da, ülkenin doğusuna on yıldır tek damla yağmur düşmemiş. Arazinin büyük kısmı çöle dönüşmüş. Çoktan beri terk edilmiş olan Canberra, artık sadece kanguru sürülerine ev sahipliği yapıyor (kimilerine göre, eskiden de böyleydi zaten). Sidney, Melbourne, Brisbane gibi şehirler eski büyüklüklerinin onda birine düşmüşler.

Okyanus sularının yükselmesiyle güve yeniğine benzeyen doğu kıyılarında, geriye sadece zenginler kalmış. Çoğunluğunu yaşlıların oluşturduğu bu kişiler, değerli su buharının kaçmasını engellemek üzere tasarlanmış ve kimilerinin çapı birkaç kilometreyi bulan dev sentetik baloncuklarda yaşıyorlar. Baloncuğun içinde yetiştirebildikleri besinleri yetiştiriyor, geri kalanını ülkenin batı

kısmından alıyorlar. Su ihtiyacı, tankerlerle ve kıtalar arasındaki su kanallarıyla karşılanıyor. Çoğu zaman solunamayacak derecede zehirli olan hava, baloncuğun yüzeyinde yer alan ve güneş enerjisiyle çalışan özel gözenekler vasıtasıyla filtreleniyor. Kimse bu durumun uzun süre devam edebileceğine inanmıyor. Nüfus, ölümlerle ve yağmurun peşi sıra batıya göçlerle giderek azalıyor.

Batı Avustralya'da, özellikle de yağış miktarının yüksek olduğu kuzeybatıda, yeni şehirler meydana çıkmış. Nüfusun yoğun olduğu Kimberley bölgesi, Avustralya'nın tarım ve endüstri merkezine dönüşmüş. İnsanların büyük kalabalıklar halinde burada toplanması, sadece birkaç yıl içinde hızla yeni şehirler kurulmasını gerektirmiş. Peki bu şehirler neye benziyorlar?

Öncelikle, bu şehirlerin etrafı duvarlarla çevrili. Bazı şehirler gerçekten de taş duvarlar ya da ormanlarla çevrili olmakla birlikte, mecazi anlamda bir duvar söz konusu. Şehirler kesin, net ve ihlal edilemez sınırlara sahip. Her şehrin sınırı çevre yolları ve kilometre taşlarıyla belirlenmiş. Şehirlerin bu sınırların ötesinde gelişmesi kanunlarla yasaklanmış. Sınırların dışında, bostanlar uzanıyor. Çiftçilerin çoğu kendi çiftliklerinde yaşıyor. Ancak, yasalar organik tarımı zorunlu kıldığından, tarım işçileri her gün otobüsle, bisikletle ya da yürüyerek tarlalara gidip geliyorlar.

Kimyasal tarım ilaçları, petrol bazlı olduklarından, yanına yaklaşılamayacak kadar pahalı. Fakat bunun da ötesinde, toprağa ve besinlere verdikleri yıkıcı zararlar nedeniyle zaten yıllardır kullanılmıyorlar. Bazı ülkelerde, genetiği değiştirilmiş gıda ürünleri standart hale gelmiş. Avustralya ise, tersine, küçük ölçekli çiftlikleri ve doğal yöntemleri tercih ediyor. Petrokimyasallar yerine, biyolojik tarım ilaçları ve biyolojik gübreleme zorunlu kılınmış. Bitki ve hayvan ekolojisi üzerine uzmanlık gerektiren ziraatçılık, tıpkı Ortaçağdaki doktorlar gibi, büyük saygı gören bir meslek dalına dönüşmüş. Dönüşümlü ekim, çiftçilik ve kimyasal içermeyen bahçecilik hakkında bilgi sahibi olanlar, neredeyse din adamları kadar saygıdeğer kabul ediliyor. Tarım işçileri, büyük bir servet sahibi olmasalar da, yeterince para kazanıyorlar ve mesleki tatmin açısından toplumun en üst sıralarında yer alıyorlar. Et, üretilmeye ve tüketilmeye devam ediliyor. Fakat fiyatının yüksek olması nedeniyle, insanlar daha ziyade meyve ve sebze tüketmeye yönelmişler.

Ürünler tarlalardan kamyonlarla demiryoluna taşınıyor ve oradan manyetik raylarla şehir merkezine nakledildiyor. Sonrasında, güneş enerjili pillerle çalışan kamyon ve kamyonetler vasıtasıyla dükkan ve marketlere dağıtılıyor.

Tarla ve bahçelerin ötesinde ise, el değmemiş doğa yer alıyor. Burası, tümüyle Kraliyet arazisi. İnsanlar bu alanda gezip dolaşabilir, kamp kurabilir, hatta tatillerini geçirmek için ormanda veya deniz kıyısında bir kulübe kiralayabilirler. Buralara trenle, otobüsle ya da bisikletle seyahat edebilirler. Hatta ekstra masrafları göze alırlarsa, arabayla da gidebilirler. Emlak spekülasyonuna karşı caydırıcı tedbirler alınmış ve şehrin sınırları dışında özel mülkiyet yasaklanmış. Büyük işletmelere de izin verilmiyor; insanlar küçük tatil evleri inşa edebiliyorlar, ama sadece kendileri kullanmak üzere kiracı olarak burada oturabiliyorlar. Otellerin çoğu küçük ölçekli ve çevreyle uyum içinde. Kiracılar, ödedikleri miktarın ancak belirli bir yüzdesi karşılığında kira haklarını satabiliyorlar. Sahil şeridinin bir kısmı ve bazı köyler bu şekilde yerleşime açılmış durumda; geri kalan her yer el değmemiş olarak korunuyor. Büyük Değişim öncesinde yaygın olarak görülen vites küçültme, neredeyse son bulmuş. Önceden belirlenmiş köylerde buna hâlâ izin veriliyor olsa da, şehirlerin daha yaşanır ve daha sakin olması, kırsal alanlara daha kolay erişilebilmesi ve daha iyi beslenme alışkanlıkları, vites küçültmeye duyulan ihtiyacı zaten ortadan kaldırmış. Yağış miktarının da artmasıyla birlikte, okaliptüs ağaçlarıyla dolu büyük ormanlar gelişme olanağı bulmuş. Yağmur bulutlarını çeken bu ormanlar, arazinin sağlıklı kalmasını ve hayvanların yeniden hayat bulmasını sağlamış. Burada, ara sıra görülen bazı orman yangınlarına rağmen, her şey doğanın değişmez yasalarıyla uyum içinde, huzurlu ve düzenli.

Şehirlerde ise, aksine, her şey vızır vızır işlemekte. Eski tarz şehirlerde olduğu gibi, merkezden dışarıya doğru gidildikçe, nüfus yoğunluğunda da bir değişme görülüyor. Fakat, yüksek binalarla dolu bir merkezi çevreleyen düşük yoğunluklu banliyölerin bulunduğu yirminci yüzyıl şehirlerinde, bu değişim ani bir şekilde gerçekleşiyordu. Yeni kurulan şehirlerde ise, merkezdeki yüksek binalardan dış halkalardaki (yine nispeten yoğun) alçak binalara doğru aşamalı bir geçiş söz konusu.

Şehir merkezi, yüksek ve çok yüksek binaların hakimiyeti altında. En merkezde iş kuleleri, çevresinde ise konutlar yer alıyor. (Şehir merkezlerinde işyerleri ile konutların bir arada bulunması fikrinden büyük ölçüde vazgeçilmiş, zira doğu sahilindeki eski şehirler, bu tür kullanımın yol açtığı gürültü, aydınlatma ve mahremiyetle ilgili sorunların çözülemeyeceğini göstermiş.) Elektrik ve su dağıtım şebekelerini özendiren vergi muafiyetleri sayesinde, her bina kendi enerji kaynağına –genellikle güneş pilleri ya da rüzgarla çalışan sessiz mikro-türbinlere– ve kendi yağmur suyu depolarına sahip. Gökdelenlerde ise, bu depolar yazın serinletme amacıyla kullanılan büyük sarnıçlar şeklini alıyor. Bu sarnıçlardan bazıları, biriken suyun kullanılıp atık suya dönüşmeden önce bir soğutma sisteminden geçirildiği buharlaşmalı bir soğutma teknolojisi için kullanılıyor. Bazıları ise, topraksız tarım yapılan dikey bahçelere kesintisiz bir şekilde su temin ediyor.

Enerji ve su kullanımı ile sera gazı salınımına kesin üst sınırlar getirilmiş. Ama, alışılmadık bir biçimde, kullanım miktarları bazen bu sınırların altında kalıyor. Bunun en büyük nedeni, tüketim bedellerinin artması ve farkındalık seviyesinin yüksek olması. Her binada, tüketilen enerjinin en az yüzde 50'si yenilenebilir olmak zorunda. Kanalizasyon suyu da dahil olmak üzere tüm sular geri dönüştürülüyor. Kişi başına düşen enerji ve su kullanımı eskiye kıyasla yarı yarıya azalmış. Bunun nedeni, bir ölçüde, akıllı şebekeler. İster iş kuleleri olsun, ister apartmanlar ya da müstakil evler, tüm binaların duvarlarında gerçek zamanlı su ve elektrik tüketimini (ya da üretimini) gösteren ve geçmiş kayıtlara çevrimiçi erişim sağlayan sayaçlar mevcut. Kullanım bedelleri ve üretim masrafları, tüketimin en yoğun olduğu zamanları yansıtacak şekilde ayarlanmış. Tüketiciler, bir jeneratörü çalıştırmanın ya da bir cihazı kapatmanın etkisini anında görebiliyorlar. Tüketiciler, aynı zamanda, kullanmadıkları enerji kredilerini satabiliyorlar. Bu alanda hızla büyüyen bir piyasa var. Ancak bu uygulama, tartışmalara da yol açıyor. Çevrecilerin çoğu, talebin sürekliliğini gerektirdiği halde, bir yandan da tasarrufu teşvik ettiği gerekçesiyle bunun yanlış bir uygulama olduğunu düşünüyorlar. Fakat diğer yandan, enerji kredilerinin satışından sadece tüketimin yoğun olduğu saatlerde kâr edilebildiğini ve bu kazançtan alınan vergilerin enerji teknolojileri-

ni desteklemek için kullanıldığını belirterek bu yasayı savunanlar da var.

Tüm bunların sonucunda, yeni bir kolektif spor türü ortaya çıkmış. Her binanın spor salonu, akıllı şebekeyle bağlantı halinde. Ofis çalışanları ve konut sakinleri, bisiklet ya da koşu bantları üzerinde enerji üretmek için takımlar halinde birbirileriyle yarışıyorlar. Bu yeni spor öylesine bir bağımlılık haline gelmiş ki, başlangıçta enerji üretim teknolojilerine yatırımları teşvik için vergi muafiyeti getirilmişken, artık insanlar çalışacakları işi bir ölçüde kendi takımlarının durumuna göre seçiyorlar.

Ayrıca, binaların yatay ve hatta dikey yüzeylerinin bahçelerle kaplanması teşvik ediliyor. Çatılarda meyve bahçelerine ve duvarlarda çeşit çeşit otlara ya da öbek öbek çileklere sıklıkla rastlanıyor. Çalışanlar, çoğu zaman öğle yemeği için yiyecek toplamak üzere dışarı çıkıyorlar. Bu kısmen yenilebilir şehirde tırmanış gezileri düzenliyorlar. Merkezdeki binalar için bir yükseklik sınırlaması bulunmadığından, bu tırmanışlar oldukça heyecan verici olabiliyor. Gökdelenler, çevreyle ilgili katı standartlara uymak zorundalar; bunun dışında, dayanıklı ve işlevsel olmaları, caddelerin kullanışlılığına katkıda bulunmaları bekleniyor. Ama tasarım üzerinde herhangi bir sınırlama söz konusu değil. Sadece, en yaratıcı binayı seçmek üzere her yıl bir halk oylaması düzenleniyor ve seçilen binanın mimarı şehirdeki en büyük projeyi üstlenmeye doğrudan hak kazanıyor. Dünyanın dört bir yanından gelen mimarlar en ilginç, en etkili ve en verimli binaları yapmak için birbirleriyle yarışıyorlar. Dolayısıyla da, şehirlerin manzarası ve silueti olağanüstü bir çeşitlilik gösteriyor. Yeşilliklerle ve insan varlığıyla bezenmiş ilginç biçimlere sahip binalar, her yanda hoş bir görünüm sergiliyor.

Şehir merkezinde caddeler geniş ve gölgeli. Caddelerin iki yanında sıralı ağaçlar veya asma dallarıyla kaplı kameriyeler bulunuyor. Mevsimler arasında büyük farklar olmadığından, ağaçların ya da yüksek binaların yıl boyunca sağladığı gölgelikler insanların hoşuna gidiyor. Caddeler aynı zamanda rüzgara karşı da nispeten korunaklı. Binaların girintili çıkıntılı ve yeşilliklerle kaplı gövdeleri, pürüzsüz yüzeye sahip eski tarz gökdelerin yol açtığı rüzgar etkisini büyük ölçüde azaltıyor.

Şehir merkezinde özel araçlara izin verilmiyor. Petrol fiyatlarının tüm dünyada tavan yapmasından sonra acil bir önlem olarak başvurulan bu uygulama, güneş enerjisiyle çalışan elektrikli arabalar (hâlâ pahalı olmakla birlikte) yaygınlık kazandığından beri, zorunlu bir ihtiyaç olmaktan çıkmış. Ama bu arada insanlar arabasız şehir merkezlerinin toplumsal faydalarına (temiz hava, daha fazla güvenlik ve en başta da sükunet) o denli alışmışlar ki, arabalara yeniden izin vermek siyasi açıdan imkansız hale gelmiş. Araba sahibi olanlar, arabalarını şehrin girişinde bırakmak zorundalar.

Şehir merkezindeki ana caddeler dört ila altı şerit genişliğinde. Bu şeritlerden biri toplu taşımaya, biri taksilerle mopetlere, ikisi bisikletlere ayrılmış durumda. Buna rağmen, bisiklet şeritlerinin çoğu zaman kalabalık olduğu görülüyor. Caddeler artık sakin olduğundan ve ciddi trafik kazalarına da neredeyse hiç rastlanmadığından, çoğu kişi hem spor yapmak amacıyla hem de sırf keyif için bisiklete binmeyi tercih ediyor. Ofis binalarının hepsinde duş yerleri bulunuyor ve çalışanların çoğu iş kıyafetlerini işyerlerinde bırakıyor. Bu nedenle, sokaklardaki insanların giyim kuşamı daha gündelik bir görünüm kazanmış.

7 gün 24 saat çalışan hafif raylı bir sistem, merkezdeki blokların çevresinde karmaşık bir ağ oluşturuyor. Altı şeritli caddelerin altında, yağmur sularının toplandığı derin hendekler, şehrin altındaki yapay bir akifere bağlanıyor. Caddelerin üstünde ise, ortadaki şeritte meyve ağaçları, sebze bahçeleri ve asmalarla birbirinden ayrılmış kafe ve restoranlar yer alıyor. Bu bahçeleri koruma gerekliliği, gece bekçiliği gibi yeni bir iş alanı ortaya çıkarmış. Bu sayede, yayalar geceleri de rahat bir şekilde dolaşabiliyorlar.

Ana caddelerin arasında, birbiriyle kesişen ve sadece yayalarla bisikletlilerin girebildiği dar sokaklar bulunuyor. Bu sokaklardan bazıları gökdelenlerin altındaki pasajlardan oluşurken, bazıları da açık havada yer alıyor. Her iki tarafında mağazaların, kafe ve barların sıralandığı bu sokaklar asla kapanmıyor ve tümüyle halka açık.

Tüm bu değişiklikler, yasal düzenlemelerle güvence altına alınıyor. Binaların caddeye bakan tüm giriş katlarının mağaza olarak kullanılmasını zorunlu kılan özel bir yönetmelik, mağaza kiralarının eskiye oranla büyük ölçüde düşmesine yol açmış. Fakat bu kayıp, gökdelenlerin yüksekliğinin artırılması sayesinde fazlasıyla

telafi edilmiş. Buna yakıt fiyatlarındaki büyük artış da eklenince, eskiden caddelere hakim olan bankaların ve zincir mağazaların kültürel monotonluğu, yerini büyük bir çeşitlilik gösteren cadde üstü mağazalara bırakmış. Hemen her köşe başında, taze meyve ve sebze satan dükkanlara rastlanıyor. İnsanlar arabayla değil, yürüyerek alışveriş yapıyor. Dolayısıyla, caddeler alışveriş yapan insanlarla dolup taşıyor. Bu arada, büyük miktarda alkol ithal etmek artık mümkün olmadığından, şarapların ve hatta alkollü içkilerin çoğu yerel olarak üretiliyor. Alkollü içki satışını düzenleyen yasalar, küçük barları ve kafeleri teşvik edecek şekilde değiştirilmiş. Bu sayede çoğu kişi, genellikle de kooperatifler veya öğrenci grupları, başka bir işle uğraşmadan önce, birkaç yıllığına yarı amatör bir şekilde küçük bir bar ya da dükkan işletmeye yöneliyor. Eski şehirlerin o işe yaramaz bodrum katlarına işlerlik kazandıran bu durum, sadece sokaklarda değil, müzikte ve gösteri sanatlarında da bir değişime yol açmış. Kumarhaneler ve slot makinelerinin hakim olduğu büyük barlar hâlâ mevcutsa da, sayıları nispeten azalmış ve yerlerini bütün gece açık olan kafelere bırakmışlar. Canlı müzik, sokak şiiri ve sahne gösterileri bu kafelerin vazgeçilmez bir unsuru haline gelmiş.

Konutların bulunduğu bölgede, dünyadaki bütün şehir merkezlerinde olduğu gibi, gençler, öğrenciler ve çocukları büyüyüp evden ayrılmış ebeveynler oturuyor. Bu demografik yelpazeye ek olarak, şehir merkezinin dışında oturmak kendileri için daha rahat ve pratik olacağı halde, merkezde yaşamayı bir statü simgesi olarak tercih edenler var. Tutumlu ve çevreci bir yaşam sürmek bir saygınlık göstergesine dönüşmüş. Sırf bu yüzden böylesi bir yaşam tarzını seçenlerin sayısı hiç de az değil.

Şehir merkezinin hemen dışındaki mahalleler ortalama bir nüfus yoğunluğuna sahip. Binaların çoğu, büyük ölçüde on dokuzuncu yüzyıl Belgravia tarzı örnek alınarak yapılmış altı ila sekiz katlı apartmanlardan oluşuyor. Sıralı evleri andıran bu apartmanlar, yüksek ısı yalıtımı sağlaması nedeniyle tuğladan inşa edilmiş ve merkezde yer alan bir meydanın etrafına dizilmişler. Meydanın ortasında çitlerle çevrili büyük bir bahçe var. Bahçe kilitli tutulmakla birlikte, mahalle sakinlerinin her birinde bir anahtar bulunuyor. Dolayısıyla bahçe, akşamları ve hafta sonları insanların

bahçe işleriyle uğraştığı, spor yaptığı ya da köpeklerini yürüyüşe çıkardığı bir buluşma noktasına dönüşüyor. Bazı bahçelerde ufak kafelere ve büfelere izin verilmiş; bazılarında ise, her hafta ya da hatta her gün yerel pazarlar kuruluyor.

Her apartman, ortaklaşa kullanılan bir merdivene sahip. Apartmanların çoğunda bir bodrum katı ve bir çatı katı bulunuyor. Asansör olmadığından, yaşlılar ve sağlığı merdiven çıkmaya elvermeyenler, zemin kattaki daireleri tercih ediyor. Diğerleri, daha fazla gün ışığı alan ve daha iyi bir manzarası olan üst katları seçiyor. Bir binanın tamamına sahip olan zenginler de var tabii. Hatta isterlerse güneş enerjisiyle çalışan bir asansör de yaptırabiliyorlar. Yoksullar ise genelde çatı katlarında oturuyor.

Şehir merkezinden daha da uzaklaşıldığında, iki ila dört katlı, yan yana dizili evlerin konut olarak kullanıldığı görülüyor. Dışarıdan bakıldığında geleneksel bir görünüşe sahip olan bu evlerin içi, mümkün olduğunca çok ışık alacak ve bir genişlik hissi uyandıracak şekilde tasarlanmış; bu bakımdan, yirminci yüzyılın sonlarına doğru yenilenen Paddington'daki sıralı evleri andırıyorlar. Bu bölgede arabalara izin verilse de, çoğu kişi araba sahibi olmayı tercih etmiyor. Arabası olanlar ise ya başkalarıyla paylaşıyor ya da şehrin dışında park edip sadece özel seyahatler için kullanıyor. Tıpkı spor kulüpleri gibi araba kulüpleri de var ve arabası olanların çoğu bu kulüplerden birine üye. Kulüpler, en temiz ve en çevreci araçlara sahip olmak konusunda birbiriyle yarışıyor.

İster yüksek binalar olsun ister sıralı evler, her türlü konutun belirli bir kısmı kamu yararına işler için ayrılmış: yüksek yoğunluklu enerji üretimi, su geri dönüşümü, atıkların gübreye dönüştürülmesi ve civardaki bahçeler için solucan çiftlikleri. Özellikle yetiştiricilik büyük önem kazanmış. Organik tarımın maliyetli olması besin fiyatlarının da yükselmesini beraberinde getirdiğinden, çoğu kişi ihtiyacı olan sebzelerin en azından bir kısmını kendi yetiştiriyor. Yatay yüzeylerin tamamı ve hatta dikey yüzeylerin de önemli bir kısmı –gün ışığı alıp da güneş enerjisi ya da su depolamak için kullanılmayan her yer– bahçecilik için kullanılıyor. Çatılardaki bahçeler özenli ve bereketli alanlara dönüşmüş. Hatta bazıları kendi çatılarında tavuk ve keçi beslemeye kadar vardırmış işi. Bahçe bakımı, sebze ve meyve yetiştiriciliği insanlar için büyük bir

gurur kaynağı haline gelmiş. O kadar ki, bazı halk sağlığı uzmanları, tüm o teknolojik zenginliğine rağmen bugün artık Karanlık Çağ olarak adlandırılan dönemdeki yaygın depresyonun neredeyse tamamen ortadan kalkmış olmasını buna bağlıyorlar.

Şehir merkezinde olduğu gibi, burada da enerji tüketimi büyük ölçüde azalmış. Bunda hem farkındalığın hem de enerji fiyatlarının yükselmesi etkili olmuş. Ayrıca, konutların birbirine bitişik olması, ısı kaybını ve kazanımını en aza indirerek, yalıtımı kolaylaştırmış. Çatılardaki bahçeler de hem binalara fazladan bir yalıtım sağlamış hem de şehre hoş bir görünüm kazandırmış. Dolayısıyla, evleri ısıtmak da serinletmek de nispeten kolaylaşmış.

Şehirde kimileri kendi evinin sahibiyken, kimileri de kirada oturuyor. Bu, sınıf farklılığından ziyade, sadece bir tercih meselesi. Evlerin değer artışından elde edilen kazanç, tüm ülkede vergi muafiyeti kapsamının dışında bırakılmış. Dolayısıyla insanların, başka yatırım araçlarına yönelmek yerine kendi evlerine spekülatif bir şekilde yatırım yaparak, evlerinin büyüklüğünü ve değerini suni bir şekilde artırmaları için ortada bir neden kalmamış. McMansion'lar tarih olmuş; artık kimse onları hatırlamak bile istemiyor. Ayrıca, kiraların yasalarla denetim altına alınması sayesinde, birçokları yaşam boyu kirada oturmayı tercih ediyor. Böylelikle, kendi evleri üzerinden kazanç sağlamaya çalışmak –ve emekliliklerini finanse etmek için satmak zorunda kalmak– yerine, doğrudan şirketlere yatırım yapıyorlar.

Bu, beklenmedik bir şekilde, sadece şehir merkezindeki küçük barlar ve kafeler için değil, normalde desteklenmeyen birçok endüstri dalı için de kaynak yaratılmasını sağlamış. Avustralya nihayet aklını başına toplamış. Kendi eğitimli ve yaratıcı insanlarını artık yurtdışına göndermiyor. Hatta iyi fikirlere yatırım yapacak bolca parası olduğundan, başka ülkelerden beyin göçü alıyor.

Avustralya'nın ihraç ettiği ürünlerin çeşitliliği büyük ölçüde artmış. Ama yeni yatırım modeli sadece ekonomiyi değil, kültürü de zenginleştiriyor. Yeni yaşam tarzı da bu zenginleşmeye katkıda bulunuyor. İnsanlar banliyö yaşam tarzından uzaklaşıyor ve yaşamlarının büyük çoğunluğunu kendi kişisel baloncuklarında – yani ofiste, arabada ve evde – geçirme alışkanlığını giderek kaybediyorlar.

Bunun yerine, sadece flört peşinde koşanlar değil, her yaştan insan kamusal alanda çok daha fazla vakit geçiriyor. Çoğu kişi, içinde yaşadıkları mahalleyi kendi oturma odalarının adeta bir uzantısı olarak görüyor. Boş vakitlerinin büyük bir kısmını evde televizyon karşısında değil, sokaklarda ve halka açık yerlerde geçiriyorlar. Şehrin ortak alanlarına bu denli büyük bir rağbet gösterilmesi, restoranların, mağazaların, sinemaların, havuzların, parkların, galerilerin, tiyatroların ve spor sahalarının sayı ve kalitesinde bir artışa yol açmakla kalmamış. Avustralyalıların, kendilerine özgü bir *passeggiata*[1] olarak tanımladıkları yeni bir etkinliğin de ortaya çıkmasına sebep olmuş. İnsanlar, tropikal gün doğumunda şehrin ana meydanında toplanıp, mesela flamingoların sürüler halinde uçtuğu Argyle Gölü'ne karşı tai chi ya da yoga yapıyor, kahve içiyor veya sadece oturup manzarayı seyrediyorlar.

Mutfak alışverişi de büyük bir değişikliğe uğramış. Klimalar, soğuk hava depoları, kimyasal koruyucular ve fosil yakıtlı taşıma olmaksızın çalışamayan Karanlık Çağ'ın o devasa süpermarketleri ve alışveriş merkezleri neredeyse tümüyle ortadan kalkmış. Bunların bazı küçük örnekleri varlığını sürdürse de, zar zor ayakta duruyorlar, zira insanlar tercihlerini yerel olarak üretilmiş ve kimyasal içermeyen tarım ürünlerinden yana kullanıyor. Alışverişlerini haftada bir arabayla yapmak yerine her gün yürüyerek yaptıklarından, ambalajlama da önemli ölçüde azalmış. Ambalaj malzemesi olarak daha ziyade geri dönüştürülmüş kağıt ya da cam kullanılıyor. İki veya üç kez paketlemenin yol açtığı plastik atık yığınları küçülmüş ve gıda ürünlerine polimer geçişi de hemen hemen tamamen engellenmiş. İnsanlar et yemeye tabii ki devam ediyor. Şehrin dışındaki tarım arazilerinde yetiştirilen et, demiryolu veya kamyonlar vasıtasıyla şehre taşınıyor. Fakat, organik olmayan çiftçilik yasaklandığından, çiftlikler artık hem daha küçük hem de emek yoğun yöntemlerle çalışıyor. Bu yüzden et fiyatları üçe katlanmış ve dolayısıyla insanlar daha az et tüketiyor.

Daha çok bisiklete binmek ve yürümek, daha az et yemek, daha temiz hava, daha az plastik ambalaj, besinlerde daha az kimyasal; tüm bunlar, halk sağlığında bir dönüşüme yol açmış. Bir zamanlar

1 İt. yürüyüş, gezinti. (ç.n.)

hızla yaygınlaşan diyabet, obezite, kolon kanseri ve kalp hastalıkları, modern çağın öncesindeki seviyelere gerilemiş. Depresyona çok ender rastlanıyor. Alkole bağlı suçlar ve hastalıklar kesin bir şekilde ortadan kaldırılamadıysa da, vakalarda yarı yarıya bir azalma görülüyor. Bu azalmanın nedenleri hakkında yorumcular farklı görüşler öne sürüyorlar: Kimileri bedensel zindeliğin artmasına, kimileri ise stresin ve depresyonun azalmasına bağlarken, kimileri de küçük barların içki içmeyi daha medeni ve seviyeli bir etkinliğe dönüştürdüğünü, meyhane köşelerinden çıkarıp toplumla daha bütünleşmiş bir şekle soktuğunu iddia ediyor. Çocuklarda astıma rastlanmazken, çocuk obezitesi neredeyse hiç görülmüyor. Çocukların çoğu okula bisikletle gidip geliyor ve okuldan sonra da sokakta ya da mahallenin bahçesinde oynamalarına izin veriliyor. Özel sağlık sigortası zorunlu olmaktan çıkarılmış, çünkü hükümetler sağlık hizmetlerinin tamamını karşılama olanağına sahipler. İnsanlar maddi anlamda daha yoksullar, fakat daha sağlıklılar ve genel itibarla daha mutlular. Yaşam süresi ve kalitesi daha önce hiç olmadığı kadar yüksek.

Zindeliğin artması ve kilojul alımının azalmasıyla, artık daha az insan kilo vermeye çalışıyor. Bununla birlikte, anoreksiye de hemen hemen hiç rastlanmıyor. Kapitalizm her zamankinden güçlü olmakla birlikte, tüm dünyada tek bir borsa ve tek bir para birimi var. Enerjinin en somut halinin para olduğu düşünülerek, bu para birimine *jul* adı verilmiş. İnsan enerjisi, doğa enerjisi, besin enerjisi – hepsi de jul cinsinden ifade ediliyor. Dolayısıyla insanlar, jul ya da kilojul kaybetmeye çalışmak yerine, daha fazla kazanmak için mücadele ediyorlar.

Yani insanın doğası hiç değişmemiş. Her zamanki gibi basiretsiz ve açgözlüyüz. Fakat diğer yandan, hayatta kalma zorunluluğu, yeni bir inanç sisteminin gelişmesine yol açmış. Buna gerçek anlamda bir din denemez, zira kurallardan ve buyruklardan oluşmuyor. Tarihteki birçok inanç sistemi gibi, farklı teolojilerden unsurları bünyesinde barındırıyor. Bu yeni inançta Zerdüştlükten, Tasavvuftan, Budizm'den ve Hıristiyanlıktan izler görmek mümkün. Ancak, doğa karşısında takındığı alçak gönüllülük, tümüyle yeni (en azından bin ya da iki bin yıldır rastlanmayan) bir tavır. Toprak Ana'yı tanrılaştıran bu yeni dinin melekleri güneş ve yağmur, iba-

deti verimlilik ve organik gübre, kutsal nesneleri ise su depoları ve solucan çiftlikleri. Ekolojik yaşamın kuralları kutsal kitap olarak benimsenmiş. İlkbahar ve hasat zamanı takvimdeki en mübarek günler. En önemli ayinler ise, yağmurları karşılamak için yapılan dini törenler. Yedi ölümcül günah da yeniden düzenlenmiş. Buna göre, modernist kibir ve tekbenciliğin çeşitli tezahürleri –israf, çevre kirliliği, açgözlülük, oburluk, cimrilik, kıskançlık ve tembellik– ölümcül günahlar olarak belirlenmiş.

Bu yeni dinin rahipleri çoğunlukla kadınlardan, özellikle de annelerden oluşuyor. Özgeciliği en yüksek, en aşkın değer olarak görüyorlar. Özgeciliğin vermenin almak olduğunu söyleyen en kutsal ilkenin mükemmel bir örneğini oluşturduğunu, bu yüzden de aslında kişisel çıkarın aydınlanmış halinden başka bir şey olmadığını düşünüyorlar. Bazılarına göre bu, yeni dinin Hıristiyanlığın yeniden yorumlanmasından ibaret olduğunun bir göstergesi. Aslında, yeni din, doğanın döngüselliğini kendine örnek alıyor. Yaşam döngüsünü yaratan ve sürdüren şey, vermenin ve almanın özdeşliği. Hıristiyanlık, doğaya ve (doğadan ayrı olduğu düşünülen) başkalarına hükmetme ve saldırganlık gibi eril erdemleri yüceltiyordu. Hıristiyanlığın belki de Gnostik akımına daha yakın duran yeni dinde ise, insanlar doğadaki birçok canlı türünden sadece biri olarak görülüyor. Vermek ve almak, empati kurmak ve yardım etmek gibi dişil erdemler en yüce değerler olarak kabul ediliyor. Bunları cesaret, hayal gücü, güzellik ve hakikat gibi ikincil değerler izliyor. Bu değerler sayesinde, kendi benliğimizin içinde hapsolmaktan kurtulup, doğanın bir parçası olabileceğimiz söyleniyor.

Yeni dinin kiliselerinin nasıl inşa edileceğine dair kesin formüller bulunmuyor. İster ağaç kütüklerinden veya betondan, ister kilden veya kayadan yapılmış olsunlar, eskiden olduğu gibi insanda bir huşu duygusu uyandırmayı amaçlıyorlar. Ama merkezlerinde, sürekli yanan bir ateş ya da bir insan-tanrı yerine, yaşam veren saf su bulunuyor. Yaşadığımız Büyük Kuraklık, bize suyun ne kadar önemli olduğunu göstermiş. Bu binaların amacı, hayatta kalmak için ihtiyaç duyduğumuz unsurları hatırlatmak ve sonsuzluğun ölümlü bir parçası olduğumuzu –modernizmin yaptığı gibi inkâr etmek yerine– bize göstermek. Dolayısıyla, insan doğası değişme-

den kalmış olsa da, insanlar her zamanki gibi çıkarcı, bencil, kibirli ve zayıf olsalar da, yeni bir farkındalık ortaya çıkmış: Benmerkezciliğin, sürdürülebilir olmak için, fedakarlığı da içermesi gerektiği, vermenin almak anlamına geldiği fark edilmeye başlanmış.

Bu doğrultuda, doğanın değişmez yasaları da örnek alınarak, yeni toplumun temelini oluşturan yasalar yeniden düzenlenmiş ve mümkün olduğunca az sayıda ve basit kurallardan oluşacak şekilde sadeleştiriliyor. Siyasetçilerin keyfi kararlar alma yetkisi en aza indirgeniyor. Herkes, hukukçuların yardımına ihtiyaç duymaksızın, yasaların ne dediğini anlayabiliyor. Belirsizliklerin bu şekilde ortadan kaldırılması, iş dünyasına da gelişip serpilme olanağı tanıyor. İş adamları, uzun ve sıkıcı öğle yemeklerinden ve milletvekillerine pahalı hediyeler vermekten büyük ölçüde kurtuluyorlar.

İş hayatındaki değişiklikler bununla da sınırlı değil. Globalizm, ortak para birimi ve internet vasıtasıyla etkisini sürdürse de, uluslararası hava yolculukları hem cep yakıyor hem de ahlaki açıdan uygunsuz görülüyor. Başlangıçta, bunun Avustralya üzerinde yıkıcı etkileri olacağı tahmin edilmiş. Dünyanın geri kalanıyla arasındaki coğrafi uzaklığın, Avustralya için yeniden bir sorun teşkil edeceği düşünülmüş. Ama sonuçta, bunun beklenmedik bir şekilde avantaja dönüştüğü görülüyor. Avustralya, eski şehirleri terk edip yenilerini sıfırdan kurmaya yetecek kadar toprağı olan az sayıdaki ülkelerden biri. Ayrıca, sahip olduğu yenilenebilir enerji kaynakları –güneş, rüzgar, dalga ve jeotermal gibi– diğer ülkelerle kıyaslanamayacak miktarda fazla. Enerji depolama ve nakletme konusundaki yeni teknolojilerle birlikte düşünüldüğünde, bu durum Avustralya ekonomisinin hızla gelişmesini sağlıyor. Yeni koşullara ayak uyduramayan eski tarz ekonomiler –yeterince depolanmış bıngıla sahip olmayan ekonomiler– ise çökmeye yüz tutuyor. Gezegenin odak noktası bir anda yer değiştiriyor ve Avustralya, dünyanın öbür ucunda olmak şöyle dursun, kendini dünyanın merkezinde buluveriyor. Avustralya'nın nihayet şansı dönüyor.

Dünyanın geri kalanında ise, her şey bu kadar tozpembe değil. Önceleri, ilk yirmi ya da otuz yıl boyunca, zengin ve gelişmiş ülkelerin iklim değişikliğinden fazla etkilenmeyecekleri sanılıyor. Buradaki ironinin bütün dünya farkında: Dünyayı bizzat felakete sürükleyenler, bundan en az zararla kurtulacaklarını düşünü-

yorlar. Gerçekten de Britanya, Kuzey Avrupa ve A.B.D., buralarda ürün yetiştirme mevsimleri uzadığı için, başlangıçta iklim değişikliğinden kârlı bile çıkıyorlar. Ayrıca, Akdeniz sıcaktan kavrulduğu ve tropikal bölgeler büyük ölçüde yok olduğu için, turistler bu ülkelere akın etmeye başlıyor. İskoçya'daki Skye Adası bir sahil cennetine dönüşüyor.

Fakat bu manzara zamanla değişmeye başlıyor. Seller, kasırgalar, sıcak hava dalgaları gibi şiddetli hava olayları, o güne kadar dengeli bir özellik gösteren ekosistemleri ve bu ekosistemlere dayalı ekonomileri büyük zararlara uğratıyor. On binlerce insanın ölümüne yol açan sıcak hava dalgalarına ve Kuzey Avrupa'da daha önce hiç görülmemiş büyüklükte orman yangınlarına artık her yıl rastlanıyor. Sigorta primleri ve sağlık hizmetleri fiyatları hızla yükseliyor. Malarya, dang humması ve uyku hastalığı gibi tropikal hastalıklar, bu toplumlarda ilk kez görülmeye başlanıyor. Bazıları, bunu kahverengi insanların beyazlardan intikamı olarak nitelendiriyor.

Bu arada, ucuz nükleer enerji üretmek imkansız hale geliyor, çünkü Ren, Loire ve Mississippi gibi büyük nehirlerin suları o kadar ısınıyor ki, soğutma için kullanılamaz oluyor. Her halükarda, kasırgaların oluşturduğu sürekli tehdit, nükleer santrallerin güvenliği konusundaki endişeleri artırıyor. Bu endişeleri pekiştiren bir diğer gelişme de, Kanada ve Sibirya'daki donmuş toprakların hızla çözülmesiyle kuzey kutbundaki kara kütlesinin istikrarsızlaşması, bunun da kuzey ülkelerinde büyük depremlere yol açabileceğinin öngörülmesi. Çok geçmeden, nükleer santraller birbiri ardınca kapatılıyor. Bu da, mevcut nükleer atıkların depolanması konusunda uluslararası bir soruna yol açıyor.

Derken göçler başlıyor. Başlangıçta, Tonga ve Tuvalu gibi deniz seviyesinin yükselmesine karşı kendilerini koruyamayacak kadar yoksul ülkelerden yola çıkan mülteci tekneleri küçük gruplar halinde geliyorlar. Fakat zamanla, Katrina gibi kasırgalar Amerika'nın güney eyaletlerini düzenli olarak vurmaya başladığında, İrlanda'daki Büyük Kıtlık'tan bu yana görülmemiş ölçüde büyük bir göç dalgası patlak veriyor. Okyanus sularını zapt etme konusunda yüzyılların deneyimine sahip o zengin Hollanda bile sular altında kalıyor. Hollanda tarzı "uzunbacak evler" bir süreliğine çözüm sağ-

lasa da, bu tarz konutları giderek sıklaşan kasırgalara dayanacak şekilde tasarlamanın mümkün olmadığı anlaşılıyor.

Afrika kısa süre içinde bir toz çanağına dönüşüyor. Artık eskisi kadar güvende olmayan zengin ülkelerin kendi sorunlarına öncelik tanımaları, Afrika'ya gönderilen küresel yardımların azalmasına ve dolayısıyla kitlesel ölümlerin artmasına yol açıyor. Ardından Güney Amerika, aşırı kuraklık ve buzulların erimesi nedeniyle susuz kalıyor. Bir yandan Arjantin bozkırları büyük su baskınlarına maruz kalırken, diğer yandan bir zamanlar dünyanın en nemli ekosistemlerinden biri olan Amazon kuruyor. Nehrin güçlü suları giderek hızını kaybediyor ve geniş deltası hareketsiz bir kum tabakasına dönüşüyor. Yükselen su seviyelerine rağmen, denize ulaşmayı başaramıyor. Eskiden gezegenin en zengin biyolojik çeşitliliğine sahip olan Amazon yağmur ormanları artık sadece masallarda kalmış. Bu ormanlardaki on binlerce türün soyu tükenmiş; üstelik tam da bilim insanları bu türlerin olağanüstü tedavi edici özelliklerini kavramaya başlamışken. Balıkçılık, ulaşım, su ve tarım için Amazon'a bağımlı olan toplumların nüfusu ölümlerle ve kuzeydeki Meksika sınırına doğru büyük bufalo sürüleri gibi ağır ağır ilerleyen göçlerle gitgide azalıyor.

Ne pahasına olursa olsun ekonomik büyümeyi sürdürmekte kararlı olan ve bu yüzden birçoklarınca dünyayı iklim değişikliği felaketine sürüklemekle eleştirilen Çin, seller ve fırtınalar yüzünden nüfusunun önemli bir kısmını kaybediyor. Bir zamanlar en yeni Asya "kaplan"ı olarak nitelendirilen Çin ekonomisi çatırdıyor. Enflasyon yaygın olarak görülüyor. "Yeni Çin"in kazanımlarından faydalanmak için ülkeye geri dönen aileler, şimdi daha da yoksullaşmadan önce buradan tekrar göç etmenin telaşı içindeler.

Kuzey Amerika'da ve Avrupa'da insanlar, uydu vasıtasıyla takip ettikleri bu büyük nüfus hareketlerini dehşet içinde izliyorlar. Akşam haberleri, ülkeler ve kıtalar boyunca çaresizlik içinde ilerleyen insan yığınlarını, gitgide yaklaşan lekeler halinde ekranlarda gösteriyor. Başlangıçta mültecileri barındırma yönündeki iyi niyetler, zamanla yerini kayıtsızlığa bırakmış. Yine de, mülteci akınlarına direnmenin ahlaki ya da hatta mümkün olup olmadığı konusunda hararetli tartışmalar sürüyor. Duvarlar inşa etmek ve silahlanmak için bir hayli çaba ve para sarf ediliyor. Bazıları, bu durumdan glo-

balizmi sorumlu tutarak, insanlığın İkarusvari macerasının kibirli sonunun geldiğini duyuruyorlar.

Fakat bazıları da bunu yeni bir başlangıç, manevi gelişme ve siyasi işbirliği için yeni bir fırsat olarak görüyorlar. Bu tuhaf iyimserliğin varlığına işaret eden cılız parıltıları, özellikle teknolojinin hayatta kalmayı kolaylaştırdığı yerlerde görmek mümkün. İnsanlar zaten azalmış olan yiyeceklerini, barınaklarını ve topraklarını başkalarıyla giderek daha fazla paylaşıyorlar. Ve buna da, "yeni mutluluk" ya da (eski tarz bilimciliğe atıfla) "mantıkdışı pozitivizm" adını veriyorlar. İnsanlar, değişen koşullara son derece iyi bir şekilde uyum sağlayabileceklerini göstermişler. Birçokları, güneydeki şehirlerin yeniden keşfedilmesiyle yayılmaya başladığı sanılan yeni bir doğa dinine inanıyor. Ayrıca, uyum sağlamanın ve hatta zorluklarla mücadele etmenin insanlığı daha iyiye götüreceğine dair yeni bir anlayış gelişmiş. Gezegenin ya da ona hakim olan primatın hayatta kalıp kalmayacağını kimse kesin olarak bilmiyor. Ama yine de insanlar şanslı olduklarını düşünüyorlar. Sadece hayatta oldukları için değil, aynı zamanda insan türünün tarihindeki bu en büyük bilinç değişikliğini gerçekleştirme fırsatını tepmedikleri için de kendilerini şanslı hissediyorlar.

Kaynakça

Kaynaklar, her bölüm içerisinde yer aldıkları sıraya göre listelenmiştir.

GİRİŞ

Michael Bywater, *Big Babies or, Why Can't We Just Grow Up?*, Granta, Londra, 2006, s. 2

Dr. Who, Nestene Bilinci ile konuşma, 1. Bölüm, "Rose"

John Flynn, "Receiver of wisdom", John Crace ile röportaj, *The Guardian*, 2 Ocak 2007

BİRİNCİ BÖLÜM

William B. Irvine, *On Desire: why we want what we want?*, Oxford University Press, 2006, s. 2

Dylan Thomas, "The force that through the green fuse drives the flower", *The Poems of Dylan Thomas*, New Directions, New York, 1952

John F. Schumacher, "The happiness conspiracy", *New Internationalist*, Temmuz 2006, s. 30-1

"If It Makes You Happy", *Sheryl Crow* adlı albümden, 1996

Christopher Lasch, *The Culture of Narcissism: American Life in an age of diminishing expectations*, Norton, New York, 1979, s. 240

Stefanie Reinberger, "Bitter could be better", *Scientific American*, Haziran/Temmuz 2006, s. 57-61

The Hedonistic Imperative, <http://www.hedweb.com>

Ian Thorpe, alıntılayan: Janet Hawley, *Sydney Morning Herald, Good Weekend* eki, 24 Mart 2007

Adele Horin, "We can find happiness in this urban life", *Sydney Morning Herald*, 18 Şubat 2006

Mark Kingwell, Toronto Üniversitesi Felsefe Bölümü, "Limits and Thresholds: On the Power of Interiority", Sidney Teknoloji Üniversitesi'nde yaptığı konuşma, 8 Ağustos 2003

James O'Neill, alıntılayan: *Sydney Morning Herald*, 21 Şubat 2007

Franklin Foer, "The talented Mr. Chavez", *The Atlantic Monthly*, Mayıs 2006, s. 100

Frank Furedi, *The Culture of Fear* kitabının giriş kısmı; kitabın bir özeti için bkz. *Sydney Morning Herald*, 4 Mayıs 2002

Tim Kasser, *The High Price of Materialism*, MIT Press, Cambridge, MASS, 2002, s. 38-9

Alvin Toffler, *Future Shock*, Bantam Books, New York, 1970, s. 63

Ashish Kumar Sen, "The Malling of America", *Span* dergisi Mart-Nisan 2005, s. 3, Amerikan Dışişleri Bakanlığı internet sitesi

Victor Gruen, *Centers for the Urban Environment: survival of the cities*, Van Nostrand Reinhold, New York, 1973

William James, *The Principles of Psychology*, Dover, New York, 1958

The Edge, <http://www.edge.org>

Robert Epstein, "My date with a robot", *Scientific American*, Haziran/Temmuz 2006, s. 69-73

Viktor Frankl, *The Doctor and the Soul*, Vintage Books, New York, 1973

Barry Schwartz, *The Paradox of Choice: why more is less*, Harper Collins, New York, 2004, s. 10

Fred Hirsch, *Social Limits to Growth*, Harvard University Press, 1976

Jay Katz, *The Silent World of Doctor and Patient*, Johns Hopkins University Press, 1984

Avner Offer, *The Challenge of Affluence: self-control and well-being in the United States and Britain since 1950*, Oxford University Press, 2006

D. Gilbert ve T. Wilson, "Miswanting: some problems in the forecasting of future affective states", içinde: J. Forgas (haz.), *Thinking and Feeling: the role of affect in social cognition*, Cambridge University Press, 2000

John Ratey, *A User's Guide to the Brain*, Little, Brown & Company, New York, 2001, s. 75

Francis Bacon, The New Organon, L, [1620], s. 45, alıntılayan: Simon Blackburn, *Truth: A Guide*, Oxford University Press, 2005, s. 107

Sonja Lyubomirsky, alıntılayan: Marina Krakovsky, *The Science of Lasting Happiness*, www.ScientificAmerican.com, 18 Mart 2007

George Vaillant, *Adaptation to Life*, Harvard University Press, 1977

Viktor Frankl, *Man's Search for Meaning*, Simon & Schuster, New York, 1946

Raymond Tallis, "Art (and philosophy) and the ultimate aims of human life", *Philosophy Now*, Eylül/Ekim 2006, s. 7-11

Irving D. Yalom, *The Schopenhauer Cure*, Harper Collins, New York, 2005, s. 340

İKİNCİ BÖLÜM

Terry Castle, "Home alone: the dark heart of shelter-lit addiction", *The Atlantic Monthly*, Mart 2006

Tristan Tzara, alıntılayan: Arthur C. Danto, *The Abuse of Beauty: aesthetics and the concept of art*, Open Court, Chicago and La Salle, 2003, s. 39

Hans Urs von Balthasar, *The Glory of the Lord: a theological aesthetic*, 1. cilt, T&T Clark, Birleşik Krallık, 1986, s. 18

Alexander Nehamas, *Only a Promise of Happiness: the place of beauty in a world of art*, Princeton University Press, 2007

Oscar Wilde, *The Picture of Dorian Grey*'e önsöz, Ward, Locke & Company, Londra, 1891

John Updike, *Seek My Face*, Alfred A. Knopf, New York, 2002, s. 46

John Armstrong, "Beauty and the beast", Alexander Nehemas'ın *Only a Promise of Happiness* kitabı üzerine inceleme, *Sydney Morning Herald*, 10 Mart 2007

Dave Hickey, "Enter the Dragon", içinde: *The Invisible Dragon: four essays on beauty*, Art Issues Press, Los Angeles, 1993

Ronal Jones, Hirshhorn Müzesi'ndeki "Regarding Beauty: a view of the late 20th century" başlıklı sergi üzerine inceleme yazısı, *Art Forum*, Ocak 2000

Alain de Botton, *The Architecture of Happiness*, Hamish Hamilton, Londra, 2006, s. 21

John Berger, *Ways of Seeing*, BBC and Penguin, Londra, 1972, s. 139

Mark Kingwell, "Limits and Thresholds: On the Power of Interiority", Sidney Teknoloji Üniversitesi'ndeki IDEA Konferansı'nda yaptığı konuşma, 8 Ağustos 2003

Iris Murdoch, "The sublime and the good", *Chicago Review*, XIII, Ağustos 1959, s. 42-55

Leon Battista Alberti, *On the Art of Building in Ten Books*, çev. N. Leach, J. Rykwert ve R. Tavenor, The MIT Press, Cambridge, 1988, Kitap 6.2

Abbe Batteux, *The Fine Arts Reduced to a Single Principle*, 1746

Johann Winckelmann, *History of Ancient Art* [1764], alıntılayan: Martin Gayford ve Karen Wright, *The Penguin Book of Art Writing*, Penguin, Harmondsworth, 1999, s. 260-1

Arthur C. Danto, *The Abuse of Beauty: aesthetics and the concept of art*, Open Court, Chicago and La Salle, 2003, s. 40, Kant'ın *Critique of Judgement* (5: 353) adlı eserinden alıntı yaparak

Matthew Arnold, *Culture and Anarchy*, Samuel Lipman (haz.), Yale University Press, New Haven, 1994, s. 34

Adolf Loos, "Ornament and Crime", Second International Congress for New Building'de yaptığı konuşma, Frankfurt, 1908; içinde: Adolf Loos, *Ornament and crime: selected essays* [1929], Ariadne Press, Riverside, CA, 1998

Adolf Loos, *Ornament and Crime*'a sonsöz, 1929, s. 176
Harold Rosenberg, 1973, alıntılayan: Martin Gayford ve Karen Wright, *The Penguin Book of Art Writing*, Penguin, Harmondsworth, 1999, s. 562
Kristen J. Navara, Alexander V. Badyaev, Mary T. Mendonca ve Geoffrey E. Hill, "Yolk antioxidants vary with male attractiveness and female condition in the house finch (*Carpodacus mexicanus*)", *Physiological and Biochemical Zoology* 79:6
Paul Johnson, "Ravishing blondes did not queue up to become Mrs Einstein", *The Spectator*, 12 Temmuz 2003
Joan Jacobs Brumberg, *The Body Project: an intimate history of American girls*, Vintage Books (Random House), New York, 1997, s. 75
Taki, *The Spectator*, 31 Mart 2001
John Armstrong, "Beauty and the beast", *Sydney Morning Herald*, 10 Mart 2007, s. 36
Dr. Garry Stevens, *Why Architects are Flashy Dressers*, <http://www.archsoc.com>, Dr. Garry'nin Mimari Sosyoloji Merkezi
Alain de Botton, *The Architecture of Happiness*, Hamish Hamilton, Londra, 2006, s. xx
Iris Murdoch, *Metaphysics as Guide to Morals*, Chatto & Windus, Londra, 1992, s. 306-7
Stratford Caldecott, *An Introduction to Hans Urs von Balthasar*, 5. cilt, Second Spring, Birleşik Krallık, 2002

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

Ivan Illich, *Deschooling Society*, Harper & Row, New York, 1970
Paul Keating'in yazarla yaptığı söyleşi, 28 Mayıs 2007
Tara Pepper, "A master of elegy (Lucian Freud)", *Newsweek*, 8 Temmuz 2002
Dave Hickey, "Enter the dragon", içinde: *The Invisible Dragon: four essays on beauty*, Art Issues Press, Los Angeles, 1993
Daniel Kuntiz, *The Other Beauty Myth*, <http://www.Salon.com>, 10 Ocak 2000
Shirley Fitzgerald, *Sydney 1842-1992*, Hale & Iremonger, Sidney, 1992
Randy Kennedy, "Could be a Pollock, must be a yarn", *New York Times*, 9 Kasım 2006
David Boyle, *Authenticity: brands, fakes, spin and the lust for real life*, Flamingo, Londra, 2003
Ray Robinson, American Church Builders Inc. başkanı, <http://www.acbil.co>
Nan Stalnaker, "Fakes and forgeries", içinde: Berys Gaut ve Dominic McIver Lopes, *The Routledge Companion to Aesthetics*, Routledge, Londra, 2001, s. 397

Francis Bacon, *The New Organon*, XLIX, [1620], s. 44, alıntılayan: Simon Blackburn, *Truth: A Guide*, Oxford University Press, 2005, s. 1
Fr. Timothy Radcliffe, "The Crisis of Truth Telling in Our Society", The 19th Eric Symes Abbott Memorial Lecture, 2004, Westminster Abbey (konuşmanın radyo yayını: ABC Radio National, 23 Şubat 2005)
Sam Harris, *What We Believe but Cannot Prove*, *The Edge*, <http://www.edge.org>
Pat O'Shane, *The Weekend Australian*, 7-8 Kasım 1998
David Hare, *Obedience, Struggle and Revolt: lectures on theater*, Faber & Faber, Londra, 2005, s. 73

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

Camille Paglia, *Sexual Personae* kitabının iptal edilen önsözü, içinde: *Sex, Art and American Culture*, Vintage Books, New York, 1992, s. 103
Arthur Koestler, *The Act of Creation*, Arkana, Londra, 1989, s. 308-9
Aristoteles, *de Anima*, II.1
John Ward Anderson, "French doctor defend ethics of first face transplant", *Washington Post*, 3 Aralık 2005
John Ratey, *A User's Guide to the Brain: perception, attention and the four theatres of the brain*, Little, Brown & Company, New York, 2001, s. 314-18
Jorge Louis Borges, "El Hacedor"a sonsöz, 1960
M. Garland, *Artifices, Confections, Manufactures*, Royal College of Arts, Londra, 1957
Paco Underhill, *The Call of the Mall: how we shop*, Profile Books, New York, 2004, s. 57
Christine Chaseling, *The June Dally Watkins Book of Manners for Moderns*, Dally-Chase Publications, Sidney, 1969, s. 7
Sydney Morning Herald, 26 Ekim 2006
Petronella Wyatt, "Living dangerously, singular life", *The Spectator*, 7 Eylül 2002
Oscar Vladislas de Lubicz Milosz, "Melancolie", (Litvanya asıllı Fransız yazar)
Jun'ichiro Tanizaki, *In Praise of Shadows* (çev. Thomas J. Harper ve Edward G. Seidensticker), Leete's Island Books, Stony Creek, Connecticut, 1977, s. 28
Richard Sennett, *Flesh and Stone: the body and the city in western civilisation*, WW Norton & Co., New York, 1994, s. 34
Jung, alıntılayan: "Jung, men, women and God", içinde: W. McGuire ve R.F.C. Hull (haz.), *CJ Jung Speaking: interviews and encounters*, Princeton University Press, 1987
Margaret Visser, *The Rituals of Dinner: the origins, evolution, eccentricities and meaning of table manners*, Penguin, Harmondsworth, 1991, s. 79

Giambattista Vico, alıntılayan: Alain de Botton, *The Architecture of Happiness*, Hamish Hamilton, Londra, 2006
Paul Scheerbart, *Glasarchitektur* [1914, s. 11], alıntılayan: Reyner Banham, *The Architecture of the Well-Tempered Environment*, The Architectural Press, Londra, 1969, s. 125-6
Walter Gropius, 1919, Birinci Bauhaus Bildirgesi, içinde: Reyner Banham, *Theory and Design in the First Machine Age*, The Architectural Press, Londra, 1960, s. 277
Le Corbusier, *Towards a New Arcitecture* [1923], çev. Frederick Etchells, Dover, New York, 1986
Bruno Taut, 1927, alıntılayan: Reyner Banham, *Theory and Design in the First Machine Age*, The Architectural Press, Londra, 1960, s. 266
Frank Lloyd Wright, 1931, alıntılayan: Reyner Banham, *Theory and Design in the First Machine Age*, The Architectural Press, Londra, 1960, s. 125
Lazlo Maholy-Nagy, alıntılayan: Adrian Forty, *Words and Buildings: a vocabulary of modern architecture*, Thames & Hudson, Londra, 2000

BEŞİNCİ BÖLÜM

Robin Boyd, *The Australian Ugliness*, Cheshire, Melbourne, 1960
Sam Cassis, *60 Minutes* programı, "The Castle", Channel 9, 26 Şubat 2006
Michael Stanbridge, "Australia, you're rolling in it", *Sydney Morning Herald*, 27 Mart 2006
Sarah Silverman, alıntılayan: Dana Goodyear, "Quiet depravity: the demure outrages of a standup comic", *The New Yorker*, 24 Ekim 2005
Pascale Hunter, "Mauritania's 'wife-fattening' farm", BBC News, 26 Ocak 2004
"Not so little Britain", BBC News, 1 Eylül 2004
Birleşik Krallık Sağlık Bakanlığı istatistikleri, alıntılayan: Simon Nixon, "Jumping on the low-fat bandwagon", *The Spectator*, 13 Mayıs 2006
Mark Steyn, "A broadside in the war on blubber", *Daily Telegraph* (UK), 1 Haziran 2004
"As Sydney's waistline expands, health workers should talk the walk", *Sydney Morning Herald*, 21 Kasım 2003
Paul Gross, Institute of Health Economics and Technology Assessment yöneticisi, aktaran Ruth Pollard, "Obesity bill more than health budget", *Sydney Morning Herald*, 2 Mart 2006
Paul Zimmet, alıntılayan: "McMansions to blame", *The Age*, 8 Eylül 2006
Tony McMichael, "Our big, fat cultural problem needs a wider solution", *Sydney Morning Herald*, 5 Mayıs 2006
Profesör Paul Knox, Sidney Üniversitesi'nde verdiği konferans, 23 Mart 2006

Profesör Tony Capon, Sidney Belediye Binası'nda verdiği konferans, 25 Eylül 2006

Julie Robotham, "Health fears as young become screen zombies", *Sydney Morning Herald*, 7 Aralık 2006; Sidney Üniversitesi New South Wales Obezite Merkezi'nden Dr. Louise Hardy'nin araştırması için bkz. *Journal of Paediatrics and Child Health*, 42 (11), 709-714

Üçüncü Ulusal Sağlık ve Beslenme Anketi: R.E. Anderson, C.J. Crespo, S.J. Bartlett, L.J. Cheskin ve M. Pratt, "Relationship of physical activity and television watching with body weight and level of fatness among children: results from the Third National Health and Nutrition Examination Survey", *JAMA*, 1998, 279: 938-942

"School's out and the weight piles on", *The Daily Telegraph* (Sydney), 2 Mart 2007

Gina Kolata, "Ideas and Trends", *New York Times*, 29 Ekim 2006

John Huxley, "Bigfoot alive and thriving on the North Shore", *Sydney Morning Herald*, 1 Ağustos 2005

Mark Steyn, "A broadside in the war on blubber", *Daily Telegraph* (UK), 1 Haziran 2004

Edward O. Wilson, "A brave new world", *Cosmos*, Sayı 3, 2005, s. 64-9

Andy Warhol, *The Philosophy of Andy Warhol: from A to B and back again*, Penguin, Harmondsworth, 1975

W.H. Auden, "Thanksgiving for a Habitat", 1962

"First Home Ownership", Avustralya Verimlilik Komisyonu Raporu, Mart 2004, s. 128

Stephen Crafti, *Beach Houses Down Under*, Images Publishing, Melbourne, 2006

Harry G. Frankfurt, *On Bullshit*, Princeton University Press, 2005

Susan Sontag, "Notes on camp", içinde: Susan Sontag, *Against Interpretation and Other Essays*, Farrar, Straus &Giroux, New York, 1964

Roger Scruton, "Kitsch and the Modern Predicament", *City Journal*, <http://www.city-journal.org>, Kış 1999

"Excerpts from the Aspen Ideas Festival", *The Atlantic Monthly*, Ekim 2006, s. 47-52

Milan Kundera, *The Unbearable Lightness of Being: A Novel*, Harper & Row, New York, 1984, s. 248

Harvey Cox, *The Secular City*, Macmillan, New York, 1966, s. 49

Richard Sennett, *The Conscience of the Eye: the design and social life of cities*, Norton, New York, 1992

Richard Sennett, *Flesh and Stone: the body and the city in western civilisation*, Norton, New York, 1994

ALTINCI BÖLÜM

David Owen, "Green Manhattan", *The New Yorker*, 18 Ekim 2004, yeniden basım: *Australian Financial Review*, 21 Ocak 2005

New York'taki yakıt tüketimi hakkında: "Cities fuel hope the US can kick its oil addiction", *Sydney Morning Herald*, 30 Mayıs 2007

George Taylor, alıntılayan: Paul Ashton, *The Accidental City: planning Sydney since 1788*, Hale & Iremonger, Sidney, 1993, s. 44

Hollanda hakkında: S. de Vries, R. Verheij ve P. Groenwehen, "Natural environments: healthy environments", *Environment and Planning A*, 2003, 35. cilt, s. 1717-31

Richard Florida, "The nation in numbers: where the brains are", *The Atlantic Monthly*, Ekim 2006, s. 35

Gary Banks, David Robertson ve Edward Shann, Avustralya Verimlilik Komisyonu, "First Home Ownership Report", Mart 2004

2006 Çevre Durum Raporu, HS-14, Sağlık ve Refah Göstergeleri

Billie Giles-Corti, "The Impact of Urban Form on Public Health", Avustralya Çevre Bakanlığı 2006 Çevre Durum Komitesi için hazırlanan yazı, Canberra

T.F. Smith ve M. Doherty, "The Suburbanisation of Coastal Australia", Avustralya Çevre Bakanlığı 2006 Çevre Durum Komitesi için hazırlanan yazı, Canberra

David Nicholson-Lord, "Drink fresh snow", *Adbusters: Journal of the Mental Environment*, Ocak/Şubat 2006, #63, 14. cilt, no. 1

John Ratey, *A User's Guide to the Brain*, Little, Brown & Co., New York, 2001, s. 156

Antonio Sant'Elia ve Filippo Tommaso Marinetti, alıntılayan: Ulrich Conrads, *Programmes and Manifestoes on Twentieth Century Architecture*, Lund Humphries, Londra, 1970, s. 36-8

Alvin Toffler, *Future Shock*, Bantam Books, New York, 1970, s. 75-6

Mark Kingwell, "Speeding to a standstill", Joe Gelonesi ile röportaj, *Arts & Opinion*, 2. cilt, no. 2, 2003

Marinetti'nin Kuruluş Manifestosu, içinde: Reyner Banham, *Theory and Design in the First Machine Age*, The Architectural Press, Londra, 1960, s. 101

Kelly Burke, "I'll recycle – but leave my family car alone", *Sydney Morning Herald*, 22 Kasım 2006

Jakob von Uexkull, *A Stroll Through the Worlds of Animals and Men: a picture book of invisible worlds*, monograf, International University Press, New York, 1934

Sam Allis, "Vehicular conversation: talking has a different tone in confines of a car", *Boston Globe*, 3 Eylül 2006

Michael Pollan, *The Omnivore's Dilemma: the search for a perfect meal in a fast-food world*, Penguin, Harmondsworth, 2006, s. 110

Barbara Wallraff, "Word fugitives", *The Atlantic Monthly*, Ekim 2006, s. 152

Toru Sato, *The Ever-Transcending Spirit: the psychology of human relationships, consciousness and development*, iUniverse, Lincoln, Nebraska, 2003, s. 42
Richard Sennett, *The Conscience of the Eye: the design and social life of cities*, Norton, New York, 1990
Richard Sennett, *Flesh and Stone: the body and the city in western civilisation*, Norton, New York, 1994
Johan Huizinga, *Homo Ludens: a study of the play element in culture*, beacon Press, Boston, 1955
Elisabeth Grosz, "Chaos, Territory and Art: Architecture from the Outside", Sidney Üniversitesi'nde verdiği konferans, 25 Ağustos 2005
Paul Zapffe, alıntılayan: Gisle Tangenes, "The view from Mount Zapffe", *Philosophy Now*, Mart/Nisan 2004, s. 33
John Ralston Saul, *The Doubter's Companion: a dictionary of aggressive common sense*, Penguin, Victoria, 1994, s. 237

YEDİNCİ BÖLÜM

Anne Moir ve David Jessel, *Brain Sex: the real difference between men and women*, Michael Joseph, Londra, 1989, s. 151
Fiona Smith, "Leaders smooth path to the top", *Australian Financial Review*, 8 Ağustos 2006, s. 61
Paula Whitman, Kerry Brown, Miriam Warr, Whay Lee, Pamela Whitman ve Sarah Briant, *The Career Progression of Women in the Architectural Progression*, Avustralya Kraliyet Mimarlar Enstitüsü'ne sunulan ön bulgular, Ağustos 2004
Paco Underhill, *The Call of the Mall: how we shop*, Profile Books, Londra, 2004
Michael Kyrios, aktaran Kirsty Needham, "Retail therapy: beware cure hiding a disease", *Sydney Morning Herald*, 22 Ekim 2005
Barry Schwartz, *The Paradox of Choice: why more is less*, Harper Collins, New York, 2004, s. 18
Ronald Inglehart ve Pippa Norris, *Rising Tide: gender equality and cultural change around the world*, Cambridge University Press, Cambridge, 2003
Monica Ressel Giordani, Trieste Üniversitesi, inceleme yazısı: Catherine Atherton (haz.), *Monsters and Monstrosity in Greek and Roman Culture. Nottingham Classical Literature Studies Midland Classical Studies*, 6. cilt, Bari: Levante, 2002, s. 135. ISBN 88-7949-290-X. EUR 25.00. *Bryn Mawr Classical Review*, 2003.04.15
Peter Sloterdijk, içinde: "Gendered like Beckham", *Der Spiegel* ile röportaj, 3 Haziran 2006, yeniden basım: *Harpers Magazine*, Eylül 2006, s. 17-18
Düş Zamanı hikayeleri: S. May ve A. Murphy, "Some baskets are special ones", içinde: L. Hamby (haz.), *Twined Together: Kunmadj Njalehnjaleken*, Injalak Arts and Crafts, Gunbalanya, NT, s. 25; Roland Robinson, *The Feathered Serpent*, Angus & Robertson, Sidney, 1956

Clive Hamilton ve Richard Denniss (haz.), *Affluenza: when too much is never enough*, Allen & Unwin, Sidney, 2005, s. 27
"Your time starts now"; ve Julia Baird, "Claws out for a wolf exposed", *The Sydney Morning Herald, Good Weekend* eki, 20 Mayıs 2006
Lidija Stojanovic, *The Archetype of Initiation of the Threshold of the Third Millenium*, <http://www.folklore.ee/rl/pubte/ee/cf/cf/15.html>
Camille Paglia, *Sexual Personae: art and decadence from Nefertiti to Emily Dickinson*, Penguin, Harmondsworth, 1990, s. 23
Emily Praeger, alıntılayan: Terry Castle, "Home alone: the dark heart of shelter-lit addiction", *The Atlantic Monthly*, Mart 2006
Erika Rappaport, *Shopping for Pleasure: women in the making of London's East End*, Princeton University Press, New Jersey, 2000
Margaret Mead ve Martha Wolfenstein (haz.), *Childhood in Contemporary Cultures*, University of Chicago Press, 1955
Benjamin Spock, *Baby and Child Care*, Simon & Schuster, New York, 1945
<http://www.thomashawke.com>, 13 Nisan 2006
"Math and science education in a global age: what the US can learn from China", *The Atlantic Monthly*, Ekim 2006, s. 45
İsimsiz bir McMansion sakini, *60 Minutes* programı, "The Castle", Channel 9, 26 Şubat 2006
Jennifer Lisle, *Single Women Become a Force in Home-Buying*, <http://www.Wallstreetjournal.com>, 24 Kasım 2004
Terry Castle, "Home alone: the dark heart of shelter-lit addiction", *The Atlantic Monthly*, Mart 2006, s. 188
Malcolm Gladwell, "How the SUV ran over automotive safety", *The New Yorker*, Kültür ve Ticaret bölümü, s. 28, 12 Ocak 2004
Linda Babcock ve Sara Laschever, *Women Don't Ask: negotiation and the gender divide*, Princeton University Press, New Jersey, 2003
Carol Midgley, alıntılayan: Steve Meacham, "Protection force", *Sydney Morning Herald*, 9 Eylül 2006
George Patton, alıntılayan: Steve Meacham, "Protection force", *Sydney Morning Herald*, 9 Eylül 2006
Clotaire Rapaille, *The Culture Code: An ingenious way to understand why people around the world love and buy as they do*, Broadway Books, New York, 2006

SEKİZİNCİ BÖLÜM

James Howard Kunstler, *The End of Suburbia*, televizyon belgeseli, 2004
John Constable, aktaran: C.R. Leslie, *Memoirs of the Life of John Constable RA* [1843], alıntılayan: Martin Gayford ve Karen Wright, *The Penguin Book of Art Writing*, Penguin, Harmondsworth, 1999, s. 258

Profesör Quentin Skinner, 2006 Vice-Chancellor's Distinguished Lecture: "How Many Concepts of Liberty?", Sidney Üniversitesi, 19 Temmuz 2006

Yönetmen Steven Shainberg, *Secretary* (2002), Mary Gaitskill'in 1988'de yazdığı "Bad Behaviour" adlı kısa öyküsünden uyarlama

Richard Sennett, *The Conscience of the Eye: the design and social life of cities*, Norton, New York, 1992

Smart Growth, <http://www.smartgrowthamerica.org>

Dizin

A. B. D., 110, 223
  evlerin büyüklüğü, 122
  fazla kilolu olma, 114, 116, 117
  konut piyasası, 172-173
  mutluluk katsayısı, 35
  şehirler, 134, 139, 141
  üçüncü sektör, 207-208
  ve arabalar, 145, 148
  ve seyahat, 145, 148
  ayrıca bkz. alışveriş merkezleri
Aborjin kültürü, 88-89, 95, 163, 166
acıdan kaçınma, 21-24
açgözlülük, 26, 150, 221
açıklık, 107-108
affluenza, 120
Afrika, 224
ahiret inancı, 95
ahlak, 38-40, 45, 47, 50, 52, 56, 203
ahlaki eğitim, 43
ahlaki güzellik, 53
ahlaki mesaj, 66
ailelerin büyüklüğü, 170, 172
Alberti, Battista, 54
algı, 53, 92, 96
algısal belirginlik, 39, 185
alım gücü krizi, 112
alışma, 36
alışveriş merkezleri, 29-30, 43, 154, 161, 167-169, 188, 219
alışveriş terapisi, 161
  ayrıca bkz. alışveriş
alışveriş, 30, 38, 120, 149, 154, 161, 163-164, 166-167, 169, 179, 205, 216, 219
Allis, Sam, 148
AMP, 22
Amsterdam, 91
Andersen, Hans Christian, 42, 56
androidler, 33
anksiyete, 67, 120
anlamlı mimari, 62
antik kültürler
  çirkinlik, 69-70
  güzellik, 43, 44, 52-56
  kadınlar ve söylenler, 162, 165-166
  maske, 94, 104
  mimari, 43
  söylenler, 95-96, 162, 165
  şehirler, 132, 156
Aquinas, Thomas, 53
arabada geçirilen zaman, 148
arabalar, 122, 135, 136, 143-146, 169, 170, 174, 180, 181, 184, 215, 217
araçsal arzular, 36
Aristoteles, 14, 53, 54, 62, 96
arkifobi, 190-193
Arnhem, 163
Arnold, Matthew, 56
arzu duymama isteği, 21
arzu
  arzunun nedeni, 17
  ve arabalar, 148
  ve aşırı tatmin, 18-21
  ve bağlantı kurma isteği, **40-41**
  ve biyolojik motivasyon sistemi, 38-39
  ve demokrasi, 183, 184
  ve güvenlik ve korku, **27-28**
  ve güzellik, 42-43, 50, **51**
  ve haz, 18-19, 20, **21-25, 36**
  ve imrenme, 25-27, **38**
  ve materyalizm, **14, 28, 29**
  ve mükemmellik, **31-33**
  ve reklamlar, **19, 26,**

ve seçme özgürlüğü ve seçenek bolluğu, 33-35
ve yanlış şeyi istemek, 35-40
"arzu krizi", 20
asansörler, 137
astım, 74, 115, 154, 188, 220
Asya, 224
aşırı adrenal üretimi, 97
aşırı beslenme, 170
aşırı koruyucu ebeveynlik, 182
aşırı mutluluk, 23, 24
aşırı tatmin, 18-20, 119, 151, 170
aşırı temizlik, 155
aşırı yeme, 118, 163
aşk, 17, 21, 96, 182
aşkınlık, 130, 182, 191
atalet, 183
Avrupa, 223, 224
Avustralya'nın geleceği, 210-225
Aydınlanma, 13, 14, 19, 43, 47, 55, 106
ayna nöronları, 37-38, 100

bağlamcılar, 84
bağlantı kurma gücü, 94
bağlantısallık, 51-52, 101, 103, 105, 181
bahçekent, 135
Balthasar, Hans Urs von, 44, 68
banliyö rüyası, 138, 140, 188
banliyöler, 115, 116, 122, 135, 137, 138, 139-140, 142, 143, 168, 188, 202
baskı, 101
baş, 100, 101
başarı, 40
Batı kültürü, 18, 19, 92, 101, 130
Batılı şehirler/uluslar, 30, 110, 115, 118, 132-138
Bauhaus, 71, 106
Baulkham Hills Shire (Sidney), 111
beden ölçüleri, 114
beğeni, 54, 55, 195
bencillik, 164, 185
benlik-ev ilişkisi, 92, 103-105
benzin, 117
beyaz kaçış sendromu, 122
beyin
arzu, 37-39
cinsiyete dayalı farklılıklar, 159
ve uyarım, 144, 145, 152
ve yüz tanıma, 99
ve zihin, 96
beyin haritaları, 96
bezginlik, 181
bıngıl, 11-12,13, 15, 18, 86
bilgelik, 24, 53, 177
bilgi devrimi, 29
bilim, 95
bilinç, 34, 36-37, 38, 41, 49, 96
bilinçdışı, 36-37, 95
bireysellik, 70, 195
biyolojik motivasyon sistemi, 37-40
boş vakitler, 11, 124, 219
Boyd, Robin, 110
Boyle, David, 76
Bruder Klaus Şapeli, 189-190
Brumberg, Joan Jacobs, 61
buldozer zihniyeti, 74
Bunraku kukla tiyatrosu, 103
"bütünlüğe sadakat", 190
bütünlük, 203
büyü, 93
Byron Bay (New South Wales), 204

cam tavan, 175, 177
cam, 106-108
Capon, Anthony, 115, 116, 120
Carmen, Leon, 89
Castle, Terry, 44, 173-174
"Cennet Sendromu", 35
Cesur Yeni Dünya, 23
Cézanne, Paul, 57, 70
cinsiyet eşitliği, 162
cinsiyetle ilgili önyargılar, 104
Cox, Wendell, 201-202
Crafti, Stephen, 123

çağdaş sanat, 71
çevre dostu mimari, 137
çevresel değişim, 183, 223-224
Çin, 224

çirkinlik
çirkinlik yoluyla dürüstlük, 69-90
güzelliğe karşı, 69-90
kişisel çirkinlik, 60
ve evler, 110, 113
ve insan ürünü çevre, 65, 188, 189
ve kentsel yayılma, 202
ve kiliseler, 78-83
ve modernizm, 57
ve sanat, 60-61, 69-72
ve tekneler, 127, 128
ve wabi-sabi, 72-75
çocuk yetiştirme, 170-172
çocuklar
çocukların vasıfsızlaşması, 172
fazla kilolu/obez çocuklar, 27, 113, 114, 120, 170
özgüven, 181
ve fiziksel hareketsizlik, 180
ve güvenlik, 179-180, 181
ve oyun, 180-181, 220
ve sahiplik etkisi, 174
ve televizyon, 116-117
çoğulculuk, 131

dadı-devlet, 27, 180, 182
Darling Harbour, 76
Darville, Helen, 88
de Botton, Alain, 50, 65-66, 104, 121
de Hory, Elmyr, 90
değerler, 43, 201, 221
demode, 73
demokrasi, 111, 124, 131, 183-187, 195-197
denetim, 186
denge, 92, 176, 177
deniz fıskiyesi, 144
depresyon, 19, 24, 35, 67, 120, 140, 142, 164, 188, 203, 218, 220
devinimsellik, 106
dışlama, 130-131
dışsallık, 130
din, 19, 43, 44, 46, 92, 203, 220-221
ayrıca bkz. Hıristiyanlık; Tanrı
disiplin, 176, 184, 187
dişil özellikler, 164
diyabet, 115, 117, 142, 220
doğa ve kültür, 132-157, 205
doğa yoksunluğu sendromu, 138-143
doğal felaketler, 223-224
doğrudan demokrasi, 207-208
dönüştürme gücü, 93-94
dördüncü açlık, 40-41, 43, 49
dövmeler, 99, 100
Durack, Elizabeth, 89
duygular, 97
düalizm, 95-98
Düş Zamanı, 13, 95, 163
düşünce, 96
düzen ve kaos, 155-157

ebeveynlik, 170, 180, 182, 184
edebiyat, 41, 45, 103
edinme, 29, 120
Einstein, Albert, 45, 86, 96, 144
eko-feminizm, 158
ekolojik ayak izi, 118, 134, 181, 184
ekonomik büyüme, 141
elektrik, 137, 184
empati, 38, 182, 193, 221
endorfinler, 97
endüstri devrimi, 138
enerji, 96, 135
Epstein, Dr. Robert, 32-33
erdem, 53, 56, 60, 61
erkekler
çalışma saatleri, 160
işgücüne katılım, 160
ve alışveriş, 168-169
ve fazla kilolu olma, 114, 170
esneklik, 197-199
estetik ameliyatlar, 61
estetik, 45, 47, 62, 83, 128, 129, 153, 200
etik, 45
ev dekorasyon dergileri, 173
ev içleri, 116, 165, 173
ev işi, 160

evden çalışma, 123, 140, 150
evler
  ve arzu, 31
  ve şişmanlık, 109-113, 121-122, 130, 131, 201
  gelecekte evler, 216-218
  cam evler, 108
  ev içleri, 116, 165, 173
  ve maske, 91-92, 103-105, 108, 121
  ve benlik, 92, 103-105
  ve saydamlık, 105-108
  ve kadınlar, 103-104, 108, 169, 172-173
  ayrıca bkz. McMansion
evlerin büyüklüğü, 110-111, 116, 121-122, 169-170, 172, 218
ev-pornosu, 173
ev-tekneler, 127

farkındalık, 28
fast food, 115, 117, 152
felsefe, 41
feminizm, 104, 158-182
filmler, 60, 90
filozoflar, 84
Fitzgerald, Shirley, 74
fiziksel hareketsizlik, 114, 142
fiziksel konfor *bkz.* konfor
fiziksel yakınlık, 141
Florida, Richard, 141
formalistler, 84, 85
Forster, E. M., 52
Frankl, Viktor, 32, 40
Fredericks, Neville, 206-207
Freud, Lucian, 71, 72
Furedi, Frank, 27

gecekondu yıkımları, 74, 139
gecekondular, 74, 75, 138, 139
geçirgenlik, 153-155
Gehry, Frank, 58
gelecek hayali, 210-225
  ayrıca bkz. banliyö rüyası
gençler arasında intihar, 180
gençlik kültürü, 20
geri dönüşüm, 146, 217, 219
gıda katkı maddeleri, 22
Gilbert, Daniel, 36
Giles-Corti, Billie, 142
giysi değiştirme, 102
globalizm, 222
Gotik mimari, 100
görelilik, 55, 196
görsel güzellik, 53
görsel sanatlar, 44, 67
gösterişçi tüketim, 51, 188
gösterişçi zenginlik, 110
göz boyama, 194
gözler, 98, 101
Greenberg, Clement, 57, 125
Greenberg, Jill, 171
Gropius, Walter, 57, 64, 71, 106
"Gruen transferi" katsayısı, 30
Gruen, Victor, 30, 168
güç, 50-52, 54, 186, 189, 198
Güney Amerika, 224
güvenlik, 21, 27-28, 77, 149, 157, 179-180, 181, 215
güvenlikli siteler, 12, 14, 27, 28, 180
güzellik
  gerçek ya da hayali güzellik, 42-50
  güzelliğe karşı mücadele, 69-90
  insan güzelliği, 44, 51, 58-62, 100-101
  ve antik kültürler, 43, 52-56
  ve bağlantısallık, 50-52
  ve bir maske olarak ev, 91-108
  ve dışlayıcılık, 130
  ve estetik tatmin, 129
  ve güç, 50-52
  ve iyilik, 43, 45, 55, 65-68
  ve kiliseler, 78-83
  ve mimari, 43, 54, 56-57, 62-65, 190-191, 193, 195-196
  ve modernler, 56-58
  ve sanat, 43, 44, 45, 46-47, 52-53, 61, 83-90

hakikat, 43, 45, 68, 69, 70, 71, 85, 87-90, 93, 94, 100, 123, 124, 126, 128, 130

haklar, 183
halkın fikrine başvurma, 186, 189, 208
halkın katılımı, 189
hareket, 144
Harris, Sam, 86
Hart, Pro, 89
havalandırma, 190
Hawke, Thomas, 171
Hawkesbury Nehri (New South Wales), 127
hayal gücü, 182
hayatta kalma içgüdüsü, 119
haz, 18-19, 21-25, 35, 36, 37, 39, 145, 171
hazcılık, 40
"hedonist döngü", 36
hesap verebilirlik, 199
Hıristiyanlık, 24, 31, 80, 96, 129-130, 132, 151, 162, 201, 221
Hickey, Dave, 47, 71
hijyen, 106
Hill End (New South Wales), 204
Hillsong Kilisesi, 79, 80
Hollywood, 60, 100
hoşgörü, 101
hoşgörüsüzlük, 101
Houston, Brian, 81
Howard, Ebenezer, 135, 138
hukuki süreçler, 184
Huxley, Aldous, 23
hükümetler, 35, 184, 186, 207, 220

IQ, 14
Irvine, William, 17, 20, 25, 38
Ishiguro, Hiroshi, 32, 33

iç mekan fanatizmi, 173
iç-dış bağlantısı, 94
içgüdü, 38,119
içsel anlatı, 102
içsel güzellik, 52, 61
içsellik, 91, 103, 130, 147, 165-166
içtenlik, 128
ifade, 98
ihtiras, 20
ihtiyaç(lar), 11, 35, 119
iklim değişikliği, 19, 187, 202, 209, 210, 222-223
imara açma, 65, 208
imrenme, 25-27, 37, 51
inanç yapısı, 88
İngiltere, 35, 66, 114, 178, 201
ayrıca bkz. Londra
inovasyon, 141
insan doğası, 203, 209, 221
insan enerjisi, 133
insan etkinliği, 134, 225
insan güzelliği, 44, 51, 58-62, 100-101
insan sermayesi, 141
insan ürünü çevre
ve arabalar, 136, 143
ve bağlantısallık, 51-52
ve çirkinlik, 65, 187-190
ve gelecek, 212-213, 214, 215-218
ve güzellik, 43, 54, 56-57, 62-64, 65, 195
ve wabi-sabi, 72-75
ayrıca bkz. mimari; şehirler; banliyöler
internet, 33, 116, 156, 172, 222
irade, 38, 39, 183, 202
ispinozlar, 59
istekler, 11, 17, 21, 35-37, 39, 120, 143, 183, 187-190
ayrıca bkz. yanlış şeyi istemek
istikrar, 183
işlevselcilik, 58, 64
işlevsellik, 189
iştah, 17
iyilik, 43, 45, 55, 65-68

Johnson, Paul, 59-60

kabahati başkasında arama, 184
kabuk metaforu, 151
kadın güzelliği, 100-101
kadın mimarlar, 175-178
kadınlar
alım gücü, 169
kadın mimarlar, 175-178

kadın siyasetçiler, 160
kariyer, 160, 175-178
tüketici olarak kadınlar, 162-165, 172-174
ve Aborjin kültürü, 163
ve alışveriş, 161, 163-164, 166-169
ve arabalar, 174, 180
ve eşitlik, 159, 160, 162
ve evler, 103-104, 108, 172-174
ve fazla kilolu olma, 114, 170
ve feminizm, 158-182
ve giyim, 102
ve iş, 159-160, 175-178, 181-182
ve işgücüne katılım, 160, 169
ve makyaj, 100-101
ve söylenler, 158, 162-163, 165-166
kadınlara uygulanan baskı, 158, 164
kadınlık, 165
kamu yararı, 208
kamuoyu, 185
Kanada, 223
Kanada, 223
Kant, Immanuel, 55
kaos ve düzen, 155-157
kapitalizm, 63, 73, 183, 185, 220
karbondioksit, 119
kariyer planları, 176
Kasser, Tim, 28
Kassis, Sam, 111
kayırmacılık, 199
Kellyville (New South Wales), 109
kendi kişiliğinden sıyrılma, 94
kendine güven, 164
kendini beğenmişlik, 164
kendini gerçekleştirme, 41, 203
keneler, 147
kentsel planlama, 197-199, 208
kentsel yayılma, 67, 115, 116, 135, 136, 137, 138, 140, 143, 153, 187, 188, 200-203
keşfedilebilirlik, 153
keyfi iktidarlar, 198-199
keyfilik, 197-200
kırsal nüfus, 115, 135, 141
kırsal yaşam, 135
ayrıca bkz. kırsal nüfus
kiliseler, 78-83, 182, 189-190, 204
kilo kaybı, 18, 121
Kingwell, Mark, 26, 51, 145
kirlilik, 136, 140, 188, 202, 221
kişisel çıkar(lar), 187, 199, 200, 208
kişisel güvenlik *bkz.* güvenlik
kişisel güzellik, 44, 49, 58-62
kişisel kimlik, 98
kitle kültürü, 129, 185
kitsch, 123-129, 137
Klee, Paul, 57, 70
Koestler, Arthur, 94
kolektivizm, 184
konfor, 14-15, 21, 77, 126, 131, 142-143, 151, 152, 157, 184
konuşma kültürü, 182
konut piyasası, 172-174
korku, 27-28, 130, 151, 166, 182
kötülük, 67
kullan-at, 29
kullan-veya-kaybet, 144
kumar, 161, 179
kumsal, 205
kurmaca, 88, 90
kübizm, 106
kültür
ve aşırı tatmin, 19
ve doğa, 132-157, 205
ayrıca bkz. Aborjin kültürü; antik kültürler; Batı kültürü
kültürel aktarım, 37
kültürel gelişme, 56
kültürel ölçütler, 59
kültürel yetişme, 64, 70
küresel yaşam tarzı, 188

Le Corbusier, 106, 145
Londra, 188, 191, 195, 199, 200
Loos, Adolf, 56, 57, 99

makyaj, 62, 92, 97, 100-101
"malzemelere sadakat", 58
Manet, Édouard, 60, 70

Manhattan, 134
"mantıkdışı pozitivizm", 225
masallar, 61
maske olarak kişilik, 92-93
maske, 92-95, 98-105, 121, 131, 133, 146, 203
maskeli balolar, 93
masumiyet, 48, 70, 91, 137
materyalizm, 14, 28, 29
McMansion, 12, 81, 110-113, 115, 121, 122, 130, 131, 151, 201, 218
McMichael, Tony, 115
mering, 12, 165
Melbourne, 122, 192
meritokrasi, 198
Merkezi İş Bölgesi, 139
mesaj, 48, 66, 105
mesleki tatmin, 175, 176
metabolizma, 117
metafor olarak maske, 92-93
mıknatıs, 68
Midgley, Carol, 179
mimari bir yapı olarak beden, 95-98
mimari
  büyük aile evleri, 110-113, 121-123
  çevre dostu mimari, 137
  dışsal etkenler, 190
  güzellik, 43, 54, 57, 62-65, 190-191, 193, 195-197
  iyi mimari, 189
  mimari bir yapı olarak insan bedeni, 95-98
  mimari yayınlar, 178
  ve dışlayıcılık, 130-131
  ve düzen ve kaos, 155-156
  ve kadınlar, 175-178
  ve *kitsch* ve sayfiye evi, 123-126
  yavaş mimari, 205-207
  ayrıca bkz. insan ürünü çevre
minimalizm, 111
modernizm, 14, 45, 49, 56, 69, 73, 75, 85, 91, 105, 123, 138, 189, 195
monetarizm, 196
Moritanya, 113
Morris, William, 67
"mucizeler", 98
muhafazakarlık, 27, 65, 101, 157, 201
Murcutt, Glenn, 206
Murdoch, Iris, 52, 68
mutluluk, 18, 19, 21, 23, 24, 35, 141, 164, 175, 191, 225
mühendislik yaklaşımı, 71
mükemmellik, 21, 27, 31-33
mülteciler, 223, 224
müteahhitler, 63, 64
müzik, 41, 44, 67

narsisizm, 21, 26, 165, 170, 173, 174
natüralizm, 69
Navara, Dr. Kristen, 59
nesnellik, 52, 53, 54, 55
New Orleans, 139
New South Wales
  evlerin büyüklüğü, 110-111, 172
  ve televizyon, 116-117
  yasalar, 198, 199
  ayrıca bkz. Hill End; Sidney; Tullimbar
nezaket, 156
Nicholson-Lord, David, 142
nihai arzular, 36
Nirvana ilkesi, 21
Noosa (Queensland), 208
nörobilimler, 96
nüfus yoğunluğu, 134, 135, 136, 137, 141
nüktedanlık, 40

obezite ve fazla kilolu olma, 19, 113-114, 115, 116, 120, 170, 201, 220
  ayrıca bkz. şişmanlık
okullar, 29, 31, 171, 181
olgu-kurmaca ayrımı, 88
olumlu duygular, 97
olumsuz duygular, 171, 184
orta yaş krizi, 29
ortalama yaşam süresi, 142
oyun, 153, 180-181, 220

ölüm korkusu, 28, 41
ölüm rüyaları, 28
ölümsüzlük, 29, 143, 165
öngörülebilirlik, 180-181
öteberi, 29-31
öz saygı, 28, 164, 170, 176
özgecilik, 40, 49, 68, 120, 164, 174, 185, 187, 203, 207, 209, 221
özgür irade, 195
özgürlük, 21, 33, 195, 197, 201, 202-203
öznel evrensellik, 55
öznellik, 43, 50, 53, 55, 56

Paglia, Camille, 92, 160, 166
para, 17, 26, 177, 220
Paris, 43, 134, 188, 195, 199
Parmak Kız, 42, 56
Pearce, David, 22-24
phat, 113-114
Picasso, Pablo, 50, 70
Platon, 52, 53
Pollock, Jackson, 84
pop art, 57
popülizm, 81, 135, 192
post-banliyöcülük, 99
postmodernizm, 14, 43, 47, 58, 85-86, 88, 90, 124, 127, 151, 192, 196
pozitivist "düzlük", 49
pozitivizm, 71, 86
prosopagnozi, 99
psike, 96
psikojen hastalıklar, 97
psikosomatik hastalıklar, 97

Rapaille, Clotaire 180
Redfern, 74, 75, 79, 139
reenkarnasyon, 95
refah, 112, 115, 118, 120, 162, 170, 172
Reformasyon, 101
reklamlar
  estetik denetim, 194
  fast food, 115
  reklamların gücü, 50
  ve arzu, 19, 26, 28, 38, 39
  ve banliyö rüyası, 140
  ve istekler ile haklar, 183
resim, 41-70
resmilikten uzaklaşma, 182
risk, 180-
Robinson, Ray, 81
romantizm, 132
ruh, 31, 36, 95, 96
Ruskin, John, 100

sağlık, 59, 106, 113, 140-141, 207, 223
sahicilik/hakikilik, 76-78, 86-87, 87-88, 124, 128
sahillerde kentsel yayılma, 142
sahiplik etkisi, 30, 174
sahte benlikler, 102
sahte ve taklit, 84, 88, 89, 90
sahtekarlık, 92
sahtelik, 125, 153, 188
saldırganlık, 178, 221
sanal gerçeklik, 46, 76, 150
sanat
  sanatta hakikat, 87-90
  ve çirkinlik, 61, 69-72
  ve düzen ve kaos, 155-156
  ve güzellik, 43, 44, 45, 46-48, 52, 60-61, 83,90
  ayrıca bkz. dördüncü açlık
sanatın çelişkisi, 90
sanatta sahtecilik, 84, 87, 88, 89, 90
savaş ya da kaç tepkisi, 97
savaşlar, 43
saydamlık, 58, 105-108
sayfiye evi, 123, 125-126
Scheerbart, Paul, 105-106
Schwartz, Barry, 34, 35, 161
Scott, Geoffrey, 100, 101
seçenek bolluğu, 33-35
seçim yatırımları, 185
seçme, 33-35
seçmenler/oy kullanma, 184, 185, 198, 208
seks ve yemek, 163
sempatik semptomatoloji, 97
Sennett, Richard, 103, 130, 152, 203

serotoninler, 97
seviyesizleşme, 185
Shakespeare, William, 54
sığınak, 105
sınıf çatışması, 75
sınıf, 109, 110, 202
sicim kuramı, 86
Sidney Limanı, 76-78, 127, 128
Sidney
  arabalar, 146
  evlerin tarzı, 111
  gecekondu yıkımları, 139
  giyimin anlamlılığı, 101-102
  konutlar, 108, 109, 110, 111, 122, 172, 195
  McMansion'lar, 109, 110, 111, 122
  okullar, 181
  sahicilik ve çalışma, 76-78
  şehir merkezi, 123, 141
  tekne tatili, 127
  wabi-sabi, 75
simgecilik, 81
siyaset, 184, 187, 194, 199, 225
siyasetçiler, 184, 193, 194
siyaseten doğruluk, 109, 156
Sloterdijk, Peter, 163
Smart Growth America, 207-208
Sorkin, Michael, 67
sosyal sermaye, 142
soyutlama, 57, 80, 100
söylenler, 95-96, 103, 153, 158, 162
Stalnaker, Nan, 84
Stanbridge, Michael, 112
Staricoff, Dr. Rosalia Lelchuk, 67
statü, 26, 113, 159
Stevens, "Dr. Garry", 63
Steyn, Mark, 114, 118
Stojanovic, Lidija, 165
stres hormonu, 67
stres, 30, 34
suç, 67, 138
suçlama, 114
sürdürülebilirlik, 200
sürü içgüdüsü, 184, 185, 202
süs
  mimari, 99-100
  yüz ve baş, 99-101
süsleme, 54, 56, 57
şamanlar, 93, 94
şehir merkezleri, 123, 134, 137, 138-139, 189
şehircilik, 116, 195, 196
şehirler, 130;
  "nötralize" şehirler, 130
  çirkinlik, 189
  geçirgenlik, 153-155
  gelecek hayali, 211, 212-217, 222
  güzellik, 189, 195-196, 199-200
  küresel şehirler, 188
  nüfus yoğunluğu, 134, 135, 136, 137, 141
  ve arabalar, 146, 152
  ve doğa ve kültür, 132-138
  ve düzen ve kaos, 155-157
  ve endüstri devrimi, 138
  ve insan enerjisi, 133-134
  ve sağlık, 140-142
  ve wabi-sabi, 72-75
  ayrıca bkz. şehir merkezleri
şişmanlık, 113, 114, 115, 117, 118, 119, 158, 187
  ayrıca bkz. obezite ve fazla kilolu olma

taklit, 37, 38
Tallis, Raymond, 40-41, 43, 49
tanıma, 99
Tanizaki, Jun'ichiro, 103
Tanrı, 68, 82, 83, 86, 203
tanrıça, 181-182
tasarım ürünü bebekler, 33
tasarım, 191, 194
tat alma duyusu, 21, 22
tatmin, 18-21, 41
  ayrıca bkz. mesleki tatmin; aşırı tatmin
tatminsizlik, 36
teferruatçılık, 110
tekerleme, 165
tekneler, 127-129

televizyon karşısında pinekleme, 43
televizyon
  televizyon izlemeye ayrılan zaman, 116-117
  ve fazla kilolu olma, 117
  ve materyalizm, 28
Ten Canoes, 95-96
termal kütle, 190
teröristler, 93
The Edge, 31, 86
The Hanging Man, 64
The Hedonistic Imperative, 22
Thorpe, Ian, 24
tıp, 184
ticaret, 64, 73
Toffler, Alvin, 29, 33-34, 145, 150
toplu taşıma, 134, 136, 146, 215
topluluk, 131, 142
toplumsal muhafazakarlık, 28
toplumsal sınıf *bkz.* sınıf
toplumsal sorunlar, 75
totaliterlik, 187
trafik sıkışıklığı, 136, 140, 188, 205
Tullimbar (New South Wales), 206
turizm, 73, 130, 223
tüketiciler, 162-164
tüketim/tüketimcilik, 19, 20, 41, 51, 116, 120, 154, 162-163, 187

ulaşım/seyahat, 136, 137, 212
  ayrıca bkz. arabalar
Umwelt, 146-150, 152, 168, 189
Updike, John, 45
uyum sağlama, 36, 183, 224-225

van der Rohe, Mies, 108
vejetaryenlik, 119
vergi muafiyeti, 213, 214, 218
vicdan, 151
vites küçültme ve deniz havası, 203-209, 212
von Balthasar, Hans Urs, 44, 68
von Uexküll, Jakob, 146-147
vur-kaç tarzı imar, 200

wabi-sabi, 72-75
Warhol, Andy, 48, 57, 88, 120, 124
Weinberg, Steven, 86
Whitely, Brett, 88
Whitman, Dr. Paula, 175-176
Wilson, Timothy, 36
Winckelmann, Johann, 55, 70
Wolf, Naomi, 164
Wyatt, Patronella, 102

yalan, 90, 93, 94, 124, 126
yanlış şeyi istemek, 35-37, 41, 185, 187-190
yaratıcı özgürlük, 195
yaratıcılık, 11, 25, 41, 45, 134, 141, 156, 195
yasama, 197-199, 222
yaşam süresi, 141
yaşam tarzı, 188, 201, 205, 218
yaşayan gerçeklik, 76
yavaş mimari, 205-207
yedi ölümcül günah, 20, 38, 221
Yeni Gerçekçilik, 76
yeni mutluluk, 225
Yeni Şehircilik, 66-67, 205
yıkıcılık, 57
yollar, 136, 152, 204, 208
yüz ifadesi, 98
yüz nakli, 98
yüz tanıma, 99
yüz, 98-101

Zapffe, Peter, 155
zayıflık, 113
zeka, 96
zenginlik göçü, 141
zevksizlik, 124
zırva *bkz. kitsch*
zihin sağlığı, 142
zihin-beden düalizmi, 95-98
zihin-beden ilişkisi, 68, 98, 143, 151
zihin-beden problemi, 95-97
Zimmet, Paul, 115
zorluklarla mücadele, 181
Zumthor, Peter, 43, 189-190

Mutluluğun Sakıncaları'nda doyumsuz bir tüketim toplumuyla karşı karşıyayız... Aynı zamanda göz alabildiğine uzanan beton yığınlarının, asfaltların ve reklam panolarının arasına serpiştirilmiş, mantar gibi bitiveren muazzam ve şaşaalı alışveriş merkezlerinin, geniş arabalarla süslü kocaman evlerin diyarındayız. İnsanların gitgide daha da miskinleşip televizyon karşısında pinekliediği bir dünya burası...

Peki, bolluk içinde yüzen bu insanlar neden mutlu değiller? Muazzam zenginliğimiz neden bizi tatmin etmek yerine daha da büyük beklentilere yol açıyor? Ebeveynlerimizin kuşağıyla karşılaştırıldığında bile aşırı müsrif gözüken bir yaşam tarzını neden istiyoruz? Gezegenimize verdiği zarar ortadayken, neden "hakkımız" olarak gördüğümüz şeyleri talep etmeyi sürdürüyoruz?

Estetikten etiğe, siyasetten tasarıma kadar birçok konuya yakınlığı nedeniyle "Rönesans kadını" olarak tanımlanan ödüllü eleştirmen Elizabeth Farrelly, dünya üzerinde bıraktığımız devasa ayak izlerimizi inceleyerek sayısız hasara yol açan alışkanlıklarımızdan niçin kopamadığımızı, neden küçük ölçekli, insani boyutlarda mekânlar yaratamadığımızı ve doğaya saldırmaktan vazgeçemediğimizi sorguluyor.

"Arjantinli şair Jorge Luis Borges şöyle diyor: 'İnsan yaşadığı yeri yıllar boyunca şehirlerin, krallıkların, dağların, körfezlerin, gemilerin, adaların, balıkların, odaların, aletlerin, yıldızların, atların ve insanların resimleriyle doldurur. Ve ölümünden kısa bir süre önce fark eder ki, sabırla oluşturduğu bu labirentin çizgileri aslında kendi yüzünü resmetmektedir.'

Bu semiz kalelerin, rahatlık kozasına sarınmış bu imparatorlukların içinde hızla köreliyoruz. Yeterince uyarılmadığımız için, bir kafesin içindeki şempanzeler gibi davranmaya başlıyoruz. Mızmız, bezgin ve depresif bir hal alıyoruz. Alışveriş yapıyor, satın alıyor, yiyoruz. Ya da ikame benliklerimizi –yani arabalarımızı, çocuklarımızı ve evlerimizi– besleyip büyütüyoruz. Tüm bunlar, gezegenimizin yakın gelecekte bile altından kalkamayacağı ölçüde, ekolojik ayak izimizi genişletiyor. Çocuklarımızın geleceğini tüketiyoruz. Geleceği yağlarla ve koruyucu maddelerle yeniden yapılandırılmış bir şekilde, önceden ısıtılmış ve suçluluk duygusuyla işlenmiş bir tabakta sunuyoruz onlara."

KITA
18 00

ISBN 978-975-08-3122-5
18 TL.
9 789750 831225